

НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ЦИВІЛЬНОГО ЗАХИСТУ УКРАЇНИ

РСЗНІКОВ Валерій Володимирович

**ДЕРЖАВНА ПОЛІТИКА У СФЕРІ ЄВРОПЕЙСЬКОЇ
ІНТЕГРАЦІЇ УКРАЇНИ: ТЕОРІЯ, МЕТОДОЛОГІЯ,
ПРАКТИКА**

МОНОГРАФІЯ

Харків – 2020

*Монографію розглянуто та рекомендовано до друку Вченою Радою
Національного університету цивільного захисту України
Протокол № 2 від 29.10.2020 року*

Рецензенти:

Ковальчук В.Г. – д.держ.упр., професор, завідувач кафедри публічного управління та підприємництва Національного аерокосмічного університету ім. М.Є. Жуковського «Харківський авіаційний інститут».

Муц Л.Ф. - д.держ.упр., професор кафедри менеджменту організацій та управління проектами Інженерного навчально-наукового інституту Запорізького національного університету.

Солових В.П. – д.держ.упр., професор кафедри політології та філософії Харківського регіонального інституту державного управління Національної академії державного управління при Президентіві України.

Резніков В.В. Державна політика у сфері європейської інтеграції України: теорія, методологія, практика: монографія / В.В. Резніков – Харків : «Діса плюс», 2020. - 364 с.

ISBN 978-617-7927-49-4

У монографії розкрито теоретико-методологічні та практичні аспекти забезпечення державної політики у сфері європейської інтеграції України. Проаналізовано досвід євроінтеграції, особливості формування та реалізації державної інтеграційної політики та стратегії у різних країнах. Висвітлено основні теоретичні концепції та організаційні моделі забезпечення процесів міжнародної та європейської інтеграції. Запропоновано концептуальні підходи до формування та реалізації державних стратегій у сфері європейської інтеграції України.

Монографія призначена для науковців, наукових працівників державних органів влади, аспірантів, студентів, які займаються питаннями публічного управління та державного регулювання у сфері європейської інтеграції України.

Табл. 23. Іл. 19. Формул 1. Бібліогр. 421 назв.

ISBN 978-617-7927-49-4

© Національний університет цивільного захисту України, 2020
©Резніков В.В., 2020

ЗМІСТ

ВСТУП	4
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ ДЕРЖАВНОЇ ІНТЕГРАЦІЙНОЇ ПОЛІТИКИ ТА СТРАТЕГІЇ	8
1.1. Міжнародна інтеграція як об'єкт державної політики	8
1.2. Теоретичні аспекти та роль стратегій у сфері державної політики	26
1.3. Сутність та зміст механізмів формування та реалізації інтеграційних стратегій	49
Висновки до розділу 1	76
РОЗДІЛ 2. ОСОБЛИВОСТІ РОЗВИТКУ ЄВРОІНТЕГРАЦІЙНОЇ ПОЛІТИКИ ТА СТРАТЕГІЇ	79
2.1. Теоретичні концепції розвитку національних стратегій та державної інтеграційної політики	79
2.2. Особливості формування та реалізації державної інтеграційної політики та стратегії у різних країнах	101
2.3. Методологія оцінки результативності державної євроінтеграційної політики та реалізації стратегії	152
Висновки до розділу 2	168
РОЗДІЛ 3. СУЧАСНИЙ СТАН РОЗВИТКУ ДЕРЖАВНОЇ ІНТЕГРАЦІЙНОЇ ПОЛІТИКИ ТА СТРАТЕГІЇ УКРАЇНИ	172
3.1. Еволюція розвитку національних стратегій та державної політики європейської інтеграції	172
3.2. Формування інституційної основи державної політики у сфері європейської інтеграції	195
3.3. Особливості розвитку державної політики та стратегії України у сфері європейської інтеграції на сучасному етапі	222
Висновки до розділу 3	245
РОЗДІЛ 4. НАПРЯМИ УДОСКОНАЛЕННЯ ДЕРЖАВНОЇ ПОЛІТИКИ ТА СТРАТЕГІЇ У СФЕРІ ЄВРОПЕЙСЬКОЇ ІНТЕГРАЦІЇ УКРАЇНИ	249
4.1. Концептуальні підходи та геополітичні аспекти до формування державної стратегії у сфері європейської інтеграції	249
4.2. Регіональна політика України: можливості застосування європейського досвіду	271
4.3. Перспективи розвитку геополітичної стратегії та державної політики України у сфері європейської інтеграції	293
Висновки до розділу 4	316
ВИСНОВКИ	319
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	328
ДОДАТКИ	355

ВСТУП

Розширення Європейського Союзу, яке відбулося 1 квітня 2004 року, призвело до історичних змін політичних, географічних та економічних умов відносин між Україною та Євросоюзом. Сьогодні Європейський Союз та Україна мають спільний кордон і, як безпосередні сусіди, посилюють свої соціальні, політичні та економічні взаємозв'язки. Разом з цим актуалізуються наукові розробки щодо формування та реалізації державної політики у сфері європейської інтеграції України.

Особливості формування та реалізації державної політики у сфері європейської інтеграції України в сучасних умовах потребують аналізу проблемних аспектів та протиріч, вироблення інструментарію їх розв'язання на загальнодержавному й регіональному рівнях. Державне управління має за мету забезпечувати вирішення таких важливих завдань, як розвиток соціально-економічної системи з урахуванням побудови принципів справедливості та ефективності через використання необхідного ресурсного потенціалу та забезпечення сталого розвитку цієї системи. Пріоритетність секторальної інтеграції та організаційно-функціонального управління підтверджується зумовлюють актуальність тематики дослідження та пріоритетну необхідність реалізації положень Порядку денного асоціації Україна – ЄС для реалізації Угоди про асоціацію.

Враховуючи міждисциплінарний характер досліджуваної наукової проблеми, теоретико-методологічним підґрунтям наукового дослідження стали: положення щодо механізмів формування і реалізації державної політики; сучасні підходи щодо організації діяльності державних та недержавних інституцій з європейської інтеграції; наукові положення державної інтеграційної політики як складової державної політики та управління. Зазначені ідеї та положення, теоретичні аспекти, викладені у працях зарубіжних вчених, як: Х. Андерсон, Р. Арон, Б. Альстренд, К. Дойч, Дж. Лемпел, А. Маршал, Б. Балаша, Ф. Канерт, Р. Марьолін,

Ф. Мачлуп, Б. Менніс, Г. Мінцберг, Ф. Перру, Б. Райзберг, У. Уоллас, А. Чандлер та інші.

Теоретичні та методологічні основи державного регулювання євроінтеграційної політики України та методологічні підходи представлено у дослідженнях вчених, як Л. Грень, А. Дегтяр, С. Домбровська, Ю. Древаль, В. Воротін, О. Крюков, В. Ковальчук, М. Латинін, І. Лопушинський, В. Маліков, В. Мороз, І. Парубчак, П. Покатаєв, О. Радченко, А. Ромін, В. Садковий, В. Сиченко, В. Степанов, В. Стрельцов, Ю. Ульяновченко, В. Шведун та інші.

Питання державного регулювання інтеграційних процесів на макро- й мікроекономічному рівнях після останнього розширення досліджувалися в роботах наступних науковців: В. Бабич, І. Бураковський, І. Грабинський, В. Копійка, Є. Панченко, І. Пузанов, Н. Резнікова, А. Стальмашук, А. Філіпенко, О. Шнирков.

Аналіз результативності і практичних механізмів реалізації державної політики та державного регулювання у сфері європейської інтеграції України проводили такі дослідники: Є. Ангел, І. Беззуб, Т. Гоголь, М. Емерсон, В. Єрмоленко, В. Ємельянов, Л. Лисенко, С. Майстро, В. Мартинюк, М. Поленкова, Х. Притула, Е. Редіх, М. Пашков, С. Сидоренко та інші.

Слід відзначити важливу роль зазначених та інших вітчизняних і зарубіжних вчених у формуванні теорії та методології вироблення державної політики європейської інтеграції, розробленні підходів щодо організації діяльності органів публічної влади у цій сфері.

Недостатня дослідженість проблематики організації державного регулювання інтеграційних процесів в Україні та її структурних пропорцій на рівні окремих територіальних одиниць, фрагментарний характер аналізу лише окремих сфер і галузей, брак рекомендацій та обґрунтованих висновків щодо структурної адаптації економіки України до нових конкурентних умов міжнародного середовища зумовили актуальність теми дослідження.

Як результат, прослідковується відсутність загальних рекомендацій і обґрунтованих висновків щодо структурної адаптації економіки та державних стратегій України до нових конкурентних умов міжнародного середовища.

Особливу увагу приділено дослідженню основних теоретичних концепцій економічної та регіональної інтеграції з метою визначення оптимальної організаційної моделі державного регулювання інтеграційних процесів, що дозволило виділити певні подібності та відмінності за суб'єктами, процесами, рівнями, типами інтеграції та ролі держави, в теоретичних концепціях основних шкіл політичної й економічної інтеграції.

Розглянуто основні теоретичні засади взаємодії співвідношення рівнів інтеграції соціально-економічних систем, ринків та типів інтеграції, механізмів регулювання інтеграційних процесів. Визначено та обґрунтовано авторське поняття «інтеграції соціально-економічних систем», що розглядає інтеграційні процеси на якісно новому рівні та більш детально відображає інтеграційні процеси на всіх рівнях. Доведено, що удосконалення державного регулювання державних механізмів інтеграції України має відбуватись на основі усвідомлення, що саме напрям регіон-місто-територіальна громада є основним носієм економічної активності країни, отже воно повинно розглядатися в якості основної інтеграційної одиниці.

Враховуючи еволюцію розвитку національних стратегій та державної політики європейської інтеграції та особливості розвитку державної політики і стратегії України у сфері європейської інтеграції на сучасному етапі. Доведено, що інституціональна форма взаємодії на всіх рівнях сприяє розбудові регіонального управління як публічного інституту шляхом об'єднання різних груп дієвих акторів державної регіональної політики, кожна з яких переслідує власну ціль. Відповідно, нормальне функціонування інституту регіонального управління обумовлюється не тільки раціональністю організаційно-оформленої системи інституцій, а й урахуванням потреб та інтересів суб'єктів реалізації регіональних інтересів, забезпеченням їхнього узгодженості на основі пошуку компромісу, що й визначає публічний формат інституту регіонального управління.

Дослідження географічної, економічної та геополітичної структури, дозволяє провести удосконалення вибору цілей і пріоритетів у процесі державного управління міжнародною інтеграцією України і показує, що найважливішими загальними напрямками міжнародної інтеграції нашої країни мають бути країни Західної, Центральної та Східної Європи. Отримані результати дозволяють стверджувати, що переважна частина економічного потенціалу країни на сучасному етапі розвитку сконцентрована на території регіональних комплексів.

В роботі, автор проводить аналіз основних показників розвитку інтеграційних процесів України, з урахування геополітичних та історичних стратегій становлення української державності. Проведено геополітичний аналіз державних інтеграційних стратегій. Проаналізовано еволюцію розвитку європейської інтеграції із врахуванням зарубіжного досвіду країн Західної, Центральної та Східної Європи.

Монографія складається зі вступу, чотирьох розділів, висновку, списку літератури (421 джерело), додатків. В роботі використані матеріали вітчизняних та зарубіжних науковців, Державного комітету статистики України, доповіді та розрахунки фахівців з питань державного регулювання економіки і економічної інтеграції, інформаційно-аналітичні довідки європейських міжнародних організацій, державних інтеграційних стратегій та інші матеріали, що на нашу думку є корисним для вивчення цієї проблематики.

РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ ДЕРЖАВНОЇ ІНТЕГРАЦІЙНОЇ ПОЛІТИКИ ТА СТРАТЕГІЇ

1.1. Міжнародна інтеграція як об'єкт державної політики.

Після набуття незалежності у 1991 році, Україна як самостійна держава обрала курс державної політики на повернення до «європейської сім'ї», це історичне рішення було виражено та кодифіковано у прагненні щодо інтеграції до Європейського союзу.

Інтеграційні процеси у світовій економіці, які ми можемо спостерігати на сучасному етапі не мають випадкового характеру, а є наслідком еволюційного, об'єктивного та закономірного процесу взаємодії економічних систем країн світу, регіоналізації та глобалізації.

Процеси об'єднання, поглинання та розпаду держав, імперій та сучасних регіональних економічних систем, в цілому, мають свою передінтеграційну історію. Так, в якості найяскравіших прикладів утворення або розпаду історичних інтеграційних угруповань можна виділити:

1. Римську імперію, що об'єднувала в собі всі середземноморські країни, територію Англії, Західної та Південної Європи, частину азійських державних утворень. А державні інституційні механізми імперії започаткували цілу низку державних утворень після її розпаду.
2. Візантійська імперія, яка об'єднувала предків сучасних греків, південних слов'ян, румун, молдаван, італійців, французів, іспанців, турків, арабів, вірмен та багатьох інших.
3. Іспанська імперія, яка створила потужне колоніальне інтеграційне об'єднання з підконтрольних територій Північної та Південної Америки. Створила свій власний інструментарій по управлінню та контролю вказаних колоніальних територій понад 200 років.
4. Британська імперія, яка станом на 1922 р. нараховувала 24 % усього населення планети.

5. Російська імперія – найбільша континентальна монархія в історії та інші.

Такі величезні території задля їх утримання мали потребу розробки державних економічних, політичних, культурних, релігійних та дипломатичних інтеграційних механізмів та інструментів.

Одним з найуспішніших історичних прикладів можна вважати заснування Європейського союзу. Наполеонівські та низка інших франко-пруських війн, продемонстрували вікову конкуренцію між основними найпотужнішими гравцями на Європейському континенті. У свою чергу, Перша та Друга світові війни показали слабкість європейських держав та їх нездатність ефективно захищати свої національні інтереси самостійно поодиноці. Європейські країни мають велику кількість історичних прикладів щодо сформованих економічних і соціальних об'єднань, які пов'язані спільною історією, релігією і культурою, економічною й геополітичною необхідністю. Ще на початку XX століття шведським теоретиком, представником німецької школи геополітики Рудольфом Челленом була запропонована концепція про необхідність об'єднання європейських держав під егідою Німеччини. У другій половині минулого століття такі ідеї набували більшої популярності, стали висловлюватися пропозиції про те, що інтеграція «знизу» зокрема сфері окремих галузей економіки може стати каталізатором інтеграцією більш великих масштабів та поступово вибудовувати механізми єдиної зовнішньополітичної лінії інтеграційного об'єднання.

На сучасному етапі розвитку міжнародних економічних відносин спостерігається посилення взаємозалежності національних економік, а також ускладнення процесів виробництва, фінансової кооперації та господарської діяльності держав. Збільшення конкурентної боротьби за ринки збуту і фактори виробництва, як на рівні держав, так й на рівні компаній, зумовлюють необхідність кооперації економічних систем країн, що дозволяє утворювати економічні та економіко-політичні інтеграційні об'єднання. Тобто необхідно відстоювати не тільки національні інтересів, але й інтереси інтеграційного об'єднання. Розвиток національних економік, їх взаємозв'язки та

взаємозалежності призводять до більш тісної співпраці і сприяють зростанню регіоналізації у світі та сприяти дезінтеграційним процесам глобалізації.

На сучасному етапі, поняття «міжнародна економічна інтеграція» вживається досить часто у різних наукових категоріях у сенсі «злиття, зрощування, об'єднання» економік та ринків різних країн. У літературі з вивчення, аналізу та розвитку економічних, політичних, інституціональних процесів, це визначення має дуже багато трактовок, які систематизуються у наукові школи. Наукове бачення інтеграційних процесів є основним поштовхом який надав імпульс для розвитку економічної інтеграції як науки, що вивчає становлення найуспішнішого сучасного інтеграційного об'єднання – Європейський Союз.

Вважається, що термін «економічна інтеграція» виник у 30-ті роки ХХ століття в роботах німецьких та шведських економістів Р. Шмеда, Х. Кельзена, Д. Шиндлера, запозичуючи термін із природничих наук та вводячи його у сферу аналізу суспільних відносин, згадані автори мали на увазі об'єднання людей, а особливо держав у певну соціально-політичну цілісність [1, с. 15,]

Перші теоретичні обґрунтування та розуміння з'явилися в 1950-1960-х роках. У 50-ті роки минулого століття угода «Об'єднання вугілля та сталі» не розглядалося теоретиками як інтеграційні процеси, але вже на сьогодні, коли у 90-х роках минулого століття, були запропоновані та кодифіковані загальні правила взаємодії країн-учасниць, Маастрихтська та Амстердамська угоди, отримали новий імпульс розвитку інтеграційних процесів у Європі у вигляді Європейського союзу.

Однак й сьогодні існує кілька десятків визначень цього поняття. Значення слова «інтеграція» походить від латинського «*integratio*», що означає відновлення, заповнення; в основі слова «*integer*» цілий, тобто основне значення – це отримання цілого з яких-небудь частин [2, с. 10.]. Її можна розуміти як співпрацю частин, гармонізацію їхньої діяльності, їхній взаємний вплив та зв'язок.

Серед причин інтеграційних процесів можна виокремити історичні приклади, враховуючи той факт, що у різні періоди історії становлення, розвитку та розпаду державних утворень, вони мали різні цілі, а як результат й види.

Найяскравішим прикладом релігійної інтеграції можна вважати Священну Римську імперію – державне утворення, яке фактично проіснувало з 962 по 1806 року та у період свого розвитку об'єднувало землі Західної та Центральної Європи, основною рушійною інтеграційною силою були релігійні союзи та відносини. Деякі автори визначають зазначене об'єднання як «СВЯЩЕННА РИМСЬКА ІМПЕРІЯ ГЕРМАНСЬКОЇ НАЦІЇ» – політичне об'єднання конфедеративного типу та з 1034 року з'явилася назва «*Romanum imperium*», а з часів Фрідріха I Барбаросси імперія стала називатися «Священною», що мало підкреслити її характер як універсальної для католицьких християн.

Імперія мала спроби створення своїх інституційних механізмів конфедеративної влади, як на наднаціональному рівні, кажучи сучасною мовою, так й на регіональному рівні: князівств, міст, феодалних земель. Однак сама імперія все більше перетворювалася на конгломерат територіальних князівств чи конфедерацію, яка не мала ні єдиного законодавства, ні єдиних фінансів, ні спільного війська. Спроби утворити спільні органи були невдалими. Намагаючись зберегти імперію будь-якою ціною, Габсбурги йшли на компроміси на користь територіальних князів, погоджуючись на обмеження частини повноважень імператора райхстагом. Райхстаг імперських князів не мав механізмів реалізації своїх рішень. Вже у 1201 році Папа Римський Інокентій III за пропозицією Вельфів пропонував обмежити число виборців, які мали право обирати короля, трьома світськими та трьома духовними князями. Пізніше ця колегія була збільшена до семи. Карл IV Люксембург Золотою буллою 1356 визначив число і права цих князів-курфюрстів (або електорів) та процедуру виборів. З 1489 року райхстаг розділили на 3 курії, з яких першу утворили курфюрсти [3]. Можна вважати, що з цього часу почався зворотній процес – дезінтеграції. За Вестфальським миром 1648 року, який завершив Тридцятирічну війну (1618-1648), за територіальними князівствами було закріплено повний суверенітет у

внутрішніх та зовнішніх питаннях. Після цього існування імперії стало суто номінальним.

В сучасних умовах, яскравим прикладом військової інтеграції може слугувати Організація Північноатлантичного договору (НАТО) – міжнародна міждержавна організація або військово-політичний союз 29 держав, створена 4 квітня 1949 року. Більшість країн-членів НАТО є членами Євросоюзу, окрім того, вступ до НАТО є обов'язковим для країн-кандидатів до ЄС. Головною метою НАТО є захист свободи і безпеки всіх її членів політичними та військовими засобами відповідно до Статуту ООН. Організація має розвинену інституційну структуру, зовнішню та внутрішню дипломатичну служби, ухвалення всіх рішень в Альянсі відбувається на засадах консенсусу, таким чином кожна з країн-членів НАТО має право вето.

Традиційно за видами «інтеграцію» можна поділити на такі:

- 1) політична;
- 2) економічна;
- 3) регіональна або територіальна;
- 4) релігійна;
- 5) науково-технічна;
- 6) військова та інші.

Слід зазначити, що політична інтеграція – це сукупність політичних процесів, спрямованих на консолідацію, об'єднання суспільства, політичних структур або етносів у рамках однієї держави чи кількох держав для протидії внутрішнім і зовнішнім деструктивним чинникам [4, с. 144].

У широкому сенсі під «регіональною економічною інтеграцією», в загальному вигляді, можна розуміти процес поступового об'єднання країн як суб'єктів господарювання. У результаті цього формується новий цілісний господарський організм – міжнародний регіональний комплекс.

Поняття «регіональний» у цьому випадку визначає не суто географічну межу тієї чи іншої організації, а мається на увазі історично сформована регіональна спільність, яка передбачає схожість економіко-географічних та

господарсько-культурних комплексів, демографічних структур, історії та ін. Така спільність створює об'єктивні можливості для формування адекватних, для свого певного історичного періоду, великих політико-економічних утворень, які, використовуючи різноманітні переваги «економіки масштабу», на думку більшості аналітиків, уже в найближчому майбутньому стануть більш ефективними і реальними суб'єктами міжнародних економічних відносин, ніж національні держави та здатними забезпечити формування нового поліцентричного й більш стабільного світового устрою [2, с. 322].

На сьогодні існує досить велике різноманіття трактування поняття «економічної інтеграції», що умовно можна поділити на такі категорії:

- 1) економічна інтеграція – це наслідок поділу праці та інтернаціоналізації виробництва або господарчої діяльності;
- 2) економічна інтеграція – одна з форм глобалізації та регіоналізації національних економік країн світу;
- 3) економічна інтеграція являє собою співвідношення процесу або стану взаємодії її учасників;
- 4) економічна інтеграція розглядається як процес і як результат взаємодії економічних систем країн-учасниць;
- 5) Економічну інтеграцію можна представити як інтеграцію ринків, тобто послаблення або усунення ринкових бар'єрів між Б. Баласси;
- 6) Економічну інтеграцію також трактувати як процес поглиблення та зближення господарських механізмів що набувають форми міждержавних угод та домовленостей, які регулюються міждержавними та наднаціональними органами [5, с.72];
- 7) Економічна інтеграція як співвідношення процесу глобалізації та регіоналізації.

Розвиток економічної інтеграції тісно пов'язаний з процесами глобалізації та регіоналізації, які існують паралельно, це зумовлено тим, що і глобалізація, і економічна інтеграція є формами інтернаціоналізації господарського, політичного, культурного та інших аспектів життя. Дослідники інтеграційних

процесів розглядають глобалізацію як стадію розвитку інтернаціоналізації вшир, а інтеграцію як результат її розвитку – вглиб. Саме ця обставина дозволяє оцінювати процеси економічної інтеграції як міжнародну регіональну економічну інтеграцію.

Один з основоположників теорії інтеграції, відомий економіст Б. Балаша (Баласса), вперше інтеграцію розглядав дwoяко – як процес та як стан: «Ми припускаємо, що визначати економічну інтеграцію слід як процес і як стан. Розглядаючи як процес, вона включає заходи, покликані усунути дискримінацію між господарськими одиницями, що відносяться до різних національних держав; розглядаючи як стан, вона може бути представлена, як відсутність різних форм дискримінації між національними господарствами» [6, с. 1].

Економічна інтеграція, як феномен сучасних економічних процесів впевнено зайняв своє місце з різних боків суспільного, політичного, регіонального та економічного життя. Окремої уваги можуть заслуговувати створення інтеграційні інституцій, які призначені регулювати та координувати життєдіяльність інтеграційних об'єднань, врегульовувати між інтеграційні суперечки, захищати права компаній та країн-учасниць інтеграційних угруповань.

Виходячи з цього вважаємо за доцільне теоретичні підходи поняття «міжнародної економічної інтеграції» поділити на основні групи:

Перша група визначає економічну інтеграцію як процес зближення, взаємопроникнення, зрощування національних економік у межах інтеграційних угруповань у загальних територіальних межах держав що об'єднуються.

Серед прибічників такого трактування можна виділити Ф. Перру, Р. Марьолін, М. М. Літвінцева, Ю. А. Щербаніна, Є. П. Пузакова, В. Є. Рибалкіна, А. А. Задою, Г. Ю. Гагаріну, А. П. Кіреєва, С. В. Мочерного та ін.

На думку Ф. Перру, інтеграція – це об'єднання двох або більше економічних одиниць у певне ціле [7, с. 671].

Так, М. М. Літвінцев, В. Є. Рибалкін, у найзагальнішому вигляді розуміють регіональну економічну інтеграцію як процес поступового господарського

об'єднання країн, в результаті чого формується новий цілісний господарчий організм – міжнародний регіональний комплекс.

Р. Марьолін вважає, що інтеграція включає всі процеси, які можуть призвести до створення більших громад із менших складників [8, с. 41].

Згідно з думкою Ф. Канерта економічна інтеграція є «процесом поступового усунення тих дискримінацій, які відбуваються на національних кордонах». Тому, заходи, які лише зменшують дискримінацію між країнами, вважаються формами співпраці, а не інтеграції [9].

У свою чергу, Г. Ю. Гагаріна, С. В. Мочерний, А. А. Задоя, і Ю. А. Щербанін, В.І.Анікін розглядають міжнародну економічну інтеграцію як єдиний відтворювальний процес в інтернаціональних масштабах, але всі теоретики схильні розглядати інтеграцію, насамперед, як процес.

«Міжнародна (регіональна) економічна інтеграція забезпечує державам, що об'єднуються, більш високу конкурентоспроможність у глобальному масштабі, посилює конкурентну боротьбу між інтегрованими національними господарствами, а також між інтеграційними угрупованнями. Одночасно світова інтернаціоналізація не лише стримує процес відокремлення регіональних економічних угруповань, але й виключає його, породжуючи все більш тісні економічні, науково-технічні зв'язки між регіональними угрупованнями, створеними на різних континентах світу» [10, с. 40].

Друга група, до якої можна віднести К. Т. Кравченко, розглядають інтеграцію як створення єдиної багатонаціональної економіки з єдиним відтворювальним процесом на заміну національних економік, тобто як результат цього процесу: «Економічна інтеграція – це широке міждержавне об'єднання, яке діє відповідно до спеціальних договорів і має певну організаційну структуру (включаючи спільні керівні та інші установи). У межах такого об'єднання на території країн-учасниць діють різні види господарської діяльності на особливих пільгових умовах порівняно з рештою країн. Йому притаманні більш глибокий міжнародний поділ праці, посилений товарообмін послуг, капіталу, робочої сили, прискорення усупільнення виробництва» [11, с. 458].

У цьому його підтримують Є. Ф. Борисов, В. В. Козик, А. А. Задоя, К. А. Семенов і Є. П. Пузакова посилаючись на те, що економічна взаємодія країн повинна закріплюватися міждержавними договорами та злагоджено регулюватися міждержавними органами.

Іноді під інтеграцією розуміється інтегрованість, тобто деякий результат процесу інтеграції. Інтегрованість являє собою стан упорядкованого функціонування частин цілого [12].

Інтеграція за Ф. Мачлупом – процес об'єднання окремих економік у більш великий економічний регіон. Автор стверджує, що інтеграція стосується використання всіх потенційних можливостей ефективного розподілу праці [13, с. 243].

Третя група, яку представляють Р. И. Хасбулатов, С. В. Мочерный, О. Г. Чувардинський, Х. Андерсон вважають, що інтеграцію необхідно розглядати в двох аспектах: як економічну категорію і як процес.

Визначення «міжнародної економічної інтеграції» як економічної категорії дозволяє виявити і врахувати нові особливості настільки складного, неоднозначного явища у світовій економіці, що має величезний вплив на всі аспекти діяльності та функціонування держав, їх відносини й економічну сутність. Як економічна категорія міжнародна економічна інтеграція – це свого роду міжнародні економічні відносини регіонального економічного угруповання, кожен її учасник між собою і з партнерами, враховуючи виробництво, розподіл, обмін та споживання продукту всередині і поза інтеграційним угрупованням, спрямовані на підвищення ефективності відтворювального процесу окремого учасника та об'єднання в цілому.

У результаті об'єднання національних економік утворюються інтеграційні об'єднання різного типу, що стають самостійними суб'єктами зовнішньоекономічних відносин. Їхні стосунки з партнерами є частиною міжнародних економічних зносин, характер яких відрізняється від аналогічних відносин з окремими державами. Ці відносини у своєму розвитку підпорядковуються загальним економічним законам і власній внутрішній природі,

що складається з усунення протиріч різного характеру всередині національних економік між ними та інтеграційним угрупованням, а також між національними економіками, угрупованням в цілому і третіми країнами.

Останній підхід найбільш продуктивний, однак розглядати інтеграцію слід не як процес зближення, зрощування і т. д., а як процес створення державою умов задля підвищення ефективності функціонування національних економік за рахунок їхнього зближення, взаємодії, зрощування.

Вищезазначене підтверджує у своєму визначенні Х. Андерсон, де міжнародна економічна інтеграція проявляється не як процес, перш за все, у стиранні відмінностей між економічними суб'єктами різних країн, а як явище, що характеризується відсутністю будь-яких форм дискримінації іноземних партнерів у кожній з національних економік [14, с. 38].

Четверта група в межах системного підходу розглядає економічну інтеграцію і як процес, і як результат взаємодії економічних систем. Одним з основних трактувань поняття «інтеграція» є «об'єднання частин в одне ціле».

Серед представників такого підходу можна визначити М. Ходжеса, Ернст С.А., К. Дойча, У. Уолласа, А. С. Філіпенка, А. П. Голікова А. С. Гальчинського, О. О. Шниркова, І. В. Бураковського, Ю. В. Шишкова [15], О. В. Булатової та ін.

М. Ходжес вважає, що інтеграція – це «формування нової політичної системи, яка існувала до цього з розділених систем». К. Дойч бачить інтеграцію «як створення співтовариства безпеки між державами регіону» [16]. За визначенням У. Уолласа, інтеграція – «це створення і підтримка інтенсивних і різнобічних систем взаємодії між раніше автономними частинами» [17].

Посилаючись на Б. Менніса та К. Саванта, інтеграція може бути визначена як процес, за допомогою якого межі між державами стають більш розмитими, що призводить до формування більш комплексних економічних систем [18, с. 75].

Філіпенко А. С. вказує на те, що інтеграція – це не лише прийняття постанов стосовно скасування дискримінації у торгівлі, а «міжнародна економічна інтеграція» є процесом зближення, взаємопереплетіння, зрощування

національних економік і формування цілісного регіонального (міжнародного) господарського комплексу [19, с. 12].

Голиков А. П. визначає економічну інтеграцію як процес економічної взаємодії країн, який зближує національні господарства, де основою є стійкі взаємозв'язки та міжнародний поділ праці [20, с. 249].

Спираючись на системний підхід, де система являє собою єдину організаційну структуру, що функціонує через співпрацю соціально-економічних утворень та інститутів, автор пропонує економічну інтеграцію можна представити як взаємодію економічних систем держав-учасниць з метою усунення дискримінацій між господарськими одиницями та створення якісно нової міжнародної економічної структури більш високого порядку за допомогою злиття економічних систем суб'єктів, що інтегруються, де основним учасником є місто як окрема соціально-економічна система [21, с. 46].

Треба відзначити, що значення терміна не задає таких важливих для сьогодишнього розуміння проблеми параметрів як спосіб, ступінь (межа), область і критерії з'єднання в одне ціле. Тобто під інтеграцією можна розуміти і добровільний союз, і імперію, що створюється, і тотальну уніфікацію, і взаємодію за рішенням однієї проблеми. Тому, кажучи про використання терміна «інтеграція», доцільно розділяти це поняття з точки зору економічної та політичної інтеграції як зрощення держав, а соціальної інтеграції – як спільну діяльність людей і їх груп.

Інтеграція передбачає поєднання певних систем. При цьому може йтися про держави в цілому чи окремі аспекти їх функціонування: політичні, соціальні, економічні, механізм реалізації як внутрішньої та так і зовнішньої державної політики та інш.

Необхідно також враховувати, що сам процес інтеграції систем передбачає формування системи більш високого рівня і відповідного делегування їй повноважень від систем, що інтегруються. Основне протиріччя, що лежить в основі процесів інтеграції, полягає у прагненні отримання ефекту від інтеграції та збереженні автономії керованості певної системи. Виходячи з цього, основним

орієнтиром інтеграційних процесів слід вважати двоєдине завдання: отримання ефекту від функціонування надсистеми під час збереження автономності систем, що її утворюють [22, с. 6–7].

П'ята група. Інтеграція ринків основним завданням якої є усунення торгівлі між суб'єктами господарювання через кордони країн що інтегруються, через регулювання митних тарифів, квот, різниці у податковій політиці, може проводитись як за допомогою вільного ринку, так й за допомогою державного інституційного механізму щодо регулювання зовнішньоекономічної діяльності зазначених країн.

Серед представників такого підходу можна визначити Баласси Б., Пелкман Ж. [23, с.2] Шишкова Ю.В.

Баласси Б. визначає економічну інтеграцію як «процес» та «стан справ»:

- 1) розглядаючи інтеграцію як процес, він охоплює заходи, спрямовані на скасування дискримінації між економічними одиницями, що належать до різних національних держав;
- 2) розглядаючи інтеграцію як стан справ, це може бути представлено відсутністю різних форм дискримінації між національними економіками [24, с. 174].

Неможливо говорити про економічну інтеграцію, не згадавши роботу Б. Балаші, яка вважається фундаментальною для будь-яких досліджень інтеграції. Економічна інтеграція, згідно з Балаші, визначається як «скасування дискримінації в межах певної території» [6, с. 2].

Шишков Ю.В. розглядає економічну інтеграцію як зрощення національних ринків і формування цілісного економічного простору на основі високого технологічного рівня економічного і технічного розвитку держав та високої економічної взаємозалежності [25].

За В. Молле інтеграція означає поглиблення процесів ліквідації економічних кордонів між країнами. Важливим є те, що інтеграція є поступовим процесом, який розвивається послідовно [26].

Ж. Пелкманс стверджує, що інтеграція являє собою ніщо інше як ліквідацію економічних кордонів між кількома суб'єктами міжнародного господарства, унаслідок чого підвищується мобільність товарів, послуг і факторів виробництва [27, с. 3].

Білоус О. Г. трактує міжнародну економічну інтеграцію як відсутність будь-якої дискримінації іноземних партнерів у кожній із національних економік [28, с. 331].

Враховуючи викладене варто зазначити, що простого усунення бар'єрів торгівельної діяльності між країнами або суб'єктами господарювання не достатньо, т.к. як це буде лише одна з форм «фрітрейдерства», інтеграція ринків має відбуватись за спільними, кодифікованими та визнаними «правилами гри» країн що інтегруються, хоча б за окремими економічними галузями.

Відповідно до Р. Аллена економічна інтеграція може відображати величезний спектр понять, залежно від того, хто намагається це поняття визначити. Ось чому Аллен стверджує, що видатним досягненням Балаші є те, що від чітко розрізняє інтеграцію із суміжним поняттям простої співпраці акторів [29, с. 450].

Шоста група. Економічну інтеграцію представляють як процес поглиблення та зближення господарських механізмів, тобто систем державного політики та інструментарію. Кожна з країн-учасниці інтеграційних процесів має свою власну державну систему зі своїми особливостями, державним устроєм, формою правління, законодавчу базу тощо. На момент прийняття рішення щодо приєднання до інтеграційного угруповання, країна-претендент має виконати низку умов щодо процесу інтеграції, імплементації законодавства та інші заходи, іншими словами розробити новий механізм формування та реалізації державної політики у сфері інтеграції. Це виражається у нових формах міждержавних угод як на двосторонньому, так й на багатосторонньому рівнях, які регулюються міждержавними та наднаціональними органами.

Серед представників такого підходу можна визначити: Кіреєва О. П., Пузакової Є. П., Лук'яненко Д.Г., Жеваго Д.В., Хомутенко Л.І. [30, с.27] На

думку О. П. Кіреєва, Є. П. Пузакової, економічна інтеграція – це процес економічної взаємодії країн, що призводить до зближення господарських механізмів, які приймають форму міждержавних угод і узгоджено регулюється міждержавними органами, мають близькі за рівнем економічного розвитку економіки [31, с. 251; 32].

А. Ел-Агра визначає інтеграцію як усунення всіх торговельних перешкод між країнами-учасниками та встановлення певних механізмів співпраці та координації між ними – міжнародних інституцій [419, с. 9].

Таблиця 1.1.

Теоретичні підходи до вивчення інтеграції

Підходи до визначення	Автори	Сутність підходу
Інтеграція як процес	Ф. Перру, Р. Марьолін, Ф. Канерта, Ф. Мачлуп, А. П. Голіков, В. Молле	Інтеграція розглядається як поступовий процес зближення та об'єднання національних економік, розмиття національних кордонів.
Інтеграція як результат (кінцева ціль)	Ернст С.А., Ж. Пелкманс, А. Ел-Агра	Інтеграція передбачає результат у вигляді встановлення міжнародних інституцій, скасування торгових бар'єрів тощо
Інтеграція як стан суб'єктів (інтегрованість)	В. Гуде, О. Г. Білоус	Інтеграція являє собою вже теперішній стан національної економіки (відкрита чи закрита), наявність у ній дискримінацій щодо інших
Інтеграція як поєднання процесу та результату	Б. Менніс, К. Савант, Б. Балаша, К. Т. Кравченко, А. С. Філіпенко	Інтеграція є як процесом об'єднання та взаємоприспосовування, так і результатом цього процесу у вигляді створення більш комплексних економічних систем (єдиного регіональних економічних угруповувань)

Джерело: складено автором за матеріалами [7; 8; 9; 11; 13; 26; 33; 35; 36; 58].

Незважаючи на відмінності в цих визначеннях, можливе таке формулювання терміну економічної інтеграції. Інтеграція – це процес усунення дискримінації у відносинах між країнами, а також поєднання економічних систем країн регіону в більш складний господарський комплекс. У загальному вигляді, економічна інтеграція приймає вигляд економічних угод між країнами, що спрямована на поглиблення та пришвидшення процесів розвитку економіки та характеризується ліквідацією торгових бар'єрів між країнами та уніфікацією різних видів економічних політик. Останні передаються у сферу наднаціонального управління.

За тлумачення головних категорій, що характеризують інтеграційний процес, традиційно є різні підходи. Це виникає зі складності, неоднозначності самого предмету вивчення й поглиблюється ідеологічними причинами, а також конкретними завданнями, які ставить перед собою дослідник. Отже, були сформовані чисельні школи, які об'єднують вчених, базуючись на їхніх підходах до визначення інтеграційних процесів як наукової категорії.

Міжнародну економічну інтеграцію більшість дослідників розглядають як відносини і як процес. Тобто інтеграцію як відносини визначають через рівноправність партнерських відносин кожної з національних економік виходячи з інтересів економічного розвитку та національної безпеки. Як процес інтеграція полягає у стиранні відмінності економічного розвитку між країнами-учасницями. [37, с.73].

Економічна інтеграція суттєво відрізняється від традиційного економічного співробітництва різних країн. На етапі інтеграції відбуваються зміни завдань і цілей економічної взаємодії різних країн від збалансованого розвитку внутрішнього виробництва та споживання за допомогою традиційних зовнішньої торгівлі до глибокої перебудови галузевих і внутрішньогалузевих структур країн, що інтегруються [24].

Серед вчених економістів, географів, Європи у XVIII-XIX століття виникла думка про створення об'єднання європейських держав. Та вже у XX столітті зазначені ідеї набували популярності отримували теоретичну й практичну

складову, стали навіть з'являтися геополітичні державні стратегії. Висловлюються пропозиції про те, що «вузька інтеграція» зокрема у сфері окремих галузей економіки може стати каталізатором «широкої або масштабної» інтеграції, що поступово сприятиме виробленню єдиної зовнішньополітичної державної стратегічної лінії.

Маршалл А. визначає інтеграцію через поняття «солідарного простору». Для нього інтегроване співтовариство означає «солідарний простір, солідарність якого відчувається і усвідомлюється всіма елементами цього цілого». Солідарність існує тоді, коли кожен член співтовариства усвідомлює спільний інтерес як свій власний і може пожертвувати своїм безпосереднім інтересом на користь спільного інтересу, котрий сприймається як безумовно вигідний для нього самого, але повна і загальна інтеграція є практично недосяжним ідеалом, бо солідарність між людьми не є абсолютною [38, с.192].

Економічна інтеграція характеризується деякими істотними ознаками, що у сукупності відрізняють її від інших форм економічної взаємодії країн:

- взаємопроникненням і переплетенням національних виробничих процесів;
- широким розвитком міжнародної спеціалізації та кооперації у виробництві, науці та техніці на основі їхніх найбільш прогресивних і глибоких форм;
- глибокими структурними змінами в економіці країн-учасниць;
- зближенням національних законодавств, норм і стандартів;
- необхідністю цілеспрямованого регулювання інтеграційного процесу, розробки скоординованої економічної стратегії та політики;
- координація та узгодження економічної політики країн-учасниць;
- регіональністю просторових масштабів інтеграції, тому що необхідні передумови першорядно складаються між країнами, де встановилися тісні господарські зв'язки. За змістом інтеграція являє собою переплетення, взаємопроникнення та зрощування відтворювальних процесів країн регіону. Аналіз свідчить, що головними передумовами інтеграції можна вважати:
- близькість рівнів економічного розвитку та ступеня ринкової зрілості країн, що інтегруються;

- географічна близькість країн, що інтегруються, наявність у більшості випадків загального кордону й історично сформованих економічних зв'язків;
- спільність економічних та інших проблем, що постають перед країнами в області розвитку, фінансування, регулювання економіки, політичного співробітництва і т. д. Економічна інтеграція покликана вирішити набір конкретних проблем, що реально постають перед країнами, що інтегруються [39, с. 42 – 43].

Об'єктивний зміст інтеграції складається, зрештою, з переплетення, взаємопроникнення та зрощування виробничих процесів, які висловлюються у вигляді часткової інтеграції. Інтеграційний процес охоплює окремі ланки цілісної системи:

- 1) ринковий обіг (завдяки лібералізації торгівлі та зростанню факторів виробництва), включаючи обіг товарів, послуг, грошової маси, цінних паперів тощо – це так звана поверхнева (або м'яка) інтеграція (shallow integration);
- 2) власне виробництво (глибока інтеграція – deep integration);
- 3) сфера прийняття рішень (на рівні фірм, спілок підприємств, національних урядів, міжнародних і національних організацій [2, с. 12].

Серед основних системоутворюючих чинників, що зумовлюють розвиток інтеграції, можна виділити:

- 1) об'єктивний процес посилення взаємозалежності країн, зростання інтернаціоналізації господарського життя, міжнародного розподілу праці;
- 2) глобалізація економіки і глобальна конкуренція;
- 3) науково-технічний прогрес та його сучасна форма;
- 4) процеси лібералізації економіки і підвищення відкритості національних господарств;
- 5) різноманіття культурно-цивілізаційних типів суспільства і структур у сучасному світі;
- 6) спільність національно-державних інтересів країн з позиції економічної безпеки;

7) геополітичні та гео економічні інтереси країн-учасниць світової економіки.

Більшість угруповань світу мають приблизно однакові цілі:

- використання переваг економіки масштабу на базі розширення розмірів ринку, скорочення витрат транзакцій, приливу прямих іноземних інвестицій;
- створення сприятливого зовнішньополітичного середовища шляхом зміцнення взаєморозуміння і співпраці країн-учасниць у політичній, військовій, соціальній та інших неекономічних областях;
- створення більш стабільної основи для взаємної торгівлі;
- сприяння структурній перебудові економіки за рахунок використання ринкового досвіду, капіталів, технологій більш розвинутих учасників угруповання;
- підтримка розвитку галузей національної промисловості внаслідок виникнення більш широкого регіонального ринку.

Цілком очевидно, що у процесі інтеграції окремі групи країн створюють одна одній більш сприятливі умови у внутрішньорегіональній торгівлі та міграції чинників виробництва, тим самим стимулюючи розвиток міжнародних економічних відносин у межах об'єднань. Водночас регіональна економічна інтеграція (особливо на ранніх своїх формах) утворює стримуючий вплив на розвиток глобальних міжнародних економічних відносин, оскільки припускає встановлення менш сприятливих умов зовнішньоекономічних зв'язків із третіми країнами [32, с. 254–255].

Таким чином, міжнародна економічна інтеграція являє собою об'єктивний та історичний процес в умовах глобалізації економіки. Не зважаючи на те, хто впливає на інтеграційні процеси – ринок чи уряди держав, економічна інтеграція не є хаотичним процесом. Саме кооперація та взаємодія є тими дієвими важелями інтеграції або дезінтеграції. Свідченням важливості такого явища для країн світу є велике різноманіття поняття «економічна інтеграція», його трактування та

визначення. Таким чином, можна зробити висновок, що за сучасних умов участь для кожної країни світу є унікальним явищем та певним світоглядом.

Незважаючи на відмінності в цих визначеннях, можливе таке формулювання терміну економічної інтеграції. Інтеграція – це процес усунення дискримінації у відносинах між країнами, а також поєднання економічних систем країн регіону в більш складний господарський комплекс. У загальному вигляді, економічна інтеграція приймає вигляд економічних угод між країнами, що спрямована на поглиблення та пришвидшення процесів розвитку економіки та характеризується ліквідацією торгових бар'єрів між країнами та уніфікацією різних видів економічних політик. Останні передаються у сферу наднаціонального управління.

1.2. Теоретичні аспекти та роль стратегій у сфері державної політики.

Інтеграційні процеси в Європі мали, преш за все, економічну ціль об'єднання післявоєнних послаблених економік Європейських країн. За мету ставився спільний розвиток та об'єднання зусиль для гідної конкурентної боротьби. Саме тому, процеси європейської інтеграції називають економічною інтеграцією та дослідження ведеться економічних та політичних процесів. Європейська інтеграція є стратегією соціально-економічного розвитку більшості країн Європи з 50-х років минулого сторіччя та метою для країн-претендентів.

В теорії менеджменту термін «стратегія» трактується як модель дій, набір правил і прийомів, за допомогою яких досягають довгострокових цілей розвитку організації.

В теорії менеджменту термін «стратегія» трактується як модель дій, набір правил і прийомів, за допомогою яких досягають довгострокових цілей розвитку організації.

Поняття «стратегія» (від грецького - strategy) дослівно означає «мистецтво генерала», тобто за походженням це військовий термін.

Визначення стратегії дається вченими у багатьох варіантах. Наприклад, Генрі Мінцберг зробив висновок, що стратегія – це принцип поведінки або слідування певній моделі поведінки. Він визначає стратегію як комбінацію п'яти «П» [33, с.10]:

- 1) стратегія - план, керівництво, орієнтир або напрямок розвитку, шлях із сьогоденішнього у майбутнє;
- 2) стратегія – принцип, поведінка або слідування деякій моделі поведінки;
- 3) стратегія – позиція, визначення положення організації у зовнішньому середовищі і відносно своїх головних конкурентів;
- 4) стратегія – перспектива, або за Пітером Друкером це «теорія бізнесу даної організації»;
- 5) стратегія – прийом, особливий маневр, що застосовується з метою перехитрувати суперника або конкурента [34, с.10].

Американські дослідники М. Мескон, М. Альберт і Ф. Хедоурі розуміють стратегію як детальний всебічний комплексний план, призначений для того, щоб забезпечити здійснення місії організації і досягнення її цілей [35, с.231].

Відомий вчений І. Ансофф виділяє декілька характерних рис стратегії [55, с.8]:

1. Процес розробки стратегії не завершується якою-небудь негайною дією. Звичайно, він закінчується встановленням загальних напрямків, рух за якими забезпечить зростання та укріплення позиції фірми.
2. Визначена стратегія повинна використовуватися для розробки стратегічних проектів методом пошуку. При цьому стратегії відводиться роль певного фільтру: відкидаються всі можливості, ділянки та напрямки, що несумісні з нею.
3. Певна стратегія перестає бути необхідною як тільки реальний розвиток подій стане відповідним бажаному організації.
4. При розробці стратегій неможливо передбачити всі можливості, які виникнуть при конкретизації цілей і формуванні заходів, тому,

використовується узагальнена, неповна і неточна інформація щодо різних стратегічних альтернатив.

5. При появі більш точної та більш повної інформації може виникнути сумнів щодо обґрунтованості прийнятої стратегії. Тому є необхідним зворотній зв'язок, який дозволяє своєчасно визначити нову стратегію.

У роботі вітчизняних вчених Т.В. Калінеску, Ю.А. Романовської, О.Д. Кирилова пропонується [37, с.21] «...за доцільне розглядати стратегію як встановлений набір напрямків діяльності (цілей та способів їх досягнення) для забезпечення поновленої відмінності та прибутковості підприємства».

Так, один з відомих фахівців із менеджменту Ш.М. Остер визначав цей термін як «...зобов'язання діяти певним чином: таким, а не іншим» [38]. А. Мак Х'юг розглядає стратегію як модель (зразок поведінки) у потоці майбутніх дій або рішень [39]. Проте дані визначення є недосконалими через можливість абсолютно різних їх трактувань.

Американські дослідники Г. Стейнер та Дж. Майер визначили стратегію, як формулювання місії організації, її намірів і цілей, політики, програми та методів їхнього досягнення [40].

Відомий американський історик і класик стратегічного планування А.Д. Чандлер в 1961 р. у своїй фундаментальній роботі «Стратегія і структура» визначив стратегію організації як «встановлення основних довгострокових цілей і завдань підприємства, прийняття курсу дій і розподілу ресурсів, необхідних для виконання поставлених цілей» [41]. У даному визначенні простежується тлумачення стратегії як певного методу розподілу ресурсів між поточними і майбутніми видами діяльності підприємства, спрямованого на досягнення поставленої мети. Звідси випливає, що стратегія – це метод досягнення поставленої мети, а точніше загальний, усебічний план досягнення цілей. При цьому основним процесом у виборі та розробці стратегії автор визначав раціональне планування. Такої ж концепції дотримуються й інші американські фахівці.

У. Глюк визначив термін «стратегія» як уніфікований, інтегрований і зрозумілий план, розроблений таким чином, щоб бути впевненим у досягненні цілей підприємства [42].

Проміжним кроком на шляху розуміння сутності терміну «стратегія» між старим і новим підходами стали дослідження американського фахівця Дж. Б. Куїнна, який визначав стратегію як «план, який інтегрує головні цілі організації, її політику та дії у певне узгоджене ціле». При цьому термін «план» не є ознакою жорсткості дій організації. Ключовим у цьому визначенні виступає поняття узгодженості. На доказ цієї думки Куїнн звертається також до «конвертованого» терміна «тактика». На його думку, тактика - це «короткострокові, адаптивні, активно-інтерактивні дії, які використовуються для досягнення цілей». Отже, саме адаптивність є головною критеріальною ознакою та головною функціональною характеристикою тактики. А провідне завдання стратегії полягає в тому, щоб визначити межі та орієнтири цієї адаптивності, «вибудувати концепцію, досить сильну та потенціально гнучку для того, щоб організація досягла поставлених цілей всупереч усім непередбачуваним втручанням зовнішніх сил». Такі формулювання співзвучні з поведінковим розумінням стратегії. Зокрема, в «теорії ігор» стратегія трактується як «складний план, що визначає вибір у будь-якій імовірнісній ситуації» [43].

В економічній літературі значне місце займає питання відносно сполучення або розділення так званих старого та нового підходів до визначення «стратегії як процесу» та «стратегії як результату» (кінцевого орієнтиру).

Г. Гольдштейн визначив стратегію, як систему дій і управлінських підходів, які використовуються для досягнення організаційних завдань і цілей організації [44]. Слід зазначити, що дане визначення розділяє поняття «цілі» та «завдання» і є передумовою до розуміння сутності поняття «стратегія» з точки зору стратегічного управління, оскільки досягнення запланованих цілей передбачає виконання низки завдань, що, у свою чергу, обумовлює управління процесом реалізації цих завдань.

А.А. Томпсон і А.Дж. Стрікланд відзначають, що стратегія розпадається на безліч конкурентноздатних дій і підходів до бізнесу, від яких залежить успішне керування фірмою. Вони пов'язують планові аспекти стратегії з поведінковими аспектами підприємства. На їхню думку, стратегія визначає, як підприємство буде функціонувати й розвиватися та які саме виробничі, підприємницькі, конкурентні й функціональні заходи і дії будуть залучені для того, щоб організація досягла бажаного результату та ефекту [45].

Стратегія, за Г. Мінцбергом, Б. Альстрендом, Дж. Лемпелом скоріше «з'являється» через своєрідну організаційну дифузію, а не реалізується групою стратегів, які можуть передбачити майбутнє. «Стратегія – це не послідовність виконання запланованого, а прямо протилежне цьому, це стартова точка» [46].

Заслуговують на увагу визначення, наведені М.М. Мартиненко та І.А. Ігнатієвою, на думку яких «стратегія – це набір специфічних правил та орієнтирів, дотримання яких дає змогу керівництву організації провести об'єднання усіх напрямків управлінської діяльності (процес синергізму) та підпорядкувати їх процесу досягнення спільних цілей. За своїм призначенням ці правила визначають: ставлення організації до зовнішнього середовища, об'єднання функціональних областей ключових результатів та їх взаємодії в процесі досягнення цілей, переходу від зовнішніх стратегій до внутрішніх стратегій» [47].

На думку З. Шершньової та С. Оборської «стратегія – це довгостроковий курс розвитку фірми, спосіб досягнення цілей, який вона визначає для себе, керуючись власними міркуваннями в межах своєї політики». За висновками авторів, сутність стратегії визначається присутністю наступних процедур: визначення напрямків досягнення цілей; встановлення взаємодії із зовнішнім середовищем; визначення складності внутрішньої структури; формування стратегічних планів та змін в організаційній структурі управління; постійне уточнення в процесі діяльності підприємства [48].

Управлінський підхід до визначення сутності стратегії ліг в основу й спільного дослідницького проекту «Стратегічні документи соціально-економічного розвитку», розробленого у 2003 році фахівцями Міністерства

економіки та з питань європейської інтеграції, а також експертами Програми розвитку ООН, хоча у підсумковій аналітичній записці надано одразу три визначення стратегії: – довгострокова узагальнена сукупність взаємозалежних рішень, що визначають пріоритетні напрями розвитку економіки, галузі, регіону тощо; – система концептуальних цілей та інструментів для їх досягнення... те, що поєднує тактичні короткострокові дії у систему, яка забезпечує високий результат... у цілому за стратегічний період, – довгостроковий узагальнений план управління обраною сферою або системою [49].

Здійснити спробу вичерпного формулювання терміну «економічна стратегія» було зроблено як зарубіжними, так і вітчизняними фахівцями. З точки зору М.М. Мартиненко та І.А. Ігнатієвою, «економічна стратегія – це загальна стратегія діяльності та поведінки організації, що визначає правила та прийоми забезпечення ефективного досягнення стратегічних цілей. Така стратегія направлена на відпрацювання правил та прийомів реалізації стратегічних цілей, які засновані на зацікавленості всіх учасників процесу розробки та реалізації стратегічних програм в ефективному їх досягненні» [47].

В Економічному словнику за редакцією С. Мочерного зазначається: економічна стратегія – це «довгостроковий курс економічної політики, який передбачає вирішення великомасштабних економічних і соціальних завдань» [50].

На думку Я. Жаліло: економічна стратегія – це цілісна система дій суб'єкта, спрямованих на реалізацію мети, завдань та пріоритетів його економічного відтворення з урахуванням комплексу впливів ендогенних та екзогенних чинників, розрахована на тривалий період [51].

«Стратегія – генеральний план дій, який визначає пріоритети стратегічних завдань, ресурси і послідовність кроків щодо досягнення стратегічних цілей» [52, с. 133]. «Стратегія – це план, що інтегрує в деяке узгоджене ціле такі компоненти: головні цілі організації; політику (цінності, філософію, ідеологію); застосовувані дії» [53, с. 20]. Проте трапляються й інші визначення стратегії як моделі взаємодії організації із зовнішнім середовищем або набору чи системи певних принципів та правил. Наприклад, П.Дойль пов'язує стратегію із виробленням певної моделі

поведінки. Він наголошує на тому, що стратегічне планування концентрує увагу організації (компанії, фірми) на її ринкових можливостях, її основне завдання – пошук шляхів їх реалізації за допомогою використання «стратегічних вікон» або, іншими словами, зміни парадигм (грец. *paradigma* – зразок, модель), тобто зміни концепції, моделі поведінки [54]. Такої самої думки щодо стратегії дотримується І. Ансофф, визначаючи її, передусім, як «певний набір правил для прийняття довгострокових рішень» [55, с. 46].

Стратегія – це модель поведінки, спрямованої на досягнення поставлених цілей, набір правил для пошуку і використання можливостей. Стратегічний план – послідовність певних кроків та дій, інтегрованих у просторі і часі, що приводять до зміни поточного становища на бажане. План не має гнучкості і реалізується тільки за певних зовнішніх умов, стратегія застосовувана в будь-яких ситуаціях. План повинен постійно коригуватися залежно від змін у зовнішньому середовищі, тоді як стратегію потрібно змінювати тільки при внутрішніх змінах (за власним бажанням) [56].

В економічній літературі значне місце займає питання відносно сполучення або розділення так званих старого та нового підходів до визначення «стратегії як процесу» та «стратегії як результату».

Стратегія ж, за результатами розробок Ю. Шарова, все частіше використовується як підхід до розв'язання критично важливих і складних (стратегічних) проблем; модель програмування діяльності для досягнення встановлених цілей. Стратегія обов'язково визначає пріоритети (першочергові для реалізації напрями, цілі, проблеми), що дають корисну основу для розподілу обмежених ресурсів [57, с. 421; 79].

Різноманітність у підходах до визначення стратегії все ж не створює суттєвого протиріччя щодо процедур і дій пов'язаних з її розробкою та реалізацією.

Стратегія – це визначення перспективних орієнтирів розвитку та діяльності держави, як соціально-економічної системи на основі оцінювання її потенціалу, можливостей і розвитку зовнішнього середовища.

Тактика – комплекс заходів щодо реалізації державної стратегії та процес розробки короткострокових планів за допомогою шляхів, засобів й форми їх реалізації.

Основним етапом процесу реалізації стратегії й тактики є розробка державної політики, яка перетворює стратегію на відкриту детальну декларацію основних напрямків діяльності уряду. Потім формуються правила, процедури дій, інструментарій реалізації, законодавча основа необхідні для реалізації стратегії.

Процедура – це комплекс взаємопов'язаних дій та інструментарію, які мають використовувати задля реалізації конкретних завдань. Кінцевий стратегічний план держави (уряду) має містити: місію і цілі; стратегії (державну, конкурентну та функціональну); тактику й політику.

На практиці розробка стратегії включає виконання таких етапів:

1) визначення стратегічної установки, місії, цілей існування, політики розвитку підприємства;

2) аналіз стратегічного потенціалу підприємства; аналіз зовнішнього середовища підприємства; визначення можливих стратегічних зон господарювання; визначення стратегічних альтернатив та формування «стратегічного набору» підприємства (сукупності стратегій, що розробляються на різних рівнях управління);

3) розробка довгострокових планів, програм, тактичних планів, оперативних організаційних планів.

Ці етапи можуть повторюватися та коректуватися в процесі формування стратегії. Розробка стратегії є досить складною і трудомісткою процедурою але значущість цього процесу для організації значно перебільшує витрати на його реалізацію. Процес усвідомлення ситуації у зовнішньому та внутрішньому середовищі підприємства, обговорення різних варіантів розвитку підвищують ступінь системності та обґрунтованості прийняття рішень і управління підприємством в цілому [58, с.13].

Інтеграція передбачає зрощування окремих елементів у «щось єдине», якщо розглядати економічну або політичну інтеграцію, то «чимсь єдиним», варто

розглядати «інтеграційні угруповання» або «союзи». Тобто елементами інтеграційних процесів на сучасному етапі виступають, перш за все актори міжнародних або міждержавних відносин. Акторами або учасниками міждержавних відносин, на сучасному етапі розвитку міжнародних відносин, можуть виступати держави не залежно від їхнього політичного устрою. Держава вибудовує певну зовнішньополітичну поведінкову лінію або «державну стратегію» та «державну політику», сутність та основні характеристики якої може бути визначено та піддаватися прогнозу. Позиція держави на міжнародній арені залежить від таких основних чинників побудови відносин за їх видами:

- політичні відносини;
- економічні;
- воєнно-політичні;
- наукові-технічні;
- релігійні тощо.

Історія свідчить, що еволюція міждержавних відносин об'єднувала країни у різні союзи та інтеграційні угруповання у залежності від переваг та стратегічних цілей, що виражалось у політичних та економічних союзах. Так ми знаємо про існування релігійного союзу «Свячена римська імперія», сучасні Сполучені штати Америки зароджувалися як інтеграційне угруповання «Північно-американські об'єднані штати (держави)», повної економічної та політичної інтеграції у спільній кооперації досягли радянські республіки. Окремої уваги заслуговують на вивчення досвіду інтеграції за зазначеними видами – Північноатлантичне об'єднання НАТО, як воєнно-політичний союз держав різних континентів та Європейський союз, як економіко-політичний інтеграційний союз. Таким чином, збільшення міжнародної взаємодії та, як слідство взаємозалежності поступово посилює інтеграційні процеси та стирає кордони між державами, як окремими складовими певної системи міжнародних відносин, та цією системою як такою.

Світова політика є породженням міждержавної взаємодії, однієї держави та іншою, взаємодіючи між собою, витворюють новий тип суспільної реальності. Оскільки кожна з цих держав виступає незалежним актором, тому й відносини

між ними носять анархічний характер. Світова політика характеризується такими чином, що вона є сферою взаємодії певної кількості надкомплексних суспільних утворень – переважно це навіть не держави загалом, та лише великі (сильні) держави. Сильні держави або світові держави можуть розглядатися як «центри сили» або суб'єкти міждержавних відносин, тоді як решта держав розглядаються, як об'єкти міждержавних відносин, тобто ті, що мають підпорядковуватися волі більш сильних або впливових.

Актори міжнародних відносин набувають різних ідентичностей, відтворюючи які, дають можливість іншим учасникам міждержавних відносин визначити їхню політику поведінки, що вимушує вибудовувати власні інтереси, на основі яких й проводиться формування стратегії вибору. Досить часто у наукових теоріях надання державі статусу «актора» розглядається з точки зору неправомірного уособлення фактично наявних структур та інституцій [59], однак, беручи до уваги той факт, що реалізація зовнішньої політики відбувається із дотриманням політики реалізації «національних» інтересів, потреб, раціональності та виконання державних або союзних зобов'язань, у міжнародних відносинах держави розглядаються як окремі учасники, роль яких координується нормами міжнародного права. Тому держава, діючи як корпоративний агент, прямо впливає на структурні трансформації міжнародної системи.

Вважається, що держави є головними міжнародними акторами – діючими суб'єктами міжнародних відносин, системотворчими елементами міжнародних відносин, які через свою активність впливають та змінюють її. У теорії міжнародних відносин парадигмальним є уявлення, згідно з яким головним суб'єктом міжнародних відносин є національна держава, яку трактують як географічно обмежену, законно визнану (легальну) цілісність, яка керується єдиним урядом і населення якої вважає себе єдиною нацією (переважно у політичному значенні цього слова).

У цьому зв'язку змістовним і повчальним є підхід до розуміння сучасних доктрин міжнародних відносин, а також таких великих філософів і просвітителів XVI- XVIII століть, як :

а) Іммануїл Кант (нім. Immanuel Kant (1724р.- 1804р.) у сучасних йому міжнародних відносинах побачив не просто відносини між державами , а по суті відносини між людьми, які об'єднують людство в єдине ціле. Звідси імператив І. Канта- розвитку людства іманентне становлення універсального міжнародного співтовариства, в якому основна роль відведена людині-фізичній особі [60];

б) Томас Гобс (лат. Hobbes), 1588р.—1679р. розглядав моральні та правові цілі держав тільки в якості міжнародних суб'єктів . Перемога для одного - це втрата для іншого;

в) Гуго Гроцій (лат. Hugo Grotius), або Гуго де Гроот (нідерл. Hugo de Groot или Huig van Groot (1583 р. —1645г.), один із засновників міжнародного права, стверджував, що кожне міжнародне суспільство існує в природних для нього умовах, коли регламентовані відносини та торгівля. Міжнародне право та мораль виступають як інструментарій підтримання такого природного стану в суспільстві [61].

Держави, які є основними суб'єктами, оскільки власне вони мають усі атрибути, що потрібні для визнання їх суб'єктами міжнародного права. За загальним переконанням, суверенна держава характеризується трьома елементами: легітимною публічною владою, територією та населенням [62].

Суб'єкт міжнародних відносин розуміється як певна суспільна одиниця, що є джерелом активної діяльності щодо її подібних в інших державах світу. Вона не мусить мати формальних ознак правосуб'єктності, а єдиним критерієм її визначення є ствердження факту її діяльності у міжнародному середовищі. Тобто, суб'єктом міжнародних відносин є будь-який діяльний їх учасник, що впливає на когось у міжнародному середовищі.

З огляду на нечіткість понять, що окреслюють участь у міжнародних відносинах, багато дослідників схильні ототожнювати поняття «суб'єкт» і «учасник» чи «актор». Таке ототожнення доречне за умови, якщо йдеться про учасника (актора), який діє стосовно іншого учасника міжнародних відносин. Визначення природи суб'єктів міжнародних відносин, найчастіше за допомогою понять «учасник» чи «актор», надзвичайно складне. У сучасній теорії

міжнародних відносин спостерігається досить гостра полеміка, пов'язана зі специфікою суб'єктів та визначальністю їхнього впливу на міжнародні відносини.

«Державоцентризм» або «етатизм», можна трактувати як традиційний чи класичний напрям теорії міжнародних (міждержавних) відносин, що стоїть на позиціях ствердження визначальності держави та її впливу в міжнародному середовищі. Держави, з погляду прихильників цього напрямку, є структурами, що діють у міжнародному середовищі від імені нації, послугуючись відповідними інституціями. Внутрішні суспільні структури реалізують власні інтереси в міжнародному середовищі за допомогою інституцій національної держави або під їх контролем. Держава взаємодіє із собі подібними, але при потребі використовує також і міжнародні організації. Тобто всі суб'єкти міжнародних відносин можна розглядати як залежні від національної держави (субнаціональні) або похідні від неї (міжнаціональні). Субнаціональні структури у такому випадку розглядаються як суб'єкти інтересів, держава ж — як суб'єкт міжнародних відносин. Лише держава диспонує необхідними для ефективних дій у міжнародному середовищі засобами, насамперед, дипломатією та військовою силою.

Така інтерпретація поняття суб'єктності характерна для праць Г. Моргентау, Р. Арона, Г. Кісінджера, А. Галкіна, Ф. Бурлацького та інших науковців. Головними суб'єктами міжнародних відносин вони визначають держави як загальнонаціональні політичні структури, приналежні до спільнот громадян у межах певної території.

Іноді за суб'єкти, що рівноправні з державами і, навіть, вищі щодо них, приймають міжнародні організації. Така позиція випливає з ідеалістичної теорії міжнародних відносин, де міжнародні організації розглядаються як вищий, порівняно з державою, рівень політичної організації людства. Подібні погляди свого часу висловлювали Г. Кларк, Л. Б. Сон, Ф. Кратохвілл, Дж. Раггі, С. Мендловіц та інші представники теорії неолібералізму, що виходили з цієї тези й висловлювали ідею про універсалізацію міжнародних відносин у межах глобальних організацій.

Послугуючись, з деякою модифікацією, моделлю Р. Хопкінса та Р. Мансбаха, представимо погляди державоцентристів (рис. 1.1). [63, с.83-86].

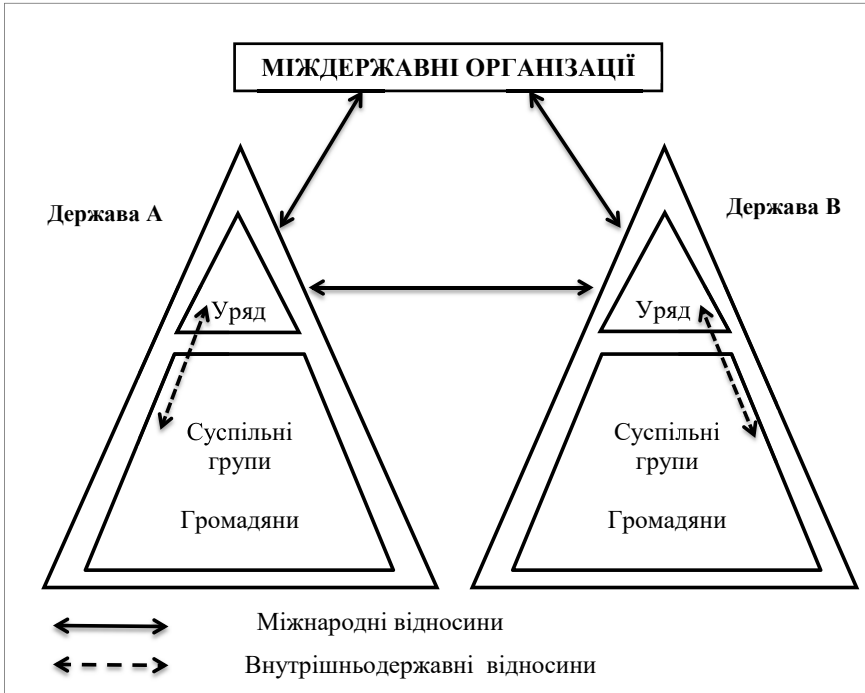

Рис. 1.1. Державоцентрична модель міжнародних відносин, [63, с.86].

Як видно з рис. 1.1. міждержавні організації є активними учасниками міжнародних відносин, які через державні інституції взаємодіють, як з урядами, суспільними групами, так й громадянами країн, у тому числі через інструменти публічної дипломатії.

По-перше, держава в цій системі є не просто головним (тобто структуротворчим), але єдиним учасником. Тому й суспільні відносини в рамках такого ідеального типу не можуть вважатися комплексними. По-друге, у «винятково міждержавних міжнародних відносинах» відсутня розвинена та багатомірна стратифікаційна ієрархія (класова, станова, рольова тощо). По-третє, всі загальносуспільні процеси й структури опосередковані міждержавною

взаємодією та не можуть безпосередньо розгортатися на міжнародній арені. По-четверте, «винятково міждержавні міжнародні відносини» є поліцентричними, тобто анархічними, та регулюються й впорядковуються принципом «балансу сил» [64, с. 94-105].

Теорія і практика розвитку взаємодії країн в сфері торгівлі чітко показали, що участь в інтеграційному об'єднанні дозволяє національним економікам більш успішно функціонувати в світовій економічній системі. За допомогою інтеграційного механізму і, перш за все, усунення бар'єрів на шляху взаємної торгівлі і узгодження економічної політики, найбільш ефективні галузі економіки актуалізують себе в світовому масштабі за рахунок розширення сфери своєї активності і впливу. Це обумовило появу Євросоюзу в якості одного з найважливіших учасників світового ринку. Однак, не менш важливим є зовнішній аспект міждержавної взаємодії [65]. Так наприклад, в даний час Європейський союз, спирається на єдину систему регулювання процесів економічного розвитку. Складовою частиною цієї системи є єдина торговельна політика, яка представляє собою унікальний досвід взаємодії. Саме на основі узгодження заходів торговельної політики багато в чому стала можлива інтеграція в інших сферах. Вона відрізняється різноманітністю інструментів регулювання і специфікою їх застосування щодо окремих груп країн.

На даний час у світі серед найбільш ефективно діючих міждержавних інтеграційних об'єднань варто виділити: в Західній Європі - Європейський Союз (ЄС); у Північній Америці - Північноамериканську угоду про вільну торгівлю (НАФТА); у Південній Америці – Південний спільний ринок (МЕРКОСУР); в Азіатсько-Тихоокеанському регіоні – Азіатське-Тихоокеанське економічне співтовариство (АТЕС); в Південно-Східній Азії - Асоціація країн Південно-Східної Азії (АСЕАН) [66].

До суб'єктів міжнародних економічних відносин належать організації, діяльність яких (торгівля, виробничо-інвестиційна, валютно-фінансова) виходить за рамки національних кордонів. Це різноманітні підприємства, фірми, держава, транснаціональні корпорації та транснаціональні банки. Регулювання відносин,

які складаються між цими суб'єктами, здійснюється на різних рівнях різними інститутами:

- на внутрішньонаціональному - державою;
- на регіональному - органами регіонального співробітництва;
- на глобальному – всесвітніми економічними організаціями.

Євроінтеграційні процеси на сьогодні є тими чинниками, котрі зумовлюють трансформацію й формування модернізованої держави, що викликає необхідність переосмислення функцій держави, політики і влади, функціональна єдність яких поступово уніфікується, розширюється значення принципів цілеспрямованості, нестандартності, гібридності й різноманітності у політичному житті осучасненого суспільства. Відзначимо, що розвиток соціально-економічних процесів та формування сучасного демократичного суспільства в Україні спричиняють посилену увагу до генезису державної політики та її соціально-політичного середовища.

В широкому сенсі політику можна представити як «спосіб досягнення цілей», а у традиційному розумінні як середовище взаємодії між різними соціальними групами, партіями, націями, народами, державами, владою і населенням, а також громадянами та їх об'єднаннями.

Зокрема, західний дослідник Л. Пал визначає державну політику як «напрямок дії або утримання від неї, обрані державними органами для розв'язання певної чи сукупності взаємно пов'язаних проблем» [67, с. 22].

Державна політика має більший масштаб, ніж рішення, вона (політика) є суттю послідовності рішень. По друге, якщо рішення можуть виробляти самі організації, окремі агенти, то державна політика зазвичай передбачає взаємодію багатьох агентів і організацій та встановлення складних взаємозв'язків між ними.

Державна політика розглядається передусім як неперервний потік розвитку суспільства, скоординований державними інститутами в певному напрямі, а не процес, що хаотично впливає й раптово закінчується [68, с. 82]. При цьому, як свідчить дослідження М.Лесечко, процес управління – це взаємодія функцій управління: планування, організації, мотивації і контролю [69, с. 7].

Світова політика є породженням міждержавної взаємодії, однієї держави та іншою, взаємодіючи між собою, витворюють новий тип суспільної реальності. Світова політика характеризується таким чином, що вона є сферою взаємодії певної кількості надкомплексних суспільних утворень – переважно це навіть не держави загалом, та лише великі держави.

світова політика в загальному має провідну властивість пріоритетність питання «війни і миру», що є ключовим для цієї суспільної общини. Динаміка міжнародно-політичних відносин, з певного куту зору запропонованої вище моделі світової політики, полягатиме у збільшенні та зменшенні інтенсивності, щільності і комплексності міждержавної взаємодії, як основного структуротворчого елементу саме цих відносин.

Основними складовими державної політики, заходи яких певним чином мають вплив на розвиток суспільних процесів, є такі блоки: інституційний (державна, органи державної влади, політичні партії), нормативний (норми, положення, державні програми) й мате реальний (засоби для реалізації поставленої мети), а також рівні її здійснення — місцевий, регіональний, загальнодержавний, міжнародний.

Визначальним для державної політики є результат її реалізації, тобто кількісний вимір її цілей. Під державною політикою слід розуміти сукупність ціннісних цілей, державно-управлінських заходів, рішень і дій, порядок реалізації державно-політичних рішень (поставлених державною владою цілей) і системи державного управління розвитком країни. Під державною політикою слід розуміти сукупність ціннісних цілей, державно-управлінських заходів, рішень і дій, порядок реалізації державно-політичних рішень (поставлених державною владою цілей) і системи державного управління розвитком країни [70, с.8].

З іншого боку, «державна політика — це відносно стабільна, організована й цілеспрямована діяльність/бездіяльність державних інституцій, здійснювані безпосередньо чи опосередковано щодо певної проблеми або сукупності проблем, яка впливає на життя суспільства» [71, с. 6].

Зазвичай автори стверджують, що «державна політика є засобом, що дозволяє державі досягнути певної мети в конкретній галузі, використовуючи правові, економічні, адміністративні методи впливу, спираючись на ресурси, які є в її розпорядженні» [72, с. 63], а також забезпечує визначення проблеми, мети та інструментів розв'язання проблеми [73, с. 44]. Також, Вважається, що «державна політика — це цілеспрямована діяльність органів державної влади для вирішення суспільних проблем, досягнення й реалізації загальнозначущої мети розвитку суспільства або його окремих сфер» [74]. У цьому концепті державна політика спрямовує до дії цілий політичний процес (упорядкована послідовність дій і взаємодій) у різних суспільних сферах, регулює життєдіяльність людей та соціальні відносини у суспільстві.

Однак з'являються й інші визначення політики. Наприклад, М. Пірен трактує політику, вже як вид діяльності по задоволенню довготривалих поточних інтересів соціальних груп [75, с. 15]. Р. Роуз визначає її, як «тривалу серію більш або менш відповідальних дій та їх узгодження з метою прийняття конкретного рішення» [71, с. 4-5].

О. Рябічко вважає, що державна політика – це пропонувані курс діяльності уряду для задоволення потреб чи використання можливостей, сформульований із зазначенням очікуваних результатів та їх впливу на наявний стан справ і конкретне розв'язання проблем [76].

Окремої уваги заслуговує бачення державної політики, як цілеспрямованої діяльності органів державної влади для вирішення суспільних проблем, досягнення й реалізації загальнозначущих цілей розвитку суспільства або його окремих сфер. Саме тому Л. Пал визначає державну політику як «напряму дію або утримання від неї, обрані державними органами для розв'язання певної чи сукупності взаємно пов'язаних проблем» [67, с. 22].

Бельська Т.В. вважає, що державна політика – це сукупність намірів, державно-управлінських рішень, інструментів їх впровадження та моніторингу виконання, що реалізуються за участі основних суб'єктів (органів влади, представників бізнесу, інститутів громадянського суспільства) [77].

Канадський політолог Л. Пал визначає її, як «напрямок дії або утримання від неї, обрані державними органами для розв'язання певної чи сукупності взаємно пов'язаних проблем» [67].

Англійські науковці Б. Гогвуд та Л. Ган стверджують, що державну політику необхідно відрізнити від щоденних рішень, які приймають державні органи [78].

Інші зарубіжні дослідники Е. Янг і Л. Куїні пропонують розглядати державну політику в таких її аспектах:

– державна політика – це дії, що їх реалізує владний орган, який має законодавчі, політичні та фінансові повноваження це робити;

– державна політика – це реакція держави на реальні життєві потреби чи проблеми, тобто така політика намагається реагувати на конкретні потреби або проблеми суспільства чи суспільних груп, наприклад, громадян, недержавних організацій чи органів влади;

– державна політика зорієнтована на досягнення мети, тобто намагається досягти кількох визначених цілей у спробі розв'язати або розглянути певні проблеми чи потреби в конкретному суспільстві;

– державна політика – це курс дій, тобто не одне певне рішення, дія чи реакція, а ретельно розроблений підхід або стратегія;

– державна політика – це рішення щось робити або рішення нічого не робити, що означає: визначена політика може привести до дій у спробі розв'язати проблему або ж базуватися на переконанні, що проблему буде розв'язано в рамках поточної політики, тобто не привести до жодних дій;

– державна політика здійснюється одним або групою авторів, тобто політику може реалізовувати один представник влади чи владний орган або багато гравців;

– державна політика передбачає обґрунтування дій, тобто, як правило, містить пояснення логіки, на якій вона ґрунтується;

– державна політика – це рішення, що вже ухвалене, а не намір чи обіцянка [79].

О. Кучеренко який зробив систематизацію різних підходів до розуміння державної політики вважає, що в сучасній суспільно-політичній думці переважають три головні концепції державної політики, а саме:

1) плюралістична (акцентує увагу на процесі формування та здійснення державної політики в сучасному демократичному суспільстві як мультирівневої конкуренції між впливовими суспільно-політичними групами та об'єднаннями);

2) суспільного вибору (розглядає соціально-політично орієнтованого індивіда як основного носія соціальної активності, а тому на здійснення державної політики значною мірою впливають політичні та державні діячі вищих щаблів управління, що діють на основі вибору раціонального соціального інтересу);

3) детерміністська (становлення та функціонування державної політики визначаються економічними відносинами та відповідним способом виробництва).

Саме ці концепції, як теоретичний інструмент дослідження, на думку О. Кучеренко дають можливість визначення певної логіки виявлення необхідних умов для розробки концептуальних засад формування та здійснення державної політики в Україні [11, с.279].

Державна політика дистанціюється від політики конкретних політичних сил, навіть тих які мають більшість у представницьких органах влади.

По-перше, тому що необхідно, щоб державна політика представляла й інтереси меншості, інакше будуть виникати труднощі при її реалізації.

По-друге, державна політика повинна бути досить стійкою, стабільною, мати історичну перспективу.

По-третє, державна політика повинна виступати, об'єднуючою силою, і бути спрямованою на позитивний розвиток суспільства.

Вищенаведений аналіз різних наукових поглядів та методологічних підходів до визначення категорій «державна політика», «інтеграція» та «європейська інтеграція», «державне управління процесами європейської інтеграції» дає нам змогу підійти до власного визначення поняття «державна політика у сфері європейської інтеграції».

На наш погляд, державна політика у сфері європейської інтеграції – це

законодавчо закріплена діяльність органів державної влади та органів місцевого самоврядування через сукупність механізмів та інструментів її формування та реалізації щодо адаптації та імплементації національних законів, нормативно-правових актів, правил і процедур до стандартів ЄС (їх європеїзація), які охоплюють різні сфери суспільного життя з метою конкурентного сталого розвитку країни та підвищення рівня добробуту населення до європейських стандартів.

В умовах сучасних трансформаційних перетворень в усіх сферах суспільного життя потребують відповідного обґрунтування та удосконалення існуючі принципи формування та реалізації державної політики у сфері європейської інтеграції України.

В.Мартиненко пропонує розглядати державне управління як процес у якості дієвої системи форм, методів, механізмів створення і впливу органів державної влади та управління на процес формування, реалізації та розвитку суспільних відносин між людьми під час реалізації державної стратегії соціально-економічного розвитку [80, с. 103-104]. На продовження цієї дефініції А. Козбаненко зазначає, що управління – це процес творення цілеспрямованої взаємодії суб'єкта та об'єкта управління з метою досягнення соціально значущих результатів, предметом якого є розподіл та перерозподіл ресурсів. Він провокує виникнення законів управління, об'єктивних за своїм характером [81, с. 10; 386]. Тому не варто протиставляти державу і суспільство, владу і свободу, державне управління й інші види управління.

Фактично державне управління, акцентує В. Голуб, виражається як діяльність державних органів та посадових осіб, підпорядкованих політичному керівництву, з більш обмеженими делегованими повноваженнями щодо прийняття рішень, використання суспільних ресурсів і відсторонених від безпосереднього використання силових та інформаційних структур держави. При цьому чим ієрархічно нижчим є такий орган державної влади або посадова особа, тим більш вузькою й спеціалізованою є сфера їхніх повноважень та компетенцій [82, с. 25].

Як зазначає П. Надолішній, щонайменше доцільно чітко розмежувати поняття «організаційна структура державного управління», «організаційна структура державного органу» та «організаційна структура державної установи чи організації (підприємства)». Де організаційна структура державного управління – це сукупність державно-управлінських ланок та організаційних зв'язків між ними в масштабах країни чи на певному територіальному рівні щодо реалізації державної політики загалом чи її окремої складової [83, с. 32].

Сукупно механізми втворюють певну структуру можливих дій у суспільному середовищі, що передбачає стратегія. За влучним висловлюванням А.Чендлера [84]: «структура йде за стратегією»; відтак, формується і відповідна структура органів державної влади [85, с. 154]. Вибудовується суспільна система. Як наслідок, посилаючись на системний підхід, можемо говорити про державне управління, що має здійснюватися як стратегічне управління, тобто управління, у процесі якого виробляються спільні рішення для досягнення поставлених цілей і завдань майбутнього.

Стратегічне управління означає зосередженість на передбаченні, плануванні та впровадженні необхідних та найістотніших у всьому комплексі змін. Воно ухиляється від повсякденних проблем поточного управління, яке діє в ритмі безперервності сьогоденних подій і в кожному своєму циклі лише відтворює наявну схему роботи, зберігаючи її суть. Стратегічне управління за призначенням – це технологія управлінського прориву, виходу за традиційні рамки, зламу старих схем [57, с. 70]. Тобто виділяються два різних основних режими управління: стратегічне управління та оперативне управління. Існуючі відмінності стратегічного й оперативного управління загалом мають яскраво виражені риси.

Стратегічне управління орієнтоване на: розвиток; середовище в цілому та має широкий горизонт бачення, що виходить за межі організації і досліджує зовнішнє середовище; широкий спектр соціально-політичних інтересів в організації і поза нею. Воно також сконцентроване на виявленні нових можливостей, взаємопов'язує всі проблеми, об'єднує всі рівні й вертикалі організації, замикаючи їх на цілі, здійснюється циклами та відбувається в умовах

підвищеної невизначеності. Крім того, постановником завдань та носієм головних ідей є вище керівництво організації. Таким чином, об'єкти державного управління забезпечують не просто економічне зростання, а свою якісну зміну, тобто сталий розвиток.

Адміністративний підхід до стратегічного планування пояснює функції, права та дії суб'єкта управління, а також формування засад механізму реалізації з метою забезпечення балансу інтересів у вирішенні сукупності проблем довгострокового розвитку.

Діяльнісний підхід передбачає розуміння стратегічного планування як діяльності, тобто виконання суб'єктом управління конкретних функцій задля досягнення визначених цілей, що є необхідним для існування та розвитку суспільних систем. Стратегічне планування в контексті даного підходу розглядається не тільки як вид діяльності, але і як засіб поєднання зацікавлених сторін між собою, і як спосіб практичної організації розвитку об'єкта управління.

Системний підхід розглядає стратегічне планування як сукупність взаємозалежних елементів, які орієнтовані на досягнення визначених цілей в умовах мінливого зовнішнього середовища. Ефективність стратегічного планування залежить не від окремих його складових, а є результатом їх тісної взаємодії. Еволюція системи відбувається в результаті її адаптації до викликів зовнішнього та внутрішнього середовища. Даний підхід передбачає, перш за все, вивчення частин системи, взаємодію між ними, дослідження процесів, що пов'язують частини системи з її цілями. Використання системного підходу на практиці реалізується через методологію системного аналізу [86, с. 207].

Прихильники міжкурядового підходу надають пріоритет у процесі інтеграції національним державам. Результатом їх взаємодії на міжкурядовому рівні є особливе навколишнє середовище, яке впливає на появу загальних інститутів. У рамках інституційного підходу європейська інтеграція розглядається, як процес трансформації національних практик взаємодії інститутів, який продукує створення особливої багаторівневої системи управління з безліччю центрів прийняття рішень (governance). Комунікативний підхід трактує європейську

інтеграцію, як процес створення соціальних спільнот за допомогою ефективної взаємодії між їх членами в різних галузях. У результаті чого формується співтовариство безпеки, в якому політичні чинники орієнтовані на створення нового політичного центру, який і повинен координувати роботу учасників [87].

Таким чином, узагальнення вищезазначених підходів до стратегічного планування дає можливість переконатися, що всі ці підходи тією чи іншою мірою пояснюють його характерні ознаки та особливості. Без сумніву, стратегічне планування в державному управлінні повинно здійснюватися комплексно та в системному взаємозв'язку всіх елементів механізму. При цьому його результативність буде залежати від дієвості суб'єкта державного управління. Ефективність стратегічного планування в державному управлінні забезпечуватиметься правильним використанням маркетингового підходу, орієнтованого на потреби населення регіонів.

Таким чином, на основі проведених досліджень можна стверджувати, що тільки за умов забезпечення на державному рівні відповідних цілей та принципів державної політики у сфері європейської інтеграції, відкриються додаткові можливості щодо забезпечення потреб суспільства в реалізації європейського вектору розвитку країни. Крім того, в сучасних умовах формування та реалізація державної політики у сфері європейської інтеграції – це основа сталого соціально-економічного розвитку країни, гарантія державного суверенітету, питання забезпечення високих стандартів життя населення України.

Основними суб'єктами впровадження державної політики у сфері європейської інтеграції на регіональному рівні є місцеві органи виконавчої влади та органів місцевого самоврядування, які здійснюють політику європейської інтеграції в межах своїх повноважень.

До суб'єктів державної політики у сфері європейської інтеграції окрім суб'єктів виконання (законодавчі, виконавчі та судові органи державної влади, органи місцевого самоврядування), необхідно також віднести суб'єкти впливу (політичні партії, громадсько-політичні об'єднання, засоби масової інформації, громадськість, окремі особистості).

Об'єктами державної політики у сфері європейської інтеграції, доцільно вважати всі сфери суспільної діяльності (економічна, соціальна, гуманітарна, екологічна, культурна, спортивна тощо), з якими пов'язані процеси європейської інтеграції.

1.3. Сутність та зміст механізмів формування та реалізації інтеграційних стратегій.

Європейська інтеграція або як її називають «регіональна», «економічна інтеграція» – це процеси, які мали за мету об'єднання економік країн Західної Європи. Таким чином, доцільно інтеграційні прагнення України розглядати, як економічний проєкт.

Державна стратегія в сфері зовнішньоекономічних відносин відноситься до сфери державного регулювання зовнішньоекономічної діяльності країни. Ключова роль в активізації інтеграційного процесу належить органам державної влади, що забезпечує державно-бюрократичну організацію процесу інтеграції.

У цьому контексті питанню державної стратегії у сфері відносин економічної інтеграції присвячено багато наукових праць вітчизняних і закордонних учених. Так, Б. А. Райзберг розглядає державне регулювання зовнішньоекономічних зв'язків і розуміє під цим сукупність методів й інструментів, що чинять вплив на міждержавні економічні відносини у відповідності з цілями та завданнями діяльності державних органів і служб та базуються на національних і загальнодержавних інтересах [88].

Економічне зростання державної економіки є важливою характеристикою будь-якої країни. У ньому в агрегованому вигляді відображаються різноманітні процеси розвитку продуктивних сил, попит і пропозиція на продукцію галузей, науково-технічна складова еволюції народного господарства і багато інших економічних параметрів.

Враховуючи той факт, що державне регулювання зовнішньоекономічних відносин здійснюється через розробку та реалізацію державної

зовнішньоекономічної політики, слід прийняти до уваги точки зору вчених, які розглядають дане поняття через вказану призму.

Важливу роль у реалізації інтеграції відіграють економічні структури, які змушені інтегруватись у світовий простір, адже від цього також залежить інвестиційний клімат держави, а також ефективність її зовнішньої політики в цілому. Саме тому для забезпечення активізації інтеграційного процесу доцільно посилити інтеграцію економічних структур.

Відомий дослідник А.Солоницький для визначення сутності та специфіки інтеграційного процесу в умовах глобалізації пропонує найбільш вдалий термін «світовий інтеграційний розвиток» [89, с. 10]. Враховуючи зазначені погляди, інтеграційний процес є необхідною умовою цивілізаційного розвитку сучасного світу, адже завдяки взаємозв'язку та взаємозалежності між державами в останніх з'являються нові можливості суспільного розвитку.

Структурними елементами інтеграційного процесу, які безпосередньо позначаються на функціонуванні системи державного управління, є політична (узгодження стратегічних інтересів на предмет зовнішньої інтеграції), соціальна (інтеграція з метою розв'язання соціальних проблем), економічна (інтеграція з метою створення нових зон вільної торгівлі), фінансово-інвестиційна (інтеграція з метою створення сприятливого інвестиційного клімату), культурна (інтеграція з метою налагодження міжкультурного обміну), науково-освітня інтеграція (розширення форм взаємодії у сфері освіти). Відповідно до цього і має вибудовуватись система функціонування державного управління. Кожна з держав віддає перевагу окремій формі інтеграційного процесу, практично не існує жодної держави, яка б надала пріоритети всім формам інтеграції одночасно. Переважною мірою більшість держав світу особливу увагу звертають на економічну складову реалізації інтеграційного процесу.

Виходячи з того, що сучасні інтеграційні процеси є необхідною складовою розвитку національних держав, має бути розроблена державна інтеграційна політика та механізми її реалізації. Така політика має бути спрямована передусім, на реалізацію відповідних домовленостей між різними суб'єктами суспільно-

політичного життя на предмет управління інтеграційними процесами. Основними функціями такої політики, з нашої точки зору, мають виступати: гео економічне та геополітичне позиціонування.

У свою чергу, деякі науковці пропонують розглядати зовнішньоекономічну політику держави в контексті міжнародної торговельної політики. Так, Б. М. Одягайло визначає міжнародну торговельну політику з точки зору сукупності принципів, підходів, а також інструментів регулювання міжнародної торгівлі. Виходячи з цього, даний автор пропонує розглядати міжнародну торговельну політику в якості цілеспрямованого впливу держави на відносини торговельного характеру з іншим країнами.

Фактично, виходячи з точки зору Б. М. Одягайла, міжнародну торговельну політику доцільно ототожнювати з зовнішньоекономічною політикою держави. Зокрема, роль міжнародної торговельної політики в процесах розвитку вітчизняної економіки полягає в тому, що вона сприяє зосередженню виробництва на визначених галузях народного господарства, підвищенню загальної ресурсної продуктивності, збільшенню обсягів вітчизняного виробництва. Таким чином, міжнародна торговельна політика уможливує:

- отримання ресурсів природного, інвестиційного та іншого характеру, яких недостатньо в країні;
- залучення сучасної техніки та новітніх прогресивних технологій з інших країн; розширення номенклатури й асортименту товарів і послуг з метою більш повного задоволення потреб населення [90].

Міжнародна торговельна політика орієнтована саме на регулювання міждержавних товаропотоків, таким чином, містить такі різновиди, як експортна й імпортна політика. Зокрема, експортна політика спрямована на реалізацію вітчизняної продукції, а саме має певні конкурентні переваги, на рівні зовнішнього ринку. Тобто фактично експортна політика держави орієнтована на реалізацію експортного потенціалу країни за кордоном шляхом вивезення вітчизняних товарів та послуг на зовнішній ринок. Що стосується імпоротної політики, то вона регулює процеси імпорту товарів та послуг до країни з метою

захисту національного ринку від надмірної конкуренції з боку іноземних виробників і задоволення внутрішніх потреб за рахунок продукції, що виробляється за кордоном [91].

Європейська інтеграція – це не відокремлений напрям державної політики. Це швидше, загальний вектор розвитку країни та внутрішніх реформ. Тому, для України, угода про зону вільної торгівлі виступає одним з пріоритетів та проблемних питань для визначення стратегічних цілей на центральному рівні, що могло б стати поштовхом до систематизації та впорядкування стратегічних документів в Україні.

Під економічною інтеграцією західними дослідниками тлумачиться – «будь-яка система, що складає основу для систематичних і повторюваних трансакцій, які розширюють рамки економічної взаємозалежності» на відміну від «співпраці» – «одиничних актів або короткосерійних економічних трансакцій, наприклад, продажом Канадою зерна Китаю або актів надання допомоги». Але якщо перше визначення особливих питань не викликало, то друге, яке мало узгоджується з першим ініціювало дискусію, в ході якої зміст інтеграції було уточнено: ознакою, що відрізняє, партнерів, які інтегруються від інших політичних систем, була названа поступова трансформація (перетворення, злиття) двох або більше держав (або окремих національних ринків) в якусь нову і більш широкую спільність [92, с. 63].

Одночасно з цим сформована структура економіки кожної країни є базою, на яку буде спиратися будь-яка конструктивна економічна стратегія. Значні проблеми розвитку пов'язані з особливостями окремих секторів економіки, стан яких може обмежувати можливості економічного зростання. Розуміння проблем окремих галузей, їх потенційних можливостей сприяє підвищенню загальної якості економічної політики, вибудовування усвідомлених дій щодо розвитку окремих галузей і виробничих комплексів.

Світові процеси закономірно розвиваються згідно із законом «динамічної рівноваги», тобто інтеграція країн та дезінтеграція, це закономірні процеси. В глобальному масштабі, інтеграція країн сприяє розвитку та посиленню

глобалізації, маючи за «агентів глобалізації» ліберально-демократичні та глобально зорієнтовані держави та їх політичні сили, у тому числі транснаціональні корпорації (ТНК) та транснаціональні банки (ТНБ), міжнародні організації та наднаціональні інститути; за провідні царини – економіку, комунікацію, масову культуру, науково-технологічні та екологічні сфери та інше. З іншого боку, мають місце й стримуючі процеси дезінтеграції, які переорієнтують товарні й інвестиційні потоки, формуючи нові ринки та інтеграційні центри, що приєє перерозподілу інтеграційних угруповань у світі.

Водночас, світ диференціюється на регіональні інтеграційні об'єднання, серед яких найрозвиненішими і через те найпоказовішими виокремлюють західноєвропейський, північноамериканський й південно- та східно-азійський інтеграційні простори.

О. П. Гребельник вважає, що зовнішньоекономічна політика являє собою сукупність державних заходів цілеспрямованого характеру стосовно реалізації економічного потенціалу держави на рівні зовнішнього ринку, а також відносно задоволення вітчизняних потреб за рахунок товарів та послуг закордонних виробників [93, с.15].

Відповідно, ключовим завданням державного регулювання зовнішньоекономічної діяльності є диверсифікація зовнішньоекономічних зв'язків, що сприятиме зниженню рівня залежності національної економіки від монопольного імпорту товарних позицій, які є стратегічно важливими для галузей вітчизняного виробництва, зокрема, енергоносіїв, матеріальних ресурсів (у тому числі – сировинних). Серед принципів державного регулювання зовнішньоекономічної діяльності слід виділити такі: відповідність національним інтересам та економічній безпеці держави; прийняття до уваги вимог розвитку світової економіки та особливостей поділу праці в сучасних умовах глобалізації; побудова новітньої моделі зовнішньоекономічного розвитку з орієнтацією на процеси європейської інтеграції; забезпечення належного рівня відкритості вітчизняної економіки відповідно до стандартів і критеріїв міжнародного масштабу; встановлення паритетності в організації відносин з іншими країнами;

підтримка виробництва експортних товарів та послуг з урахуванням належного ступеня їх конкурентоспроможності [94, с.38].

В якості суб'єктів державного регулювання зовнішньоекономічної діяльності виступають наступні: держава; недержавні органи управління економічною діяльністю, що функціонують на основі статутних документів (біржі товарного, фондового та валютного типу, торговельні палати, різнохарактерні спілки й асоціації); безпосередні суб'єкти зовнішньоекономічної діяльності, в якості яких виступають підприємства, організації різних форм власності та сфер діяльності, а також їх об'єднання; органи державного регулювання зовнішньоекономічної діяльності міжрегіонального та міжнародного рівня (Світова організація торгівлі, Генеральна угода з тарифів та торгівлі, Міжнародний валютний фонд, Європейський банк реконструкції та розвитку тощо).

Методи державного регулювання зовнішньоекономічної діяльності поділяються на дві групи: адміністративні (ринково-організаційного типу) та економічні (фінансово-інвестиційного типу) [95, с.124].

Стратегічне управління, порівняно із ситуативним, або звичайним, управлінням:

- дає загальне бачення напрямку розвитку країни або державних та недержавних інститутів, окремої галузі, регіону, організації;
- допомагає сформулювати державні та стратегічні пріоритети держави як соціально-економічної системи та механізми їх реалізації;
- покращує координацію взаємодії державних інституцій;
- сприяє розвитку кооперації між законодавчою та виконавчою владою;
- сприяє розробці та реалізації державних стратегій, механізмів та форм їх реалізації у динамічному розвитку;
- сприяє відстоюванню національних інтересів у зовнішньому середовищі;
- визначає пріоритети при розподілі політичних, економічних та науково-технічних ресурсів;
- спрямовує зусилля на досягнення конкретних практичних результатів.

Враховуючи досвід розвитку інтеграційних процесів, виявлено, що економічна інтеграція є процесом економічної взаємодії країн, які з метою посилення економічного потенціалу, мають об'єднувати свої соціально-економічні системи через інтеграційні механізми, які приймають форми міждержавних угод, що регулюються міждержавними органами. Інтеграційні угруповання створюються з метою використання переваг об'єднаного ринку, створення сприятливих зовнішніх умов задля національного розвитку, зміцнення міжнародних переговорних позицій країн-учасниць з економічних та політичних питань, обміну досвідом ринкових реформ і підтримки національного виробника та інших суб'єктів.

В якості суб'єктів державного регулювання інтеграційних процесів можуть виступати:

- держава (державні інститути);
- недержавні органи управління інтеграційною діяльністю, що функціонують на основі статутних документів (різнохарактерні спілки й асоціації);
- суб'єкти зовнішньоекономічної діяльності, в якості яких виступають підприємства, організації різних форм власності та сфер діяльності, а також їхні об'єднання;
- органи державного регулювання інтеграційної діяльності місцевого, міжрегіонального;
- суб'єкти міжнародного рівня (Світова організація торгівлі, Представництво Європейського союзу, Міжнародний валютний фонд, Європейський банк реконструкції та розвитку тощо).

Методи державного регулювання зовнішньоекономічної діяльності поділяються на дві групи: адміністративні (ринково-організаційного типу) та економічні (фінансового типу) [95, с.31].

Економічна модель кожного інтеграційного угруповання – це результат тривалого історичного процесу, протягом якого будувалося співвідношення елементів, що формують регіональний господарський комплекс, зміцнювався механізм їх взаємодії, кожному з яких властиві особливі характерні риси, різний

ступінь інтенсивності інтеграції, її глибини і масштабів. Саме тому кожна регіональна економічна система унікальна, і механічне запозичення її досвіду малоефективне.

Інтеграція як процес або результат розвитку та взаємодії економічних суб'єктів являє собою традиційний предмет дослідження, аналізу та моделювання економічних систем.

Базілевич В.Д. економічну систему бачить як сукупність взаємопов'язаних і відповідним чином упорядкованих елементів економіки, що утворюють певну цілісність, економічну структуру суспільства [96].

На думку Климко Г.Н. економічна система суспільства – це конкретна історична сукупність економічних виробничих відносин, що відповідає системі продуктивних сил і взаємодіє з нею, розвивається на основі дії як об'єктивних економічних законів, так і суб'єктивних факторів [97].

Таким чином, можна зробити висновок про те, що економічна система – це сфера функціонування продуктивних сил та економічних виробничих відносин, які знаходяться у взаємодії, що характеризує сукупність організаційних форм та видів господарської діяльності.

До структури економічної системи включені три основні ланки (підсистеми):

- 1) економічна структура продуктивних сил суспільства;
- 2) система економічних відносин;
- 3) механізм господарювання.

Кульчицький Б.В. визначає економічну систему суспільства як систему механізмів та інституцій що забезпечують організацію виробництва і розподілу створених у суспільстві матеріальних і духовних благ [98, с.129].

Серед основних системо-утворюючих чинників, що зумовлюють розвиток інтеграції, можна виділити:

- 8) об'єктивний процес посилення взаємозалежності країн, зростання інтернаціоналізації господарського життя, міжнародного розподілу праці;
- 9) глобалізація економіки і глобальна конкуренція;
- 10) науково-технічний прогрес та його сучасна форма;

11) процеси лібералізації економіки і підвищення відкритості національних господарств;

12) різноманіття культурно-цивілізаційних типів суспільства і структур у сучасному світі;

13) спільність національно-державних інтересів країн з позиції економічної безпеки;

14) геополітичні та гео економічні інтереси країн-учасниць світової економіки.

Міжнародні відносини визначають за такими рівнями, які проявляються у вигляді взаємодії й інтеграційних об'єднань:

- глобальний (загальнопланетарний або глобалізаційний);
- регіональний (африканський, європейський, азіатський тощо);
- субрегіональний (центральноевропейський, центрально-азійський тощо);
- локальний (прикордонне співробітництво суб'єктами інтеграційних об'єднань або між країнами всередині інтеграційного союзу, як Асоціація прикордонних регіонів Європи [99]);

- внутрішній (інтеграційні процеси відбуваються між акторами всередині держави, такими як міста, об'єднані територіальні громади (ОТГ), суб'єкти господарювання).

Міжнародні економічні відносини традиційно діляться на макро-, мета- і мікрорівні. Макрорівень – це рівень державних та міждержавних процесів; метарівень – це міжнародні зв'язки галузевого та регіонального характеру; мікрорівень – це рівень зв'язків між підприємствами різних держав.

Рівні міжнародних економічних відносин також розглядають за ступенем розвитку взаємин між суб'єктами МEB та за ступенем тривалості дії угод. При цьому визначають наступні 4 рівні:

1) Міжнародні економічні контакти. Вони є найпростішими економічними відносинами, котрі загалом регулюються одиничними угодами. Відносини цього рівня притаманні юридичним та фізичним особам.

2) Міжнародна економічна взаємодія. Це розвинені стійкі економічні зв'язки між суб'єктами МЕН, які базуються на підписанні довготривалих міжнародних економічних угод і договорів.

3) Міжнародне економічне співробітництво. Це міцні та довготривалі зв'язки, що ґрунтуються на спільних інтересах, закріплених в довгострокових економічних договорах та угодах.

4) Міжнародна економічна інтеграція (МЕІ). Це найвищий рівень розвитку міжнародних економічних відносин, що характеризується переплетінням економік різних держав, проведенням узгодженої державної політики як у взаємних економічних відносинах, так і у відносинах з третіми країнами [1, с.57-58].

Міжнародна економічна інтеграція можна поділити на такі рівні процесу та механізму взаємодії економічних систем:

1. Мікро-інтеграційний рівень – де здійснюється підтримка окремих підприємств, ТНК, ТНБ та державна політика фокусується на індивідуальних діях економічних суб'єктів. Тобто це рівень, на якому створюються інтеграційні органи, яким надається право прийняття рішень; створення умов щодо регулювання інтеграційних процесів державними та недержавними структурами; безпосередньою участю підприємств та організацій у міжнародному економічному співробітництві. Міжнародне економічне співробітництво окремих регіонів держав, що веде до їх зближення, створення прикордонних зон, міжрегіональних об'єднань, створює умови для початкової стадії інтеграції «взаємопроникнення» соціально-економічних систем.

2. Макро-інтеграційний рівень – розглядає питаннями вироблення й відстоювання загальнонаціональної позиції (стратегії) щодо проблематики, пов'язаної з інтеграцією економіки країни в цілому у світове господарство, але фокусується на інтеграційній взаємодії економічних систем. Таким чином, це рівень, на якому відбувається розвиток інтеграційних процесів через активізацію етапів «зрощування». На макрорівні інтеграція відбувається у формі міждержавного соціально-економічного співробітництва, підписання угод, союзів,

створення інтеграційних угруповань країн, надання міжнародної технічної допомоги (МТП).

Умовно кажучи, на мега-рівні (наднаціональному) – процеси посилюються через економічне міжсистемне поглинання, розширення, злиття міжнародних об'єднань і організацій, більш потужною економічною системою.

Таблиця 1.2.

Просторові рівні та етапи міжнародної економічної інтеграції

Етапи інтеграції економічних систем	Суб'єкти інтеграції	Рівні інтеграції	Процеси інтеграції
Повна інтеграція	Міждержавні та наднаціональні інтеграційні угруповання	Макрорівень	Співробітництво міждержавних інтеграційних угруповань, їх злиття та розширення
Поглинання	Державні та регіональні інституції		Міждержавне співробітництво, утворення міждержавних інтеграційних угруповань
Зрошування	ТНК, ТНБ, міські та районні інституції	Мікрорівень	Формування транскордонних регіонів, міжрегіональних економічних зон.
Взаємо-проникнення	ОТГ, підприємства, компанії		Злиття фірм, створення транснаціональних корпорацій тощо

Складено автором, за матеріалами: [21; 36]

Як видно з табл. 1.2., держави та їхні інституції можуть бути залучені до інтеграційних процесів на всіх рівнях у залежності від рівня інтеграції. Суб'єкти інтеграційних процесів, відіграють важливу роль, як у процесах економічної, так й політичної інтеграції. В залежності від стратегії та завдань державної інтеграційної політики ступінь залучення суб'єктів відрізняється за рівнями та етапами.

У залежності від ступеню залученості суб'єктів, інтеграційні процеси можуть проходити за такими напрямками:

1) горизонтальна інтеграція виникає при злитті фірм, які виробляють подібні або однорідні товари з метою їх подальшої реалізації через спільну систему розподілу й отримання при цьому додаткового прибутку, і супроводжується виробництвом за кордоном товарів, аналогічних тим, що виробляються в країні базування (Chrisler, General Motors, Volkswagen, Toyota, Honda). Розглядаючи зазначене питання взаємодії з позиції реалізації механізмів державної інтеграційної політики, варто зазначити, що горизонтальна інтеграція передбачає імплементацію законодавства та завдань державних структур та інституцій відповідальних за реалізацію інтеграційної політики суміжних структур суб'єктів що інтегруються.

2) вертикальна інтеграція передбачає об'єднання фірм, які функціонують у різних виробничих циклах (Exxon, Mobil, Texaco). Цей напрям передбачає утворення державних інституцій задля реалізації інтеграційних завдань з різнорідних суб'єктів що інтегруються.

Розрізняють три форми вертикальної економічної інтеграції:

1) інтеграція «вниз» (наприклад, приєднання заводу-виробника сировини чи напівфабрикатів до компанії, яка веде головне виробництво);

2) виробнича інтеграція «вгору» (наприклад, придбання сталеплавильною компанією заводу, що виробляє металоконструкції);

3) невиробнича інтеграція «вгору», що включає сферу розподілу.

Слід зазначити, що на макрорівні економічні інтеграційні угруповання країн можуть формуватися різними шляхами:

- «знизу-догори», у процесі поглиблення інтернаціоналізації та транснаціоналізації господарського життя, коли домовленостям між країнами про створення зони вільної торгівлі, митного союзу чи спільного ринку потребує досить тривалий період розвитку міжнародних економічних зв'язків на рівні підприємств, фірм та корпорацій. Ці зв'язки активно підтримуються на державному рівні, водночас розробляються й реалізуються широкомасштабні двосторонні проекти з поглиблення міжнародного економічного співробітництва.

Саме таким шляхом розвивались інтеграційні процеси у Північній Америці, насамперед, між США та Канадою;

- «згори-донизу», коли з різних політичних та соціально-економічних причин створюється інтеграційне угруповання країн, які ще не повністю відповідають критеріям інтеграційної сумісності, але в процесі подальшого регульованого і скоординованого на наднаціональному рівні співробітництва досягають тієї чи іншої форми міжнародної економічної інтеграції [1, с.25].

Механізм реалізації спільно виробленої та затвердженої на міждержавному рівні інтеграційної стратегії має враховувати раціональну взаємодію її суспільно-економічного, державного й ринкового регулювання інтеграційних процесів, але вже в рамках раціонального та консолідованого впливу учасників, з урахуванням їх інтересів та протиріч.

У процесі економічної інтеграції виокремлюють такі основні стадії економічної інтеграції (табл. 1.3.):

- зона вільної торгівлі;
- митний союз;
- спільний ринок;
- економічний союз;
- економічний і валютний союз.

Видатний угорський економіст Бел Баласса виділяв п'ять основних форм економічної інтеграції [101, с.10] :

- 1) зона вільної торгівлі (скасування митних бар'єрів у межах об'єднання);
- 2) митний союз (вільне переміщення товарів і послуг усередині угруповання);
- 3) загальний ринок (зниження бар'єрів між державами не тільки у торгівлі, але й у переміщенні робочої сили чи капіталу);
- 4) економічний (валютний) союз (передбачає проведення єдиної економічної політики, функціонування єдиної валюти);
- 5) політичний союз (налагодження внутрішньої та зовнішньої політики країн-учасниць).

Зона вільної торгівлі: відміна митних зборів і кількісних обмежень (квот) у торгівлі товарами, які вироблені в країнах, які ввійшли до зони вільної торгівлі. Учасники зони вільної торгівлі зберігають свої індивідуальні суверенні права в галузі торгівлі та митної політики у відносинах з третіми країнами. В зонах вільної торгівлі здебільшого практикується торгівля промисловими товарами.

Таблиця 1.3.

Форми економічної інтеграції ринків

Основні характеристики / Форми	Ліквідація митних бар'єрів у взаємній торгівлі	Єдині тарифи відносно третіх країн	Вільне пересування капіталів і робочої сили	Узгодження економічної політики	Здійснення єдиної економічної політики
Зона преференційної торгівлі	часткова	-	-	-	-
Зона вільної торгівлі	+	-	-	-	-
Митний союз	+	+	-	-	
Спільний ринок	+	+	+	-	-
Економічний союз	+	+	+	+	-
Повна інтеграція (політичний союз)	+	+	+	+	+

Складено за матеріалами: [2, с.20–25; 6].

Митний союз: зона вільної торгівлі, плюс забезпечення суверенних прав держав – членів у галузі торгівлі та митної політики. Запровадження спільного митного тарифу у відносинах з третіми країнами. Митний союз і зона вільної торгівлі поширюються на торгівлю товарами.

Спільний ринок: зона вільної торгівлі плюс митний союз, плюс вільний рух товарів, капіталів, послуг і людей. Запровадження спільних стандартів / норм і започаткування спільної політики в різних сферах.

Внутрішній ринок: спільний ринок, плюс координація економічної політики держав – членів, орієнтована на досягнення стабільності обмінного курсу з метою

зменшення ризику грошових витрат у товарообмінних операціях. Розширення та подальший розвиток спільної політики в антимонопольній сфері, в галузі регіонального та структурного розвитку, соціального захисту. Наступним етапом інтеграції є економічний і валютний союз.

Економічний союз: відсутність мита всередині угруповання, плюс єдина митна політика по відношенню до третіх країн. Забезпечення вільного руху товарів, капіталу, послуг і людей. Гармонізація економічної політики. Економічний і валютний союз: відсутність мита всередині угруповання, відсутність мита всередині угруповання, плюс єдина митна політика по відношенню до третіх країн. Забезпечення вільного руху товарів, капіталу, послуг і людей. Гармонізація економічної політики, плюс єдина монетарна політика з перспективою впровадження спільної валюти.

Найвищою стадією інтеграції є політичний союз, який формується на основі економічного союзу, а країни-учасниці якого домовляються про передання прав на внутрішню та зовнішню діяльність новим інтеграційним органам, провадять спільну внутрішню та зовнішню політику, спільно створюють політичну безпеку, запроваджують єдине громадянство тощо [102].

Але більш детально проаналізувавши вказані форми, можна стверджувати, що така градація інтеграційних процесів являє собою інтеграцію ринків.

Підтверджуючи цю позицію Григорян К.Г. та Кириллов В.Н., виділяють такі стадії економічної інтеграції:

- 1) торгіву інтеграцію;
- 2) інтеграцію ринків факторів виробництва;
- 3) монетарну інтеграцію [103, с.21].

Риндзак О.Т. доповнюючи градацію форм інтеграції ринків за Б. Баласси, серед початого етапу виділяє форму «автаркії», а завершальною формою – «федерацію». Автаркія означає політичну і економічну відособленість, незалежність однієї країни (групи країн) від інших. Вона проявляється в обмеженні імпорту, стимулюванні експорту, консервації економіки, створенні ізольованої держави. У сучасному глобалізованому світі повна автаркія

неможлива, тому, у науковій літературі, як правило, мова йде про автаркічне спрямування зовнішньої економічної політики певних держав (напр., Албанія, Північна Корея та ін.). Політику автаркії почала проводити Російська Федерація у 2014 році у відповідь на запровадження щодо неї санкції розвинутих країн світу через агресію Росії в Україні.

Завершальним етапом інтеграційних процесів є федерація. Вона формується, коли кілька держав чи їх об'єднань, зберігаючи відносну самостійність, утворюють єдину союзню державу з єдиним громадянством, армією та урядом. Ця форма інтеграції передбачає створення дворівневого уряду: федеральний рівень, що регулює інтеграційне угруповання як єдине ціле, та уряд суб'єктів федерації, покликаний регулювати її частини. Прикладами такої форми інтеграційних угруповань є: Австрійська республіка, Російська Федерація, Сполучені Штати Америки, Федеративна Республіка Німеччина [104, с.656-658].

Ринок у широкому сенсі можна визначити як взаємодію та взаємовідношення суб'єктів економічної системи як в середині неї, так і за її межами, які можуть охоплювати стадії виробництва, обміну та споживання товарів і послуг, що функціонують відповідно до законів вартості, попиту та пропозиції. Так, Філіпенко А. С. вказує на те, що інтеграція – це не лише прийняття постанов стосовно скасування дискримінації у торгівлі, а «міжнародна економічна інтеграція» є процесом зближення, взаємопереплетіння, зрощування національних економік і формування цілісного регіонального (міжнародного) господарського комплексу [19, с.12].

Схожу позицію займають С.В. Мочерний, який розглядає економічну інтеграцію, як поступове зближення та об'єднання економічних суб'єктів у процесі їх взаємодії (взаємовпливу, взаємопроникнення, взаємозбагачення та ін.). Тобто, як процес зближення і поступового об'єднання національних економічних систем, сучасна найрозвинутіша форма інтернаціоналізації господарського життя. Об'єктивною основою економічної інтеграції є високий ступінь розвитку інтернаціоналізації господарського життя, зокрема продуктивних сил, техніко-економічних, організаційно-економічних, виробничих

відносин і господарського механізму. Інтернаціоналізація продуктивних сил зумовлена насамперед процесом переростання продуктивними силами кожної з інтегруючих країн своїх національних меж» [105, с. 668-669].

Іншими словами, економічна інтеграція представляє собою взаємодію економічних систем держав-учасниць з метою усунення дискримінацій між господарськими одиницями та створення якісно нової міжнародної економічної структури більш високого порядку за допомогою злиття економічних систем суб'єктів що інтегруються. Вона передбачає вільне або регульоване переміщення між державами капіталів, товарів, робочої сили, інших ресурсів, використання їх на основі взаємоузгоджених економічних і юридичних норм.

Концепція Б. Балаші, розвинена Дж. Мідом, Р. Ліпси, Дж. Вайнером та ін. є, по суті, теоретичною базою регіональної інтеграційної політики у Західній Європі.

Економічна модель кожного інтеграційного угруповання – це результат тривалого історичного процесу, протягом якого будувалося співвідношення елементів, що формують регіональний господарський комплекс, зміцнювався механізм їх взаємодії, кожному з яких властиві особливі характерні риси, різний ступінь інтенсивності інтеграції, її глибини і масштабів. Саме тому кожна регіональна економічна система унікальна, і механічне запозичення її досвіду малоефективне.

Процес інтеграції економічних систем може відбуватись на трьох взаємопов'язаних рівнях (рис. 1.4.):

- 1) взаємопереплетіння;
- 2) зрощування;
- 3) поглинання;
- 4) повна інтеграція, де кожен з яких має наступні характеристики представлені на

Серед основних характеристик та ознак сучасних інтеграційних процесів в економіці країн світу можна виділити у представленій класифікаційній табл. 1.4.

Таблиця 1.4.

Класифікація основних характеристик інтеграційних процесів

Ознаки	Характеристика	
<i>Організаційні форми економічної інтеграції</i>	<i>Інтеграції ринків</i> - преференційна зона; - зона вільної торгівлі; - митний союз; - спільний ринок; - економічний і валютний союз; - політичний союз.	<i>Інтеграції економічних систем</i> - взаємопереплетіння; - зрощування; - поглинання; - повна інтеграція
<i>Основні форми інтеграції</i>	- взаємопроникнення і переплетення національних виробничих процесів; - структурні зміни в економіці країн-учасниць; - необхідність і цілеспрямоване регулювання інтеграційних процесів	
<i>Рівні інтеграції</i>	- макроекономічний (інтеграція на державному рівні); - мікроекономічний (міжфірмові об'єднання ТНК).	
<i>Переваги</i>	- збільшення розмірів ринку - прояв ефекту масштабу виробництва; - зростання конкуренція між країнами; - забезпечення кращих умов торгівлі; - розширення торгівлі паралельно з поліпшенням інфраструктури; - розповсюдження новітніх технологій, зростання ефективності за рахунок розподілу праці і спеціалізації	
<i>Недоліки</i>	- у більш відсталих країнах відбувається відтік ресурсів (чинників виробництва), йде перерозподіл на користь більш сильних партнерів; - олігопольна змова між ТНК країн-учасниць, яка сприяє підвищенню цін на товари; - ефект втрат від збільшення масштабів виробництва, можливе зниження рівня економічної безпеки країни.	
<i>Напрями</i>	- вертикальна інтеграція підприємств, при якій вони об'єднуються від постачальників до закупників, в ідеалі охоплюючи весь ланцюжок від підприємства, що добуває ресурси, до торгової сіті, що продає готовий продукт кінцевому споживачу; - горизонтальна інтеграція підприємств, при якій об'єднуються підприємства однієї галузі; - кругова інтеграція підприємств, при якій об'єднуються підприємства різних галузей, що знижує не системні ризики втрати прибутковості; - інтеграцію підприємств, що виготовляють доповнюючи один одного товари.	

Складено автором за матеріалами: [21, с.14; 36; 102; 107].

Взаємопроникнення являє собою початковий етап, на якому формуються різні торгові та економічні спільноти, де головним каналом внутрішньої взаємодії

стає зовнішня торгівля. Сюди можна віднести Європейську асоціацію вільної торгівлі (ЄАВТ), Спільний ринок країн Західної Європи, Центральньо-Американський спільний ринок, Арабський спільний ринок тощо. Відтворювальні процеси взаємодіють у цих торгових спільнотах переважно через сферу обміну, налагодження сталих торгових та інвестиційних контактів. Торгова спільнота держав ґрунтується переважно на загальному і частковому міжнародному поділі праці, тобто коли переважає міжгалузева спеціалізація і взаємодія відбувається переважно на мікроекономічному рівні.

Зрощування передбачає не тільки торговий обмін, а й широке взаємодоповнення національних економік, коли вони практично залежать одна від одної. Цій стадії притаманні міжгалузева спеціалізація, частковий поділ праці. Водночас починає поширюватися внутрішньогалузева спеціалізація, одиничний поділ праці виходить за межі окремих підприємств і реалізується в міжнародному масштабі. Чинники виробництва все більшою мірою мігрують у рамках інтеграційного простору, шукаючи найефективніших форм і сфер реалізації. Взаємодоповнююча міжнародна господарська спільнота стає досить розгалуженою системою стійких і глибоких економічних зв'язків, що пронизують міждержавні регіональні об'єднання і надають їм певної однорідності та цілісності. Взаємодія економічних систем поступово переходить з мікро- на макрорівень.

На стадії поглинання відбувається глибока структурна співпраця національних економік, їхня глибока вертикальна й горизонтальна взаємодія. Зовнішньоекономічний чинник стає іманентною складовою національного процесу розширеного відтворення. Широко розвивається внутрішньогалузева подетальна (вузлова), постадійна (технологічна) спеціалізація виробництва. Досить виразно починають виявлятися елементи єдиної регіональної відтворювальної системи, формуються регіональні економічні комплекси. Здійснюється процес подальшої адаптації національних економік, їх взаємопроникнення, зрощення окремих ланок. Зазнають глибокої трансформації національні господарські механізми, створюються і закріплюються єдині норми і правила наднаціонального характеру і змісту.

Повна інтеграція передбачає проведення фактичної єдиної економічної політики що вимагає зокрема уніфікації законодавчої бази, монетарної фінансової, антикризової політики та узгодження функціонування національної та наднаціональних (інтеграційних) адміністрацій рішення якої є обов'язковим для всіх учасників проведення практично єдиної економічної політики інтеграційного об'єднання (рис. 1.2.).

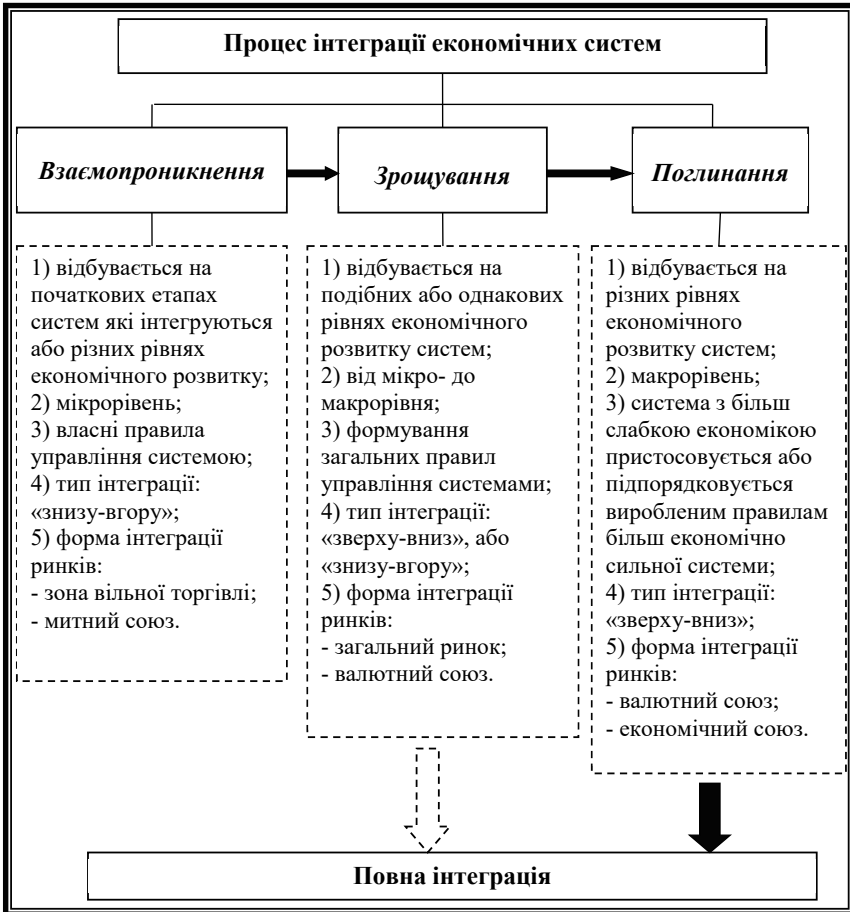

Рис. 1.2. Рівні взаємодії економічних систем в процесі економічної інтеграції [106, с.158; 107, с.160].

Інтеграція ринків не повністю відображає світові інтеграційні процеси, оскільки в умовах форми інтеграційного процесу, яка вища за митний союз, економічна інтеграція вже тісно переплітається з інтеграцією політичною, тому метод економічних систем є більш вигідним у дослідженнях процесів регіональної інтеграції (табл. 1.5).

Таблиця 1.5.

Співвідношення рівнів інтеграції економічних систем, ринків та типів інтеграції

Рівень інтеграції економічних систем	Стадія інтеграції ринків	Тип інтеграції
Взаємопроникнення	Зона преференційної торгівлі	Торговельна інтеграція
	Зона вільної торгівлі	
	Митний союз	
Зрошування	Спільний ринок	Виробнича інтеграція
	Валютний союз	Виробнича та політична інтеграція
Поглинання	Економічний союз	Виробнича та політична інтеграція
Повна інтеграція	Політичний союз (федерація, конфедерація)	Політична (повна) інтеграція

Джерело: складено автором за матеріалами [106; 6].

Отже, використовуючи класифікацію Б. Балаші, а також розглядаючи інтеграцію соціально-економічних систем, можна дійти висновку, що інтеграція є комплексним явищем, для успішності якого, необхідно поєднання інтеграції кількох типів, у тому числі інтеграції політичної.

Підсумовуючи роль і значення взаємодії економічних систем можна стверджувати, що їхня інтеграція носить більш комплексний характер та надає детальний аналіз внутрішніх та зовнішніх процесів держави як системи (Додаток Інтегр об'єднання).

Більш детально етапи взаємодії соціально-економічних систем представлено на рис. 1.3.

Етапи взаємодії економічних систем	Суб'єкти економічної системи	Етапи економічної інтеграції ринків	Рівні інтеграції соціально-економічних систем (міст)	Напрями процесу інтеграції	Рівні взаємодії
Повна інтеграція (політична)	Наднаціональні органи та установи	Повна економічна і політична інтеграція	Міжрегіональний		Макрорівень
Поглинання	Державні установи та міждержавні об'єднання	Економічний союз	Міждержавний		Макрорівень
Зрощування	Фінансовий бізнес, ТНБ	Валютний союз	Загальнонаціональний	Еволюційна інтеграція Керована інтеграція	Макрорівень
	НДДКР*, ТНК	Загальний ринок	Регіональний		
Взаємопроникнення	Середній та великий бізнес	Митний союз	Внутрішньорегіональний	Еволюційна інтеграція Керована інтеграція	Мікрорівень
	Робоча сила, малий бізнес	Зона вільної торгівлі	Локальний		

Рис. 1.3. Етапи взаємодії економічних систем в процесах економічної інтеграції, побудовано автором за матеріалами: [21; 107]

(* - науково-дослідницькі та дослідно-конструкторські роботи).

Аналізуючи історію взаємодії економічних систем, можна побачити, що інтеграційні процеси мають певну циклічність та взаємозалежність. Економічні системи неоднорідні й різні за своїм науково-технічним розвитком та економічною потужністю, що виокремлює особливості кожного етапу інтеграції економічних систем, так:

- на етапі взаємопроникнення – кожна країна керується власними правилами управління системою та її існування;
- на етапі зрощування – відбувається формування загальних правил управління новою системою країн-учасниць, в залежності від потужності та рівня їх економічного розвитку;

- на етапі поглинання – система з більш слабкою економікою пристосовується або підпорядковується виробленим правилам більш економічно сильної системи.

Практика показує, що в сучасному світі інтеграція і дезінтеграція економічних систем розвиваються паралельно, як два різноспрямовані процеси. При цьому дезінтеграційні явища і процеси можуть мати не тільки локальний характер в рамках державних меж, але і глобальний (розпад СРСР, Ради економічної взаємодопомоги).

Центр «Конферанс борд оф Кенада» надав своє трактування економічної інтеграції, згідно якого вона включає в себе 4 головних елементи: встановлення більш тісних ділових зв'язків шляхом розширення торгівлі і передачі результатів НДДКР; створення інтеграційних систем виробництва; наявність взаємодоповнюючої транспортної і комунікаційної інфраструктури; впровадження відповідної політики (слід розуміти – інтеграційної), створення організаційних механізмів і наявність комерційної практики, що стимулює ці процеси [108, с. 72].

Якщо вважати, що національне господарство, що це відкрита система, яка в тій чи іншій мірі обмінюється з іншими країнами товарами, послугами, капіталом, робочою силою й не може існувати без такого обміну, тобто, воно представляє собою складову частину світової відтворювальної системи, то виникає слушне питання чим же тоді відрізняється інтеграція від зовнішньої торгівлі. Розкриваючи цю думку слід пояснити, що інтеграція, як процес – це рух, це динаміка, це те еволюційне економічне явище, зміна стану економічної системи, перехід її з одного стану в інший.

Розкриваючи цю думку слід пояснити, що інтеграція, як процес – це рух, це динаміка, це те природне (у нашому випадку) економічне явище, зміна стану економічної системи, перехід її з одного стану в інший [109, с.197].

Наглядно циклічність та взаємозалежність етапів інтеграції економічних систем представлено на рис. 1.4.

Інтеграція і дезінтеграція є об'єктивними взаємозв'язаними процесами. Часто дезінтеграція формує передумови інтеграції на нових кількісних і якісних умовах, тобто реінтеграції. Причому процес реінтеграції може здійснюватися в різних формах. Це може бути відновлення на тих же політико-економічних умовах не тільки в попередньому складі, але і з включенням нових членів. Проте частіше за все на практиці має місце нове інтеграційне угруповання, об'єднуюче на якісно нових принципах окремих учасників попередньої [110, с.44–45].

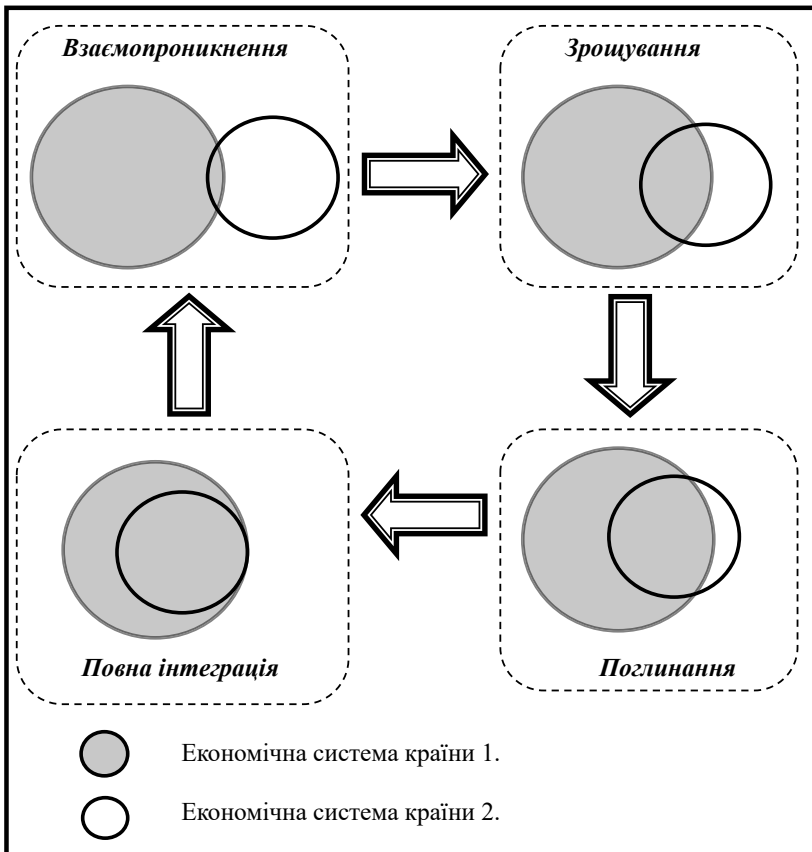

Рис. 1.4. Динаміка інтеграції етапів економічних систем, складено автором за матеріалами: [21; 107].

Всі інтеграційні угруповання світу переслідують приблизно однакову мету:

- Досягнення відчутних економічних вигід за рахунок використання ефекту масштабу, коли відбувається розширення ринків збуту і додатковий приплив прямих інвестицій, що, в свою чергу, призводить до зменшення витрат транзакції. Подібна мета особливо чітко виражена у інтеграційних угруповань Центральної Америки і Африки.
- Налагодження співробітництва і взаємопорозуміння між країнами, що включені до певного угруповання, у всіх областях призводить до відповідного створення сприятливого зовнішньополітичного середовища. Особливо характерний для країн Південно-східної Азії і Близького Сходу.
- Проведення переговорів у СОТ численними сторонами зміцнює їхні позиції та сприяє вирішенню конкретних економічних та торговельних завдань. Подібні мотиви присутні в інтеграційних об'єднаннях Північної і Латинської Америки і Південно-східної Азії.
- Участь у певних угрупованнях призводить до використання накопиченого досвіду інших країн-учасниць щодо реалізації структурної перебудови економіки країни. Якнайповніше ця мета інтеграції виявляється в рамках ЄС.
- Розширення регіональних ринків є передумовою розвитку галузей національної промисловості. Ця мета була провідною для інтеграційних об'єднань країн Латинської Америки і Африки, розташованої на південь від Сахари [111, с.18–19].

Теоретики виокремлюють основних два напрями розвитку економічної інтеграції:

- 1) все більш повне об'єднання національних господарств у єдину регіональну економіку;
- 2) територіальне розширення зони інтеграції.

Для характеристики першого напрямку використовують поняття «поглиблення інтеграції», а для другого «розширення інтеграції» [112, с.315].

Співзвучною з ідеями нового регіоналізму є концепція глобальної інтеграції. Така інтеграція веде до формування єдиного соціально-економічного, політичного та культурного простору, основою формування якого є спільні інтереси країн-учасниць. Достатньо вичерпну і змістовну, на наш погляд, дефініцію поняття глобальної інтеграції дає професор Р.В. Войтович, який визначає його як: «засіб об'єднання держав на всіх рівнях суспільного розвитку, що забезпечує структурну трансформацію сучасної системи міжнародних відносин, сприяє паритетному розподілу соціально-політичного, економічного та культурного потенціалу між державами в умовах спільного глобалізаційного вектора розвитку» [113, с. 11].

Голандський економіст Тінбергензо зосереджує свою увагу на важливості всіх рівнів інтеграції та розрізняє два види інтеграції:

- негативна інтеграція – усунення дискримінації у відносинах між суб'єктами господарювання країн-членів інтеграційного об'єднання;
- позитивна інтеграція – погодження структурної політики перебудови господарств країн угруповання, її спрямування на досягнення спільних економічних цілей [114, с. 18].

Заходи негативної інтеграції є облігаторними, але не гнучкими. Вони можуть бути чітко визначені, наприклад, у міжнародних договорах. Надалі такі умови є обов'язковими для урядів, компаній і приватних осіб, але водночас немає необхідності в постійному механізмі прийняття рішень.

Позитивна інтеграція вимагає більшого залучення економічних суб'єктів. Вона часто має форму нечітко визначених зобов'язань, які надалі інтерпретуються державними установами.

Лише за ефективного поєднання обох видів інтеграції, інтеграційні процеси можуть бути вигідними.

Згідно з підходом А. Вендта, структура системи міжнародних відносин, по суті, може впливати на ідентичність держави двояко. Ефект її впливу, звичайно ж, є меншим, аніж результат дії внутрішніх структур, проте комплексна теорія

зовнішньополітичної ідентичності держави має включати внутрішню та зовнішню компоненти [115].

Організаційне забезпечення інтеграційних відносин потребує чіткої легітимізації основних інтеграційних векторів. Мова йде про узгодження залучення нових членів до інтеграційних об'єднань.

Проведене дослідження дозволяє стверджувати, що економічна інтеграція, як будь-який процес, призводить до формування як позитивних, так і негативних наслідків. З одного боку, очікується від здійснення міжнародної економічної інтеграції досягнення національного розвитку та зростання. А з іншого, є побоювання щодо можливого переплетіння і ускладнення політичних, соціальних, екологічних, військових, економічних і ін. проблем. Можна систематизувати можливі суперечності:

- 1) націоналізм, традиційні конфлікти між окремими країнами і групами країн, ідеологічні розбіжності;
- 2) зростання витрат при реалізації регулятивних функцій на наднаціональному рівні;
- 3) суперечності, пов'язані з розширенням інтеграційних об'єднань;
- 4) динамізм процесів інтеграції в цілому, обумовлений як дією об'єктивних чинників, так «ланцюговою реакцією» країн світу на розвиток окремих економічних об'єднань;
- 5) нерівномірність розвитку різних форм міжнародної економічної інтеграції;
- 6) розвиток поряд з інтеграційними дезінтеграційних процесів, що мають глибокі корені в історичних, політичних і соціально-економічних закономірностях розвитку світового господарства [84; 70; 124].

Практика показує, що в сучасному світі інтеграція і дезінтеграція розвиваються паралельно, як два різноспрямовані процеси. При цьому дезінтеграційні явища і процеси можуть мати не тільки локальний характер в рамках державних меж, але і глобальний (розпад СРСР, Ради економічної взаємодопомоги).

Інтеграція і дезінтеграція є об'єктивними взаємозв'язаними процесами. Часто дезінтеграція формує передумови інтеграції на нових кількісних і якісних умовах, тобто реінтеграції. Причому процес реінтеграції може здійснюватися в різних формах. Це може бути відновлення на тих же політико-економічних умовах не тільки в попередньому складі, але і з включенням нових членів.

Висновки до першого розділу

Аналіз економічних передумов міжнародної регіональної інтеграції засвідчив необхідність визначення базового протиріччя що закладене в сутність цього процесу. Інтеграційні процеси включають широкий спектр видів діяльності, суб'єктів, ініціаторів регіоналізації та підходів до визначення результатів інтеграції. Загалом, необхідно зазначити величезну кількість підходів до визначення інтеграції та комплексність цього поняття. Усе це зумовлює наявність різноманітних визначень інтеграції, які можна класифікувати таким чином:

- 1) інтеграція – як процес;
- 2) інтеграція – як результат (кінцева ціль);
- 3) інтеграція – як стан суб'єктів (інтегрованість);
- 4) інтеграція – як поєднання процесу та результату.

Дійшли висновку, що міжнародна економічна інтеграція являє собою об'єктивний та історичний процес в умовах глобалізації економіки. Не зважаючи на те, хто впливає на інтеграційні процеси – ринок чи уряди держав, економічна інтеграція не є хаотичним процесом. Саме кооперація та взаємодія є тими дієвими важелями інтеграції або дезінтеграції. Свідченням важливості такого явища для країн світу є велике різноманіття поняття «економічна інтеграція», його трактування та визначення. Таким чином, можна зробити висновок, що за сучасних умов участь для кожної країни світу є унікальним явищем та певним світоглядом.

Незважаючи на відмінності в цих визначеннях, можливе таке формулювання терміну економічної інтеграції. Інтеграція – це процес усунення

дискримінації у відносинах між країнами, а також поєднання економічних систем країн регіону в більш складний господарський комплекс. У загальному вигляді, економічна інтеграція приймає вигляд економічних угод між країнами, що спрямована на поглиблення та пришвидшення процесів розвитку економіки та характеризується ліквідацією торгових бар'єрів між країнами та уніфікацією різних видів економічних політик. Останні передаються у сферу наднаціонального управління.

Уточнено, що визначальними передумовами економічної інтеграції України є: недосконалість організації існуючої системи, їх державного регулювання в частині недостатності охоплення рівнів інтеграції та орієнтації виключно на макроекономічні аспекти інтеграційних процесів, необхідність реалізації концепції організації інтеграції знизу догори, недостатня ефективність процесів структуризації, реалізації та захисту національних інтересів країни, потреба усвідомлення та врахування структури процесів глобалізації, міжнародного розподілу праці, міжнародної спеціалізації і кооперації виробництва, інтернаціоналізації господарського життя.

Світова політика є породженням міждержавної взаємодії, однієї держави та іншою, взаємодіючи між собою, витворюють новий тип суспільної реальності. Оскільки кожна з цих держав виступає незалежним актором, тому й відносини між ними носять анархічний характер. Світова політика характеризується таким чином, що вона є сферою взаємодії певної кількості надкомплексних суспільних утворень – переважно це навіть не держави загалом, та лише великі (сильні) держави. Сильні держави або світові держави можуть розглядатися як «центри сили» або суб'єкти міждержавних відносин, тоді як решта держав розглядаються, як об'єкти міждержавних відносин, тобто ті, що мають підпорядковуватися волі більш сильних або впливових.

На наш погляд, державна політика у сфері європейської інтеграції – це законодавчо закріплена діяльність органів державної влади та органів місцевого самоврядування через сукупність механізмів та інструментів її формування та реалізації щодо адаптації та імплементації національних законів, нормативно-правових актів, правил і процедур до стандартів ЄС (їх європеїзація), які

охоплюють різні сфери суспільного життя з метою конкурентного сталого розвитку країни та підвищення рівня добробуту населення до європейських стандартів.

Таким чином, на основі проведених досліджень можна стверджувати, що тільки за умов забезпечення на державному рівні відповідних цілей та принципів державної політики у сфері європейської інтеграції, відкриються додаткові можливості щодо забезпечення потреб суспільства в реалізації європейського вектору розвитку країни. Крім того, в сучасних умовах формування та реалізація державної політики у сфері європейської інтеграції – це основа сталого соціально-економічного розвитку країни, гарантія державного суверенітету, питання забезпечення високих стандартів життя населення України.

Основними суб'єктами впровадження державної політики у сфері європейської інтеграції на регіональному рівні є місцеві органи виконавчої влади та органів місцевого самоврядування, які здійснюють політику європейської інтеграції в межах своїх повноважень.

До суб'єктів державної політики у сфері європейської інтеграції окрім суб'єктів виконання (законодавчі, виконавчі та судові органи державної влади, органи місцевого самоврядування), необхідно також віднести суб'єкти впливу (політичні партії, громадсько-політичні об'єднання, засоби масової інформації, громадськість, окремі особистості).

Об'єктами державної політики у сфері європейської інтеграції, доцільно вважати всі сфери суспільної діяльності (економічна, соціальна, гуманітарна, екологічна, культурна, спортивна тощо), з якими пов'язані процеси європейської інтеграції.

РОЗДІЛ 2. ОСОБЛИВОСТІ РОЗВИТКУ ЄВРОІНТЕГРАЦІЙНОЇ ПОЛІТИКИ ТА СТРАТЕГІЇ

2.1. Теоретичні концепції розвитку національних стратегій та державної інтеграційної політики.

Розширення Європейського Союзу, яке відбулося 1 травня 2004 року, призвело до історичних змін політичних, географічних та економічних умов для України та Євросоюзу. Сьогодні Європейський Союз та Україна мають спільний кордон і як безпосередні сусіди посилюють свій політичний та економічний взаємозв'язок. Розширення надало можливість для України та Європейського Союзу розвивати тісніші взаємовідносини, що виходять поза рамки співробітництва до поступової економічної інтеграції та поглиблення політичного співробітництва.

Історичний експеримент у минуле дає можливість дослідити еволюцію теорій інтеграції, їх переплетіння та відособленість. Перші теоретичні пояснення інтеграції були запропоновані меркантилістами (У. Стаффорд, Т. Мен, А. Монкретьєн, У. Стаффорд). Розроблена представниками цієї школи концепція міжнародної торгівлі передбачала абсолютизацію інтересів окремих країн. Як стверджували меркантилісти усе, що необхідно в господарському житті, країна повинна прагнути виробляти самостійно. Проблему інтеграції вони розглядали як елемент вчення про ефективність зовнішньої торгівлі [119].

Основи теоретичного аналізу міжнародної економічної інтеграції заклали ще А. Сміт, Д. Рікардо, Дж.Р. МакКуллох, Ф. Ліст, Г. Шмолер та В. Рошер, які переважно досліджували діяльність митних союзів. У світовій літературі поширена думка, що теорія економічної інтеграції пройшла дві стадії еволюції, кожна з яких відповідала своєму часу [120, с. 82–87]. Перша – традиційна теорія економічної інтеграції, основна увага якої зосереджена на поясненні основних переваг торгівлі та економічної інтеграції, а друга – нові теорії економічної

інтеграції, які розвивалися під впливом зміни економічних і торговельних умов [121, с. 133–155].

Різноманіття поглядів і трактувань інтеграційного процесу, інтеграції в цілому і окремих його категорій, елементів, взаємозв'язків в спеціальній літературі об'єднують в ряд напрямів (шкіл):

- ринкова (ліберальна),
- ринково-інституційна,
- структурна,
- дирижистська,
- функціональна та ін.

В основному вони є осмисленням і систематизацією конкретних шляхів і форм розвитку інтеграційних утворень, як правило, на прикладі практики європейської інтеграції, а також методи узгодження різних областей господарської, соціальної і зовнішньої політики, механізми взаємодії країн і суб'єктів господарювання, включаючи розбіжності між ними.

Самою ранньою школою теорії інтеграції вважається ринкова (ліберальна) школа. Представники цієї школи одними з перших спробували дати теоретичне пояснення регіональної інтеграції.

Початковим пунктом даної школи є відомий постулат економічного лібералізму про те, що ринок – кращий регулятор економіки, який не можуть замінити ніякі «штучні механізми» регулювання з боку держави. Представники даної школи (особливо найбільш ортодоксальні) вважають, що можливо порушити нормальний процес функціонування економічної системи лише за рахунок державного втручання.

Важливий внесок у дослідження інтеграційних процесів внесли представники ліберальної ринкової школи інтеграції (Г. Кассель, М. Гальперин, В. Репке та ін.). Вони виступали за мінімізацію регулюючого втручання в процеси міжнародної інтеграції з боку держави. Інтеграція, на їх думку, це такий стан речей, коли між різними національними господарствами можливі настільки ж вільні й вигідні торговельні відносини, як і ті, які існують усередині

національного господарства [19, с. 8]. Тобто вони розглядали інтеграцію як результат дії лише ринкових сил. Саме ринкові механізми, які стихійно діють в економіці, ведуть до формування інтеграційних об'єднань. Вони не тільки заперечували роль держави в розвитку інтеграції, більше того, вони вважали, що державні інститути можуть не лише негативно впливати на економічний розвиток, а й привести до загального хаосу.

Для представників ринкової школи ідеал інтеграції — це повна свобода конкуренції, свобода дії ринкових сил: «Дві різні економічні одиниці, можуть бути визнаними самими інтегрованими», — писав в 1953 р. французький соціолог Р. Арон, — «якщо рух товарів, капіталів і людей між певним числом економічних одиниць може здійснюватися так же вільно, як і усередині кожної з них, то ці різні одиниці з'єднані» [122]. Повна інтеграція, згідно даної точки зору, означає повну схожість умов руху капіталів і осіб, а отже, і можливостей здійснення підприємницьких операцій в інтегрованому просторі з відповідними умовами в рамках національного господарства.

Дуже близькі до даної позиції погляди В. Репке який, розуміє під інтеграцією «такий стан речей, коли між різними національними господарствами можливі такі ж вільні і вигідні торгові відносини, як і ті, які існують усередині національного господарства». Це можливо, на його думку, лише за такої «тісної спільності (національних) ринків і цін, яка перетворює дану економічну зону на єдине ціле» [123]. Міжнародна економічна інтеграція має забезпечити такі самі умови для руху факторів виробництва, які існують у національній ринковій системі, абсолютну свободу дій ринкових сил та мінімізувати регулюючий вплив держави [124, с. 276].

Також він стверджує, що інтеграція потребує більшої свободи конкуренції, ніж та, яка існує усередині окремих країн. На його переконання, «національний дирижизм», тобто втручання держави в економічні процеси в національних рамках, якраз і є причиною міжнародної дезінтеграції [125]. Він вбачав у європейській інтеграції не що інше, як спробу виправити становище, яке склалося

після Першої світової війни 1914 року, коли було зруйновано інтеграцію національних економік.

Схожу позицію займає німецький економіст А. Предоль: «Інтеграція означає створення великого господарського простору, вільного від перетинаючих його державних меж» [126].

Таким чином, повна інтеграція, на думку представників даної школи, — цей єдиний ринковий простір в масштабах декількох країн, де забезпечена повна свобода ринкових сил і конкуренції. А критерієм інтегрованості можна вважати ступінь свободи дії стихійних ринкових сил і обмеженої дії державних органів. В сучасних умовах позиція представників ринкової школи вважається абсурдною. Це доводиться тим, що процес інтеграції є керованим національними урядами держав, що об'єднуються, і міждержавними інститутами регіональних економічних угруповань.

Розвиток інтеграційних процесів у Європі і в інших регіонах показав, що для досягнення успіху в інтеграції національних господарств лише ринкових методів недостатньо. Участь державних і міждержавних органів у регулятивному механізмі міжнародної економічної інтеграції є очевидною.

Невідповідність ідей ринкової школи інтеграції реальній практиці викликала справедливую критику зі сторони більш тверезо оцінюючих цей феномен представників неолібералізму. Їх навчання сформували ринково-інституційну, або неоліберальну політику. Наприклад, французький економіст Ж. Вайлер вважає, що було б великою помилкою вірити в те, що рішення створити регіональний союз могло б відновити умови економічного лібералізму, одним ударом покінчивши зі всіма проявами дирижистської політики [127].

Ринково-інституціональна школа визнала поряд з ринковими факторами важливу роль господарської політики держав та міждержавних структур, які розвиваються в окремих інтеграційних об'єднаннях. Представники цієї школи (Б. Баласса, М. Алле, М. Бійє, М. Портер) намагаються знайти компроміс між ринковим та державним механізмом інтеграції.

Відаючи дань ринковому механізму регіональної інтеграції, ці економісти відзначають і важливу роль координації економічної політики держав. Значна частина теоретиків, що стоять на позиціях економічного неолібералізму, прагне в своїх моделях економічної інтеграції знайти компроміс між ринковими і регулюючими їх механізмами. Так, на думку американського економіста Б. Балаші, будь-які спроби інтеграції неминуче зажадають узгодження різних сфер господарської політики зацікавлених країн, бо прагнення уникнути негативних результатів господарської діяльності, підтримки економічної рівноваги вимагають втручання держави в дії ринкового механізму [6].

На відміну від представників ринкової школи, інтеграція розглядається ними як єдність, гармонізація в міжнародному масштабі економічних і економіко-правових елементів. Причому ця єдність формується поступово, поетапно, від нижчих форм до вищих. Пропозиція Б. Баласси щодо класифікації рівнів інтеграції наразі є актуальною. Основними етапами інтеграції є зона вільної торгівлі, митний союз, спільний ринок, економічний союз, повна економічна інтеграція.

Економічна інтеграція як процес охоплює низку заходів, які спрямовані на усунення дискримінації між економічними одиницями, що належать до різних національних держав; як стан речей – відсутність будь-якої з форм дискримінації між національними економіками [24].

Представники ринково-інституційної школи велику увагу приділяють заходам, що допоможуть мінімізувати дискримінацію втручання держави у співробітництві між державами та висунути на провідні позиції ринкові регулятори економічних процесів. Прихильники даної концепції намагаються знайти компроміс між ринковими та державними регулятивними механізмами міжнародної економічної інтеграції, вважаючи, що інтеграція є втіленням певної єдності економічних і політико-правових аспектів. На відміну від представників ринкової школи інституціоналісти визнають, що національні господарства неможливо інтегрувати лише ринковими методами [128, с. 8]

З одного боку прибічники цієї школи вважають, що суто ринковими методами розвивати регіональні об'єднання неможливо та неефективно, необхідно проводити політику державного регулювання. У той же час, не можна переоцінювати державне регулювання.

Подібну думку регіональної інтеграції яскраво змалював ще в 1960р. французький теоретик М. Алле. В своїй книзі «Єдина Європа. Шлях до процвітання» він писав, що інтеграція зрештою створює такий єдиний ринок, усередині якого не існує ніяких перешкод для циркуляції товару, капіталу і людей, немає ні митних зборів, ні кількісних обмежень; ринок, усередині якого трудящі можуть знайти роботу відповідно до своїх схильностей [129].

Що ж до методів здійснення інтеграції, то дана школа в цьому аспекті дуже близька до ринкової школи. Але, на відміну від останньої, вона визнає, що економічна інтеграція сучасних господарств не може бути досягнута лише ринковими методами, існує необхідність все більш тісної координації деяких областей господарської політики держави, без якої неможливо забезпечити свободу пересування в регіоні товарів, капіталів, послуг і робочої сили, яка інтегрується.

З іншого боку, не можна забувати, що ринок та ринкове регулювання – це головний регулятор розвитку інтеграційних процесів. Необхідно здійснювати політику державного регулювання (втручання) для вирішення певних економічних проблем, а саме регулювання зайнятості, усунення відсталості окремих регіонів, регулювання діяльності монополій, уникнення економічної депресії, регулювання інтеграційних процесів на більш вищих етапах. На думку представників зазначеної школи, для інтеграції характерні такі ефекти:

- статичний ефект, тобто ефекти які виникають в результаті скасування мит та перерозподілу продуктивності виробничої діяльності, вони носять короткостроковий характер та не є головним в процесі інтеграції;

- динамічні ефекти – це довготривалий процес за своєю дією та найбільш важливі процеси інтеграції.

М. Алле та Б. Баласса визначають такі динамічні ефекти інтеграції на економіку, як: зміна структури ринку і конкуренції, технологічні зміни, зростання продуктивності, інвестиційна діяльність та різного роду ризику [29, с. 449–454]. Брада та Мендез визначають провідну роль інвестицій як одного з динамічних ефектів, який призведе до збільшення економічних масштабів та залучення більшої кількості споживачів [130, с. 164].

Інший представник даної школи – Н. Кремер – вважає, що економічна інтеграція припускає втручання держави не тільки в період її створення, а і після нього, але не можна зводити цей процес до одних лише політико-правових заходів держав-членів інтеграційної освіти. Всі форми інтеграції він підрозділяє на дві групи: інституційні і неінституційні. Інституційна інтеграція – це інтеграція за допомогою створення сумісних органів; всі інші – як з участю самих держав, так і без їх участі – відносяться до неінституційної інтеграції. Він відзначає також про постійну підтримку стану інтегрованості і дає більш чітке визначення повної інтеграції (економічної): «Вища стадія в області міжнародної економічної інтеграції була б досягнута тоді, коли з боку національних властей не існувало б ані найменших відмінностей в підході на ґрунті державної приналежності і коли при ухваленні рішень в області економічної політики будь-які інтереси мали б пріоритет перед національними інтересами» [131].

При розгляді представниками ринково-інституційної школи ступенів і форм регіональної інтеграції виявляється, що на всіх стадіях інтеграції головним вважається усунення всіх форм дискримінації в міжнародному русі чинників виробництва (митні тарифи і кількісні обмеження, валютна, фіскальна і інші напрями внутрішньо- та зовнішньоекономічної політики держав). Тому вони визнають неминучість політичної інтеграції.

Б. Баласса вбачає початок інтеграції в акціях урядів, що розвиваються від найпростіших до складніших форм. Виходячи з цього він розрізняє п'ять таких форм: зону вільної торгівлі, митний союз, загальний ринок, економічний союз, повну економічну інтеграцію. Спробував систематизувати динамічні ефекти інтеграції і виявити їх вплив на темпи зростання ВВП країн, що інтегруються, а

також вплив на загальну економічну ефективність, зокрема на те, наскільки безперешкодним є здійснення комерційних операцій в світлі збільшеної конкуренції і невизначеності, що зменшилася [24].

Ідеї неолібералізму в інтеграційних процесах розділяє М. Портер. В своїй книзі «Міжнародна конкуренція. Конкурентні переваги країн» [132] він стверджує, що регіональна економічна інтеграція дозволяє підвищити, конкурентоспроможність окремих країн і всього угруповання в цілому, за рахунок створення галузевих кластерів, у формуванні і зміцненні яких національні уряди грають важливу роль.

При цьому з'являється можливість вирівнювання рівнів економічного розвитку окремих країн в тих або інших галузях (різношвидкісний розвиток). Регіональна політика при створенні кластерів може спонукати національні уряди до розміщення (розвитку) тих або інших галузей в країнах, де їх раніше, не було.

Своїми поглядами представники даної школи істотно розрізняються між собою, але об'єднує їх наступне:

по-перше, дана школа здійснює акцент на заходах по скасування дискримінації у взаємній співпраці і на оновленні в переважаючих правах ринкового механізму регулювання економічних процесів, передбачає мінімальне державне втручання в сферу міжнародної господарської інтеграції;

по-друге, погоджуються з необхідністю найтіснішої координації деяких галузей господарської політики держав-членів інтеграційного об'єднання, без якої неможливо забезпечити свободу пересування в інтеграційному регіоні товарів, послуг, капіталів і робочої сили;

по-третє, критична позиція щодо традиційної теорії міжнародної торгівлі;

по-четверте, прагнення розкрити структурну сторону інтеграційного процесу.

Вже в середині 1960-х років ряд французьких, англійських і італійських економістів критикували неолібералістичні підходи і більш глибоко досліджували таке явище, як регіональна інтеграція, і запропонували іншу концепцію інтеграції – структурну.

Представників цієї школи відрізняє критичне ставлення до двох попередніх теорій і прагнення розкрити структурну сторону інтеграційного процесу. Ф. Мюрдаль, А. Нарбаль, А. Маршаль, П. Стрітен, Ф. Перру і інші економісти звернули увагу на те, що свобода пересування товарів і «факторів виробництва» веде до нерівномірності економічного розвитку окремих районів простору, що всередині інтегрується, а отже, є причиною соціальної нерівності регіонів.

Дослідники розглядають економічну інтеграцію як процес структурних перетворень в економіці країн з центрами розвитку інтеграції – великими компаніями (ТНК) і цілими галузями промисловості. Результатом таких перетворень, на їх думку, є якісно новий інтегрований простір з більш досконалим господарським механізмом. Інтеграція для них є процесом створення нової економічної структури, у результаті якого відбувається взаємопроникнення національних економік, що призводить до неодмінних змін структури економіки та її перетворення, тобто економічна інтеграція веде до створення якісно нового, досконалого економічного організму [133, с. 16–17].

Так, наприклад, А. Маршаль, розвиваючи думку про справжню інтеграцію, наголошує, що вона можлива лише на стадії економічного союзу, коли відбувається взаємопроникнення національних господарств, і пов'язана зі змінами в їхній структурі [134, с. 74]. При повній свободі руху товарів та факторів виробництва не забезпечується соціально-економічна ефективність об'єднання, оскільки розвиток регіонів є нерівномірним. У працях «Солідарна Європа» (Париж, 1964 р.) та «Територіальна інтеграція» (Париж, 1965 р.) А. Маршаль доводить, що інтеграція досягається лише на рівні зони вільної торгівлі, адже саме на цій стадії розвиток однієї країни позитивно впливає на інших країн-учасниць.

Таким чином, міжнародну економічну інтеграцію можна визначити як процес, що виник у результаті міжнародного поділу праці та який веде до зближення економік окремих країн, результатом якого є формування єдиного економічного простору, в якому буде відбуватися безперешкодний рух товарів, послуг, капіталу та робочої сили.

Вони вважали, що інтеграція повинна покращувати суспільство, забезпечуючи соціальну рівність, рівномірний розвиток країн і районів тощо. Адже слаборозвинені райони є основними вогнищами безробіття, аграрного перенаселення, гострих соціальних конфліктів. Щоб уникнути цього, необхідне втручання держави, оскільки вільний ринок допомогти в цьому не може. Справа набагато складніше. На думку французького економіста А. Нарбаля, «сучасна інтеграція — це інтеграція національних господарств, а не інтеграція ринків, яка є лише псевдоінтеграцією» [135].

Принцип солідарності передбачає створення економічних союзів, що і є проявом справжньої інтеграції. В свою чергу, створення будь-якої нової системи (в тому числі за рахунок взаємопроникнення національних господарств) призводить до зміни її структури. З приводу засобів досягнення інтеграції представники даної школи (зокрема, американець Ч. Киндлебергер, англієць П. Майлз) вважали, що інтеграції не можна досягти тільки шляхом відміни митних меж або створення митних союзів, необхідно вирівнювати ціни на «фактори виробництва».

Трохи іншим шляхом прийшов до структурної інтеграції відомий французький економіст Ф. Перру, що висунув ще в 1947 р. специфічну концепцію «полосів зростання» і «полосів розвитку» [136]. Ця теорія стверджує, що в економіці є активні галузі і економічні одиниці (підприємства, фірми), стимулюючі розвиток інших галузей (одиниць), які характеризуються новітніми галузями, пов'язаними з енергетикою, матеріалами і речовинами, чорною металургією, металообробкою тощо, і є пасивні галузі і господарські одиниці – традиційні галузі: текстильна, добувна промисловість, сільське господарство, що не робить такого впливу на навколишнє господарське середовище, що стають ініціаторами економічного зростання.

Представники структурної школи в економічній інтеграції вбачають процес структурних змін у країнах, що інтегруються, та створення якісного об'єднання декількох національних господарств.

Одним з напрямів ринково-інституційної школи є структурна теорія інтеграції. На думку теоретиків структурної школи (Ж. Моне, Г. Мюрдаль, Ф. Перру, П. Стрітен), як ринок, так й держава відіграють важливу роль у становленні ефективного функціонування інтеграційного об'єднання. Інтеграційні процеси на їхню думку, є основним економічним утворенням або структурою. Так Ф. Перру згідно з теорією «полюсів зростання», стверджує, що економічний розвиток розглядається і трактується як структурні зрушення, які викликані проривним зростанням обмеженого числа галузей, що перетворюють паралельно суміжні виробництва. Зазначена модель розвитку отримала свою реалізацію в країнах Південно-Східної Азії.

Треба відмітити, що ініціаторами зростання стають монополістичні утворення, а саме транснаціональні корпорації. Ще в 1958 р. Ф. Перру відзначав, що західноєвропейську інтеграцію створюють монополістичні об'єднання, діючі у фінансово-банківській сфері, а також у вирішальних галузях промисловості, і тому назвав ЄС «продуктом монополістичного капіталізму» [137]. Будучи індукторами зростання, монополії обростають оточенням, в результаті утворюється полюс розвитку. Вони надають певне взаємне тяжіння один до одного і поступово встановлюють взаємні економічні зв'язки, що веде до виникнення цілих зон розвитку. Описуючи процес інтеграції, Ф. Перру здійснює розподіл між зонами розвитку і зонами інтеграції – якщо кожен полюс інтеграції є одночасно і полюсом розвитку, то не кожен полюс розвитку може виступати полюсом інтеграції, перш за все, він повинен охопити не одну країну, а хоча б дві. Він прямо заявляє, що «інтеграція здійснюється за допомогою ринку, за допомогою інвестицій, за допомогою інститутів».

Головною проблемою регіональної інтеграції, представники даної школи вважають оптимальне співвідношення національних програм господарської політики із забезпечення вигід, які є наслідком міжнародної співпраці. На відміну від ринкової позиції, акцент робиться на позитивній інтеграції. «Під інтеграцією, – відзначає П. Стрітен, – слід розуміти загальну політику зайнятості, загальну монетарну, монетарну і фіскальну політику» [138].

Ж. Моне відзначав, що політична інтеграція неможлива за відсутності економічної єдності країн інтеграційного угруповання. Повна інтеграція, на його думку, можлива лише при поєднанні так званої «позитивної» та «негативної» інтеграції, тобто скасування всіх торговельних бар'єрів у поєднанні зі спільною політикою держав-учасниць [139].

Представник шведської школи економічної інтеграції Г. Мюрдаль вважав що інтеграція на ринковій основі не призведе до загального поліпшення економічної ситуації у світовій економіці, особливо в країнах що розвиваються, тому державне регулювання має забезпечити не тільки свободу, але й рівність шансів всіх держав в світовій економіці. Для цього необхідно створити наднаціональний уряд, який би забезпечував гармонійний розвиток всіх країн світу. Він також вважав, що світовий ринок, у глобальному сенсі, робить негативний вплив на країни, що розвиваються.

Згідно з визначенням Г. Мюрдаля, «економічна інтеграція» – це здійснення старого ідеалу рівності можливостей, проголошеного Заходом». У промислово розвинених країнах, на його думку, досягнуто високий ступінь національної інтеграції. Це сталося внаслідок втручання держави щодо регулювання економічного життя країн. Але всесвітня економічна інтеграція відсутня. Більш того, зазначає автор, національна інтеграція в розвинених країнах призвела до посилення «міжнародної дезінтеграції», головним виразом якої є зростання економічної нерівності між індустріально розвиненими і слаборозвиненими країнами [140].

Першим відмінність між «негативною і «позитивною» інтеграцією» провів голландський економіст Ян Тінберген, який зробив перший крок до осмислення економічних основ європейської інтеграції як самостійного явища в світовій економіці. Негативна інтеграція припускає просте усунення бар'єрів на шляху трансграничного переміщення товарів, послуг і факторів виробництва, що автоматично призводить до посилення конкуренції, зниження цін і підвищення якості товарів, послуг і чинників виробництва і, отже, до зростання ефективності економіки. Позитивна інтеграція – це ухвалення законів і створення інститутів,

які ще більше збільшують мобільність товарів, послуг і чинників виробництва [141, с.347].

Іноді автори розуміють теорію у вузькому, обмеженому сенсі – як чільний принцип, яким визначається пошук стабільних інтеграційних взаємозв'язків в європейському регіоні.

Неокейнсианський напрям економічної думки в області регіональної інтеграції отримав назву «дирижизм». Як і у представників попередньої школи, тут також критикується чисто ринковий механізм інтеграції, яка визначається як формування якоїсь оптимальної міжнародної економічної структури. Але ця тема розглядається трохи інакше: робиться упор не на приватний монополістичний бізнес, а на інституційно-політичний механізм як рушійну силу інтеграції.

Дирижиська течія економічної думки не є єдиним монолітом теоретичних думок, а характеризується тим що різні її представники формували різні теоретичні концепції. Проте, всі представники цього напрямку висловлювали однаково негативне ставлення до теорії інтеграції, яка має відбуватися лише на основі регулювання ринковими інструментами. Вони вважали, що вільний рух товарів та послуг не можуть бути основою економічної інтеграції. Дирижисти не визнавали центральну роль ринкового механізму й розглядали державу як головний фактор інтеграційних процесів. Саме регулююча роль держави, на їхню думку, має стати ключовою координуючою силою й двигуном в розвитку інтеграційних процесів в економіці.

Варто зазначити ще один напрям теорії міжнародної інтеграції – неокейнсианський, який відображено в концепції дирижизму. Інтеграція представниками цього напрямку (Р. Бар, Дж. Вайнер, Ф. Вейер, Р. Купер, Д. Піндер, П. Стрітен, Р. Санвальд, Я. Тинберген, А. Філін, С. Харріс та ін.) розглядається як процес формування оптимальної ринкової структури. Головною проблемою регіональної інтеграції є пошук оптимального поєднання двох можливих варіантів розвитку економічної інтеграції:

а) об'єднання країн з наступною втратою ними суверенітету і взаємним погодженням економічної політики;

б) інтеграція з максимальним збереженням національної автономії.

Неокейнсіанці розглядали інтеграцію як процес, який поєднує дію ринкових сил і поетапне інтегрування економіки держав-членів інтеграційного угруповання [142].

Так, Я. Тинберген вважав, що функціонування міжнародних інтегрованих структур можливо на основі розробки їх учасниками спільної економічної політики і погодженого соціального законодавства [143, с. 352].

Вчений безпосередньо закликав до добровільного скорочення країнами-учасницями інтеграційних процесів своїх суверенних прав на основі взаємної згоди, а не з волі будь-якої супердержави що претендує на світову гегемонію. Я. Тинберген розмежував поняття функціонального і національного суверенітету, що проявляється в процесі виникнення наддержавних інституційних структур при збереженні їх юрисдикції над власним економічним простором [144].

Подібні структури стають носіями певної частини владних повноважень, якими раніше володіли виключно суб'єкти національно-державної влади. Їх рішення є єдиними для країн, що інтегруються (в частині певної самими країнами компетенції) та є обов'язковими для виконання відповідними національними організаціями й органами управління країн-учасників інтеграційного об'єднання.

Дана школа виходить з того, що економіка в умовах інституційного середовища, яке ускладнилося, потребує постійної регулюючої дії держави. Найвидатніші її представники (Р. Купер, Д. Піндер, Р. Бар і ін.) показують міжнародні економічні відносини, як взаємодію національних економічних політик, зіткнення і узгодження різної економічної цілі, переслідуваної властями. Тому метою інтеграції є знаходження оптимального поєднання національних програм економічної політики і вигод, які дає об'єднання.

Так Р. Купер вважає, що інтеграція володіє двома взаємозв'язаними сторонами: економічна ціль, однаково що розуміються із структурами, і політичні методи, необхідні для досягнення цієї цілі. Отже, інтеграція визначається двоюко. Він відносить її або до «правових і інституційних відносин усередині регіону, в якому мають місце економічні трансакції», або до «ринкових відносин між

товарами і чинниками усередині цього регіону» [145]. Р. Купер підкреслює першорядну вагу першого аспекту, і в цьому головна відмінність дирижизму від раніше розглянутих концепцій.

Практичну цінність у процесі інтеграції становлять теорії, які досліджують економічні наслідки інтеграції. Перш за все, теорія митних союзів, що запропонована Дж. Вайнером. В основу цієї теорії покладено порівняння торгівлі між країнами в умовах існування в кожній з них власного митного тарифу та в умовах підписаної між ними угоди про митний союз, що скасовує тарифи у взаємній торгівлі. У результаті утворення митного союзу і скасування тарифів у взаємній торгівлі країни-учасниці мають два протилежних напрямки наслідків:

а) статичні ефекти, що виникають внаслідок перерозподілу існуючого капіталу, праці та інших ресурсів економік-учасниць;

б) динамічні ефекти, що впливають на виробничі потужності, продуктивність та зростання економік учасниць [146, с. 284-291].

Зближення і зрощування національних господарств призводить до суттєвого перегляду підходів до розвитку багатьох галузей національної економіки в кожній країні що інтегрується. У зв'язку з цим з'являється необхідність підвищення рівня регулювання міждержавних господарських зв'язків шляхом обмеження суверенітету кожної держави й створення наднаціональних органів управління, до функцій яких входять розробка, координація та контроль окремих сфер економіки країн учасниць інтеграційних об'єднань.

Яскравим прикладом можуть бути створені в ЄС такі наднаціональні органи:

- Рада міністрів – забезпечує координацію загальної економічної політики держав-членів, здійснює керівництво бюджетом країн ЄС, укладає міжнародні угоди;

- Європейський парламент, що є консультативним й контролюючим органом;

- Комісія Європейських співтовариств (КЕС) – їй належить право законодавчої ініціативи.

Прихильники даної школи зводять весь процес інтеграції по суті до узгодження тих або інших областей економічної і соціальної політики між

урядами країн, що беруть участь. Їх більше цікавить не економіка, а національна і наднаціональна політика господарювання, а суб'єктами інтеграції вони вважають держави. Тому, виходячи з постулатів цієї школи, важко визначити, як виглядає кінцева регіональна інтеграція, що погоджує економічні інтереси всіх її учасників.

Функціоналізм. Основоположником функціоналізму є англійський соціолог Д. Мітрані, який спирався на методологічні ідеї П. Райнша, німецького політолога, і англійського соціолога Л.Вульфа.

Функціональна теорія інтеграції з'явилася у 40-х роках 20 століття та її найвідомішим представником серед економістів є політолог Девід Мітерани. Функціоналісти трактують інтеграцію, як процес досягнення консенсусу та побудови спільноти безпеки, яка базується на дотриманні певних спільних цінностей та у можливість мирного вирішення проблем. Міжнародна інтеграція, на їх думку, передбачає поступову перебудову державних структур та розширення міжнародної діяльності за принципом інституційного «переливання», так званий ефект переливу коли поглиблення інтеграції в одних секторах спонукає аналогічні процеси в суміжних секторах економіки. Враховуючи той факт, що потенціал співпраці є найвищим у сфері економічної кооперації, тому вона має розглядатися як основний інтеграційний двигун [147].

Спір між теоретиками про те, які процеси є визначальними та спонукають країни до інтеграції – економіко-політичні причини, чи політико-економічні, триває й досі. Але варто враховувати той факт, що саме економічний потенціал країн, що стояли у витоків європейської інтеграції, мали за мету перш за все, не просто об'єднати економіки своїх країн, створення економічного Союзу вугілля та сталі, як проекту економічної інтеграції. Усунення торгівельних бар'єрів надали поштовхом для інтеграційних процесів та показали свою значущість й потенціал регіонального розвитку. Таким чином, країни західної Європи на практиці довели, що європейська інтеграція – це, перш за все, економіко-політичний регіональний проєкт.

Прихильники функціональної теорії міжнародної економічної інтеграції відстоюють ідею розвитку міжнародних організацій технічного типу,

структурованих на основі функціонального принципу. Основною метою таких організацій повинно бути досягнення колективних цілей, спрямованих на підвищення добробуту всіх учасників.

Поступово система наднаціональних функціональних органів бере на себе організаційно-управлінські функції, які раніше здійснювалися національними державами. Цей процес історично неминучий і не залежить від політичних чинників. Функціоналісти негативно відносяться як до федерального, так і до конфедеративного політичного устрою, вважаючи найпрогресивнішою інтеграцію не географічну, а за функціональною ознакою. Головним суб'єктом і управляючим елементом такої інтеграції повинне стати транснаціональне підприємство.

Великий внесок в дослідження даного питання внесли теоретики функціоналізму (Д. Мітрані) і неофункціоналізму (Е. Хаас, Л. Ліндберг і ін.). Вони вивчали процеси добровільного створіння великих по масштабах політичних об'єднань, які свідомо утримуються від застосування сили у відносинах між складовими його елементами [148]. В центрі уваги неофункціоналістів стояло питання, яким чином і через які причини держави добровільно обмежують свій суверенітет, одночасно придбаючи нові засоби для врегулювання конфліктів між собою. Таким чином, під інтеграцією (в політичному значенні цього терміну) неофункціоналісти розуміли «процес, за допомогою якого лояльність політичних акторів декількох національних утворень зміщується у бік нового наднаціонального центру ухвалення рішень, який стає центром політичної активності. Кінцевим результатом процесу політичної інтеграції є нове політичне співтовариство» [149]. Тобто в центрі уваги даної наукової парадигми знаходилися проблеми «ерозії» або, точніше, розосередження суверенітету, повноважень сучасної національної держави, тому і в нашому дослідженні проблемі ролі держави буде надано достатньо уваги. Наприклад, А. Стоун Світ і В. Сандхольц стверджують, що «інтеграція — це процес, в якому ЄС поступово, але неухильно, замінює національну державу у всіх його функціях» [150]. Схожого визначення дотримуються і творці енциклопедичного словника з

політології, де під політичною інтеграцією розуміється «злиття, об'єднання суспільних державних структур в більш широку міждержавну спільність шляхом створення нових інститутів влади з передачею ним частини суверенних прав національних політичних органів» [151].

Функціоналісти дотримувалися позиції «інтеграції знизу», де першочергову роль відводили економічній інтеграції, а не політичній. Рушійною силою інтеграційних процесів, на їхню думку, має бути, перш за все, взаємодія економічних суб'єктів країн, що інтегруються, а не процес об'єднання міждержавних політичних інститутів.

У результаті кінцева інтеграція, на думку функціоналістів, виражається в наступному:

- 1) безперешкодний економічний, політичний, соціальний і демографічний обмін між країнами;
- 2) консенсус між національними органами влади і наднаціональними організаціями;
- 3) висока інтенсивність і різноманіття взаємодій між громадянами, осередками приватного бізнесу, суспільними і політичними організаціями в масштабах всього регіону, що інтегрується [152].

Американські політологи Е. Ханс, Ф. Шміттер, Л. Ліндберг, Д. Най і ін. в кінці 1950 — початку 60-х років удосконалили дану теорію взаємодії економічних (функціональних) і політичних чинників інтеграції. Їх заслуга в тому, що вони спробували застосувати системний підхід і розглядати інтеграцію як, сукупність змінних, тісно пов'язаних між собою, а французькі політики Ж. Моне і Р. Шуман реалізували позиції функціоналістів на практиці при створенні Європейського об'єднання вугілля і сталі (СОВС).

«Метод функціоналізму, в тому вигляді, в якому він використовувався Ж. Моне на етапі становлення європейських співтовариств, передбачав роботу по секторах в цілях постійного переходу в умовах взаємодії, виходу на більш високий рівень і залучення в цей процес одного сектора за іншим, до етапу

створення глобального, тобто політичного, суспільства» [150]. Вочевидь, йдеться про можливу повну інтеграцію.

Метод Ж. Моне чудово вписався в динамічну концепцію інтеграції за теорією функціоналізму з включеним в неї поняттям «наростаючий ефект», розробленого Е. Хансом. Це поняття фактично виявляє собою ідею взаємодії і переходу на інший рівень: інтеграція, розпочата в якому-небудь одному секторі, обумовлює її необхідність в сусідніх секторах і створює кумулятивний ефект. І хоча ця ідея в життя ще остаточно не втілилася, вона найрішучішим чином сприяла, а потім стимулювала активізацію європейської інтеграції. Одна з її переваг в тому, що вона доводить важливе значення для процесу інтеграції не тільки інститутів, але і різних суб'єктів діяльності підприємств і груп підприємств [153].

Функціоналісти в своїх концепціях пропонують критерії інтегрованості. При цьому окремо розглядаються змінні, що існували до утворення інтеграційного союзу націй (його передумови), змінні під час переговорів про установа союзу і змінні, існуючі після його освіти. При такому підході критерієм інтегроване є ступінь трансформації національних систем ухвалення політичних і економічних рішень в наднаціональну систему ухвалення колективних політичних і економічних рішень.

Неофункціоналісти стверджують, що в процесі поглиблення інтеграції виникає необхідність впровадження наднаціональних інституцій управління. Так згідно з теорією Е. Хааса, найважливішу роль у становленні інтеграції відіграють політичні еліти, які на певному етапі інтеграції, виходячи з власних інтересів, усвідомлюють доцільність делегування певних повноважень наднаціональним органам інтеграційного об'єднання.

Е. Хаас у своїх працях «Динаміка міжнародних відносин» (1956) та «Об'єднання Європи: політичні, соціальні та економічні сили» (1968) [154; 155] виступав за активне втручання держави в ринкові процеси, координацію економічної, політичної, соціальної сфер. На його думку, злиття ринків має супроводжуватись злиттям економік. Е. Хаас був прихильником політичного визначення інтеграції, за яким під інтеграцією розуміється процес, за допомогою

якого лояльність політичних акторів декількох національних утворень зміщується у бік нового наднаціонального центра прийняття рішень, який стає центром політичної активності.

Окрім вказаних вище, дослідник теоретичних проблем Б. Розамунд визначив існування безлічі оригінальних визначень, суть яких проте дуже близька [16]. Наприклад, М. Ходжес вважає, що інтеграція — це «формування нової політичної системи з існуючих до цього розділених систем». До них же відноситься відоме визначення Д. Дойча: «створення співтовариства безпеки між державами регіону» [156, с.21–22].

Неофункціоналізм розширив вживання функціоналістами поняття «переливання» у інтеграційних процесах на політичну сферу, де ефективність інтеграції залежить від політичної волі держави та політичних цілей, можна сказати державних інтеграційних стратегій.

Саме політичні цілі вимушують країн-учасниць лобіювати та ставити на перший план політичних прагнення у подальшій інтеграції. Згідно із зазначеною теорією, для держав-членів, які шлях інтеграції, цей процес може сприяти, в перспективі, створенню європейської федеральної держави. Неофункціоналізм наголошує на необхідності розвитку плюрі латеральних відносин між країнами-учасницями задля узгодження групових інтересів та спільних інтеграційних інтересів. Важливим досягненням неофункціоналізм є виокремлення ролі політичної еліти та національних щодо вироблення механізму діяльності інтеграційного об'єднання в цілому та країн-акторів, як у середині угруповання, так й із третіми країнами. Теоретики вважають, що особливе значення для інтеграції мають інституційні структури об'єднання та передбачення повноважень національних урядів щодо ухвалення рішень національними інституціями.

Основні неофункціональні припущення можна підсумувати у такий спосіб:

- 1) інтеграцію розуміють як процес (інтеграційні процеси розвиваються з часом і приймають власну динаміку);

2) регіональна інтеграція характеризується численними, різноманітними та мінливими суб'єктами, особливо наднаціональними, які також будують коаліції між урядами.

На це запитання відповідає концепція поширення (spillover), яка приймає дві форми. По-перше, функціональне поширення (functional spillover) використовується для пояснення того, як інтеграція в одній сфері, наприклад, вугілля та сталь, створює мотивацію для інтеграції в інших сферах, таких як курси валют. По-друге, політичне поширення (political spillover) використовується для пояснення важливості наднаціональних та субнаціональних суб'єктів у процесі інтеграції, оскільки вони створюють додатковий тиск задля досягнення більшої інтеграції, якщо це відповідає їхнім інтересам. Групи тиску та політичні партії також вважаються важливими суб'єктами. у результаті цих процесів поширення, неофункціоналісти розглядають інтеграцію, у тому числі, європейську інтеграцію як самостійний процес, який має завершитися створенням нового уряду з центром у Брюсселі [157, с. 2].

Корпораціоналізм, як теоретичний підхід, стверджує, що основна ініціатива та концентрація інтеграційних процесів припадає на великі компанії, а саме транснаціональні компанії (ТНК) та транснаціональні банки (ТНБ), проте не менш важливим аспектом є структурні зрушення у економіках країн що інтегруються. Згідно з таким підходом, економіка повинна бути чітко регульованою, оскільки вважалося, що ринковий механізм не може забезпечити стабільного розвитку. Але повний контроль має свої недоліки, такі, як: сприятливі умови для виникнення монополій (переважно державні монополії), підвищення ролі бюрократичного апарату, знищення економічних стимулів у суб'єктів економіки, нездатність забезпечити зростання ефективності господарської діяльності тощо.

Представники (С. Рольф, У. Ростоу) вважали, що інтегрування міжнародної економіки здатні забезпечити не ринковий механізм і державне регулювання, а міжнародні корпорації, функціонування яких сприяє раціональному та збалансованому розвитку світогосподарських зв'язків. Вони вважали, що в протилежність ринковому механізму і державного регулювання функціонування

ТНК здатне забезпечити інтегрування міжнародної економіки, її раціональне і збалансоване розвиток [158].

Проведене дослідження дозволяє виділити певні подібності та відмінності у розумінні економічної інтеграції окремими школами. У додатку А наведено деталізований аналіз особливостей теоретичних концепцій шкіл економічної інтеграції.

Проведений аналіз дозволяє зробити такі висновки.

1. Представники всіх згаданих шкіл, за винятком дирижиської, яка спирається на взаємодію національних економічних політик, розглядають інтеграційні процеси через взаємини суб'єктів ринку: ринкова і неоліберальна (рух товарів, капіталів і людей), структурна (монополістичні об'єднання і транснаціональні корпорації).

2. Всі, окрім ринкової та неоліберальної шкіл, вважають інтеграцію керованим процесом, де держава виступає координатором.

3. Неоліберальна і дирижиська школи пропонують механізми регулювання інтеграційних процесів.

4. Функціональна школа та Корпоративізму бачать головним суб'єктом інтеграційних процесів – транснаціональне підприємство, але під керівництвом державними механізмами.

У всіх, перерахованих вище школах інтеграція розглядається:

- за суб'єктами (товари, капітал, монополії, ТНК, ТНБ, національна економіка тощо);
- за рівнями (мікро- та макрорівень);
- за типами («інтеграція зверху» і «інтеграція знизу»).

Процес інтеграції не може відбуватися без наявності сприятливих об'єктивних і суб'єктивних передумов, що відповідають внутрішнім і зовнішнім умовам. Важливим фактором активізації цього процесу є наявність спільних економічних і політичних інтересів. Разом з тим, інтеграційні процеси значно активізуються при наявності національних передумов, єдності культури, мови, традицій, релігії.

Неокейнсіанський підхід є найбільш актуальним у наш час, оскільки він розглядає економічну інтеграцію з точки зору ефекту синергії, тобто міжнародна економічна інтеграція має на меті досягнення максимальних вигод від об'єднання економік країн, за умови збереження певного (найбільш оптимального) рівня самостійності кожної з країн-учасниць.

Слід зазначити, що на сьогодні немає єдиної теорії, яка б урахувала всі внутрішні та зовнішні чинники формування інтеграційного об'єднання, а також не враховується чинник часу.

2.2. Особливості формування та реалізації державної інтеграційної політики та стратегії у різних країнах.

В сучасних умовах питання взаємодії великих інтеграційних об'єднань та сусідніх держав не обмежується бінарним вибором між приєднанням і неприєднанням до існуючих економічних союзів. Для різних країн можуть бути запропоновані різні формати взаємодії, які залежать від структури економік, порівняльних переваг та інтересів взаємодіючих сторін.

Економічна інтеграція формується в регіональному аспекті та виражається в декількох конфігураціях. В індустріально цивілізованих державах – це є міжнародна інтеграція на макрорівні та інтеграція на мікрорівні або інтеграція, що підтримується приватними іноземними інвестиціями. Міждержавні інтеграційні угруповання з'являються як зони вільної торгівлі, метою котрих є усунення перешкод в обопільній торгівлі країн-учасниць, а митні союзи в них також грають роль митної та податкової охорони внутрішнього ринку від конкурентної боротьби з третіми державами.

Інтеграція на макрорівні реалізуються у напрямку «зверху», тобто управління здійснюється, з одного боку, державними інституціями, координуючи інтеграційні процеси як всередині країни, так й за її межами. З другого боку, інтеграція на макрорівні враховую інтеграційні цілі та завдання усіх учасників інтеграційної угруповання, але з дотриманням загальної політики інтеграційного

об'єднання, зі своїми правилами та директивами. Так після розширення Європейського союзу 1 квітня 2004 року всі десять нових країн-членів вимушені були переглянути свої білатеральні зносини з країнами-партнерами згідно із інтеграційним законодавством ЄС. Деякі країни від цього виграли, а деякі програли в економічному сенсі, але мали слідувати загально прийнятим правилам та вимогам, у т.ч. з урахування Маастрихтських та Амстердамських критеріїв.

Таким чином, на макрорівні, інтеграційні процеси передбачають:

- міждержавне співробітництво;
- міжнародну співпрацю;
- взаємодію із іншими інтеграційними угрупованнями;
- імплементацію законодавства тощо.

На макрорівні, так звана інтеграція «знизу» передбачає навпаки:

- взаємодію компаній та транснаціональних корпорацій;
- прикордонну співпрацю;
- транскордонну торгівлю;
- фінансово-інвестиційній операції;
- регулювання трудової міграції тощо.

Швидкі темпи зростання «інтеграції знизу» можуть супроводжуватися, у незначній мірі, посилення міждержавного співробітництва, як правило між прикордонними акторами. Причинами таких процесів пов'язані з різномірністю країн що інтегруються та зі специфічними особливостями, як в економічній, політичній, інституційній та законодавчій сферах тощо. Відповідно, пошук компромісних варіантів після кожного розширення ЄС, особливо у 2004 році, мав місце, також вирішення проблем економічної інтеграції в Євразії вкрай утруднений. Особливо важливі в цьому плані є особливості політичної системи країн що інтегруються, як слідство ускладнення реалізації спільних інтеграційних проєктів. Це може відбуватись через зменшення готовності йти на поступки або компроміси щодо прийняття колективних рішень, укладення міжнародних угод, також виконання союзних зобов'язань. Саме відсутність внутрішньої системи стримувань й противаг, взаємної поваги до взятих на себе зобов'язань дозволяє

таким країнам з порушувати або не дотримуватись укладених угод. Інтеграційні процеси «знизу», як правило носять еволюційний характер, але більш повільний, що зумовлює нестійкі інтеграційні процеси, як потребують регуляції державними або наднаціональними інституціями.

Макрорівень та «інтеграція зверху» характеризується взаємодією із зовнішніми гравцями у сфері міжнародної інтеграційної співпраці, як між країнами-партнерами, міжнародними й наднаціональними організаціями, так й з іншими інтеграційними угрупованнями. Сучасні інтеграційні процеси яскраво показують залежність між країнами-ядрами інтеграційних процесів та країнами-периферії. Країни-ядра – це більш потужні економіки, які виступають інтеграційноутворюючими центрами та об'єднують біля себе більш слабкі країни, що зацікавлені в об'єднанні. Країни-ядра зацікавлені у розширенні інтеграційного простору та включення нових країн до угруповання переслідуючи свої економічні або політичні цілі, серед них можна виділити зацікавленість доступу до сировини, отримання нових ринків збуту товарів або розміщенні фінансово-інвестиційних ресурсів тощо.

Таким чином, країни-учасники зацікавлені гравці втягуються в загальний ширший механізм вирішення спорів, конфліктів, використання потенціалу співпраці. Можна також стверджувати що держава-ядро зацікавлена в об'єднанні під своїм куруванням великих внутрішніх ринків з метою створення нового рівня «інтеграції масштабу». Найбільші сучасні інтеграційні угруповання: ЄС, НАФТА, АСЕАН, АТЕС - яскраво демонструють використання економічної стратегії «інтеграції масштабу».

Стратегія «інтеграції масштабу», як правило стикається з низкою дезінтеграційних рухів:

по-перше, більшість масштабних інтеграційних угруповань характеризується високим рівнем внутрішньої економічної фрагментації, що проявляється у вигляді регіонального протекціонізму й тому виникає загроза конкуренції внутрішніх ринків;

по-друге, важливо враховувати об'єм внутрішнього ринку інтеграційного угруповання та потенціал розвитку, так як не завжди інтеграційні потуги зможуть окупити себе в перспективі по відношенню до витрат;

по-третє, «інтеграція масштабу» не завжди враховує національні інтереси малих країн-учасниць, які можуть переслідувати різноманітні внутрішньо- й зовнішньополітичні цілі, брак уваги до перспектив регіональної інтеграції конкретних областях може зіграти зворотній ефект;

по-четверте, більш слабкі країни вимушені реалізовувати політику інтеграційного зрощування, що виражається у перебудові внутрішніх державних й недержавних інституцій, імплементації законодавства, переорієнтації внутрішньо- та зовнішньо регіональних ринків.

Звичайно є безліч питань які важливі для всіх країн що інтегруються, з різними економічними структурами і політичними інтересами, знайти області де їх інтереси перетинаються. Однак для будь-якого з учасників інтеграційних проєктів, для внутрішньої політики завжди буде залишатися обмеження, у т.ч. й по відношенню до національних інтересів. А це може привести до застою в інтеграції.

Відмінності між економікою групи країн та економікою окремої країни ліквідуються в процесі міжнародної економічної інтеграції і характеризуються наступним:

– у межах однієї країни товари, послуги та робоча сила переміщуються вільно;

– товари, послуги, капітал і робоча сила, які переміщуються із одного регіону країни до іншого, залишаються в межах дій системи законів однієї країни, в тому числі й тих, які регулюють економічні відносини;

– у масштабах групи країн існує кілька валют і центральних банків, які регулюють обіг грошей. У регіонах однієї країни в обігу знаходиться одна національна валюта, яка регулюється центральним банком;

– міжнародний рух товарів, послуг і робочої сили є об'єктом спеціальних міжурядових договорів та угод, положення яких не поширюється на економічні відносини, що діють усередині країн.

Зменшення цих відмінностей до їх повної ліквідації є процесом міжнародної регіональної економічної інтеграції. Вони можуть бути ліквідованими лише в результаті дій країн чи спеціальних міжнародних організацій. Міжнародною економічною інтеграцією можна назвати лише те господарське об'єднання, яке здійснюється політично самостійними державами та носить добровільний характер [159].

Як зазначає Ю. Шишков первинна фаза інтеграції, коли реально інтеграційні процеси відбувалися виключно між високо розвинутими країнами, поступається формуванню нових торгово-економічних блоків щільним ядром із індустріальних та постіндустріальних держав, а також з невиразною периферією із середньою розвинених країн, він їх називає «геоекономічними галактиками». В межах таких утворень діють не лише природні сили тяжіння збоку потужного ядра, де зосереджений великий вільний ринковий простір, високий інноваційний потенціал і ресурси надлишкового капіталу готового інвестувати в економіку країн-сателітів. Не менш важливу роль відіграє і суттєва фінансова й технічна допомога, яка надається ядром «галактики». Автор пропускає, що в найближче десятиліття спостерігатиметься приріст «галактик» новими периферійними учасниками, а створені між їхніми ядрами окремо менш розвиненими країнами зон вільної торгівлі та іншими преференційними угодами, які будуть набувати все більш ліберальних рис [160, с.55].

Сучасна міжнародна економічна інтеграція відбувається під впливом низки факторів світового розвитку, серед яких найсуттєвішими є глобалізація і регіоналізація, які не виключають, а доповнюють одна одну. На регіональному рівні конкретизуються, організаційно впорядковуються, моделюються інтеграційні процеси, які на глобальному рівні носять узагальнений характер. Розширюючись, регіональні організації відпрацьовують механізм економічного співробітництва, який стає надбанням світової спільноти на глобальному рівні.

Інтеграція відрізняється від інших світогосподарських процесів і являє собою: міждержавне регулювання економічної взаємозалежності та господарського комплексу, орієнтованого на потребу регіону в цілому; процес, що звільняє від національних бар'єрів рух капіталів, товарів, послуг, робочої сили; створення єдиного внутрішнього ринку; зростання продуктивності праці та рівня життя в країнах угруповання [161].

У своєму розвитку інтеграційний процес протікає в декілька стадій, в тому числі формування спільного ринку з уніфікацією юридичних та економіко-промислових умов торгівлі, переміщення грошових коштів та робочої сили, формування валютного та економічного об'єднань. Економічний союз враховує уніфікацію функціонування всіх областей господарської діяльності, координацію економічної політики держав-членів союзу та формування урядів від відповідних функцій.

Необхідно зауважити, що дані політико-правові інтеграційні форми є механізмами здійснення інтеграції та не є ідентичними самій інтеграції. Наявність зон вільної торгівлі, митних союзів також не означає, що рівень справжнього зрощування національних господарств, що входять до цього інтеграційного угруповання, є обов'язково більшим, ніж у господарствах держав, які не є його членами. Колективна участь двох або більше країн у тій чи іншій інституційній формі інтеграції не завжди встановлює справжній рівень інтеграції їх національних господарств [1].

Інтеграційні об'єднання прийнято відрізняти по глибині процесів, що в них відбуваються. Згідно з формами розвитку сучасної економічної інтеграції, у практичному сенсі її можна розділити на такі етапи (табл. 2.1.).

Етапи міжнародної економічної інтеграції

Назва етапу	Характеристика	Приклад
1. Зона преференційної торгівлі	Предбачає підписання торговельних угод, що впроваджують торговельне співробітництво без митних тарифів, податків та зборів країнами, що мають намір інтегруватися, проте тарифи для країн поза зоною інтеграції залишаються.	НАФТА, АСЕАН, ЄССТ
2. Зона вільної торгівлі	Як і зона преференційної торгівлі, ґрунтується на скасуванні митних бар'єрів між країнами-учасницями.	Європейська асоціація вільної торгівлі (Австрія, Фінляндія, Ісландія, Ліхтенштейн, Норвегія, Швеція) та Північноамериканська зона вільної торгівлі
3. Митний союз	Представляє собою інтеграцію країн задля колективного протекціонізму, що запроваджує спільний митний тариф та єдину систему нетарифного регулювання торгівлі щодо третіх країн. Існування митного союзу передбачає створення контролюючих інститутів, таких як міждержавний секретаріат, відповідні міністерства та відомства, органи координації зовнішньої торгівлі.	ЄврАзЕС, МЕРКОСУР, Митний союз (Росія, Білорусь, Казахстан)
4. Спільний ринок	Ця форма інтеграції пов'язана із запровадженням свободи руху товарів, послуг, капіталу та робочої сили.	Етап спільного ринку пройшов Євросоюз, КАРИКОМ та МЕРКОСУР.
5. Економічний союз	Предбачає не лише злиття у галузі зовнішньоторговельної і виробничої діяльності, але й запровадження єдиної валюти. Більш того, уряди країн погоджуються передати частку своїх повноважень наднаціональним органам, що мають право вирішувати важливі питання щодо функціонування союзу.	Європейський союз, Союз арабського Магрибу та Західноафриканський економічний і валютний союз

Таблиця складена автором за матеріалами [1; 101]

Таблиця 2.2.

Особливості, сутність та обмеження форм міжнародної економічної інтеграції

Форми міжнародної економічної інтеграції	Особливості форм міжнародної економічної інтеграції	Сутність форм міжнародної економічної інтеграції	Обмеження форм міжнародної економічної інтеграції
Зона економічного росту	Транснаціональний розвиток географічно близьких регіонів на основі спільного використання факторів виробництва. Підвищення рівня розвитку менш розвинутих регіонів	Ранній напрям поглиблення інтернаціоналізації економічного розвитку. Нова форма економічної співпраці на основі високого рівня взаємозалежності та взаємодоповнюваності	За участю тільки географічно близьких регіонів кількох країн
Зона Преференційної торгівлі	Встановлюються відносно нижчі тарифи або нетарифні бар'єри в відносинах з країнами-членами угруповання. Збереження національних тарифів відносно третіх країн	Найнижчий рівень економічної інтеграції. Всі учасники самостійно визначають засади та механізми національної зовнішньоторговельної політики	Ризик непогодження іншими країнами-учасницями при самостійному визначенні кожною країною національної зовнішньоторговельної політики
Промислова зона вільної торгівлі	Скасування тарифів і квот та тарифів між учасниками. Сприяння розвитку торгівлі промисловими товарами	Учасники інтеграційних процесів отримують позитивний ефект для розвитку промислового виробництва	Підвищення торгівлі тільки промисловими товарами
Зона вільної торгівлі	Особливий торговельний режим для країн-учасниць за рахунок усунення внутрішніх тарифів при забезпеченні їх в торгівлі з іншими країнами. Свобода руху товарів і послуг між країнами	Принцип зони вільної торгівлі застосовується як до всіх, так і до певного класу товарів та послуг	Ризик втрати взаємовигідної торгівлі між сировинно- та технологічно орієнтованими країнами угруповання
Митний союз	Спільний внутрішній тариф. Встановлення спільного зовнішнього тарифу	Зручність для третіх країн при торгівлі з різними країнами-учасницями, через спільний зовнішній тариф	Спільний зовнішній тариф для третіх країн може бути не вигідний для окремих країн-інтегрантів
Спільний ринок	Вільний рух товарів і послуг, капіталів та громадян	Інтеграція безпосередньо у сфері виробництва, співпраця у грошовій, податковій політиці та політиці зайнятості	Можливий вплив робочої сили, інтелектуальна міграція, що не вигідно для менш розвинутих країн
Економічний союз	Гармонізація внутрішньої та зовнішньої економічної політики	У країнах інтегрантах функціонує єдина грошова одиниця. Процес пов'язаний не тільки з економічними, але й соціальними параметрами	В умовах погіршення економічної кон'юнктури криза може виникнути у всіх країнах-учасниках
Політичний союз	Поряд із економічною забезпечується і політична інтеграція. Повна інтеграція	Наднаціональний рівень управління	Втрата країнами-учасницями часткового суверенітету

Побудовано автором за матеріалами: [162, с.43; 163; 164; 165; 166]

Як зазначає Мариніна С.В., на основі економічних союзів створюються політичні, де забезпечується політична інтеграція. Торговельну інтеграцію країн можна схарактеризувати наступними конкретними формами (зона економічного росту, зона преференційної торгівлі, промислова зона вільної торгівлі, зона вільної торгівлі, митний союз, спільний ринок, економічний союз, політичний союз), що визначають глибину регіональної інтеграції та вирізняються за своєю суттю й певними обмеженнями (табл. 2.2.).

Процеси формування економічних інтеграційних угруповань мають чітко виражену регіональну специфіку. При створенні інтеграційного угруповання необхідні певні політико-правові, економічні, соціально-культурні та інфраструктурні умови. Для політико-правових умов принциповим значенням є сумісність політичних устроїв та основного законодавства країн, що інтегруються. До ключових економічних умов інтеграції відносять такі критерії:

- рівень розвитку країни, її ресурсні та технологічні потенціали;
- ступінь зрілості ринкових відносин, зокрема національних ринків товарів, капіталу і праці;
- масштаби й перспективи економічних взаємозв'язків країн;
- інфраструктурна та соціально-культурна сумісність.

Найбільші масштаби, глибина та динаміка характерні інтеграції країн у рамках Європейського Союзу. Розвиток Північно-Американських інтеграційних процесів базується на економічній основі та тісній взаємодії національних економік (Додаток Б). Країни Латинської Америки першими з країн, що розвиваються, пішли шляхом регіональної інтеграції, де активно формуються і розвиваються великі та малі регіональні й субрегіональні угруповання [163].

Інституційно затверджений інтеграційний альянс представляється тільки одним з елементів різнобічної діяльності, в ході якої відбувається сплетіння та об'єднання державних господарських комплексів. Будь-яка форма міждержавної угоди має можливість тільки встановити вже наявне, справжнє бажання до інтеграції. У разі, якщо в інституційній системі склалася справжня основа для інтенсивної господарської взаємодії на мікрорівні, інтеграція набуває додаткового

стимулу. У випадку, якщо цієї основи немає, незважаючи на міжнародне співробітництво, інтеграція залишається лише формальним явищем, проте документально затвердженим.

На розвиток процесів міжнародної економічної інтеграції діють такі фактори: політичні, економічні, науково-технологічні, соціокультурні, глобальні.

Основні фактори розвитку міжнародної економічної інтеграції:

1. Поглиблення міжнародного розподілу праці (активізує міжнародний рівень економіки).

2. Прискорення науково-технічної революції (НТП).

3. Розширення регіональних угруповань (інтеграційні об'єднання сприяють розвитку економічної діяльності).

4. Формування регіональних ринків (створюються міжнародні ринки товарів та послуг, цінних паперів, технологій тощо).

5. Інтернаціоналізація господарського життя (створюються міцні міжнародні зв'язки з іншими країнами на основі МПП).

6. Створення транснаціональних корпорацій (ТНК) та промислово-фінансових груп (ФПГ) (лідерство на ринках, прискорений технічний прогрес, концентрація капіталу)

Численні інтеграційні організації, котрі з'являються та формуються в нинішній міжнародній економіці, ставлять перед собою подібні цілі:

– застосування позитивних сторін економіки масштабу. Гарантувати збільшення обсягів ринків збуту, зниження транзакційних витрат та отримання інших переваг у концепції економіки масштабу. Це, в свою чергу, дасть можливість залучити безпосередні закордонні інвестиції, які з більшим бажанням прибувають на ринки істотних обсягів, на яких є доцільним формувати самостійні виробництва, котрі задовольняють їхні потреби (дана мета особливо точно виражена в інтеграційних об'єднаннях Центральної Америки та Африки);

– формування сприятливої політичної сфери. Головною метою багатьох інтеграційних угруповань є посилення взаєморозуміння та партнерства держав-учасниць в суспільно-політичній, військовій, соціальній, культурній та інших

неекономічних сферах. Для держав, що знаходяться географічно поблизу одна від одної та мають подібні труднощі в сфері розвитку, наявність гарних взаємин з країнами-сусідами, укріплених обопільними економічними зобов'язаннями, є основним політичним пріоритетом (прикладом такої мети є держави Південно-Східної Азії та Близького Сходу);

– вирішення питань торговельної політики. Регіональна інтеграція часто розглядається як метод закріпити переговори держав в рамках багатосторонніх торговельних переговорів в СОТ. Вважається, що злагоджені виступи від імені всього альянсу є більш значущими та призводять до більш бажаних результатів в сфері торговельної політики. Попри це, регіональні організації дають можливість сформувати більш стійку та прогнозовану систему з метою взаємної торгівлі, аніж багатосторонні торговельні переговори, коло інтересів учасників яких дуже різняться (прикладом інтеграційних об'єднань з такою метою є інтеграції в Північній та Латинській Америці, а також у Південно-Східній Азії);

– допомога структурної перебудови економіки. Підключення держав, які формують ринкову економіку або виконують поглиблені фінансові реформи, до регіональних торговельних договорів держав з більш високим ступенем ринкового розвитку, розглядається як основний спосіб передачі ринкового досвіду. Більш розвинені держави, заохочуючи своїх сусідів до інтеграційних процесів, також зацікавлені в прискоренні їхніх ринкових реформ та слідом за цим – формуванні повних та ємних ринків (подібну мету мали численні західноєвропейські держави, інтегруючись в різних формах до Євросоюзу);

– допомога молодим сферам промисловості. Навіть якщо інтеграційне угруповання не передбачає дискримінаційні заходи проти зовнішніх держав, воно часто розглядається як метод надати підтримку регіональним виробникам, метою яких є доступ до більш великого регіонального ринку (подібні протекціоністські настрої переважали в державах Латинської Америки та в державах Африки у 60-70х рр. XX ст.) [1].

З Північноамериканського досвіду випливає важливе методологічне положення, яке полягає в визнанні багатоваріантності та різновекторності

економічної і політичної інтеграції. Економічні фактори майже завжди підштовхують до посилення інтеграції, тоді як неекономічні можуть діяти в будь-якому напрямку. Наприклад, політичні сили можуть твердо виступати за більш тісну інтеграцію, якщо цього вимагають інтереси безпеки, як це було у повоєнній Європі. З іншого боку, ці ж сили можуть виступати і як обмежувач інтеграції, оскільки її поглиблення таїть у собі загрозу для культури, національних традицій, політичної незалежності і державного суверенітету більш слабкого партнера. В результаті, «завдання національного уряду малої країни полягає не в тому, щоб відкидати економічну взаємозалежність, яка дуже вигідна суспільству, а, швидше, в тому, щоб мінімізувати її неекономічні втрати» [167, с. 68].

Так, результатом співпраці у рамках НАФТА можна рахувати прискорене зростання продуктивності в низько технологічних галузях промисловості і перерозподілу ресурсів на користь високотехнологічних галузей у рамках угоди [168, с. 69]. Необхідно відзначити, що регіональне об'єднання НАФТА все ще обмежується економічними аспектами інтеграції. Якщо до набирання чинності договору НАФТА канадська зовнішньоекономічна політика орієнтувалася на три напрями, а саме США, Європа і Азіатсько-Тихоокеанський регіон, то тепер її четвертим напрямом стали країни Латинської Америки, шляхом розширення торгівлі з Мексикою.

Процеси економічної інтеграції у Північній Америці почалися активно розвиватися наприкінці 80-х років ХХ століття. Причиною для їх динамічного розвитку послужили розширення інтеграції у Західній Європі та формування нових інтеграційних об'єднань в Азіатсько-Тихоокеанському регіоні. У 1988 році була підписана Канадсько-американська угода про зону вільної торгівлі (ЗВТ), згідно з якою США й Мексикою мали створити зону вільної торгівлі протягом десяти років, до якої згодом приєднується й Канада. Угода про створення Північно-американської асоціації вільної торгівлі (НАФТА) була підписана 12 серпня 1991 року і набула чинності 1 січня 1994 року, таким чином було розпочато формування найбільшого у світі ринку на території в понад

21млн.кв.км, з населенням більше 370 млн. чол. - потенціальних споживачів і сумарним обсягом ВВП в 6,8 трлн. дол. США.

В результаті вступу в НАФТА Канада дістала відкритий доступ на мексиканський ринок канадських товарів, послуг і інвестицій, зростання обсягу продажів і експортної різноманітності, збільшення зацікавленості іноземних інвесторів. Також, в результаті ухвалення НАФТА прискорилося регіоналізація Канади. Мексика після вступу в НАФТА досягла позитивного сальдо в бюджеті, зменшення інфляції, зростання іноземних інвестицій, перегляду термінів погашення зовнішнього боргу [169, с. 171].

За час існування НАФТА, Мексика перетворилася на промислово розвинену країну. На сьогоднішній день, на товари обробної промисловості припадає 90% мексиканського експорту. Американські компанії все частіше закупають одяг у Мексиці, звідки вона доставляється значно швидше, ніж з країн Азії. Обсяг експорту Мексики станом на сьогоднішній день в 2 рази перевищує цей показник Бразилії, хоча економіка останньої в 2 рази більше мексиканської.

Передумовами створення інтеграційного об'єднання НАФТА виступили такі фактори:

- географічна й культурно-історична близькість країн;
- наявності транспортної інфраструктури;
- історично тісні торговельні зв'язки;
- спільний потенціал структури національних економік.

Створення такого ринку передбачалося завершити у 2009 році, за потенціалом Північно-американське інтеграційне об'єднання перевищувало в багатьох економічних показниках ЄС, а у поєднанні, в перспективі, з поширенням зони вільної торгівлі й на латиноамериканський регіон – мало створити базу під створення найбільшого у світовій практиці спільного ринку товарів та послуг.

Таким чином, за спільну мету розглядалося створення зони вільної торгівлі й дотримання принципу вільного переміщення товарів, послуг і капіталів між країнами-партнерами протягом 15 років, перш за все, за допомогою скасування всіх торгових та інвестиційних обмежень. Відповідно до зазначеної мети було

передбачено виконання таких стратегічних завдань: підвищення національної конкурентоспроможності країн об'єднання;

- 1) зниження транспортних витрат;
- 2) стимулювання залучення іноземних інвестицій;
- 3) збільшення доступу національних виробників до фінансових, трудових та природних ресурсів;
- 4) використання переваг ефекту «інтеграції масштабу» економік країн-учасниць;
- 5) посилення торгівельно-економічних позицій країн-учасниць на світовій арені.

Країни інтеграційного об'єднання мали за стратегічну мету – створення сприятливого зовнішнього економічного середовища і, як слідство, на протистояння викликам світової конкуренції та глобалізації.

Специфікою Північно-американської зони вільної торгівлі визначають наступні риси:

- материкові масштаби об'єднання (членами угруповання є США, Канада та Мексика – великі за територією та потенціалом країни);

- США – центр ЗВТ: ця країна має великий потенціал у багатьох сферах економіки, у декілька разів більший, ніж у Канади та Мексики, тому зовнішня торговельна діяльність Канади та Мексики націлена на США;

- НАФТА є майже однаковою віддаленістю від Західної Європи та Азіатсько-Тихоокеанського регіону, що надає можливість однаково розвивати економічні взаємозв'язки з обома регіонами світу;

- у НАФТА є реальна можливість розширення в міжконтинентальну організацію – в Єдину зону вільної торгівлі в Західній півкулі. Особливістю НАФТА є також те, що дане торгове інтеграційне угруповання поєднує в собі країни з різним економічним та науково-технічним потенціалом.

Метою НАФТА є не є формування єдиного ринку, на кшталт ЄС, а створення зони вільної торгівлі, що дала б можливість будь-якому її учаснику без перешкод і обмежень розвивати економічні взаємини з іншими країнами світу.

Для Мексики членство у НАФТА є шляхом до модернізації національної економіки, вигідні умови постачання національних товарів до Сполучених Штатів та Канади, залучення екстра інвестицій та сучасних технологій в національне виробництво, що в свою чергу має гарантувати суттєве підвищення кількості робочих місць та збільшення конкурентоспроможності національних товарів на світовому ринку.

На сьогоднішній день НАФТА володіє потужним економічним потенціалом (з сукупним ВВП понад 11,4 трлн дол. США), великою територією (19,5 млн. кв. км) і населенням в 380 млн. чоловік. Сьогодні щоденна торгівля між партнерами НАФТА становить приблизно 2,6 млрд. дол. США (108 млн. дол. США на годину). В межах НАФТА здійснюється 80% торгівлі Канади і Мексики та більше третини сукупної торгівлі США [170].

Через злагоджену єдину політику в інтеграційному об'єднанні, країни-учасниці угруповання з успіхом вирішують проблеми національних економік та за останні роки їх значення різко зросло в економіці світу. Однак важливо підкреслити, що Мексика помітно відстає від економічного рівня Сполучених Штатів та Канади. Ці країни входять до «великої шістки» планети за економічним розвитком. Сполучені Штати являється очевидним лідером в даному інтеграційному об'єднанні.

Держави Латинської Америки були першими серед країн «третього світу», що вирішили започаткувати регіональну економічну інтеграцію після того, як вони зазнали економічного спаду в результаті Другої світової війни. Загалом, у Латиноамериканському регіоні є багато умов, що спонукають до неминучих інтеграційних процесів, аніж в інших країнах планети – єдина історія, віра, спільна мова (португальська та іспанська), традиції.

Кінцевою метою економічної інтеграції було створення спільного латиноамериканського ринку за допомогою поступового скорочення обопільних мит, ліквідації торговельних, фінансових та інших обмежень у взаємній торгівлі, впровадження єдиного зовнішнього тарифу у відношенні третіх країн. В

Латинській Америці виділяють три інтеграційні моделі: спільний ринок, зону вільної торгівлі та митний союз.

Унікальність інтеграційних процесів в Латинській Америці полягає в тому, що вони формувалися за допомогою створення нових об'єднань, а не за рахунок приєднання до вже існуючих.

Стратегічною метою утворення МЕРКОСУР є об'єднання в систему, що здатна гарантувати економічний зріст на базі масштабної внутрішньої торгівлі та ефективного використання інвестицій, зростання інтернаціональної конкурентоспроможності економік країн-учасниць блоку. Порівняно з іншими угрупованнями держав цього регіону, всього лише за 4 роки існування між членами організації товарообіг збільшився в 3 рази.

МЕРКОСУР грає також роль стабілізатора економіки держав блоку: утримання від інфляції виконувалося за розрахунок підвищення рівня імпорту, а також управління тарифною політикою. Ці заходи сприяли уповільненню темпів фінансового спаду.

Лідером МЕРКОСУР без сумнівів є Бразилія – економічно та політично сильніша від інших країн, її економічний потенціал переважає сукупний потенціал всіх інших членів об'єднання. Її ще називають «латиноамериканською Францією», оскільки вирішення багатьох проблем залежить саме від неї.

Проте, проблеми в рамках союзу залишаються – зокрема, це недостатньо розвинена автотранспортна інфраструктури, валютне регулювання, стандартизація оподаткування тощо.

На сьогоднішній день у Латинській Америці існує декілька великих регіональних об'єднань:

- Латиноамериканська асоціація інтеграції (ЛААІ), в її рамках утворені: Андська та Ла-Платська групи та Амазонський пакт;
- Карибське об'єднання (КАРІКОМ);
- Центрально-американська інтеграційна система (ЦАІС);
- Латиноамериканська економічна система (ЛАЕС);
- МЕРКОСУР (інтеграція держав південного конуса) [171].

Серед всіх інтеграційних формувань виділяють 4 групи:

- традиційні торговельні альянси (наприклад, КАРИКОМ);
- мультинаціональні індустріально-координаційні та консалтингові установи (основний інтерес приділяється виробничій інтеграції, створенню спільних скоординованих проєктів розвитку енергетики, нафтовидобувній індустрії, верстатобудуванню (наприклад, ЛАЕС);
- союзи, які спільними стараннями розробляють проєкти (наприклад Лаплатська група, яка займається проблемами екології рік Ла-Плата).

Основною метою МЕРКОСУР є створення такого об'єднання, що буде здатним забезпечувати фінансове зростання країн-учасниць на базі активної взаємної торгівлі та успішного використання інвестицій, а також збільшення конкурентоспроможності національних економік регіону.

Перспектива торгівлі в МЕРКОСУР перебуває в залежності від збільшення торгівлі промисловими товарами. Це дасть можливість таким слабким державам, як Уругвай та Парагвай, більш рішуче виходити на ринки. Після створення угруповання, обсяг торгівлі між країнами-учасницями виріс в три рази, що довело результативність створення зони вільної торгівлі і, тому, необхідність залучення нових партнерів у власному регіоні.

Латиноамериканська асоціація інтеграції (ЛААІ) – регіональний торгово-економічний союз, що включає 12 держав Латинської Америки з різним економічним розвитком: Аргентина, Болівія, Бразилія, Венесуела, Колумбія, Куба, Мексика, Парагвай, Перу, Уругвай, Чилі та Еквадор. Таким чином, до ЛААІ входять всі найбільші держави Латинської Америки, за винятком Куби.

ЛААІ складається з трьох субрегіональних угруповань:

1. Ла-Платська Група (Бразилія, Аргентина, Уругвай, Парагвай та Болівія). Країни, що є членами цієї групи, підписали в угоду в 1969 р. щодо проблем природоохоронного, економічного і територіального характеру в басейнах річки Ла-Плата. Метою Ла-Платської Групи є спільний економічний розвиток, використання та охорона ресурсів басейну Ла-Плати.

2. Андська група (Болівія, Перу, Еквадор, а також Колумбія. Метою Андської групи є спільні зовнішні тарифи, обмеження іноземних інвестицій, інтеграційну політику в економічній та соціальній сферах. Андське співтовариство охоплює територію в 3,8 млн кв. км, з населенням понад 101 млн чоловік, на 2016 рік, сукупний валовий продукт склав 600 млрд доларів США. Андська група має тісні політичні взаємини з різними країнами та організаціями світу, наприклад з Китаєм, Індією, Росією, ЄС. В пріоритеті залишається європейський напрямок співробітництва [172].

3. Амазонський пакт 1978 р. (Бразилія, Болівія, Колумбія, Венесуела, Перу, Суринам, Гайана та Еквадор). Метою цього угруповання є регіональна співпраця в сфері екології, а також спільне вивчення та освоєння ресурсів Амазонії.

Деякі держави є водночас членами інших співтовариств. Це пояснюється тим, що кожна група охоплює різні субрегіони, а коло інтересів таких держав як Бразилія, Болівія, Венесуела, Колумбія виходять за кордони території одного субрегіону. Приводом для створення цих співтовариств на базі ЛААІ є екологічна ситуація даних субрегіонів. Кожна з цих груп бореться за збільшення природоохоронного рівня регіону.

Метою ЛААІ є створення умов для формування латиноамериканського спільного ринку шляхом формування загальних правових принципів і норм забезпечення процесів субрегіональної економічної інтеграції. Основною функцією регіонального спільного ринку є підтримка субрегіональних інтеграційних угруповань та процесів їх зближення.

Інтеграційний блок Карибського співтовариства та єдиного ринку (КАРІКОМ), було сформовано в 1973 році. До складу КАРІКОМ входять 15 держав, проте населення країн КАРІКОМ сягає лише 6 мільйонів чоловік, а загальний обсяг зовнішньої торгівлі дорівнює 11 млрд. дол. США. На відміну від всіх інтеграційних угруповань, КАРІКОМ об'єднує не тільки незалежні держави, але й колоніальні території [173].

Метою КАРІКОМ є фінансове згуртування країн-членів угруповання шляхом ліквідації митних зборів та численних обмежень з ввезення товарів до

регіону; визначення загального митного порядку; дотримання єдиної торговельної політики та партнерства у аграрному господарстві та туризмі; у валютній та економічній політиці; у ліквідації обмежень на переміщення людей, товарів та послуг.

Різкий зріст в економіці країн-учасниць КАРИКОМ, що спостерігався в 90-х роках минулого сторіччя був наслідком проведення значних реформ. Однак, більша частина країн регіону все одно виявились нездатними відновити національний рівень економік власних держав, і в результаті в цих країнах зазначався лише незначний економічний зріст.

Найрозвиненішою економікою угруповання є Багами. Найбільш бідні країни – Антигуа, Барбуда, Ямайка, Гаїті. Частка сукупного ВВП країн КАРИКОМ в світовій економіці в 2016 році склала 33% [173].

Основними експортними статтями держав КАРИКОМ є в основному споживчі товари та сировинні матеріали, особливо нафта та нафтопродукти, мінеральні корисні копалини, продукція аграрної та лісової промисловості. У багатьох країнах КАРИКОМ імпорт переважає над експортом, що пояснюється зовнішньою залежністю регіону через нестабільні ринки та обмеженість природних ресурсів.

Центрально-американська інтеграційна система (ЦАІС) – це угруповання Латинської Америки, яке було створено замість ЦАСР (угруповання, що не було ефективним через конфлікти між декількома країнами регіону) 12 грудня 1991 року. Зараз до складу ЦАІС входять 8 країн.

Центральноамериканську інтеграційну систему (ЦАІС) було створено в процесі політичної, культурної та економічної інтеграції країн латиноамериканського регіону задля ефективного усунення розбіжностей між країнами-учасницями.

Як і у КАРИКОМ, у державах ЦАІС частка всього експорту станом на 2016 р. є незначною (близько 0,6 % та 0,7 %). Головним ринком збуту для даних країн є США, куди більшою мірою експортуються сировинні товари та напівфабрикати [174].

Латиноамериканська Економічна Система (ЛАЕС) – регіональна консультативна організація з питань економічної інтеграції, створена у 1975 році для розвитку у країнах регіону економічної самостійності шляхом заохочення їх до торговельно-економічного співробітництва, підписання угод з обопільними інтересами, створення інтернаціональних Латиноамериканських компаній, розвиток загальноекономічної політики на світовій арені.

ЛАЕС – перша економічна організація латиноамериканських країн, учасником котрої не є США. Її створення відображає прагнення держав Латинської Америки до єдності дій на захист національних інтересів.

Головною рисою Латиноамериканської економічної системи є те, що вона являється загальноконтинентальною організацією (26 країн Латинської Америки є учасниками угруповання, коли у всьому регіоні налічується 37 країн), тому це найбільша інтеграційна організація регіону.

Метою ЛАЕС є створення скоординованої політики в сфері сільського господарства, створенні та здійсненні загальних проектів розвитку енергетики, машинобудування.

Отже, зовнішньоторговельні операції латиноамериканського регіону орієнтовані на ринки Сполучених Штатів, Західної Європи та Східної Азії. У структурі експортно-імпортних операцій переважає експорт сировини та напівфабрикатів, в імпорті переважають готові товари. Імпорт переважає над експортом, тому структура зовнішньої торгівлі не є збалансованою. Всі країни латиноамериканського континенту експортують продовольство – каву, какао, цитрусові, банани, цукор, зерно, м'ясо. Окремі держави регіону мають вузьку спеціалізацію, наприклад, світовим лідером з експорту кави є Бразилія та Колумбія, зернових – Аргентина, бананів – Еквадор. Близько 1/4 експорту сировинних товарів припадає на нафту та нафтопродукти, чорні та кольорові метали. З готових продовольчих товарів країни Латинської Америки експортують напої та тютюн (близько 10% експорту), хімічні товари (10%), транспортні засоби та обладнання (33-35%) [175]. Можемо зробити висновок, що держави Латинської Америки не мають власної досконалої економіки, яка б розвивалася на

вітчизняній сировинній базі, проте країни активно приймають участь в міжнародному поділі праці.

Таблиця 2.3.

Регіональні об'єднання Латинської Америки та їх країни-учасниці

Країна	Латиноамериканська асоціація інтеграції (ЛААІ)	Карибське об'єднання (КАРІКОМ)	МЕРКОСУР	Андське співтовариство націй (АСН)
1. Аргентина	+		+	
2. Антигуа і Барбуда		+		
3. Болівія	+			+
4. Бразилія	+		+	
5. Венесуела	+		+	
6. Куба	+			
7. Колумбія	+			+
8. Еквадор	+			+
9. Чилі	+			
10. Перу	+			+
11. Ямайка		+		
12. Уругвай	+		+	
13. Парагвай	+		+	
14. Тринідад і Тобаго		+		
15. Мексика	+			
16. Гренада		+		
17. Гайана		+		
18. Барбадос		+		
19. Сент-Люсія		+		
20. Сент-Вінсент і Гренадіни		+		
21. Сент-Кітс і Невіс		+		

Таблиця складена автором за матеріалами: [176].

В цілому, за даними Всесвітньої книги фактів, в Латинській Америці підписано 21 договір про досягнення тієї чи іншої форми інтеграції [174]. Формально всі угоди розділяють на 2 групи: перша група має на меті ліквідацію торговельних обмежень у взаємних торговельних відносинах, а друга група

широко охоплює захист прав інтелектуальної власності, регулює сферу послуг, загальні правила походження товарів тощо. У таблиці 2.3 проаналізовано, систематизовано та представлено, які Латиноамериканські країни є членами найяскравіших регіональних угруповань регіону.

Країни Латинської Америки активно інтегруються задля підвищення економічного рівня та посилення власних позицій на світовому ринку, в результаті чого весь Латиноамериканський регіон виявився охоплений складною системою пов'язаних між собою інтеграційних угруповань. Станом на сьогоднішній день, регіон Латинської Америки значно випереджає за їхньою кількістю решту регіонів світу. Це пояснюється тим, що ті об'єднання, що зазнали структурної кризи, не переформовувались та не припиняли своє існування, а натомість, паралельно з існуючими створювались нові інтеграційні організації. Тому, інтеграційні процеси в Латинській Америці здебільшого не «переплітаються» між собою та мають різні темпи розвитку. Наслідком цього є фактична фрагментація регіону.

Проводячи порівняльний аналіз функціонування інтеграційних процесів у Латинській та Південній Америці, особливості їх функціонування та впровадження інтеграційних стратегій, можна побачити такі особливості. На відміну від ЄС, МЕРКОСУР не передбачає ніякої допомоги окремим регіонам чи галузям та признає лише ринкові регулятори економічного розвитку. Важливу роль також відіграє відсутність єдиної позиції у рамках МЕРКОСУР, що пояснюється різним рівнем економічного розвитку, а, отже, і різними зовнішньоторговельними пріоритетами.

Держави МЕРКОСУР, на відміну від ЄС не проводять спільну сільськогосподарську політику та застосовують, в основному, більш високі тарифи, що, тим не менш, ніяк не сприяє використанню тарифних квот. Крім того, застосовуються заборони ввезення, санітарні заходи.

Просування продукції сільського господарства МЕРКОСУР на ринок ЄС є однією з актуальних проблем розвитку відносин між вищезгаданими інтеграційними угрупованнями. Це рішення відкладається внаслідок високої

конкурентоспроможності південноамериканських продуктів (м'яса, зернових, молочних продуктів, фруктів та овочей) в порівнянні з їх аналогами в деяких країнах ЄС, насамперед у Франції та Ірландії.

Якщо говорити про взаємну торгівлю між цими інтеграційними угрупованнями, то для ЄС МЕРКОСУР – найбільший партнер в Латиноамериканському регіоні, для МЕРКОСУР ЄС – основний торговий партнер та інвестор.

Перш за все, головною причиною проблем більшості інтеграційних угруповань є те, що їм не вистачає двох основних передумов успішної інтеграції – схожості рівнів економічного розвитку та високого ступеня індустріалізації. Поєднання в одному інтеграційному союзі країн, що сильно розрізняються за рівнем економічного розвитку зустрічається досить рідко, такі ситуації зазвичай мають суто політичне підґрунтя. Досить важливим є той момент, щоб всі країни-учасниці мали не тільки близький економічний та соціально-політичний лад, а й мали досить високий рівень господарського розвитку. І, без сумнівів, об'єднання країн-учасниць має бути добровільним та взаємовигідним.

На сьогоднішній день у Латинській Америці існує декілька великих регіональних об'єднань:

- Андське співтовариство націй та КАРІКОМ (загальні ринки);
- МЕРКОСУР (митний союз);
- Латиноамериканська асоціація інтеграції (зона вільної торгівлі).

Як ми бачимо на рис. 3.1, не завжди масштабні інтеграційні угруповання, такі як КАРІКОМ є економічно ефективними. Серед представлених чотирьох об'єднань, організація має найнижчі економічні показники, від'ємне сальдо торгівлі. Це пояснюється тим, що КАРІКОМ об'єднує не тільки незалежні держави, але й колоніальні території та острівні держави, її членами є малорозвинені країни. Найрозвиненішою економікою угруповання є Ямайка. Найбільш бідними країнами є Антигуа і Барбуда, Сент-Вінсент і Гренадіни, Сент-Кітс і Невіс.

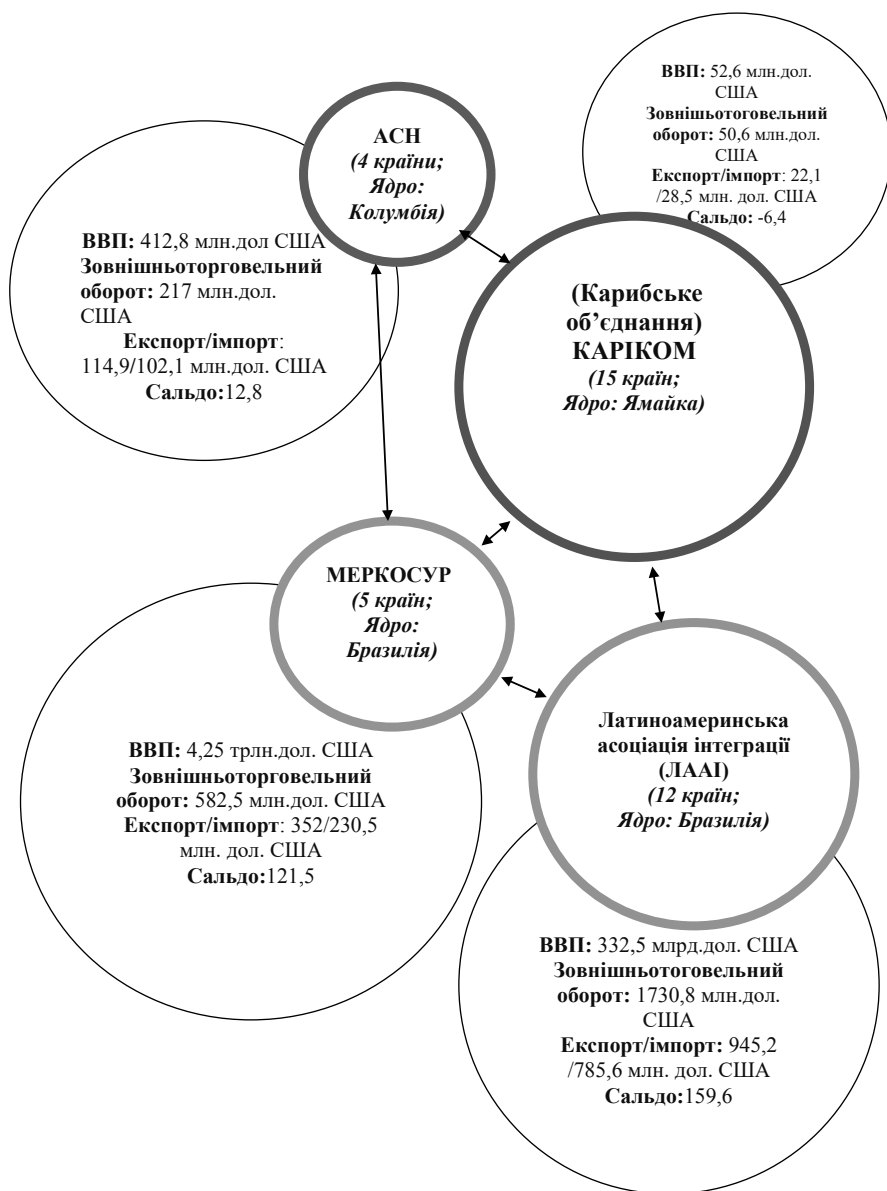

Рис. 2.1. Економічна ефективність регіональних об'єднань Латинської Америки на 2016 рік. Складено за матеріалами [174].

Як ми бачимо на рис. 3.1, не завжди масштабні інтеграційні угруповання, такі як КАРИКОМ є економічно ефективними. Серед представлених чотирьох об'єднань, організація має найнижчі економічні показники, від'ємне сальдо торгівлі. Це пояснюється тим, що КАРИКОМ об'єднує не тільки незалежні держави, але й колоніальні території та острівні держави, її членами є малорозвинені країни. Найрозвиненішою економікою угруповання є Ямайка. Найбільш бідними країнами є Антигуа і Барбуда, Сент-Вінсент і Гренадіни, Сент-Кітс і Невіс.

Протилежністю КАРИКОМ у зазначеному випадку виступає МЕРКОСУР. До організації входять лише 5 держав, проте вони є одними з високорозвинених у регіоні. Найпотужнішою економікою в угрупованні представлена Бразилія. За загальним розміром ВВП МЕРКОСУР посідає 4-е місце в світі після ЄС, НАФТА та АТЕС.

На рис. 2.2 ми можемо спостерігати взаємовідносини економічної інтеграції таких інтеграційних угруповань як МЕРКОСУР, ЛААІ, КАРИКОМ та АСН.

Як ми бачимо на рис. 2.2, всі інтеграційні об'єднання взаємодіють одне з одним. Проте, основними торговельними партнерами країн КАРИКОМ є країни МЕРКОСУР, а з іншими країнами існують торговельні відносини лише на рівні країн, а не інтеграційних об'єднань. Отже, країни КАРИКОМ експортують нафту, мінеральні корисні копалини, продукцію аграрної та лісової промисловості, а країни МЕРКОСУР експортують автомобілі, виробниче та аграрне обладнання до КАРИКОМ та продукцію машинобудування до країн АСН. В свою чергу, країни АСН експортують мінерали, нафту, природний газ до МЕРКОСУР та мінерали, нафту, мідь, золото, свинець до країн ЛААІ. Варто зазначити, що всі країни-члени МЕРКОСУР є також членами ЛААІ. В свою чергу, країни ЛААІ експортують до АСН продукцію машинобудування та залізну руду.

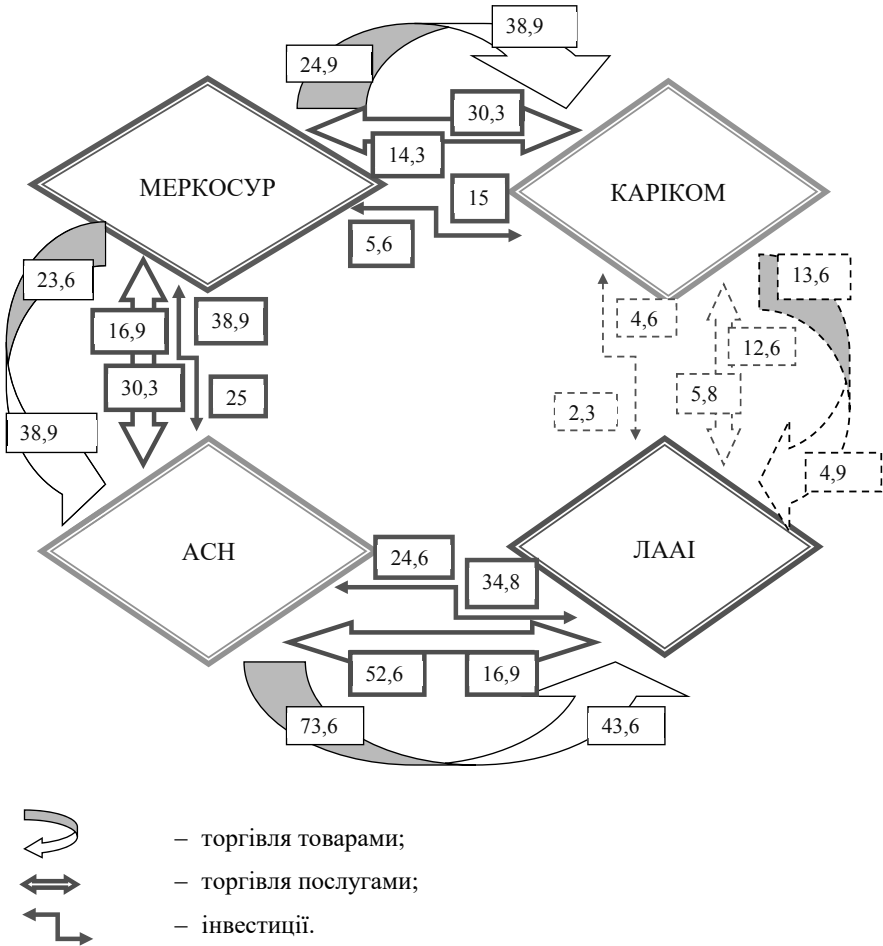

Рис. 2.2. Модель взаємовідносин економічної інтеграції Латиноамериканських угруповань, млн. дол. США [174]

Також є доцільним скласти SWOT-аналіз для кожного з представлених інтеграційних угруповань Латинської Америки.

Таблиця 2.4.

SWOT-аналіз Андського співтовариства націй (АСН)

Сильні сторони: урахування інтересів кожної країни, збереження національного суверенітету; врахування інтересів інших держав і угруповань	Слабкі сторони: певна роздробленість через переслідування власних інтересів
Можливості: впровадження спільного зовнішнього мита, а також спільної зовнішньої політики, розгалуження системи господарських стосунків з іншими організаціями, сприяння переговорам щодо торгівлі з країнами МЕРКОСУР	Загрози: дестабілізація міжнародної фінансової системи, загострення конкурентної боротьби на внутрішніх ринках держав регіону.

Таблиця складена автором за матеріалами [176].

Незважаючи на досягнення у регіональній інтеграції, зв'язок між країнами у Латинській Америці ще не дуже міцний. Світова економічна криза показала, що в деяких інтеграційних угрупованнях не вдається прийняти навіть давно узгоджені рішення. Посилилися розбіжності в Андському співтоваристві націй (АСН), особливо після рішення ЄС проводити переговори з кожною країною цього угруповання окремо (табл. 2.4.).

Таблиця 2.5.

SWOT-аналіз Карибського об'єднання КАРИКОМ

Сильні сторони: є найбільш стійким угрупованням, це митний союз, в основі якого лежать промислово-сировинні товари. Третина взаємної торгівлі – нафтопродукти.	Слабкі сторони: включає в себе найменш розвинені країни, імпорт переважає над експортом, що пояснюється зовнішньою залежністю регіону через нестабільні ринки та обмеженість природних ресурсів.
Можливості: створення загального ринку; координація зовнішньоекономічної політики; функціональне економічне співробітництво в деяких галузях.	Загрози: переважна частина зовнішньої торгівлі орієнтована на країни поза межами регіону, переважно на США та ЄС

Таблиця складена автором за матеріалами [176].

У КАРИКОМ відкладається створення єдиного ринку, який повинен був почати функціонувати ще в 2009 році. МЕРКОСУР не вдається прийняти митний кодекс та ліквідувати подвійне оподаткування на імпорتنі товари, тобто створити реальний єдиний митний простір. Також залишається відкритим питання про

прийняття в цю організацію Венесуели в якості повноправного члена через торгівні розбіжності Парагваю та Аргентини (табл. 2.5).

Таблиця 2.6.

SWOT-аналіз МЕРКОСУР

Сильні сторони: велика кількість ТНБ в межах держав блоку та кредитна експансія іноземними інвесторами, фінансові реформи	Слабкі сторони: залежність від збільшення торгівлі промисловими товарами
Можливості: створення об'єднання, що буде здатним забезпечувати фінансове зростання країн-членів на базі активної взаємної торгівлі та успішного використання інвестицій; збільшення конкурентоспроможності національних економік регіону.	Загрози: розрив у рівнях економічного розвитку країн-учасниць.

Таблиця складена автором за матеріалами [176].

Значний вплив на інтеграційні рухи в економічній галузі блоку МЕРКОСУР мають економічні реформи: лібералізація торгівлі та переміщення грошових коштів – зниження митних тарифів та їх ліквідація задля формування більш відкритих торговельних режимів. Внаслідок таких реформ, до держав-учасниць блоку проник значний розмір грошових надходжень, особливо капіталу Сполучених Штатів та ТНК інших держав світу, що і стало фактором для великого рівня доларизації економіки. Внаслідок цього, економічні ринки цього регіону мають великий рівень розвитку, особливо банківська галузь (табл. 2.6.).

Таблиця 2.7.

SWOT-аналіз ЛААІ

Сильні сторони: прагне до тісного співробітництва не тільки з іншими латиноамериканськими країнами, а й з державами з інших континентів.	Слабкі сторони: деякі країни є одночасно членами інших більш тісних регіональних угруповань.
Можливості: запровадження єдиних зовнішніх тарифів, деякі обмеження у інвестиціях, сприяння розвитку промислових підприємств	Загрози: певні розбіжності в політичних інтересах можуть стояти на заваді цілям угруповання

Таблиця складена автором за матеріалами [176].

Особливістю ЛААІ є нестандартне відношення до економічних стосунків з третіми країнами. Дане угруповання прагне до тісного співробітництва не тільки з іншими латиноамериканськими країнами, а й з державами з інших континентів. Статус спостерігачів при ЛААІ мають 15 держав світу, серед них Іспанія, Італія, Росія, Китай, Швейцарія.

Підсумовуючи, можна сказати, що в даний момент в Південній та Латинській Америці йде зростання внутрішньорегіональної торгівлі. За останнє десятиліття частка такої торгівлі в експорті регіону зросла з 16% до 26% [174]. Проте, досягнутий рівень у розмірі 26% ще не є таким, який дозволив би регіону говорити про подолання залежності від Сполучених Штатів, тому що економічна криза, котра почалась ще на початку розвитку Латиноамериканського регіону все ж призвела до кризових явищ в економіці країн континенту. Отже, майбутнє інтеграції та економічної незалежності країн Латиноамериканського регіону залежить від того, чи зможе уряд підтримати та зміцнити тенденцію зростання обопільної торгівлі та досягти помітних успіхів в межах інтеграційних систем.

Проаналізувавши ситуацію всередині Латинської Америки за останні роки, можна виділити основні механізми розвитку регіону на найближче майбутнє:

- проведення ефективної трансформації виробничих систем на основі технічного прогресу;
- цілеспрямована політика в області інновацій (щоб не втратити існуючі позиції на міжнародних ринках), котра спрямована на: забезпечення технічної модифікації найважливіших галузей для держав Латиноамериканського регіону з переробки природної сировини; створення дієвих механізмів для розвитку високотехнологічного виробництва;
- перехід до більш практичної та технологічної політики для зміцнення державних інноваційних систем та тісної взаємодії між підприємствами, постачальниками, клієнтами тощо;
- розробка та втілення стабільної довгострокової стратегії розвитку, незалежної від зміни політичного керівництва окремих країн, що буде орієнтована на створення нових альянсів регіону;

– формування якісних та доступних для населення сучасних систем соціального забезпечення та охорони здоров'я, що відповідають міжнародним нормам;

– активна участь держав регіону на різних міжнародних форумах (ООН, СОТ тощо), здійснення низки заходів (в тому числі податкові пільги та державні субсидії) щодо запобігання деградації природного середовища внаслідок виробничої діяльності;

– модифікація основних економічних та суспільних інститутів для підвищення конкурентоспроможності в глобальній економіці на базі принципу соціальної справедливості;

– поглиблення процесів регіональної інтеграції для максимального зміцнення інституційної основи діючих регіональних угруповань (чіткі нормативи їх діяльності, механізми подолання різного рівня економічного розвитку країн та надання компенсацій менш розвиненим учасникам угруповань);

– просування інтеграційних процесів у сферу послуг, інфраструктуру, та інноваційну діяльність.

Виконання цих стратегій дасть змогу країнам Латинської Америки в майбутньому досягти високого рівня та позитивної тенденції розвитку.

Головним фактором суперечок в МЕРКОСУР є неузгодженість подальших операцій держав-членів. Посилення МЕРКОСУР передбачає об'єднання держав-членів та затвердження механізму врегулювання суперечок з метою посилення блоку. МЕРКОСУР повинен сформувавши конкретні правила, що стануть невід'ємними і нададуть можливість фірмам в кожній з держав-членів безперешкодно і в однакових умовах виходити на інші ринки. Бразилія, безумовно, залишиться лідером блоку, що, в свою чергу, покладає на неї велику відповідальність, як політичну, так і економічну.

Що стосується перспектив, в такому випадку збільшується потреба в створенні механізму з вирішення торговельних суперечок. Перспективним також є збільшення обсягів торгівлі та збільшення політичного партнерства між

державами-членами, що буде сприяти зміцненню стабільності, демократії і проведенню економічних реформ всередині регіону Латинської Америки.

Бразилія (лідер угруповання) проголосила «Амазонську ініціативу», що передбачає створення надрегіонального угруповання під керівництвом Бразилії – загального ринку Півночі – МЕРКАНОРТЕ («Меркадо комун дель Норте»), учасниками котрої стануть Бразилія, Венесуела, Колумбія, Болівія, Еквадор, Перу, Гайана та Суринам [177].

Також, на меті у бразильської влади є зближення МЕРКОСУР з Андським угрупованням (Болівія, Венесуела, Колумбія, Перу і Еквадор) та МЕРКАНОРТЕ, з подальшою інтеграцією цього потужного торговельно-економічного механізму з Центральноамериканським спільним ринком та Карибським співтовариством (КАРІКОМ) для формування регіонального спільного ринку, з центробіжними силами у Бразилії, що не відповідає інтересам Сполучених Штатів.

Перспективи розвитку Карибського співтовариства вимагають проведення аналізу нових підходів до інтеграційної взаємодії. Для цього країнам-учасникам КАРІКОМ необхідно:

1. Домогтися лібералізації переміщення капіталів. У країнах КАРІКОМ зберігаються перешкоди щодо взаємних капіталопотоків, головним чином в банківській сфері, де потрібна ліцензія на капіталовкладення.

2. Здійснити лібералізацію переміщення фізичних осіб. Зберігаються обмеження на обсяг випускників університетів за окремими спеціальностями, не проведено лінію вимог до рівня підготовки фахівців.

Головні умови поглиблення і розвитку інтеграції – зміцнення економічної та фінансової стабільності блоку, диверсифікація національних економік і товарообігу.

У 2004 році було створено «Боліваріанську альтернативу для народів Америки» (АЛБА), до складу якої станом на 2016 рік входять 11 держав Латинської Америки (Болівія, Венесуела, Куба, Еквадор, Нікарагуа, Домініка, Антигуа і Барбуда, Сент-Вінсент і Гренадіни, Сент-Люсія, Гренада і Сент-Кітс і

Невіс). Мета альянсу – економічна інтеграція та спільний розвиток її учасників на основі соціалізму і колективного захисту незалежності [178].

В рамках АЛБА було підписано кілька торгових угод: по загально регіональній радіомовній корпорації (Телесур), в сфері охорони здоров'я, освіти та енергетики (Петрокарібе). Перераховані програми досить успішно виконуються завдяки фінансовій та іншій допомозі з боку Венесуели та Куби. Проте, діяльність АЛБА зустріла жорстку протидію з боку США.

Найбільш важливими пост-неоліберальними угрупованнями є Союз південноамериканських націй (УНАСУР), створена у 2008 році і Спільнота країн Латинської Америки і Карибського басейну (СЕЛАК). Обидві ініціативи спрямовані на зміцнення інтеграційного процесу.

Учасницями УНАСУР стали Аргентина, Болівія, Бразилія, Чилі, Колумбія, Еквадор, Гайана, Парагвай, Уругвай, Перу, Суринам, і Венесуела [179]. Головним завданням нового регіонального об'єднання є підвищення суспільно-політичного партнерства, економічна інтеграція та охорона спільних інтересів. Нове інтеграційне угруповання повинне підвищити позиції регіону.

УНАСУР являється найбільшим за територією інтеграційним об'єднанням в Латинській Америці. Його територія сягає 17,6 млн. кв. км з населенням більш ніж 377 млн. дол. США та ВВП більше 1,23 трлн. дол. США [182]. Його головною метою є поєднання зусиль всіх країн континенту з метою вирішення спільних проблем в різних галузях – економічній, енергетичній, військовій та соціальній, застосовуючи вже існуючі механізми одних з найдієвіших інтеграційних угруповань регіону – Андського співтовариства націй (АСН) та Американського спільного ринку (МЕРКОСУР).

СЕЛАК – наймолодша та найбільш перспективна регіональна організація, яку було створено у грудні 2011 року. Це перша політична структура, в якій не бере участь США. У СЕЛАК входять 32 держави «трьох Америк», в тому числі Куба. Оскільки основним завданням організації є поглиблення інтеграції та зміцнення національної незалежності країн членів, в неї не входять США, Канада та американські колонії європейських країн (Франції, Нідерландів, Данії та

Сполученого Королівства). Загальний ВВП країн, що входять в СЕЛАК, оцінюється експертами приблизно в 6,2 трлн. дол. США в 2016 році [180].

Актуальним на сьогодні завданням для СЕЛАК є зміцнення згуртованості, найскоріше досягнення домовленості за планом розвитку регіону на 2016-2020 роки, ліквідація крайньої бідності та нерівності на тлі уповільнення темпів зростання світової економіки та падіння цін на нафту та іншу сировину.

Існує декілька сценаріїв розвитку, що можна розділити на 2 категорії: «еволюційні» та «революційні».

1. Перша стратегія передбачає те, що регіональні інтеграційні угруповання будуть ґрунтуватися з країною-лідером – США. У країнах Латинської Америки будуть популяризовані субрегіональні угруповання типу Андського співтовариства. Проте, наявність подібного режиму ніяк не допустить справжнього розвитку Латинської Америки. Воно призупиниться на вигідному для США рівні.

2. Друга стратегія передбачає підвищення економічної сили латиноамериканських країн та збільшення їх політичного впливу, початок справжньої конкурентної боротьби з США, спрямованість латиноамериканського експорту на позаамериканські ринки. Регіональна інтеграція буде вдосконалюватися як з участю Сполучених Штатів, так і без них. Держави Південної Америки перейдуть від розвитку «спільного ринку» до розвитку справжнього політичного об'єднання, яке за рівнем консолідації буде згодом наближатись до сучасної моделі Євросоюзу. Проте латиноамериканська інтеграція не представить собою загрозливу конкурентну боротьбу для США в світовому масштабі, а її вплив не вийде за межі Західної півкулі.

Революційний сценарій. Можливості цього сценарію об'єднані з ослабленням Сполучених Штатів в результаті внутрішніх процесів. Подальше збільшення «лівої хвилі» призведе до формування латиноамериканського об'єднання, геополітичною метою якого буде дестабілізація сили Вашингтона. Він буде передбачати грандіозний вихід латиноамериканської економіки на світову арену, що зумовить появу союзників за межами Західної півкулі.

На нашу думку, такий сценарій може похитнути стабільну позицію США та зробити країни Латинської Америки домінуючими в Західній півкулі. Проте, якщо цей процес трапиться дуже швидко, може відбутися призупинення формування інтеграційних інститутів в регіоні. В цьому випадку, домінуючою спрямованістю буде конкурентна боротьба найсильніших країн. Як це не дивно, проте присутність потужних Сполучених Штатів стимулює держави Латинської Америки до інтеграції.

На сьогоднішній день, держави Латинської Америки, намагаються побудувати нові економічні та суспільно-політичні взаємини з Китаєм, Індією, країнами-членами АТЕС, ЄС, тим самим намагаючись відшукати противагу тиску Сполучених Штатів в регіоні.

Останнім часом Азійсько-Тихоокеанський регіон (АТР) викликає найбільшу цікавість в економістів як зона динамічного економічного зростання, оскільки даний регіон позначився стрімким економічним розвитком у поєднанні зі зростанням міжнародної конкурентоспроможності країн АТР. На його частку припадає близько 50% світового виробництва та обсягу світової торгівлі. Особлива увага у регіоні приділяється розвитку НТП, створенню мікроелектронних технологій, космічній автоматизації та роботизації. Економічне «диво» АТР пояснюється активізацією розвитку приватного підприємництва та діяльності ТНК, що обирають регіон з метою ефективного застосування капіталу та використання переваг дешевої робочої сили. Тенденції до регіоналізації в Азійсько-Тихоокеанському регіоні реально стали проявлятися наприкінці 1980-х років.

Тихоокеанська Азія (ТА) є еквівалентом Азіатсько-Тихоокеанського регіону в його суто географічних рамках, які малися на увазі при первісному висунення ідеї Тихоокеанського співтовариства. У трансформованому, географічно розширеному вигляді Тихоокеанське співтовариство розглядається у форматі форуму АТЕС (Азіатсько-Тихоокеанське економічне співробітництво) [181, с. 103].

Про місце АТР у системі світового господарства свідчить той факт, що на нього припадає 46% світового ВВП, майже 50 % світової торгівлі, 42 % прямих іноземних інвестицій, 39% населення (рис. 2.3.). Це найбільший гео економічний простір з чисельністю населення близько 2,8 млрд. чол., сукупним ВВП – 49,9 трлн. дол. США, сукупний товарообіг – 17,4 трлн. дол. США, при цьому частка ТА в світових показниках ВВП і зовнішньої торгівлі зростає [182].

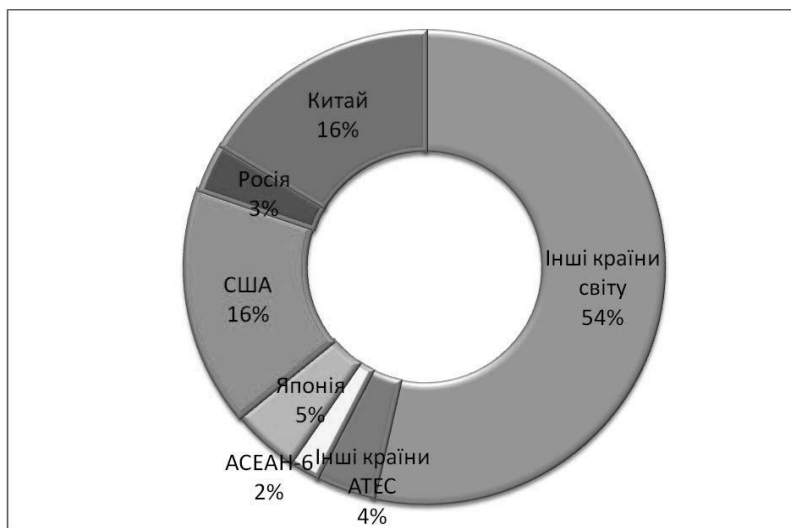

Рис. 2.3. Частки ВВП за паритетом купівельної спроможності країн АТЕС у світовому ВВП [183].

Специфіку економічного інтеграційного співробітництва в регіоні визначають два взаємопов'язані фактори:

- По-перше, різний рівень і моделі соціально-економічного розвитку країн регіону;
- По-друге, присутність в регіоні АТР і в проекті АТЕС двох конкуруючих держав: КНР і США.

Диференціація країн регіону за основними макроекономічними показниками і їх динаміці стала наслідком неоднорідності соціально-економічних і політичних реформ і особливостей економічного розвитку [184, с. 74]. До нього

належать економічно розвинуті країни, «нові індустріальні країни» (НІК) та країни, що розвиваються, які розташовані обабіч Тихоокеанського басейну.

Структуру АТР формують різні за економічним потенціалом та рівнем розвитку держави, які можна поділити на кілька основних груп. До першої відносяться США та Японія, які репрезентують центри світової економічної сили. Ці країни характеризуються переважанням високотехнологічних галузей, потужною системою науково-дослідних та дослідно-конструкторських робіт (НДДКР), розвинутою сферою послуг, високоякісним людським капіталом. Водночас ринок Японії позбавлений власної сировинної бази, а у США — висока вартість робочої сили, що спонукає до розширення економічних зв'язків з іншими країнами регіону.

Другу групу формують також індустріально розвинуті країни, які, однак, не є світовими лідерами на кшталт США та Японії. Йдеться про Канаду, Австралію та Нову Зеландію, економіка яких значною мірою інтегрована в регіональний господарський комплекс.

Третю групу становлять НІК Східної Азії: Сінгапур, Гонконг (адміністративний район Китаю), Тайвань (провінція Китаю), Південна Корея. Економіка цих країн характеризується високими темпами економічного зростання, нарощуванням експортного потенціалу, поступовим перенесенням трудомістких виробництв в інші країни. Вузкість сировинної бази, з одного боку, та привабливість внутрішніх ринків для іноземного інвестування, з іншого, спонукають цю групу країн до активного залучення в регіональний та міжнародний поділ праці.

До четвертої групи належать країни-члени Асоціації країн Південно-Східної Азії (АСЕАН), які мають порівняльні переваги в сировинних і трудомістких галузях обробної промисловості (Бруней, Індонезія, Малайзія, Таїланд, В'єтнам).

Окремо виділяються Китай та Росія з динамічно зростаючими економіками, що справляють відчутний вплив як на регіональні, так і на світові господарські процеси.

Пошук оптимальних форм співробітництва на регіональній основі йшов в АТР з 60-х років. Він розвивався за принципом «паралельних кроків»: до багатосторонніх обговорень залучалися, з одного боку, представники тих чи інших урядів, які виступали в якості приватних осіб; з іншого – діячі неурядових еліт (бізнесмени, вчені) [185, с. 346].

За принципом «паралельних кроків», формувалися і форуми для обговорення політичних питань. У цьому сенсі найбільш помітними починаннями були Азіатсько-Тихоокеанський «круглий стіл» (Asia-Pacific Roundtable), проведення якого виливалося у конференції з кількома сотнями учасників, включаючи як приватних експертів, так і деяких офіційних осіб; Рада з безпеки і співробітництва в Азії і на Тихому океані (Council for Security and Cooperation in the Asia-Pacific – CSCAP), який об'єднав представників різного роду неурядових установ та дослідницьких центрів тихоокеанських країн. Станом на початок 1994 р., за неповними підрахунками, в АТР існувало близько п'ятнадцяти програм багатосторонніх загальнорегіональних форумів, в рамках яких в тій чи іншій формі обговорювалися питання безпеки. На тлі таких тенденцій країни АСЕАН і зважилися, нарешті, на початку 90-х років придати дискусії з політико-військових питань офіційний статус [186, с. 63].

У регіоні вживаються заходи щодо активізації механізмів інтеграції у межах Азійсько-тихоокеанського економічного співробітництва (АТЕС), створеного у 1989 р. з метою підтримки зростання і розвитку країн-учасниць. За ініціативи Австралії і Республіки Корея в Канберрі відбулося перше засідання цього міжнародного форуму на міністерському рівні. АТЕС не має статуту, тому не може називатися міжнародною організацією і діє як міжнародний форум, консультативний орган урядів держав-членів для обговорення економічних питань.

Членами форуму є Австралія, Бруней, Гонконг, Індонезія, Канада, Китай, Кірибаті, Малайзія, Папуа-Нова Гвінея, Південна Корея, Росія, Сінгапур, США, Таїланд, Філіппіни, Чилі, Японія. Стратегією розвитку є сприяння зростаючій економічній взаємозалежності держав АТР у сфері послуг, капіталу, технологій,

зміцненню відкритої багатосторонньої торговельної системи, підвищенню ступеня лібералізації торгівлі та інвестицій в АТР, зміцненню та стимулюванню розвитку приватного сектору, використанню принципів вільного ринку для збільшення переваг регіонального співробітництва [187].

Крім того, в регіоні успішно функціонує субрегіональне угруповання АСЕАН. Формування АСЕАН, як вже було зазначено, у середині 60-х років було пов'язане не з економічними мотивами, а з необхідністю військово-політичної стабілізації у Південно-Східній Азії. У подальшому політичний чинник сприяв інтеграційній взаємодії в економічній сфері, а також забезпечив сприятливий імідж АСЕАН на світовій арені [188, с. 27].

Характер і динаміку товарообігу в регіоні АТР визначають Китай, США і Японія (на частку яких припадає 62% регіонального товарообігу), а також Південна Корея та країни АСЕАН [189]. Регіональні інвестиційні потоки залежать від політики ввезення та вивезення прямих інвестицій в країни регіону. Найбільшими інвесторами в АТР є США та Японія, на частку яких в 2018 р. доводилося 37% та 14% прямих інвестицій до країн регіону. У числі основних регіональних інвесторів також Китай і Гонконг [190].

Особливість інтеграційної ситуації в АТР полягає в тому, що тут відсутня міждержавна структура типу ЄС. У даному випадку присутній поділ регіону на декількох рівнях – в першу чергу, це країни азійського регіону і Північна Америка. Інтеграційна взаємодія азійських країн відбувається на кількох рівнях (Додаток В). По-перше, на рівні форуму АТЕС. По-друге, на рівні субрегіональних інтеграційних угруповань – наприклад АСЕАН. Щорічно в рамках АСЕАН проводяться зустрічі на вищому рівні і на рівні ключових міністрів. В даний момент зусилля Асоціації зосереджені на підтримці регіональної безпеки та стимулюванні економічного співробітництва в регіоні (АСЕАН підписує угоду про створення зони вільної торгівлі окремо з Японією, Південною Кореєю, Китаєм тощо). І, нарешті, третій рівень інтеграції – це рівень двосторонніх відносин (наприклад, зона вільної торгівлі Японія-Сінгапур) [191, с. 36-37].

Економічна взаємозалежність країн необов'язково приводить до створення інтеграційного угруповання, але може сприяти підписанню регіонального договору. АТР характеризується поглибленням міжнародного та регіонального поділу праці, інтенсифікацією взаємних торговельних та інвестиційних зв'язків.

За рівнем реалізації інтеграційних проектів Азіатсько-Тихоокеанський регіон поки що поступається Європі й Америці, однак геополітичні та економічні реалії останніх років стимулюють активну роботу над створенням інтеграційних інститутів і одночасно гостре суперництво за лідерські позиції в них.

Як вже було зазначено, для АТР характерна майже полярна неоднорідність країн, що входять до даного регіону. Це, з одного боку, найкрупніші території (США, Росії, Канади, Австралії, тощо) та країни з великою чисельністю населення (Індонезія, Китай, Росія, тощо), а з іншого – мікродержави (Гонконг, Бруней, Сінгапур) [192].

Провідні економіки Китаю, США та Японії з сукупним ВВП за поточним курсом у 32,5 трлн. дол. США складають близько 80% ВВП усього АТЕС. А душевий ВВП невеликого за розмірами серед країн АТЕС Сінгапуру (81,3 тис дол. США) перевищує аналогічний показник Папуа-Нової Гвінеї, найбіднішої економіки регіону, у 34 рази. Середній приріст ВВП країн АТЕС у 2014 році склав 3,6%, з найвищим показником, звичайно, Китаю – 7,4%, а також досить високими показниками Індонезії, Філіппін, В'єтнаму та навіть Папуа-Нової Гвінеї. Зростання останніх обумовлюється їх інтеграцією у світовий простір, тоді як вже розвинені економіки зазвичай не показують високих результатів приросту ВВП, а залишаються більш стабільними на своєму рівні розвитку [193].

За класифікацією Світового Банку, який базується на рівні доходу на душу населення, країни АТЕС поділяють на:

- 1) країни з доходами нижче середнього (1026 – 4035 дол. США): Папуа-Нова Гвінея;
- 2) країни з доходами вище середнього (4036 – 12475 дол. США): Індонезія, В'єтнам, Філіппіни;
- 3) країни з високими доходами (понад 12476 дол. США): решта [194].

Звідси ми бачимо, що в АТЕС хоча й різні за розвитком країни, але все таки переважно це країни з високими доходами на душу населення.

За стадіями розвитку суспільства країни АТЕС розподіляються на:

1) доіндустріальні країни (основна доля ВВП та зайнятого населення – у сільському господарстві): Папуа-Нова Гвінея;

2) індустріальні країни (основна доля ВВП та зайнятого населення – у галузі промисловості): Бруней, Індонезія, Китай, Таїланд;

3) пост-індустріальні країни (основна доля ВВП та зайнятого населення – у сфері послуг): Австралія, Гонконг, Канада, Малайзія, Сінгапур, Росія, Тайвань, Філіппіни та інші [195].

Далі розглянемо механізм управління організації. Саміти лідерів країн-учасників АТЕС – основне місце розроблення колективних програм дій та економічних дискусій (Додаток Г). На Міністерських зустрічах міністрів закордонних справ і міністрів економіки визначаються найважливіші напрями і характер діяльності АТЕС, організаційної структури АТЕС наведена у рис. 2.4.

Комітет з торгівлі і інвестицій створено в 1993 р. за рішенням Міністерської зустрічі. Його завданням є сприяння підвищенню економічної активності, розвитку співробітництва в галузі лібералізації і розширення торгівлі, усуненню перешкод для інвестицій, створення сприятливих умов для вільного руху товарів, послуг і технологій у регіоні [182].

Тихоокеанський діловий форум і робочі групи, що складаються з представників держав-членів, займаються регулюванням підприємницької діяльності в країнах-членах АТЕС. Тихоокеанський діловий форум вивчає та виявляє методи і засоби, що сприяють розширенню торгівлі і інвестицій у регіоні, складає відповідні звіти і подає їх безпосередньо Міністерській зустрічі. До складу Тихоокеанського ділового форуму входять по два представники ділових кіл, включаючи одного представника від малого і середнього бізнесу, від кожного члена АТЕС.

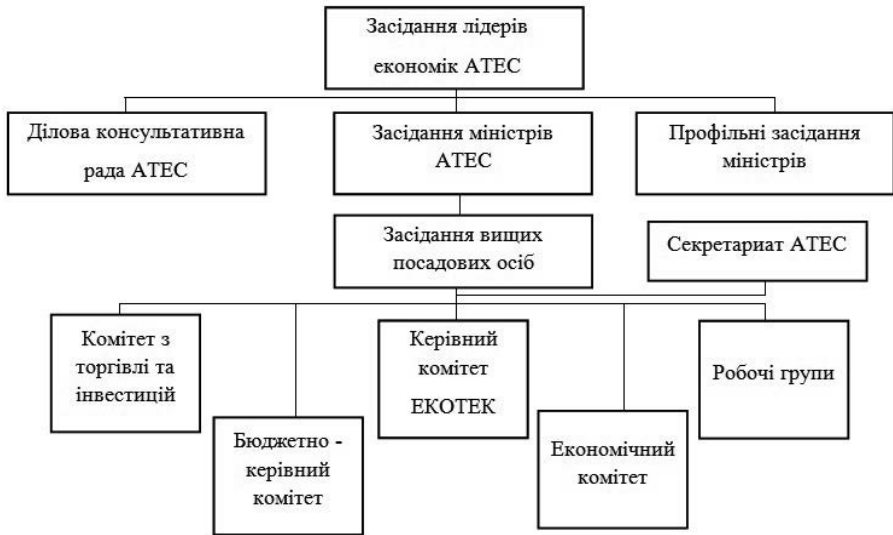

Рис. 2.4. Організаційна структура АТЕС [182].

Практична діяльність форуму здійснюється через робочі групи і деякі інші підрозділ АТЕС. Головний зміст ділової активності робочих груп АТЕС у тому, щоб діяти, виходячи з рішень і документів, які приймаються у ході самітів країн АТЕС, і намічати основні конкретні напрямки співробітництва на найближчу перспективу. Розробкою таких напрямків діяльності робочих груп займаються Секретаріат АТЕС і керівництво робочої групи; пропонувані ними рекомендації обговорюються і затверджуються на пленарних засіданнях робочих груп в присутності делегацій всіх країн-учасників, оглядачів та гостей [196].

Кожна з наявних у АТЕС десяти робочих груп розглядає специфічне коло питань, що цікавлять саме її учасників, має власні пріоритети і особливості, хоча й працює в тісному контакті з Секретаріатом АТЕС. Робочі групи працюють в цілому за 10 напрямками:

1. Дві робочі групи мають безпосереднє відношення до проблем експлуатації людиною морського середовища: робоча група з рибальства та робоча група зі збереження морських ресурсів.

2. Робоча група з регіонального енергетичного співробітництва.

3. Робоча група з розвитку людських ресурсів – найбільша за чисельністю робоча група АТЕС.

4. У складі робочої групи функціонують п'ять великих підгруп: з проблем ділового менеджменту, проблем освіти, менеджменту з питань економічного розвитку, з підготовки фахівців у питаннях промислової технології і зі збору інформації про ринок праці.

5. Робоча група з промислової науки і технології.

6. Робоча група з телекомунікацій.

7. Робоча група з туризму.

8. Робоча група з перегляду торговельно-інвестиційної статистики.

9. Робоча група зі сприяння торгівлі.

10. Робоча група з транспорту.

У рамках робочих груп та інших органів АТЕС розглядаються поточні питання діяльності форуму, визначається доцільність використання всіма учасниками форуму конкретних проектів і висловлюються рекомендації щодо пріоритетного фінансування цих проектів. Робочі групи визначають конкретні сфери співробітництва і вибір відповідних проектів. Економічними питаннями займаються групи, до складу яких входять: Комітет з торгівлі та інвестицій, що включає підкомітет з стандартизації і підкомітет з митних процедур, а також Економічний комітет, у складі якого – група з малого і середнього підприємництва.

Отже, на щорічних самітах глав держав та урядів країн АТЕС приймаються ключові документи, що визначають додаткову стратегію розвитку організації, затверджується обсяг робіт і фінансування. Зустрічі міністрів закордонних справ, торгівлі та економіки і засідання на рівні міністрів з певних питань співробітництва служать форумами для обговорення актуальних проблем [190].

Утворений в 1993 році Секретаріат (розташований в Сінгапурі) є, як це визначено в його робочих документах, «основним механізмом підтримки процесів в рамках АТЕС». Його введення знаходить консультативне та матеріально-

технічне забезпечення роботи організації: він формує проекти і відповідає за їх оцінку і фінансування, здійснює координацію дій, а також виконує інформаційні та громадські функції від імені АТЕС. Одна з відмінних рис організації – постійний діалог між державними та підприємницькими колами країн, тому що форум АТЕС спочатку був заснований для створення приємної бізнес-атмосфери в регіоні. Цей діалог підтримується через утворену в 1995 році Ділову консультативну раду, до якої входить не більше трьох представників бізнесу від кожної країни-члена АТЕС. На щорічних самітах голів держав та урядів країн АТЕС учасники ради представляють доповідь, що містить підсумки обговорень з конкретних питань регіонального ділового співробітництва. Головують в АТЕС позмінно різні країни-учасники терміном – один рік. Країна-голова відповідальна за організацію міністерських зустрічей і самітів глав держав і урядів [196].

Тепер стосовно основних принципів діяльності. АТЕС є форумом держав регіону, тому організація має консультативний статус. В її рамках виробляються правила ведення торгівлі, інвестиційної і фінансової діяльності; проводяться зустрічі галузевих міністрів і експертів із питань співробітництва в різних галузях (енергетика, риболовство, транспорт і телекомунікації, туризм, охорона навколишнього середовища). Всі рішення приймаються на основі консенсусу [197].

Можна сформулювати основні принципи діяльності організації АТЕС:

1. Співпраця тільки в економічній сфері. Головне гасло – «АРЕС means business» (АТЕС означає бізнес). АТЕС розглядається як вільна «сукупність економік». Відсутність жорсткого адміністративного апарату: АТЕС – вільний консультативний форум без жорсткої організаційної структури та великого бюрократичного апарату.

2. Відмова від примусу, перевага добровільності: усі рішення Форуму приймаються на основі консенсусу. Країни офіційно демонструють прихильність принципу відкритого регіоналізму, який трактується як свобода вибору членами АТЕС конкретних механізмів лібералізації торгівлі.

3. Відмова від жорсткого планування перспектив еволюції Форуму: АТЕС не закріплює перспективну структуру, склад учасників і майбутні питання для обговорення. Пріоритети головування, можливого розвитку АТЕС визначаються в ініціативному порядку, враховуючи актуальність.

4. Пріоритетна увага до інформаційного обміну: Основний спосіб взаємодії економік-учасниць АТЕС – відкритий обмін інформацією. Прагнення до створення єдиного інформаційного простору [198, с. 71-72].

Таким чином, діяльність в АТЕС спрямована на обговорення і пошук узгоджених рішень за такими напрямками:

1. Досягнення вигоди від глобалізації та нової економіки. Ведеться робота з розширення економічного і технологічного співробітництва шляхом прийняття індивідуальних планів дій у цій сфері, вивчаються можливості розширення застосування цифрових технологій і забезпечення їх доступності для всіх країн, розвитку людського потенціалу, впровадження новітніх методів корпоративного управління.

2. Просування лібералізації торгівлі та інвестицій. Розширюється застосування методів спрощення торговельних процедур для підвищення ефективності торгівлі, ведеться робота з поліпшення інвестиційного клімату в регіоні, вживаються заходи з підтримки багатосторонньої торговельної системи та підготовці нового раунду торгових переговорів у рамках СОТ, досягнення та подальше просування цілей Богорської декларації з лібералізації торгівлі до 2020 року.

3. Підтримка сталого економічного зростання. Передбачається розширення співпраці у фінансовій сфері, проведення діалогу з макроекономічної політики для забезпечення більшої передбачуваності економічного розвитку країн регіону, сприяння структурним реформам в інтересах розвитку конкурентоспроможних галузей промисловості [182].

Разом із тим, АТЕС не є об'єднанням виключно економічного характеру. Окрім спільних проектів розвитку економіки в регіоні увага АТЕС буде також сфокусована на таких важливих проблемах, як охорона навколишнього

середовища і екології. Також в програмні завдання АТЕС входить розв'язання проблем свободи, прав людини і зайнятості населення.

АСЕАН становить великий економічний блок в Азії із населенням у понад 636 млн. осіб, що складає близько половини населення Китаю чи Індії та майже 9% від загального числа населення у світі. Економічна вага АСЕАН є також значною, маючи ВВП за паритетом купівельної спроможності у 6,3 трлн. дол. США (2,4 трлн. дол. США за поточним курсом) у 2014 р. – близько 35 % від обсягу ВВП Китаю (17,63 3 трлн дол. США), перевищує ВВП Німеччини та на 15% менший за ВВП Індії. На ВВП АСЕАН припадає 5,6% загальносвітового показника ВВП [199].

Першою помітною спробою налагодження багатосторонньої економічної співпраці в регіоні Південно-Східної Азії стало підписання у 1976 р. Угоди про преференціальні тарифи, проте даний документ не сприяв розширенню взаємної торгівлі чи транскордонній співпраці. Адже довгі роки основою функціонування АСЕАН була не економічна співпраця, а підтримка миру та безпеки в регіоні. Економічна співпраця розглядалася лише як засіб досягнення даної мети. Зміни розпочалися на початку 1990-х років на фоні загального підйому популярності у світі економічного регіоналізму [200, с.41].

Механізм управління АСЕАН носить децентралізований характер та включає вищий (саміти голів держав та влад у рангах офіційних зустрічей один раз на три роки та неформальних зустрічей щорічно), виконавчі (Постійний комітет АСЕАН, Секретаріат АСЕАН, національні секретаріати країн-членів при міністерствах закордонних справ), координаційні (Постійний комітет АСЕАН, Народи старших посадових осіб) та постійні робочі органи.

У липні 1992 р. у Сінгапурі 10 країн Південно-Східної Азії підписали Угоду про створення Зони вільної торгівлі АСЕАН (ASEAN Free Trade Area, АФТА). Держави, які приєдналися до АСЕАН пізніше, автоматично стали учасниками даної Угоди, з умовою отримання більших строків для виконання зобов'язань щодо зниження торгових бар'єрів. У грудні 1998 р. були висунуті нові орієнтири

– знизити мито до 0-5% до 2007 р. для «шістки», а для інших держав-членів – до 2012 р.

Узгодженості по АФТА стосуються також і сфери послуг. У 1994 р. підписано Рамкову угоду АСЕАН щодо послуг АФАС (Asian Framework agreement on services). Основна мета угоди – ліквідація бар'єрів в торгівлі послугами та формування зони вільної торгівлі послугами до 2015 р. співпраця в цій сфері охоплює фінанси, транспорт, зв'язок та телекомунікації, туризм, охорону навколишнього середовища, а також створення спільного продовольчого резерву.

Основним інструментом реалізації ідеї створення зони преференційної торгівлі стала Угода про єдиний ефективний преференційний тариф (Common Effective Preferential Tariff, СЕРТ). АФТА (початок дії – січень, 1993р.) охоплює усі види промислової і сільськогосподарської продукції з різними термінами завершення лібералізації і збереження вилучень.

Відповідно до положень СЕРТ усі товари поділено на такі групи:

1) товари, рівень тарифів на які підлягає зниженню за прискореним чи звичайним графіком (фармацевтична продукція, дерев'яні меблі, цемент, рослинні масла, мінеральні добрива, продукція зі скла та кераміки, електроніка, ювелірні вироби, текстиль, пластмаса, целюлоза, мідні катоди, дорогоцінне каміння та вироби з нього, гумові та шкіряні вироби);

2) товари, що не підлягають лібералізації, є важливими для забезпечення інтересів національної безпеки, захисту суспільної моралі, життя й здоров'я людей, флори, фауни, становлять художню, історичну й археологічну цінність (1036 позицій – 1,61% усіх позицій СЕРТ);

3) товари, які не підлягають лібералізації тимчасово, оскільки зниження тарифів на них протягом 7 років не є доцільним через внутрішньо економічні причини (9674 позиції – 15,04% СЕРТ у 2000 р.; надалі планується поступове зменшення переліку цих товарів);

4) сільськогосподарська сировина – т. зв. чутливі товари, які спочатку були повністю виключені зі схеми СЕРТ. Однак у 1995 р. було визначено особливі

умови зниження тарифів на різні групи цих товарів. Для шести основних країн АСЕАН встановлено термін лібералізації торгівлі в цій групі – до 2010 р., для В'єтнаму – 2013 р., для Лаосу і М'янми – 2015 р., для Камбоджі – 2018 р [201].

Слідом за поглибленням регіональної інтеграції АСЕАН взяла курс на лібералізацію торгівлі з провідними позарегіональними партнерами за допомогою укладання з ними угод про створення зон вільної торгівлі (ЗВТ).

При укладанні угоди про зону вільної торгівлі з партнерами АСЕАН практикується максимально гнучкий підхід: як правило, спочатку з партнерами укладаються «рамкові угоди про всеосяжне економічне співробітництво» (підписані з Китаєм, Японією, Індією, Південною Кореєю), які служать базою для реалізації підготовчих преференційних програм (так звані «програми раннього врожаю»), потім – укладання окремої угоди з торгівлі товарами (підписані з названими вище країнами) і наступних переговорів щодо торгівлі послугами та інвестицій і т.д. [200, с.156; 66].

Щодо Європейського Союзу, то знаковим став 2003 р., коли ЄС прийняв звернення «Нове партнерство Європейського Союзу і Південно-Східної Азії», що змінило стратегічний підхід ЄС до відносин з АСЕАН і передбачає перехід до більш гнучких відносин з АСЕАН, поєднання багатосторонніх і двосторонніх зв'язків з окремими членами Асоціації з урахуванням специфіки їх політичного та соціально-економічного розвитку. У 2008 р. ЄС переніс основні зусилля на укладання двосторонніх угод про вільну торгівлю з найбільш розвиненими членами АСЕАН.

До 2024 р. планується створити ЗВТ у складі АСЕАН+3 (Китай, Південна Корея, Японія) також проводиться співпраця в рамках АСЕАН +6 (Китай, Південна Корея, Японія, Індія, Австралія, Нова Зеландія).

За визначенням документів 13-го саміту «АСЕАН+3» (2010 р.) такий формат є рушійною силою у досягненні довготривалої мети розбудови Східноазійської спільноти як результату широкомасштабних процесів економічної інтеграції в регіоні. Саміт відзначив, що формат співробітництва та інтеграції «АСЕАН+3» забезпечив значні темпи зростання торгівлі, загальний

обсяг товарообігу у 2014-му році склав 1,31 трлн. дол. США та 29,54 млрд. дол. США прямих інвестицій [202].

Яскравим прикладом розвитку економічної інтеграції у форматі «АСЕАН+3» стало виникнення та поглиблення Чіангмайської ініціативи, яка представляє собою мережу своп-угод між членами формату. З 24-го березня 2010 р. набрала чинності відповідна угода, яка отримала назву «Спільне підприємство – Чіангмайська багатостороння ініціатива». Вона стала початком нового етапу у розвитку валютно-фінансового співробітництва в рамках зазначеного формату інтеграції. Було передбачено створення стабілізаційного фонду обсягом у 120 млрд. дол. США, 80% внесків до якого роблять Китай, Японія та Республіка Корея. Слід підкреслити, що реалізація Чіангмайської ініціативи засвідчила факт того, що країни Східної Азії послідовно об'єднують свої зусилля задля захисту регіону від валютно-фінансових потрясінь. Важливим мотивом реалізації Чіангмайської ініціативи є зниження фінансової залежності від глобальних інститутів і лідерів (МВФ, США). У цьому контексті Ініціатива у подальшому має стати етапом на шляху до Азіатського валютного союзу [203].

Загалом економічна стратегія АСЕАН спрямована на відкритість торгівлі з усіма зовнішньоекономічними партнерами, передбачає ліквідацію кількісних обмежень, гармонізацію національних стандартів, взаємне визнання сертифікатів якості.

Підсумовуючи можна відзначити, Інтеграція країн Латинської Америки є неминучим процесом, ці держави об'єднує спільна мова, релігія, історія та культура. Всі країни регіону довгий час перебували під зовнішнім впливом Іспанії та Португалії, а зараз знаходяться під неформальним пануванням Сполучених Штатів. Виникнення ЄС дало поштовх для країн Латинської Америки діяти. Найбільш важливим кроком є створення МЕРКОСУР, а на сьогоднішній день – УНАСУР та СЕЛАК.

На жаль, на шляху до успішного та ефективного функціонування цих угруповань стоїть декілька перешкод:

- територіально-ресурсні відмінності;

– політичний та фінансово-економічний тиск з боку США, насамперед через мережу своїх дочірніх підприємств, особливо в ключових галузях господарства.

На сьогоднішній день у світі склалося чотири полюси ділової активності: Північна Америка, Європа, Південно-Східна Азія та менш інтегрована – Латинська Америка. Коли створювався загальний ринок Південної Америки (МЕРКОСУР), то зразком для наслідування було обрано модель європейської інтеграції. ЄС, наразі, являється повноцінним політичним союзом, країни ж МЕРКОСУР знаходяться на етапі формування митного союзу, що передбачає наявність певних проблем у досягненні єдиних підходів до регулювання зовнішньої торгівлі.

На сьогодні, за розмірами та економічним потенціалом МЕРКОСУР є найбільшим в світі, що розвивається та другим в світі після ЄС митним союзом, а також третьою після ЄС та НАФТА зоною вільної торгівлі. МЕРКОСУР має істотне значення для країн, що входять до цього угруповання, в його межах створено зв'язки та інтереси на основі обопільної торгівлі та інвестицій на десятки мільярдів доларів, тому його фіаско навряд є можливим.

Таким способом, держави Латинської Америки, на сьогоднішній день, намагаються побудувати нові економічні та суспільно-політичні взаємини з Китаєм, Індією, країнами-членами АТЕС, ЄС, тим самим намагаючись відшукати противагу тиску Сполучених Штатів в регіоні.

Країни Латинської Америки, спираючись на досвід Євросоюзу та НАФТА, демонструють на практиці те, що процес економічної інтеграції можливий не лише за наявного високого рівня розвитку торгівельної та економічної інтеграції. Адже загальною характеристикою інтегрованих країн Латинської Америки є відносно низький рівень відкритості економік щодо зовнішньої торгівлі та високий рівень відкритості фінансової сфери.

Охарактеризовано сучасний стан інтеграційних процесів у Латинській Америці, на підставі чого можна заявити, що Латиноамериканський континент є

активним учасником МПП та є членом багатьох не тільки регіональних інтеграційних об'єднань, а й міжнародних.

Попри регіональні інтеграційні угруповання, всі країни континенту є також членами міжнародних об'єднань – Організації Об'єднаних Націй (ООН), входять до Організації Американських Держав (ОАД); Венесуела є учасником Організації країн-експортерів нафти (ОПЕК); Мексика є членом Північноамериканської зони вільної торгівлі (НАФТА); Антигуа і Барбуда, Багамські Острови, Барбадос, Беліз, Гайана, Гренада, Домініка, Сент-Вінсент і Гренадін, Сент-Люсія, Сент-Кітс і Невіс, Тринідад і Тобаго, Ямайка є учасниками Британської Співдружності Націй.

Найважливішими новими інтеграційними угрупованнями регіону є Союз південноамериканських націй (УНАСУР) та створена пізніше Спільнота країн Латинської Америки і Карибського басейну (СЕЛАК). Обидва угруповання спрямовані на зміцнення інтеграційного процесу всередині континенту.

Аналіз інтеграції угруповань на Американському континенті та їхня взаємодія з іншими міжнародними альянсами показав, що поштовхом для розвитку інтеграційних процесів у Північній та Латинській Америці був успішний приклад діяльності саме Європейської інтеграції.

У ході дослідження було визначено, що сучасна міжнародна економічна інтеграція є механізмом зростання значення країн Латинської Америки, як в світогосподарській системі, так і у налагодженні важливих питань світового товариства. На сьогоднішній день, Латинська Америка знаходиться на другому місці в світі серед регіонів, котрі найбільш швидко розвиваються.

Форум АТЕС націлений, в першу чергу, на підвищення ступеню лібералізації торгівлі та інвестицій. Так, АТЕС стала єдиним об'єднанням, під егідою якого відбуваються наради лідерів провідних (не лише в економічному, але і політичному вимірі) держав АТР. Зберігаючи формально консультативний статус, АТЕС фактично перетворився в механізм вироблення регіональних правил ведення торгівлі та інвестиційної діяльності (які все ж таки залишаються суто рекомендаційними). За допомогою АТЕС як плацдарму переговорів країни активно залучені до процесів інтеграції, створення зон вільної торгівлі,

формулювання принципів ведення бізнесу, тощо. Робота ведеться відповідно до Індивідуальних Планів Дій щодо лібералізації торгівлі та інвестицій, які підготовлені учасниками АТЕС за єдиною схемою, і які продовжують постійно доопрацьовуватися та коригуватися згідно з колективними планами дій та проектами форуму.

Асоціація країн Південно-Східної Азії, створена у 1967 р., зараз об'єднує 10 країн ПСА. Нормативно-правову базу об'єднання складають понад 20 основоположних міжнародних угод в економічній, соціальній, політичній та культурних сферах.

АСЕАН має низку переваг, зокрема, відрізняється неформальним характером інтеграційного співробітництва та високою динамікою зовнішньоторговельної діяльності (середній темп росту товарообігу за останні 5 років становить 7,3%).

Економічні успіхи окремих країн-членів можна вважати наслідком діяльності об'єднання в цілому завдяки тому, що на відміну від інших інтеграційних угруповань АСЕАН має розгалужену організаційну структуру децентралізованого типу.

Механізм управління АСЕАН носить децентралізований характер та включає наднаціональні координаційні та виконавчі органи, а також постійні робочі органи. Економічна співпраця розглядалася лише як засіб та механізм координації інтеграційних процесів та співробітництва країн-учасниць.

Економічна стратегія АСЕАН спрямована на відкритість торгівлі, передбачає ліквідацію кількісних обмежень, гармонізацію національних стандартів, взаємне визнання сертифікатів якості. Дана стратегія на сьогодні призвела до прогресу щодо здійснення намічених заходів з оцінкою у 68,2 бали (із 100). Проблеми неторгових бар'єрів все ще є значними і повинні все ж таки бути вирішені для створення рівно-функціонуючого єдиного ринку і виробничої бази.

Особливість інтеграційної ситуації в АТР полягає в тому, що тут відсутня міждержавна структура типу ЄС. За рівнем реалізації інтеграційних проектів

Азіатсько-Тихоокеанський регіон поки що поступається Європі й Америці, однак геополітичні та економічні реалії останніх років стимулюють активну роботу над створенням інтеграційних інститутів і одночасно гостре суперництво за лідерські позиції в них.

Разом із тим, АТЕС не є об'єднанням виключно економічного характеру. Окрім спільних проектів розвитку економіки в регіоні увага АТЕС буде також сфокусована на таких важливих проблемах, як охорона навколишнього середовища і екології. Також в програмні завдання АТЕС входить розв'язання проблем свободи, прав людини і зайнятості населення.

2.3. Методологія оцінки результативності державної євроінтеграційної політики та реалізації стратегії.

В сучасних умовах у багатьох програмних документах, які розробляються з метою формування та реалізації державної політики у сфері європейської інтеграції, набуло поширеного застосування поняття «механізм формування та реалізації державної політики», в тому числі у сфері європейської інтеграції.

Так, Бакуменко В.Д. вважає, що державна політика завжди реалізується шляхом здійснення організуючих, регулюючих та контролюючих впливів органів державної влади, із застосуванням різноманітних методів державного управління (політичних, економічних, соціальних, гуманітарних, регулювання, програмно-цільового управління тощо) та всього спектру його механізмів (практичні заходи, засоби, важелі, стимули, за допомогою яких органи державної влади впливають на будь-які суспільні відносини з метою досягнення поставлених цілей) [204].

Муравйов В.І. до механізмів забезпечення трансформаційного розвитку України та її інтеграції до Європейського Союзу пропонує віднести наступні:

- концептуальні – наявні базові підходи до трансформаційних процесів, що викладені в концептуальних документах (концептуальні засади, концепції, стратегії) тощо;
- фінансово-економічні – передбачають розробку державних цільових

програм довгострокового характеру. Конкретний перелік таких програм має бути визначений і поданий Президенту України;

- політико-правові – передбачають розробку нової нормативно - правової бази на всіх рівнях – конституційному, законодавчому та підзаконному – на єдиних, незмінних концептуальних засадах та принципах;
- інституціональні – створення комплексного механізму правового, науково - методичного та політичного забезпечення трансформаційних процесів;
- кадрові – передбачають реформування державної служби та служби в органах місцевого самоврядування з метою забезпечення їх професіоналізації та політичної нейтральності;
- інформаційно-просвітницькі – передбачають практичне створення єдиного інформаційного простору органів державної влади та органів місцевого самоврядування, забезпечення безперешкодного доступу громадськості до розробки рішень всіх органів влади (відкритість органів влади) та безпосередньої участі громадськості, громадських інститутів в розробці засад трансформації суспільного життя [205].

Максименко С.В. переконаний, що важливим механізмом трансформації і адаптації систем державного управління до вимог ЄС є «Твіннінг» (Twinning).

«Твіннінг» – це інструмент інституційного співробітництва Європейського Союзу між державними органами країн-членів ЄС та країн-бенефіціарів, які отримують технічну допомогу. Інструмент було вперше представлено у 1998 році для надання допомоги країнам-кандидатам на вступ до ЄС у досягненні необхідного рівня навичок та досвіду для того, щоб впровадити законодавство ЄС та забезпечити його виконання.

Проект «Твіннінг» об'єднує досвід державного сектору з країн-членів ЄС та країн-бенефіціарів з метою посилення співробітництва за принципом «рівний-рівному». Разом «Твіннінг-партнери» мають досягти конкретних обов'язкових результатів реалізації проекту для країни-бенефіціара.

Метою є вдосконалення адміністративної спроможності органу державної влади країни-бенефіціара шляхом навчання кадрів, реорганізації структури, а

також наближення національних нормативно-правових актів та стандартів якості до законодавства та стандартів країн-членів ЄС, зокрема в рамках Співробітництва або Угод про асоціацію, що підписані з ЄС [206].

Інституційний механізм «твіннінгу» забезпечує можливість прямого співробітництва органів державної влади України з їх партнерами – країнами-членами ЄС. Наразі він використовується або стане доступним у країнах-партнерах, залучених до Програми Європейської політики сусідства. «Твіннінг» довів свою успішність при запровадженні у країнах-кандидатах та країнах-партнерах найкращих практик державного управління ЄС на засадах європейського законодавства і нормативів, а також у підвищенні рівня співробітництва між органами державної влади країн-членів ЄС, з одного боку, і країн-кандидатів або країн-партнерів, з іншого. Це означає, що поширення дій такого інструменту, як «твіннінг» на Україну, є суттєвим кроком вперед, що демонструє значне зростання рівня інтеграції між Україною і ЄС [207].

На думку Бутівщенко С.В., проєкт «твіннінгу» має:

- стосуватися сфер співпраці, передбачених Угодою про партнерство і співробітництво між Україною та ЄС і Планом дій в рамках Європейської політики сусідства;
- складатися із взаємоузгоджених елементів;
- бути спільним проєктом для адміністрацій-партнерів: обидві сторони приймають чітко окреслені зобов'язання;
- передбачати, щонайменше, деякі елементи наближення до законодавства ЄС;
- передбачати елементи інституційної та структурної реформи. Наприкінці проєкту нова або модифікована система має бути самодостатньою, вона має функціонувати незалежно і самостійно і фінансуватися коштом країни-бенефіціара;
- Україна має бути представлена державним органом «близнюком», тобто таким, якому можна знайти відповідник у органах влади країн-членів ЄС [208].

Бондаренко В.Д. вважає, що розробка та впровадження державної політики України у сфері європейської інтеграції передбачає створення та ефективне функціонування окремого механізму, як сукупності взаємопов'язаних дій органів державної влади та аналітичних, політичних, правових, організаційних, інформаційних, фінансових заходів, а також політичної волі вищого керівництва держави, широкої підтримки громадян, взаємодії влади та суспільства [209].

На нашу думку, механізм формування та реалізації державної політики у сфері європейської інтеграції – це спосіб дій органів державної влади та органів місцевого самоврядування через сукупність методів, інструментів, заходів, засобів, стимулів з метою поглиблення зв'язку України з політикою ЄС та її участь у програмах та агентствах, а також забезпечення посиленого політичного діалогу в усіх сферах, які становлять взаємний інтерес задля поступової інтеграції України до ЄС.

В межах проведеного дослідження нами виокремлено такі механізми формування та реалізації державної політики у сфері європейської інтеграції: політико-безпековий, фінансово-економічний, організаційно-адміністративний, інституційно-правовий, інформаційно-комунікаційний, які мають функціонувати не розрізнено, а системно, доповнюючи та координуючи, за потреби, один одного.

Основою політико-безпекового механізму формування та реалізації державної політики у сфері європейської інтеграції є: сприяння поступовій конвергенції із зовнішніх питань та питань безпеки для все більш глибокого залучення України до Європейської зони безпеки шляхом розвитку та зміцнення політичного діалогу; необхідність врахування питань європейської інтеграції при розробці, прийнятті та реалізації будь-яких політичних рішень, регулюванні політичних криз і конфліктів, а також при аналізі та оцінці результатів і наслідків прийнятих політичних рішень; участь країни у міжнародному співробітництві у сфері з політико-безпекових питань у відповідності до законодавства України та міжнародних угод з обов'язковим урахуванням питань національної безпеки.

Фінансово-економічний механізм формування та реалізації державної політики у сфері європейської інтеграції є сукупністю фінансових та економічних

важелів, стимулів та інструментів, передбачених законодавством, за допомогою яких забезпечується реалізація державної політики у сфері європейської інтеграції. Фінансово-економічний механізм забезпечує концентрацію ресурсів на конкретних напрямках європейської інтеграції та матеріалізують діяльність щодо отримання кінцевого результату.

Слід зазначити, що фінансова допомога ЄС Україні в контексті європейської інтеграції надається в рамках 4 інструментів: Європейського інструменту сусідства, Європейського інструменту з демократії та прав людини, Інструменту сприяння стабільності та миру та Інструменту співпраці в галузі ядерної безпеки (передбачено програми, через які може надаватися підтримка третім країнам: двосторонні програми; багатосторонні програми та програми прикордонного співробітництва тощо) [210].

Фінансова допомога ЄС є вагомим каталізатором якісних змін та євроінтеграції України. Надання фінансової допомоги ЄС Україні здійснюється в рамках інструментів для фінансування зовнішніх дій, кожен з яких має за мету підтримку проектів у різних сферах як на державному рівні, так і на рівні громадянського суспільства [211].

Організаційно-адміністративний механізм формування та реалізації державної політики у сфері європейської інтеграції охоплює сукупність адміністративних та організаційних інструментів адміністративно-контрольного, дозвільного, наглядового характеру, які реалізуються органами державної влади та місцевого самоврядування для проведення реформ у сфері поступової інтеграції України в ЄС.

Організаційно-адміністративний механізм формування та реалізації державної політики у сфері європейської інтеграції передбачає: реалізацію державних, регіональних, місцевих, галузевих, секторальних програм та проектів у цій сфері; координацію реалізації реформ з питань євроінтеграції на різних рівнях; координацію та співпрацю у питаннях європейської інтеграції між органами державної влади, органами місцевого самоврядування, політичними партіями, громадськими організаціями, громадськістю тощо.

Інституційно-правовий механізм формування та реалізації державної політики у сфері європейської інтеграції ґрунтується на системі нормативно-правових актів держави, правоохоронної, правозахисної та судової систем за допомогою яких забезпечується процес поступової європейської інтеграції України; забезпечення гармонізації українського законодавства у сфері європейської інтеграції із законодавством ЄС та передовими світовими практиками.

Слід зазначити, що в Україні реалізовується програма Всеохоплюючої інституційної розбудови Україна-ЄС (Ukraine-EU Comprehensive Institution Building Programme – CIB), яка є складовою ініціативи Європейського Союзу «Східне партнерство» і спрямована на підтримку в проведенні інституційної реформи в Україні відповідно до європейських стандартів з метою створення належного внутрішньодержавного механізму імплементації майбутньої Угоди про асоціацію з ЄС. До Плану проведення інституційної реформи у сфері виконання майбутньої Угоди про асоціацію між Україною та Європейським Союзом, який був затверджений розпорядження КМУ № 767-р від 10 жовтня 2012 р., було включено окремий пункт щодо розроблення інформаційно-комунікаційної стратегії підвищення рівня поінформованості громадськості з питань європейської інтеграції [212].

Тому логічним є виокремлення нами інформаційно-мотиваційного механізму реалізації державної політики у сфері європейської інтеграції, який має сприяти популяризації цих ідей у суспільстві та сприяти врахуванню інтересів держави та її громадян в цій сфері через застосування інформаційних кампаній та методів психологічно-комунікаційного впливу.

Інформаційно-мотиваційний механізм є важливим напрямом державного впливу щодо підтримки реформ у сфері європейської інтеграції через інформаційну та мотиваційну складові шляхом: проведення органами державної влади регулярних брифінгів, прес-конференцій для представників засобів масової інформації та громадських організацій на теми поступу в процесі європейської інтеграції України; публікації урядових звітів про успіхи та актуальні проблеми у

проведенні проєвропейських реформ; підготовки і публікації інформаційних матеріалів та підготовка і проведення інформаційних кампаній для підвищення рівня поінформованості широких верств населення про європейські цінності та стандарти щодо верховенства права та поваги до прав людини і основоположних свобод, забезпечення гендерної рівності та подолання дискримінації в усіх її формах та проявах; проведення за участю громадських організацій і бізнесових кіл публічних заходів для всіх цільових груп на тему європейської інтеграції; проведення аудиту співпраці регіонів з ЄС, державами – членами ЄС та висвітлення результатів такої діяльності.

Для кращого розуміння можливостей, що їх відкриває пересічним громадянам процес європейської інтеграції мають постійно проводитись великі інформаційні кампанії під гаслом: «Європейська інтеграція покращить якість життя кожного громадянина України». Робота з підвищення рівня обізнаності громадян щодо євроінтеграційних можливостей має бути системною і цією метою доцільним є широке запровадження щорічного святкування в Україні Дня Європи – дня спільних цінностей та історії європейських країн [213].

Слід зазначити, що рішення щодо відзначення 9 травня Дня Європи в Європейському Союзі було прийнято у 1985 р. на Міланському Саміті Ради ЄС. До 1997 р. відзначення Дня Європи мало переважно культурно-мистецьку спрямованість. У 1997-1998 рр. до святкування Дня Європи поступово стали залучатися країни-кандидати на вступ до ЄС. В цих країнах святкування набуло певного політичного забарвлення і було спрямоване на формування громадської думки щодо підтримки політики вступу до Європейського Союзу. Основними заходами у країнах-кандидатах стали: регіональні конференції та круглі столи; публічні дебати, виступи на телебаченні та радіо громадських діячів; широка інформаційно-роз'яснювальна кампанія (інтерв'ю та статті у ЗМІ); культурно-розважальні програми та спортивні змагання тощо. Щорічне відзначення згаданого заходу в нашій державі було започатковано Указом Президента України № 339 від 19.04.2003 р., яким встановлено третю суботу травня датою святкування в Україні Дня Європи [212].

Щорічне проведення Дня Європи в Україні має велике культурне, просвітницьке та інформаційне значення. Окрім інформаційної складової, заходи по всіх регіонах України надають можливість, пересічним громадянам, а також молоді отримати неформальну освіту щодо європейської інтеграції та розкрити особливості розвитку країн ЄС. За допомогою реалізації державної стратегії з євроінтеграції реалізуються заходи щодо публічної дипломатії з інформування громадськості з європейської та євроатлантичної інтеграції із залученням європейських експертів та дипломатичних установ. Так у 2004 році, коли було організовано та проведено перші заходи з відзначення Дня Європи, не випадково були обрані студентські міста України: Київ, Харків, Львів, де молоді люди могли б одними з перших взяти участь у зазначених заходах.

День Європи в Україні у 2019 р. проводився у вісімнадцяте. Досвід попередніх років довів, що цей день поступово стає святом загальнонаціонального масштабу. Більше того, Україна є єдиною державою-нечленом ЄС, яка на державному рівні відзначає День Європи. Традиційно, урочиста церемонія відкриття Дня Європи відбувається у Києві. На одній з центральних вулиць столиці – облаштовується так зване «Європейське містечко» (European village) за сприяння Представництва ЄС в Україні та посольств держав-членів ЄС. Успішно апробовано практику широкомасштабного святкування Дня Європи у регіонах України, із залученням Представництва ЄС в Україні та посольств держав-членів ЄС. Масштаб та особливості відзначення Дня Європи у регіональних центрах України визначаються місцевими органами влади. Окрім цього, у 2013 р. було започатковано спільну інформаційну кампанію України та ЄС «Сильніші разом», до якої долучилися Представництво ЄС в Україні, держави-члени Євросоюзу, представники української влади, бізнесу та громадянського суспільства [212].

Станом на сьогодні розглядається питання щодо спрямування допомоги ЄС для запровадження дієвих механізмів налагодження комунікацій різних груп суспільства, розробка та впровадження кампанії інформування щодо переваг та викликів європейської інтеграції (розробка інформаційних матеріалів, створення

веб-сайту, грантова програма щодо розповсюдження інформаційних матеріалів та проведення інформаційних заходів). Координатором виступає Урядовий офіс з питань європейської інтеграції із залученням заінтересованих органів державної влади та недержавних організацій з питань європейської інтеграції, Представництва ЄС в Україні та посольств держав-членів ЄС [212].

Аналіз став основою розроблення цілого (інтеграційних процесів АТР) на складові елементи, тобто виділення ознак предмету для вивчення їх окремо як частини єдиного цілого. Такими частинами стали питання економічних відносин всередині груп АТЕС та АСЕАН, взаємодія економічних систем регіону між собою та нормативно-правова база даних відносин. Синтез допоміг з'єднати отримані при аналізі частини у єдине ціле.

Метод порівняння – це процес зіставлення предметів або явищ дійсності для установлення схожості чи відмінності між ними, а також знаходження загального, притаманного, що може бути властивим двом або кільком об'єктам дослідження. Метод порівняння є підготовчим етапом перед узагальненням, оскільки дозволяє на основі певних критеріїв виділити спільні та відмінні риси об'єкта дослідження. Метод порівняння був переважно застосований у першому розділі роботи для визначення теоретико-методологічних засад інтеграційних процесів. Було виявлено, що інтеграція є комплексним поняттям, яке не має єдиного визначення, але тим не менше, має різні теоретичні обґрунтування.

Індукція як спосіб міркування від більш приватних суджень до більш загального судження, установлення загальних правил і законів на підставі вивчення окремих фактів й явищ, та дедукція як спосіб міркування від загального судження до приватного судження, пізнання окремих фактів й явищ на підставі знання загальних законів і правил були використані для надання виявлення чи підлягає інтеграційна діяльність учасників АТР під дію загальних правил та закономірностей.

Історичний і логічний методи наукового пізнання були використані для вивчення основних передумов поглиблення інтеграційної взаємодії в АТР.

Метод історичного аналізу – метод, який надає можливість вивчити виникнення, формування й розвиток процесів і подій у хронологічній послідовності щоб виявити внутрішніх і зовнішніх зв'язків, закономірностей і суперечностей. Використовувався в розділах 2 й 3 для аналізу еволюції регіональної політики ЄС, передумов її виникнення та результативності, причинно-наслідкових зв'язків, які призвели до поточної ситуації в регіональному розвитку ЄС. Також історичний аналіз застосовувався в розділі 1 під час розгляду різних економічних шкіл, які займалися проблематикою процесів інтеграції.

Логічний метод дослідження тісно пов'язаний з історичним, і він визначається як метод відтворення, реконструювання в мисленні, свідомості складного об'єкта, що розвивається у формі історичної теорії. В процесі дослідження розкриваються причинно-наслідкові зв'язки відносин в рамках інтеграційного об'єднання, а також його відносин з третіми країнами та розробляються на основі цього відповідні концептуальні підходи.

Метод логічного узагальнення – метод, що полягає в переході від одиничного до загального чи від менш загального до більш загального знання, а також продукт розумової діяльності, форма відображення загальних ознак і якостей об'єктивних явищ. Даний метод використовувався нами за написання першого розділу роботи для надання класифікації визначення поняття інтеграції, а також представлення типологізації інтеграційних процесів.

У ході обробки даних використовувалися також методи табличного і графічного моделювання, економіко-статистичні методи, прийом систематизації, пов'язаний з поділом досліджуваних явищ, які характеризуються певною спільністю і відмінними ознаками, метод економіко-математичного моделювання.

Моделювання – особливий і досить універсальний метод наукового пізнання, що припускає вивчення об'єкта (оригіналу) шляхом створення й дослідження його копії (моделі), що заміщає оригінал з певних сторін, що цікавлять дослідника. Моделювання – це метод створення й дослідження моделі [214, с.150].

Суть економіко-математичного моделювання полягає у формалізованому описі економічних явищ і процесів у вигляді систем математичних рівнянь, моделей. У роботі використовувався прийом тренд-аналізу (розділ 3), що дав змогу скласти прогноз на кілька років в майбутньому на основі існуючих статистичних даних за допомогою наведеної нижче формули для обчислення найменших квадратів для лінії:

$$y=mx+b \quad (1.1) \quad [214, \text{с.152}]$$

де m – кутовий коефіцієнт (показує на скільки в середньому зміниться величина через період, a b – точка перетину прямої з віссю Y).

Разом з тим, знайдений коефіцієнт достовірності апроксимації R^2 показує ступінь відповідності трендової моделі вихідним даним. Його значення може лежати в діапазоні від 0 до 1. Чим ближче R^2 до 1, тим точніше модель описує наявні дані.

Метод побудови тренду використовується для того, щоб, опираючись на попередню динаміку показників, визначити перспективи економічних показників, що розглядаються.

Для опису динаміки руху часових рядів, тобто, якого-небудь явища в певному періоді використовують таке статистичне поняття як криві зростання. Криві зростання являють собою різні апроксимуючі трендові лінії.

Є декілька видів трендів, які використовуються в економічних дослідженнях: лінійний тренд, експонентний тренд, поліноміальний тренд та логарифмічний тренд.

У роботі використовувалися поліноміальні та логарифмічні тренди. Поліноміальна лінія тренду добре підходить для великих наборів даних із коливальними значеннями, які мають більше, ніж один підйом і падіння. Логарифмічний тренд зазвичай використовується для побудови даних, які швидко збільшуються або зменшуються, а потім вирівнюються. Він може включати як позитивні, так і негативні значення.

Статистичні розрахунки – прийоми одержання таких величин і якісних

характеристик, яких немає безпосередньо в економічній інформації об'єкта, що досліджується. Застосовувались вони при потребі відтворення реальних кількісних відношень, виправлення приблизних величин або переходу від одних величин до найбільш точних характеристик якісних зв'язків.

Застосування перерахованих вище методів і прийомів дозволило забезпечити обґрунтованість проведеного дослідження, теоретичних і практичних висновків, розроблених методичних підходів.

Системний підхід – один із головних напрямків методології спеціального наукового пізнання та соціальної практики, мета і завдання якого полягають у дослідженнях певних об'єктів як складних систем. Системний підхід сприяє формуванню відповідного адекватного формулювання суті досліджуваних проблем у конкретних науках і вибору ефективних шляхів їх вирішення. Методологічна специфіка системного підходу полягає в тому, що метою дослідження є вивчення закономірностей і механізмів утворення системи – складного об'єкта з певних складових (елементів). При цьому особлива увага звертається на різноманіття внутрішніх і зовнішніх зв'язків системи, на процес (процедуру) об'єднання основних понять у єдину теоретичну картину, що дає змогу виявити сутність цілісності системи [224].

Отже, теоретичні положення, результати та рекомендації обґрунтовані як за допомогою загальнонаукових методів (діалектичного, логічного, статистичного, історичного та порівняльного аналізу), так і за допомогою спеціальних методів (економіко-математичного моделювання, методи виміру та експертних оцінок).

Запропонований методичний підхід до оцінки рівня розвитку інтеграційних процесів дозволяє провести дану оцінку, виявити найбільш сильні і слабкі сторони взаємодії суб'єктів інтеграції. Отримана оцінка, побудована на основі факторів, що визначають рівень розвитку інтеграційних процесів, є основою для прийняття рішень щодо їх регулювання [215, с.36]

Додатково в роботі використовувалися графічні методи для кращого відображення результатів розрахунків, а також для візуально спрощеного сприйняття економічних показників.

Відсутність цілісної стратегічної теорії веде до непевності суспільного розвитку, втрачається найголовніше - єдина система стратегічних напрямів, яка забезпечує ефективну гнучкість економічної політики держави. Між тим, ще в першій половині минулого століття військовий теоретик А. Свечін зазначав: «стратегічні рішення за природою своєю радикальні; стратегічні оцінки повинні охоплювати питання в корені; ніде так не потрібні незалежність, цілісність, свобода мислення, як у стратегії, і дріб'язкова думка ніде не може дати більш жалюгідних результатів, ніж у стратегії» [216]. На інноваційності стратегічного мислення та його концентрації на відриві від усталених практик наголошує також Г. Почепцов [217; 218].

Як слідство, побудова стратегії має ґрунтуватися на наукових стратегічних дослідженнях, які забезпечували б інтегральний системний підхід до аналізу процесів, що відбуваються, та побудованих на цій методологічній основі практичних рекомендацій. Конструювання адаптивного бачення довгострокових перспектив суспільного розвитку з урахуванням впливу ендо- та екзогенних чинників на процеси суспільного відтворення вимагає знання та врахування законів розвитку суспільно-економічної системи. Відтак стратегічні дослідження в економічній сфері є свого роду системним узагальненням здобутків різних галузей економічної науки, яке дозволяє виокремити та акцентувати системну роль основних складових соціально-економічної системи, встановити її основні системоутворюючі параметри та скласти наукове підґрунтя для забезпечення її безпечного відтворення. На важливості знання системних властивостей суб'єкта та об'єкта стратегії наголошує також болгарський науковець В. Манов. Як, зокрема, зазначає він, передумовою розробки стратегії є пізнання економіки як системи елементів та їх взаємозв'язку, а також ендогенного та екзогенного середовища їх існування [219].

Натомість, українська дослідниця В. Тертичка наголошує на тому, що стратегічний тип мислення містить вимогу складання достовірного прогнозу розвитку та проекту майбутніх дій згідно з визначеними цілями [220].

Саме такий підхід має набути подальшого розвитку. Стратегічні дослідження, базуючись на положеннях системної парадигми, повинні бути орієнтованими саме на формування економічної стратегії, відтак – не лише прогнозувати саму суспільно-економічну динаміку, але й передбачати майбутні кроки економічної політики в рамках визначених стратегічних цілей, на які накладатиме відбиток ця динаміка, а у деяких випадках (як, переважно, відбувається у перехідних економіках), а також модифікацію зазначених цілей. Отже, прогнозувати не лише майбутні дії, але й майбутні цілі. Як образно зазначає О. Валевський, «стратегія націлена на проблеми, які ще не існують» [221].

Таким чином, системний аналіз процесів, що відбулися, має доповнюватися економіко-політичним аналізом самої економічної стратегії та реалізовуватися в поєднанні вказаних двох складових на основі міждисциплінарних зв'язків економічної та управлінської наук, тісної кооперації досліджень у сфері економічної стратегії з дослідженнями у правовій, політологічній, соціологічній та ін. царинах.

Підсумовуючи вищенаведене, можна виокремити чотири основні напрямки, щодо дослідження стратегій в з наукових позицій в економіці та державному управлінні.

1. Встановлення можливостей системи – визначення реалістичності завдань та їх відповідності наявним ресурсам. Як фундаментальний принцип економічної політики В. Ойкен вказував, що кожний господарський акт має бути розглянутий «з точки зору прямого впливу його на економічний порядок та економічний процес, з точки зору тих тенденцій до зміни економічного порядку, які він може породити, і, нарешті, з точки зору впливу його на інші порядки» [222, с.298]. Отже, сутність стратегічних досліджень полягає у «функціональній діагностиці» складових економічної системи на предмет їхньої здатності до функціонування в суспільному відтворювальному процесі.

2. Врахування та встановлення особливостей зв'язків між елементами системи, визначення дійсних причинно-наслідкових зв'язків, відкидання видимої

причинності та пошук прихованих зв'язків. Як відзначає автор книги «Економічний спосіб мислення» П. Хейне, «економіст знає реальний світ у більшості випадків гірше за менеджерів, інженерів, механіків, проте економісти знають, як різні речі пов'язані між собою» [223, с.699].

3. Встановлення наявних загроз та об'єктивних обмежень здійсненню економічної стратегії. В. Ойкен, зокрема, вказував, що «людина може бути вільною, якщо вона, спираючись на свій розум, визначить, які наслідки витікають із створених нею самою сукупності умов» [222, с.302].

4. Визначення оптимального плану дій, спрямованого на оптимальну реалізацію можливостей системи, виходячи з закономірностей її розвитку, цільових орієнтирів та виявлених обмежень.

Головною функцією державної стратегії, загалом, є впровадження схеми суспільної поведінки, яка сприятиме пошуку компромісу між інтересами економічних суб'єктів і пріоритетами, завданнями, напрямками економічної стратегії держави. Державна економічна стратегія має забезпечити кваліфіковане комбінування децентралізованих за своєю суттю дій суб'єктів господарської діяльності. Економічна стратегія виробляє правила та прийоми, які забезпечують економічну ефективність досягнення стратегічних цілей; правила й прийоми досягнення стратегічних цілей, які базуються на формуванні зацікавленості усіх учасників процесу розробки та реалізації стратегічної програми в ефективному досягненні цих цілей [225, с.115]. Таким чином, державна політика надає стихійному розвитку певної організованості, координуючи дії окремих суб'єктів і груп.

Держава є потенційно найпотужнішим владним суб'єктом. Гарантія цього – відповідне місце в інституційній системі, що може забезпечуватися наявністю власності, правовою системою, комплексом неформальних угод та відносин тощо. Відтак побудова стратегії держави відіграє визначальну роль у суспільно-економічній системі.

Загалом у розвитку понять та методології стратегічного управління виділяють три етапи, переважно пов'язаних із застосуванням у бізнес-середовищі. У післявоєнні роки управління фірмами практично кожне десятиліття зазнавало істотних змін. Змінювалися умови ведення бізнесу, і перед фірмами поставало завдання по-новому вирішувати питання досягнення цілей, по-новому підходити до пошуку засобів виживання в конкурентній боротьбі. І кожного разу поняття стратегічності управління фірмою знаходило особливий зміст, подекуди діаметрально протилежний тому, що вкладався в нього раніше.

Перший етап. Стратегічність управління 50-60-х рр. ХХ ст. – це довгострокове планування виробництва продукції і освоєння ринків. Приблизно в цей час довгострокові плани потрапили в центр уваги при виробленні стратегічної поведінки організації. Визначальним було управління на основі контролю за виконанням, коли реакція організацій на зміни проявляється після подій, які відбулися. Це реактивна адаптація, що найбільше характерна для організацій, але потребує багато часу на усвідомлення необхідності змін, вироблення нової стратегії та адаптації до неї системи.

Другий етап. У 70-ті рр. ХХ ст. істотно змінився зміст стратегічного вибору. Це вже не фіксація планів виробництва на довгострокову перспективу, а вибір, що стосується того, який бізнес вести, рішення з приводу того, що робити з тим бізнесом, який був успішний, але може втратити свою привабливість внаслідок зміни споживчих пріоритетів. Ширше – управління на основі екстраполяції, коли темпи змін прискорюються, але майбутнє можна передбачити шляхом екстраполяції тенденцій, що були в минулому.

Третій етап. У 80-ті рр. ХХ ст. динамізм зовнішнього середовища настільки ускладнив завдання своєчасної адаптації до тих змін, що відбуваються в усіх сферах суспільного життя, що створення потенціалу змін, здатності фірми належним чином відповідати на виклик з боку оточення стало центром стратегічності поведінки фірми. Спочатку стратегічне виконання, а потім стратегічне управління остаточно звели розуміння стратегічної поведінки фірми до такого управління організацією, при якому основою стратегічних рішень стає

вибір відносно поведінки фірми у нинішній момент, який при цьому одночасно розглядається і як початок майбутнього. Таким чином, рішення визначається виникаючими обставинами, але в той же час воно передбачає, що його виконання повинне не лише дати відповідь на виклик з боку оточення, але й забезпечити можливість подальшої успішної реакції на зміни, що відбудуться в середовищі. Відтак формується розуміння управління на основі передбачення змін, коли почали виникати явища, яких не чекали, і темпи змін прискорились, але не настільки, щоб неможливо було вчасно передбачити майбутні тенденції і визначити реакцію на них шляхом вироблення відповідної стратегії [226, с. 139; 227, с. 12].

Таким чином, ефективне використання виокремлених механізмів формування та реалізації державної політики у сфері європейської інтеграції, дозволить вирішити існуючі проблеми у цій сфері. Крім того, в сучасних умовах питання формування та реалізації відповідної державної політики у сфері європейської інтеграції є необхідною передумовою забезпечення сталого розвитку держави, а в довгостроковій перспективі і членства в Європейському Союзі, що й буде предметом подальших наукових досліджень.

У роботі був використана низка різноманітних методів, які під час їх синтезу дозволили ефективно дослідити проблематику регіонального розвитку та регіональної політики Європейського Союзу, а також зробити прогноз на перспективи їх розвитку.

Висновки до другого розділу

Проведене дослідження дозволяє виділити певні подібності та відмінності у розумінні економічної та регіональної інтеграції окремими школами.

Представники всіх згаданих шкіл, за винятком дирижиської, яка спирається на взаємодію національних економічних політик, розглядають інтеграційні процеси через взаємини суб'єктів ринку: ринкова і неоліберальна (рух товарів,

капіталів і людей), структурна (монополістичні об'єднання і транснаціональні корпорації).

Всі, окрім ринкової та неоліберальної шкіл, вважають інтеграцію керованим процесом, де держава виступає координатором.

Неоліберальна і дирижиська школи пропонують механізми регулювання інтеграційних процесів.

Функціональна школа та Корпоративізму бачать головним суб'єктом інтеграційних процесів – транснаціональне підприємство, але під керівництвом державними механізмами.

Неокейнсіанський підхід є найбільш актуальним у наш час, оскільки він розглядає економічну інтеграцію з точки зору ефекту синергії, тобто міжнародна економічна інтеграція має на меті досягнення максимальних вигод від об'єднання економік країн, за умови збереження певного (найбільш оптимального) рівня самостійності кожної з країн-учасниць.

Процес інтеграції не може відбуватися без наявності сприятливих об'єктивних і суб'єктивних передумов, що відповідають внутрішнім і зовнішнім умовам. Важливим фактором активізації цього процесу є наявність спільних економічних і політичних інтересів. Разом з тим, інтеграційні процеси значно активізуються при наявності національних передумов, єдності культури, мови, традицій, релігії.

Проводячи порівняльний аналіз функціонування інтеграційних процесів у Латинській та Південній Америці, особливості їх функціонування та впровадження інтеграційних стратегій, можна побачити такі особливості. На відміну від ЄС, МЕРКОСУР не передбачає ніякої допомоги окремим регіонам чи галузям та признає лише ринкові регулятори економічного розвитку. Важливу роль також відіграє відсутність єдиної позиції у рамках МЕРКОСУР, що пояснюється різним рівнем економічного розвитку, а, отже, і різними зовнішньоторговельними пріоритетами.

Держави МЕРКОСУР, на відміну від ЄС не проводять спільну сільськогосподарську політику та застосовують, в основному, більш високі

тарифи, що, тим не менш, ніяк не сприяє використанню тарифних квот. Крім того, застосовуються заборони ввезення, санітарні заходи.

Перш за все, головною причиною проблем більшості інтеграційних угруповань є те, що їм не вистачає двох основних передумов успішної інтеграції – схожості рівнів економічного розвитку та високого ступеня індустріалізації. Поєднання в одному інтеграційному союзі країн, що сильно розрізняються за рівнем економічного розвитку зустрічається досить рідко, такі ситуації зазвичай мають суто політичне підґрунтя. Досить важливим є той момент, щоб всі країни-учасниці мали не тільки близький економічний та соціально-політичний лад, а й мали досить високий рівень господарського розвитку. І, без сумнівів, об'єднання країн-учасниць має бути добровільним та взаємовигідним.

Особливість інтеграційної ситуації в АТР полягає в тому, що тут відсутня міждержавна структура типу ЄС. У даному випадку присутній поділ регіону на декількох рівнях – в першу чергу, це країни азійського регіону і Північна Америка. Інтеграційна взаємодія азійських країн відбувається на кількох рівнях. По-перше, на рівні форуму АТЕС. По-друге, на рівні субрегіональних інтеграційних угруповань – наприклад АСЕАН. Третій рівень інтеграції – це рівень двосторонніх відносин (наприклад, зона вільної торгівлі Японія-Сінгапур).

Механізм управління АСЕАН носить децентралізований характер та включає наднаціональні координаційні та виконавчі органи, а також постійні робочі органи. Економічна співпраця розглядалася лише як засіб та механізм координації інтеграційних процесів та співробітництва країн-учасниць.

На сьогодні, за розмірами та економічним потенціалом МЕРКОСУР є найбільшим в світі, що розвивається та другим в світі після ЄС митним союзом, а також третьою після ЄС та НАФТА зоною вільної торгівлі. МЕРКОСУР має істотне значення для країн, що входять до цього угруповання, в його межах створено зв'язки та інтереси на основі обопільної торгівлі та інвестицій на десятки мільярдів доларів, тому його фіаско навряд є можливим.

Особливість інтеграційної ситуації в АТР полягає в тому, що тут відсутня міждержавна структура типу ЄС. За рівнем реалізації інтеграційних проєктів

Азіатсько-Тихоокеанський регіон поки що поступається Європі й Америці, однак геополітичні та економічні реалії останніх років стимулюють активну роботу над створенням інтеграційних інститутів і одночасно гостре суперництво за лідерські позиції в них.

У ході дослідження було визначено, що сучасна міжнародна економічна інтеграція є механізмом зростання значення країн Латинської Америки, як в світогосподарській системі, так і у налагодженні важливих питань світового товариства. На сьогоднішній день, Латинська Америка знаходиться на другому місці в світі серед регіонів, котрі найбільш швидко розвиваються.

Слід зазначити, що на сьогодні немає єдиної теорії, яка б урахувала всі внутрішні та зовнішні чинники формування інтеграційного об'єднання, а також не враховується чинник часу.

РОЗДІЛ 3. СУЧАСНИЙ СТАН РОЗВИТКУ ДЕРЖАВНОЇ ІНТЕГРАЦІЙНОЇ ПОЛІТИКИ ТА СТРАТЕГІЇ УКРАЇНИ.

3.1. Еволюція розвитку національних стратегій та державної політики європейської інтеграції.

Особливості формування та реалізації державної політики у сфері європейської інтеграції України в сучасних умовах потребують аналізу проблемних аспектів та протиріч та вироблення інструментарію їх розв'язання на загальнодержавному й регіональному рівнях. Пріоритетність секторальної інтеграції та організаційно-функціонального управління підтверджується зумовлюють актуальність дослідження та пріоритетну необхідність реалізації положень Порядку денного асоціації Україна – ЄС для реалізації Угоди про асоціацію, Стратегії сталого розвитку «Україна – 2020», Стратегії розвитку сфери інноваційної діяльності на період до 2030 року.

Відомо багато проєктів щодо об'єднання Європи, починаючи від середньовічного (початок XIV ст.) плану П'єра Дюбуа «Повернення святої землі», що передбачав підтримання миру між християнськими державами та ведення спільної боротьби проти мусульман до «Великого плану» герцога Сюллі у 1617 році, що мав на меті утворення європейської армії для боротьби із зовнішніми загрозами [228, с.36].

Народження концепту Європи часто пов'язують із раннім Середньовіччям та становленням цивілізації, основою якої слугувало християнство. Саме розкол між його західною і східною частинами став каталізатором формування європейської ідентичності в західній частині континенту. У своєму дослідженні історії європейської ідеї Д. Хей вказує, що вперше широкого вжитку термін «європейський» набуває після коронації Карла I Великого імператором Священної Римської імперії у 800 році, якого почали називати батьком Європи [229, с. 25].

Аналогічними проектами були захоплені абат Сен-П'єр (1713 р. «Проект вічного миру в Європі»), Іммануїл Кант (1795 р. «Проект вічного миру»), Поль де Лагард, Фредерік Ліст та Поль Деха (передбачали об'єднання навколо економічного центру – Німеччини). У міжвоєнний період особливої популярності набули федеративні ідеї Альтьєро Спінеллі, Робера Арона, графа Рішара Куденхове-Калергі та Арістида Бріана. Лише катастрофічні наслідки Другої світової війни стали реальним поштовхом до реалізації теоретичних проєктів об'єднання Європи.

Яскравим історичним прикладом тут є ідея європейської конфедерації, яку запропонували чеський король Подебрад та його дипломат Антуан Маріні. В такий спосіб вони прагнули забезпечити мирні відносини із Римом. Деякі сучасні дослідники вважають, що запропоновані ними принципи побудови європейської конфедерації подібні до засад, на яких функціонує нинішній Європейський Союз [230]. Передбачалося, що європейську конфедерацію заснують християнські держави на договірних засадах. Державами-засновниками, на думку авторів ідеї, мали виступити Німеччина, до складу якої входила Чехія, а також Франція та Італія. До них могла приєднатися решта європейських держав. Це об'єднання насамперед передбачало усунення міждержавних суперечностей у Європі. Держави-члени конфедерації мали розв'язувати всі наявні між ними суперечки лише мирним шляхом, а об'єднані зусилля спрямовувати на спільну боротьбу проти Османської імперії.

Вважається, що король Подебрад позиціонував ідею конфедерації як об'єднання християнських держав (термінів «Європа» чи «європейські країни» в його пропозиції не наведено) задля протистояння туркам, що захопили Константинополь 1453 року, та сподівався підписати відповідну угоду в 1464 році, однак його пропозицію не підтримали у столицях інших європейських королівств.

Ідею гарантування миру в Європі шляхом створення спільних інституцій розвинув один із представників французького просвітництва XVIII століття абат де Сент-П'єр, який у трактаті «Проект вічного миру» (1713 р.) закликав до

створення зони вільної торгівлі між європейськими країнами та формування сенату. Проект передбачав створення ліги чи союзу, подібних до старої німецької імперії, які об'єднували б європейські держави, з Росією також. Взаємні права і обов'язки держав-членів мали встановлюватися загальною конституційною угодою. Твір, що вийшов з-під пера Шарля де Сент-П'єр, був не єдиний. 1708 року він написав трактат, де йшлося про створення постійної арбітражної установи, яка розв'язувала б конфлікти між правителями та гарантувала мир і розквіт торгівлі між усіма державами.

Проект європейського об'єднання абата де Сент-П'єр справив вплив на багатьох видатних мислителів XVIII–XIX століть – Г. Лейбніца, К.-Ф. Вольнея, М. Кондорсе, Ж.-Ж. Руссо, А. Тюрго, А. Сміта та ін. Вони припускали можливість встановлення вічного миру в Європі, але чекали його не так від створення певного спільного політичного утворення, як від посилення духовного єднання всього цивілізованого світу і солідарності економічних інтересів. Так, англійський філософ і правознавець Джеремі Бентам у праці «Про загальний і вічний мир» (1789 р.) виклав власну ідею створення європейської асамблеї та побудову спільної армії. І. Кант у філософських роздумах «Про вічний мир» (1795 р.) висловився про можливу організацію світового уряду, який сприяв би досягненню миру. Ідея європейського об'єднання абата де Сент-П'єр надихнула Ф. Шіллера написати «Оду радості», що в майбутньому стала гімном Європейського Союзу [231].

З часом з'явилася ще низка абстрактних проектів філософсько-теоретичного характеру, розроблених А. Сен-Симоном, П.-Ж. Прудоном, В. Гюго та ін. До речі, саме французькому письменникові В. Гюго належить термін «Сполучені Штати Європи» [232, с. 12]. Автори проектів зовсім не враховували тогочасних суспільно-політичних та економічних чинників, а керувалися романтичними уявленнями про європейську ідентичність і християнське братерство. Вони відстоювали ідею відновлення єдності шляхом поступового зростання серед народів розуміння своєї європейської ідентичності, що стане основою встановлення в Європі «вічного миру».

На думку А. Вендта, ключовим у розвитку «державоцентричних» теорій має стати постулат про приналежність державам, як ключовим акторам міжнародних відносин, так званих «людських» якостей: схильності до вибудовування особистісних намірів, раціоналізації, відстоювання власних інтересів тощо [233].

На сучасному етапі, проекти та теорії європейської інтеграції почали систематизуватися у наукові школи, як з позиції економічного, так й з позиції політичного бачення. Основні теоретичні напрями раннього періоду представлені на рис. 3.1. (теоретичні концепції економічної інтеграції розглядалися у розділі 2.1.).

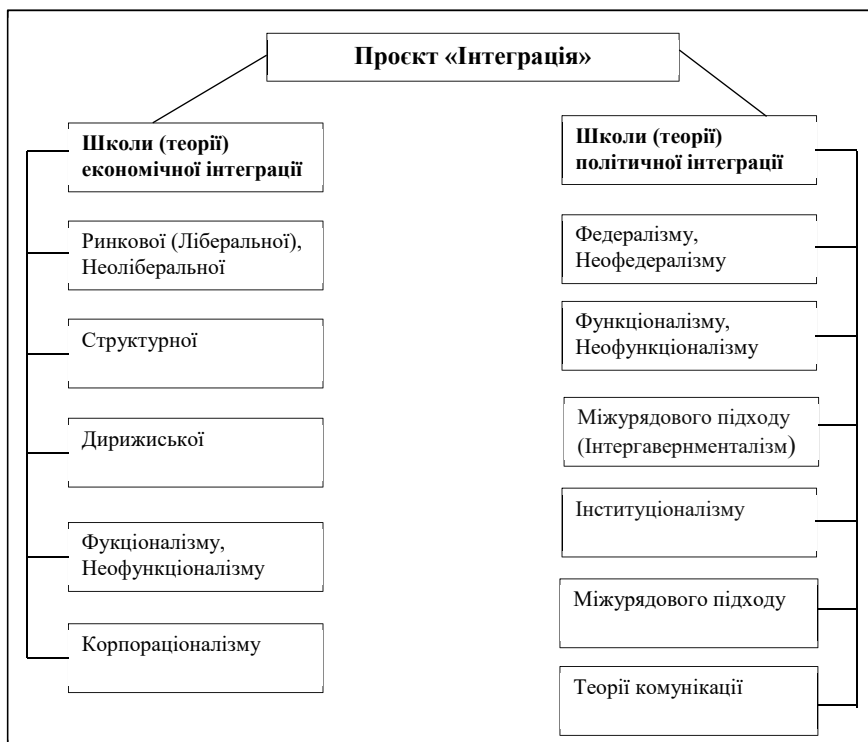

Рис. 3.1. Основні теоретичні підходи щодо бачення інтеграції раннього періоду, складено автором за матеріалами: [234, с. 321-323]

Як у XX столітті, так і нині ключовим питанням теорій інтеграції є роль і значення держави&нації у формуванні теоретичних підвалів європейського інтеграційного процесу. Широка палітра теоретичних моделей інтеграції – це наслідок їх еволюції у суперечливому процесі практики міжнародних відносин. І ключовим все ще лишається питання ролі і значення держави-нації в інтеграційному об'єднанні, в цьому випадку в рамках ЄС.

Методологічно в ході наукового аналізу європейської політичної інтеграції необхідно виходити з такого положення: політичні відносини утворюють найважливішу підсистему системи міжнародних відносин з власною структурою, функціями, процесом розвитку. Одна з найголовніших функцій цієї підсистеми полягає в синтезі, детермінації, відображенні всіх інших видів відносин, які виступають як самостійні підсистеми в системі міжнародних відносин.

Історіографія проблемних питань теорії європейської інтеграції презентована ґрунтовними розробками представників федералізму (неофедералізму) (А. Етціоні, Дж. Піндер), функціоналізму (Д. Мітрані), неофункціоналізму (Е. Хаас, Д. Най, Р. Кеохейн, Л. Ліндберг, Ф. Шміттер) і його альтернативними презентаціями, такими, зокрема, як міжурядового підходу (інтергавернменталізм) (С. Хоффман, Е. Моравчик) та інституціоналізм (П. Пірсон, К. Армстронг, С. Балмер), окремо можна відзначити теорію комунікації К. Дойча.

Федералістський підхід – це найстаріший напрям в теорії політичної інтеграції. Джон Піндер датує виникнення сучасних ідей щодо федеративної Європи в період з 1935 по 1940 роки. Джерелами західноєвропейського федералізму в період між двома війнами були, з одного боку, попередні проекти перебудови хаотичної системи міжнародних відносин Старого Світу, з іншого – теорія і практика Сполучених Штатів Америки, де федералізм довів свої незаперечні переваги.

Представники цього напрямку (А. Етціоні, А. Спінеллі, К. Фрідріх, Дж. Елезер і ін.) Характеризують федералізм як «договірний відмову від централізму, структурно оформлену дисперсію повноважень між різними центрами, законні

повноваження яких гарантуються конституцією» [235, с. 72]. Здавалася чи не повністю ілюзорною на перших порах (перші роботи А. Спінеллі були опубліковані в розпал Другої світової війни), концепція федералізму повільно, через протиріччя, але все ж переконливо знаходить деякі зримі риси в інтеграційному процесі в Західній Європі до кінця сорокових років.

Теоретична школа федералізму при дослідженні інтеграції в Західній Європі відзначає, що вона можлива, по-перше, на основі свідомого політичного рішення урядів і народів, в результаті чого сторони добровільно і свідомо відмовляться від свого політичного суверенітету і самостійності. По-друге, шляхом створення одного або декількох нових, наднаціональних органів, яким передано певні повноваження для прийняття рішень і які будуть незалежні від безпосереднього впливу окремих держав-членів співтовариства. Основним стимулом до інтеграції, що лежить в основі моделі федералістів, виступає національна безпека. Злиття національних економік має, на їхню думку, покласти край епосі конфронтації [234, с. 643].

Стосовно європейського інтеграційного процесу представники школи «федералізму» висунули тезу про появу особливого (федерального) інституційного устрою, що визначається як характер взаємовідносин між одиницями що інтегруються:

- 1) як розподіл повноважень між ними;
- 2) взаємодія між «єдиним центром» та периферією.

Характеризуючи специфіку такого розподілу повноважень, А. Спінеллі стверджував, що жодна з відповідного рівня влади не повинна мати у своєму розпорядженні будь-які переваги, а повноваження місцевих, регіональних, національних органів та макроорганів європейського масштабу повинні поєднуватися і доповнювати один одного [236]. Іншими словами, міждержавні органи майбутньої «нової Європи» не повинні наділятися повноваженнями виключно широкими, що відрізняються від повноважень окремих держав в бік посилення. На думку Е. Вістріча, «сутність федералізму полягає в децентралізації влади всюди, де це необхідно...» [237]. При цьому варто звернути увагу на те, що

децентралізація являє собою зміст одного з основоположних принципів Маастрихтського договору про Європейський Союз – принципу субсидіарності [238; 239].

Як слушно зауважує у дослідженні «Міжнародна теорія та європейська Інтеграція» Ч. Пентланд, кінцевою метою федералісти вважали створення наднаціональної держави відповідно до принципів централізації і передачі політичних повноважень на найвищий рівень. Ч. Пентланд також виокремлює дві особливості федералістського підходу: соціологічний, детермінований соціальною активністю людей, та конституційний – встановлення конституційного «проекту» для пом'якшення централізованих дій держави задля реалізації національних інтересів та державних стратегій. Він зазначає, що саме з них і почався розвиток різних напрямків в інтеграційній теорії [240]. Актуальність та важливість теорії функціоналізму визначається і тим, що власне в цьому сенсі головна увага зверталася не на форму (пошуки федерації чи конфедерації тощо), а на функції, навіть досить конкретного характеру, які має виконувати міжнародна спільнота. Нині саме неофункціоналізм став однією з провідних теорій європейської інтеграції.

Заперечення Д. Мітрані ідеї територіальної обмеженості та можливої практики панєвропейської федерації стосувалися, зокрема, врахування геополітичних реалій, за яких формувалися ці ідеї, тобто коли Європа через свої метрополії по суті контролювала значну частину світу.

В контексті європейського інтеграційного процесу ідеї «федералізму» асоціюються зі створенням єдиної федеральної Європи. Більш того, федералісти вважають, що саме створення федерації поставить крапку у використанні насильства при вирішенні спірних питань між державами. Саме федерація, як вони вважають, може служити зразком «доцільною, демократичною та ефективною організації» [241]. Європейська інтеграція, на думку федералістів, не може бути революційним процесом. Це повинно бути еволюційний, поступальний розвиток [242]. Як відзначав свого часу, відомий західноєвропейський діяч, активний противник міждержавної інтеграції в рамках ЄС – Ж. Монне, «політичний союз

Європи повинен будуватися крок за кроком, так само як і здійснення економічної інтеграції. В один прекрасний день цей процес приведе нас до європейської федерації» [243]. Разом з тим, він не може обмежуватися лише сферою політичних відносин між державами, хоча без політичної інтеграції, на думку федералістів, не може бути реальної інтеграції тощо.

На думку представників неофедералізму (А. Етционі), «метою інтеграції є створення «політичної спільноти», яка у своєму арсеналі мала б необхідні інструменти й засоби насильства, у тому числі право на прийняття рішень та дотримувалася власних ідеологічних установок, спрямованих на формування відповідних ідентифікаційних орієнтирів» [244]. В підсумку теоретики федералізму і неофедералізму визначають кінцеву мету інтеграції в такий спосіб – створення союзу громадян на протипагу союзу держав.

Перевагами федералістського підходу є, по-перше, збереження різноманітності при створенні спільноти, по-друге, створення бар'єру проти деспотизму центральної влади шляхом надання державам автономної влади та їх участі у федеральному уряді, та, по-третє, це ефективне економічне планування та регулювання [242]. Головною ж проблемою федералізму є його нездатність пояснити еволюційну, поступову інтеграцію «знизу».

Функціоналізм і федералізм відображають протилежні погляди на європейську інтеграцію. Перший ґрунтувався на так званій співробітницької моделі, тоді як другий пропонував жорстку наднаціональну модель інтегрування.

Теорія «функціоналізму» в значній мірі відрізняється від федералістського підходу до дослідження та аналізу міждержавної інтеграції. У своєму класичному вигляді вона представлена в роботах Д. Мітрані, який боровся за трансформацію і оновлення склалися за багато десятиліть уявлень про систему міжнародних відносин і пропонував так звану «функціональну альтернативу», що має своєю кінцевою метою всеосяжна світова єдність [245].

Стосовно політичного бачення інтеграційних процесів як явища, то на думку функціоналістів, сучасне суспільство створило технічні проблеми, для вирішення яких необхідна тісна спільна робота експертів по обидва боки

державних кордонів в тій чи іншій області або за функціональними питаннями, тому виникає модель співпраці, а інтеграція тут розглядається як поступовий процес, в результаті чого будуть створюватися нові владні структури, які крок за кроком будуть обростати все більшими законодавчими повноваженнями [246, с. 209].

Одна з основних ідей «функціоналізму» полягає в тому, що міжнародна інтеграція повинна бути в максимальному ступені деполітизована, а ефективна співпраця держав і уникнути конфліктів можуть і повинні бути досягнуті шляхом концентрації зусиль в першу чергу на загальних для всіх питаннях добробуту (як у всесвітньому масштабі, так і на національному рівні) [247]. Згідно з теоріями школи «функціоналізму», інтеграційна динаміка призводить до появи функціональних організацій, які мають певні повноваження, наданими безпосередньо самими державами. Кінцевим продуктом інтеграції стає утворення «функціональної системи, елементи якої можуть почати працювати і без загальної політичної надбудови» [245]. Представники «функціоналізму» розглядають міжнародну інтеграцію як процес поступового переходу від традиційної міждержавної системи відносин до якоїсь функціональної спільноти, процес перерозподілу владних повноважень окремих держав на користь побудованої наддержавної структури, що володіє функціональною ефективністю.

Разом з тим, деякі з фундаментальні ідеї Д. Мітрані були згодом істотно перероблені й лягли в основу створення однієї з найбільш впливових теорій міжнародної інтеграції – «неофункціоналізму».

Поява «неофункціоналізму» пов'язується з періодом так званого «євроентузіазму» в 60-70 роках ХХ століття, коли неминучість подальшої інтеграції держав-учасників Європейських співтовариств представлялася все більш очевидною. Найбільший внесок у становлення і розвиток цієї теорії внесли такі відомі особистості, як Е. Хаас, Л. Ліндберг, А. Етзоні, Д. Мітрані.

Необхідно відзначити, що поява цієї теорії не тільки в значній мірі вплинула на весь наступний розвиток інтеграційної теоретичної думки (особливо це

стосується «неофункціоналізму»), а й істотно активізувало практичні дії, спрямовані на реальне зближення європейських держав.

Неофункціоналісти вважають, що інтеграція – процес формування нової спільноти, корисного для його членів, з центральними органами влади. Національна влада може делегувати органам спільноти виконавчі повноваження, але не суверенітет. Населення визнає наднаціональні органи та проявляє до них лояльність, готовність виконувати їх рішення.

Наукова вагомість проблеми полягає також і в тім, що нині, за умов докорінної трансформації Євросоюзу, вкрай необхідно виробити нові моделі євроінтеграційного процесу, принаймні теорію розширення ЄС. Зазначимо, що такі спроби вже спостерігаються в західній політологічній літературі. З'явилися навіть дослідження, у яких «вираховуються» вигоди і втрати ЄС від розширення на схід [248].

Для функціоналістів міжнародна інтеграція є перехід від системи держав до міжнародного співтовариства. Інтеграційний процес розвивається під впливом суспільних потреб і технологічних змін.

Неофункціоналістська концепція будується навколо центрального стержня, який Е. Хаас визначив як «ефект переливу», тобто логіку інтеграційної експансії, яка поступово розповсюджується з однієї економічної галузі на інші. Та чи інша акція, пов'язана з досягненням конкретної мети (наприклад, створення спільного ринку вугілля та сталі), породжує ситуацію, при якій вихідна мета може бути досягнута лише у результаті подальшої низки дій (наприклад, в транспортній галузі), в свою чергу породжують додаткові умови (в тому числі в соціальній сфері). «Ефект переливу» приймає різні форми: функціональну, політичну або культивовану. В останньому випадку акцентується активна роль центральної бюрократії в якості агента інтеграції.

Послідовність і структура інтеграційного процесу припускають, згідно з баченнями «неофункціоналізму», створення системи потужних центральних інститутів і поступову передачу державами-учасниками належного їм суверенітету на рівень Співтовариства в цілому. При цьому і держави-учасники, й

їхні уряди розглядаються неофункціоналістами як основні гравці у зазначеному процесі дуже пасивну роль і не виділяються із загальної маси діючих акторів. Комісія ЄС, навпаки, виступає в якості активного організатора й натхненника інтеграційного процесу, а організовані групи, партії, політичні еліти виконують роль своєрідного «каталізатора» інтеграційних процесів [249].

Враховуючи етапи розширення ЄС дуже цікавим є теоретичне узагальнення Д. Мітрані щодо виокремлення дихотомії концепції континентальних уній, де пріоритетом є визначення території країн-членів інтеграційного об'єднання та третіх країн («чужинців»), а також концепції світової, універсальної ліги (як визначення функцій з метою інтеграції при врахуванні якомога більшої кількості інтересів їх учасників). У цьому зв'язку ключового значення набувають дві тези Д. Мітрані.

По-перше, регіональні інтеграційні проекти відтворюватимуть територіальні квазідержавні функції, але вже на наднаціональному рівні, де вирішальну роль матимуть не всі, а лише найпотужніші держави. Хоча, слід заважити, що Д. Мітрані відзначає беззаперечність успішності утворення спеціалізованих європейських інституцій – Європейського об'єднання вугілля і сталі та Євроатому.

По-друге, зміцнення функції нового кордону між Євросоюзом та Україною, а саме – заперечення застосування територіальної логіки як встановлення заради політичних цілей реальних кордонів та визначення обмежень на членство в регіональних інтеграційних об'єднаннях [250].

Неофункціоналізм розглядався як спроба осмислення, створення теоретичного підґрунтя для політичних стратегій засновників післявоєнної європейської єдності. Такі постаті, як Ж. Моне і Р. Шуман, цілком ясно уявляли шлях до Європи як перспективного інтеграційного об'єднання.

Разом з тим, представники зазначеної теорії відстоюють точку зору про неминучість появи якогось наднаціонального утворення – «нового політичного співтовариства» [251], що знаходиться, з точки зору ієрархії, як би над державами. Варто відзначити, що саме з «неофункціоналізмом» пов'язують появу ідеї «над

національності» у міжнародному праві. Неофункціоналісти цілком допускають, що це може бути лише проміжна стадія розвитку інтеграційного процесу.

Теорія інтергавернменталізму була розроблена Стенлі Хоффманом (Гофман), щоб показати, що держави-учасники зберігають за собою ключові позиції у прийнятті рішень у Європейській спільності. Отже, своєрідною імплантацією ідей новітнього політичного реалізму можна вважати міждержавний підхід (теорію інтергавернменталізму). С. Хоффман сформулював основні положення цієї теорії, де держави в рамках інтеграційного об'єднання мають суттєву перевагу над інституціями інтеграційного творення.

Визнаючи уряди держав головними акторами зовнішньої і внутрішньої політики, С. Хоффман не заперечував ролі та значення інших акторів щодо прийняття рішень. Зокрема, він зазначав, що у «lowpolitics» (соціальна та регіональна політики) групи інтересів, ТНК, неурядові організації та наднаціональні інститути можуть впливати на уряди держав. Проте лише уряди вправі приймати ключові рішення щодо державної політики та меж європейської інтеграції. Тобто євроінтеграція формується та реалізується через зовнішню політику національних урядів.

С. Хоффман стверджував, що логіка Ж. Моне – Е. Хааса працює лише у сфері економічної інтеграції за умов збігу інтересів акторів, а в політичній інтеграції пріоритет ідеологічних і прагматичних інтересів політичних еліт визначає поступ інтеграційного процесу. Зокрема, у сфері «низької політики» держави готові до інтеграції та співпраці, тоді як у сфері «високої політики» обмеження суверенітету є справою вельми проблематичною [252; 253].

Аналогічно до С. Хоффмана, Е. Моравчик припускав, що держави залишаються раціональними акторами у міжнародних відносинах. Держави-учасниці, на думку Е. Моравчика, у інтеграційних процесах залучені до «дворівневої гри». Так, на першому рівні – внутрішньодержавному: легальні й легітимні уряди, враховуючи позиції електорату, визначають національні пріоритети. На другому рівні відбуваються «гра» (взаємодія) пов'язана з обговоренням національних позицій на загальноєвропейському рівні та

виробленням спільних рішень, враховуючи національні інтереси. На другому рівні виявляється асиметрична взаємозалежність між державами-членами ЄС. Тобто, ті держави, що погоджуються на компроміс, отримують найбільше вигід від євроінтеграції. Роль наднаціональних акторів полягає у допомозі національним урядам досягти компромісу. Щодо ролі наднаціональних інститутів, то, на думку Е. Моравчика, вона залишається допоміжною. Наднаціональні інститути відстоюють позиції національних урядів. Для прикладу, Європейська Комісія та Європейський Суд стежать за дотриманням державами-членами ЄС домовленостей та угод [254, с.152].

Особливість ситуації, яка формується у зв'язку з розширенням Європейського союзу зумовила низку проблем та перспектив:

1. Формування сфери впливу інтересів країн-учасниць в ЄС в контексті утвердження європейського балансу сил, як у самому Євросоюзі, так й з третіми країнами.
2. Побудування балансу інтересів у європейському регіоні та на світовій арені – визначається формування нового геополітичного простору з урахуванням інтересів країн-ядер інтеграції, так й інтеграційних систем, як акторів міжнародних та регіональних відносин.
3. Виокремлюються геополітичні інтереси інтеграційних угруповань, з формуванням інтеграційних стратегій, дипломатії, спеціалізованих інституцій, геополітичних та геоекономічних доктрин, що є причиною глобальної та регіональної конкуренції інтеграційних акторів та появи такого поняття як «геополітика інтеграційних угруповань».

Розробка проблем європейської інтеграції у вітчизняній історіографії розпочалась наприкінці 50-х років ХХ століття, де зберігалось негативне відношення марксистської історіографії до ідеї Об'єднаних Штатів Європи. Після гельсінських домовленостей 1975 року, які поклали початок загально-європейському процесу, ситуація почала змінюватися.

Інший новий погляд на євроінтеграційний процес і визначення ролі держав та наднаціональних інститутів у ньому запропонувала теорія нового

інституціоналізму. Новий інституціоналізм ставить успіх інтеграції в залежність від ефективної діяльності наднаціональних інституцій. Категорії «інститут» у новому інституціоналізмі, як зазначає Леонід Бунецький, надається комплексне визначення як складному поєднанню формальних і неформальних правил, культурно-ціннісних компонентів, що формують «сенсові рамки» для діяльності політичних акторів [255, с. 73].

Протягом 1990-х рр. отримали розвиток три основні напрямки нового інституціоналізму:

- 1) інституціоналізм раціонального вибору;
- 2) соціологічний інституціоналізм;
- 3) історичний інституціоналізм.

Інституціоналізм раціонального вибору пояснює, яким чином інститути утворюються, з якою метою та як змінюються упродовж тривалого часу. Цей тип інституціоналізму ґрунтується на теорії соціальної дії, яка припускає, що індивіди є раціональними агентами, які відстоюють власні інтереси найефективнішими засобами. Для прикладу, політичні актори такі, як держави-члени ЄС створюють спільні наднаціональні інститути (Європейська Комісія) з метою моніторингу обопільного виконання спільно укладених угод. Прикладом інституціоналізму раціонального вибору може слугувати роль Ради міністрів у процесі обговорення та підписання європейських угод – Маастрихтської, Амстердамської, Ніццької та Лісабонської. Саме під час обговорення цих угод у Раді міністрів представники держав-членів ЄС палко відстоюють позиції національних урядів. Соціологічний інституціоналізм полягає в тому, що у своїй поведінці люди керуються уявленнями про те, що вони вважають правильним. Такі уявлення людей про правильність формуються соціальними нормами та інститутами, які й визначають, яким чином має поводитись індивід у конкретній ситуації. Так, актори наднаціональних європейських інститутів соціалізуються цими інститутами, що й впливає на їхню поведінку, спосіб мислення, артикулювання та досягнення цілей. Зрештою, історичний інституціоналізм займає проміжну ланку між вищезгаданими інституціоналізмами і визначає, яким чином інститути

змінюються під впливом часу, а також, яким чином інститути впливають на поведінку індивідів, які їх засновують. Наприклад, Пол Пірсон вважає, що прийняття Єдиного європейського акта, який заклав основи політичної інтеграції Співтовариств, неможливо пояснити лише наслідком змін у внутрішній політиці провідних європейських країн, а необхідно розглядати в контексті розвитку самого Співтовариства і, насамперед, його інститутів.

У дослідженнях засновника теорії комунікацій К. Дойча успіх інтеграційного утворення залежить від зовнішніх обставин і чинників, серед яких він виділяє: спільні взаємовідносини держав, сумісність загальних цінностей, спільну відповідальність, ступінь загальної ідентичності, «створення співтовариства безпеки між державами регіону» [256, с. 51-53]. Сучасна концепція урядових мереж Анн-Марі Слотер аналізує співвідношення наднаціональних і міжнародних чинників інтеграції, наднаціональних і національних інституційних рівнів управління [257; 258; 259; 260].

Положення про те, що відчуття спільності між державами залежатиме від створення мережі взаємин, підтверджує, проте, саме досвід європейських Спільнот [261, с. 6]. Водночас зазначений досвід свідчить і про те, що спочатку відбувається розбудова інституційної структури, а вже потім на її основі формуються неофіційні стосунки і, відповідно, дух спільноти, необхідний для ефективної багатонаціональної інтеграції.

Проголошуючи основною метою інтеграції забезпечення миру і стабільності, К. Дойч та його прихильники пропонували відмінні від федералістських шляхи її досягнення. В цьому плані інтеграція розглядалась як процес пошуку різними активними політичними групами системи колективної безпеки, в основі якого лежать психологічні та соціологічні фактори, а саме – відчуття спільноти. Тобто розуміння того, що вони належать до єдиної спільноти, диктує учасникам інтеграційного процесу необхідність вирішувати спільні проблеми лише шляхом мирного урегулювання. Враховуючи все це, таке інтеграційне об'єднання К. Дойч пропонував назвати «плюралістичною спільнотою безпеки» [262, с. 41].

Теорія комунікації К. Дойча, в свою чергу, являє собою ранню спробу проаналізувати характер взаємозв'язку міжнародної інтеграції та соціальної комунікації.

Значною мірою успіх процесу інтеграції та взаємодії країн-учасниць залежить від передумов, які існують в кожній одиниці, що інтегрується, та між ними усіма. Ці передумови К. Дойч поділяє на чотири групи:

- а) взаємна відповідність частин, що мають інтегрувати;
- б) сумісність їх цінностей;
- в) взаємна відповідальність;
- г) певний ступінь спільної ідентичності або лояльності.

Всі зазначені групи передумов можуть взаємодіяти і посилювати одна одну.

Теорії інтеграції містять важливі положення щодо закономірностей як процесу розширення Європейського Союзу, так і процесу вступу до його складу нових членів. Чіткі уявлення про результати досліджень західних науковців надають змогу прогнозувати основні елементи інтеграційних стратегій ЄС і держав-кандидатів на вступ. Досить оптимістичним є висновок неофункціоналістів щодо неминучості розширення Євросоюзу в майбутньому, оскільки на сучасному етапі цей процес є важливим чинником поглиблення інтеграції.

У науковій літературі відсутня єдність розуміння сутності поняття не тільки європейської інтеграції в цілому, а й поняття «інтеграція», зокрема.

Як правило, інтеграцію відносять до сфери створення новітніх структур, спрямованих на забезпечення регулювання взаємовідносин між державами на основі інституціоналізації самих міждержавних відносин (інтегрально-державницький підхід). Дещо окремо знаходиться розуміння інтеграції, як природного процесу розвитку співробітництва між країнами однієї географічної зони (економіко-географічний підхід) поряд з майже повним ототожненням інтеграції з процесом створення наднаціональних органів, що супроводжується зменшенням ролі національних органів у прийнятті рішень (інституціонально-управлінський підхід). Також досить часто поняття інтеграції розглядають в

аспекті розвитку світового господарства, визначаючи її, як процес створення бажаної структури світового господарства шляхом усунення штучних перепон ефективного функціонування суб'єктів господарської діяльності на основі уніфікації та координації всіх елементів цієї структури (функціонально-макроекономічний підхід) [87].

Подібні розбіжності в розумінні дефініції «інтеграція» потребують врахування змісту та сутності євроінтеграційних процесів, їх особливостей у більш широкому контексті. У науці існує кілька підходів до визначення поняття європейська інтеграція з вагомою роллю держави як актора інтеграційних та міжнародних процесів: міждержавний, інституційний і комунікативний.

Прихильники міждержавного підходу надають пріоритет у процесі інтеграції національним державам. Результатом їх взаємодії на міждержавному рівні є особливе навколишнє середовище, яке впливає на появу загальних інститутів. У рамках інституційного підходу європейська інтеграція розглядається, як процес трансформації національних практик взаємодії інститутів, який продукує створення особливої багаторівневої системи управління з безліччю центрів прийняття рішень (governance). Комунікативний підхід трактує європейську інтеграцію, як процес створення соціальних спільнот за допомогою ефективною взаємодії між їх членами в різних галузях. У результаті чого формується співтовариство безпеки, в якому політичні чинники орієнтовані на створення нового політичного центру, який і повинен координувати роботу учасників. Найбільш сучасною є концепція багаторівневого управління, яка трактує європейську інтеграцію як процес, що має відбуватись одночасно на наднаціональному, національному та регіональному рівнях [87].

Багаторівневе управління (multi-level governance) є найновішою теорією європейської інтеграції. Багаторівневе управління стверджує, що політика та процес євроінтеграції є занадто складними, щоби пояснити їх класичними теоріями інтеграції. Вчені даного напрямку визначають багаторівневе управління як дисперсію влади на різних рівнях політичного управління. Тобто, вони стверджують, що за останні п'ятдесят років влада й суверенітет відійшли від

національних урядів Європи не тільки до наднаціонального рівня ЄС, але й до субнаціонального рівня, наприклад, до регіональних зборів та місцевих органів влади. Послідовники школи вважають, що вироблення політики в ЄС є нерівномірним і часто змінюється, і висвітлення процесу інтеграції іншими теоріями не є досконалим, оскільки останні ігнорують значну кількість різних суб'єктів з усіх рівнів влади в Європі [263].

На наш погляд, вказану концепцію «багаторівневого управління» європейською інтеграцією доцільно, окрім наднаціонального, національного та регіонального доповнити також місцевим рівнем взаємодії. Багаторівневе управління характеризує зміни відносин між суб'єктами на різних територіальних рівнях. Багаторівнева теорія управління об'єднує традиційно окремі області внутрішньої та міжнародної політики й підкреслює дедалі більшу відмінність між цими сферами в контексті європейської інтеграції.

Представники сучасних економічних шкіл розглядають явище міжнародної інтеграції з наступних позицій.

Філіпенко А. С. вважає, що явище міжнародної економічної інтеграції існує у вигляді процесу наближення, взаємопереплетіння, зрощування економік держав і формування цілісного господарського комплексу регіонального характеру.

Особливе зацікавлення викликає те, що Філіпенко А. С. розглядає міжнародну економічну інтеграцію, використовуючи три теорії: чисту (абсолютну), митну та монетарну [264, с. 55].

Чиста, або абсолютна теорія, тлумачить економічну науку як природниче вивчення економіки, де така категорія, як гроші використовується, але не займає місце основного (структурного) елементу теорії. Ця теорія показує вигідні сторони зовнішньої торгівлі, у тому числі, коли відбувається формування торговельно-економічних об'єднань регіонального характеру, також трактує процеси міжнародної інтеграції, використовуючи загальнозживані мікро- та макроекономічні положення.

Такий підхід, як «митна теорія» розглядає та намагається дати обґрунтування необхідності запровадження ряду протекціоністських заходів, що

мають на меті ефективніше використання внутрішніх ресурсів, поліпшення експортно-імпортного співвідношення, поступову наблизення до економічного рівня розвинених країн світу [16].

Не менш актуальна – «монетарна теорія» пояснює взаємозв'язок, який відбувається між макроекономічними величинами, у грошовому вимірі, та спираються на мікроекономічний фундамент теорії виробництва. Теоретичну основу міжнародної монетарної політики становить учення про обмінний (валютний) курс, платіжний баланс і міжнародні фінансові ринки [265, с. 20].

Як можна побачити, що існує велика кількість наукових підходів до визначення явища «міжнародної економічної інтеграції», проаналізувавши наукові праці, нам вдалося прослідити схожість та виокремити системність у розгляді різних трактувань (табл. 3.1.).

Автор підтримує бачення міжнародної економічної інтеграції як формування цілісного господарського комплексу через процесу наблизення, взаємопереплетіння, зрощування економік держав-учасниць. Так ми розглядаємо сучасну інтеграцію як процес взаємодії соціально-економічних систем, так кожну державу можна розглядати як систему зі своїми особливостями діяльності. Держава як соціально-економічна система має завдання розвитку економічної та соціальної політики за допомогою регулювання процесів розвитку через інституції державного управління та юридично-правової координації. За умови розвитку інтеграційних процесів, проходить не просто взаємодія на макро- або макрорівні інтегрантів, а має місце взаємодія:

- на макрорівні – підсистем (компаній, ТНК, регіонів) держави;
- на макрорівні – державних інституцій з їх регулюючою та координуючою функцією, тобто соціально-економічної системи в цілому.

Кожна з країн представляє собою певну, унікальну економічну систему, яка функціонує у відповідності зі своїми правилами (юридичними, економічними та іншими законами), власними соціальними стандартами.

Взаємодія країн-економічних систем через соціально-економічне,

торговельне, фінансове, інвестиційне та науково-технічне співробітництво сприяє створенню інтеграційних об'єднань з метою більш ефективного використання їх економічного потенціалу.

Таблиця 3.1.

Особливості теорій шкіл економічної інтеграції

Теорія	Основні тези
Теорія політекономії	<ul style="list-style-type: none"> - Досліджуються регіональні схеми торгівлі та інвестицій, регіональні інститути. - Особливо виділяється дослідження виникнення та ефективності преференційних та вільних торговельних зон (ЗПТ та ЗВТ), укладених державами. - Основними чинниками для інтеграції є матеріальні прибутки, які очікуються від спрощеного процесу торгівлі.
Нео-функціоналізм	<ul style="list-style-type: none"> - Інтеграція – це процес (інтеграційні процеси розвиваються з часом і приймають власну динаміку). - Численні та різноманітні суб'єкти (наднаціональні інститути, національні уряди, ТНК тощо). - Концепція поширення пояснює те, як інтеграція в одній сфері, наприклад, вугілля та сталь, провкве інтеграцію в інших сферах, таких як курси валют. - Політичне поширення наднаціональні та субнаціональні суб'єкти створюють додатковий тиск задля досягнення більшої інтеграції, якщо це відповідає їхнім інтересам.
Інтер-говернаменталізм	<ul style="list-style-type: none"> - Головна роль національної держави в процесі інтеграції. - Основний мінус інтеграції: частина суверенітету делегується до наднаціональних інституцій. - Мотивація для інтеграції: у деяких сферах політики передача влади на наднаціональний рівень є навпаки вигідною для держав (сільське господарство).
Інституціоналізм	<ul style="list-style-type: none"> - Підкреслює важливість інституцій у процесі інтеграції. - Інституціоналізм розглядає те, як інституційні умови міжнародних організацій змінюють вигоди суб'єктів процесу інтеграції.
Багаторівневе управління	<ul style="list-style-type: none"> - Процес євроінтеграції є занадто складними, щоби пояснити їх класичними теоріями інтеграції. - Багаторівневе управління розглядається як дисперсія влади на різних рівнях політичного управління.

Складено автором за матеріалами: [16-26].

Основними складовими елементами міжнародної економічної системи є національні економічні системи, які представляють собою сукупність взаємопов'язаних в організаційному, технологічному і економічному плані галузей і сфер господарської діяльності країн, які, через зростання їх відкритості у

взаємодії один з одним, формують світові ринки і перетворюють виробництво товарів і послуг в міжнародну економічну діяльність [36].

Процес інтеграції економічних систем може відбуватися на трьох взаємопов'язаних рівнях: взаємопроникнення, зрощення, поглинання, кожен з яких має властиві їй характеристики.

На думку Якименка Ю. та Пашкова М., європейська інтеграція України – складний, багаторівневий, поступовий процес в різних сферах – політичній, економічній, соціальній, культурній. Але саме психологічний фактор – свідомий європейський вибір громадян, підтримка руху країни до ЄС, утвердження в українському суспільстві європейської ідентичності – є найважливішою складовою повернення Києва до європейської спільноти [266].

Кривоногова А.В. вважає, що європейська інтеграція – це не подія, а довготривалий складний процес. Це політика внутрішніх реформ у політичній, соціальній, економічній та правовій сферах. Це зміна законодавчої бази, впровадження стандартів та норм ЄС, зміна в системі вироблення та реалізації державної політики, характеру української економіки. Європейська інтеграція повинна сприйматися в першу чергу не як зовнішня, а як внутрішня державна політика, спрямована на впровадження актуальних для суспільства реформ [267].

Сучасне бачення стратегічного розвитку Європейського союзу та інтеграційних процесів у майбутньому передбачають вироблення й сучасних методів розвитку та управління. У 2008 році, коли світова економіка опинилася у стані світової кризи, у ЄС було переглянуто стратегії розвитку та розширення Євросоюзу. Враховуючи нові виклики, було переглянуто та адаптовано такі основні сценарії та моделі розвитку:

По-перше, це Європа «різних швидкостей» (уперше термін з'явився у «звіті Тіндеманса» (1975 р.). Так характеризується ситуація, коли не всі держави-члени можуть або хочуть в однаковому темпі просуватися до інтеграції у певних сферах. Це вимагає спеціальних заходів для погодження інтересів різних груп держав. Загалом положення «звіту Тіндеманса» були відхилені. Однак при запровадженні європейського механізму обмінних валютних курсів (наприкінці 1970-х років)

було все ж допущено можливість «різних швидкостей» у рамках європейської монетарної системи. Реальні загрози Європі «різних швидкостей» виникли й після першої невдалої спроби прийняти Конституцію ЄС, що також свідчило про можливу кризову ситуацію в контексті творення єдиного суб'єкта міжнародних відносин.

Концепція полягала в тому, щоб більш економічно розвинені країни ЄС (Німеччина, Франція, Нідерланди, Бельгія, Люксембург) почали рухатися в більш тісному напрямку інтеграції одне з одним. Зауважимо, що у дійсності дана асиметрія політик між країнами-членами ЄС вже частково реалізується.

По-друге, це Європа «a la carte», так зване «меню» стратегій розвитку європейських країн – тобто модель інтеграції, за якою держави самі вирішують, брати чи ні участь у певній конкретній інтеграційній ініціативі. Такої моделі дотримувався, наприклад, британський уряд, використовуючи так зване opt-out щодо положень «Соціального пакету» Маастрихтської угоди. Цей термін відображає ідею неоднакового методу інтеграції, який дозволяє країнам-членам вибирати стратегії «як з меню» і долучатися до їх реалізації. Така модель може становити загрозу всьому процесу європейської інтеграції, отже, має бути хоча б мінімальна кількість спільних цілей країн-членів ЄС (до речі, інша назва – модель «змінної геометрії» євроінтеграції).

По-третє, Європа концентричних кіл – концепція, запропонована Ж. Делором у січні 1989 року. Вона передбачає дедалі вищий рівень інтеграції у напрямку «центру» Євроспільноти, яким мали б бути країни ЄС після створення політичного союзу, спільного ринку та господарського й валютного союзів. Далі йдуть країни Європейської асоціації вільної торгівлі, наближені до ЄС у господарському і правовому плані. Зовнішнє коло утворюють країни, асоційовані з ЄС, які претендують на повноправне членство. Четверте, найширше коло – це країни – члени ОБСЄ як спільний простір європейського співробітництва. Зазначену модель [268].

Аналіз теоретичних моделей інтеграційних процесів, зокрема і європейської інтеграції, дозволяє простежити їх динаміку. Це потребує вивчення проблем

міжнародного права, світової економіки, міжнародних відносин тощо. Як у XX столітті, так і нині ключовим питанням теорій інтеграції є роль і значення держави-нації у формуванні теоретичних підвалин європейського інтеграційного процесу. Широка палітра теоретичних моделей інтеграції – це наслідок їх еволюції у суперечливому процесі практики міжнародних відносин. І ключовим все ще лишається питання ролі і значення державинації в інтеграційному об'єднанні, в даному випадку – в рамках ЄС.

Ідея розширення знайде підтримку урядів і політиків, якщо мотиви для цього будуть представлені союзними інституціями як досить вагомі. Згідно з уявленнями представників історичного інституціоналізму, ініціювання розширення є прерогативою ЄС, а держави-члени підтримують його через політичні інститути, які реалізують стратегії розширення і забезпечують дію механізмів координації спільної зовнішньої політики.

На наш погляд, вказану концепцію «багаторівневого управління» європейською інтеграцією доцільно, окрім наднаціонального, національного та регіонального доповнити також місцевим рівнем взаємодії.

Багаторівневе управління характеризує зміни відносин між суб'єктами на різних територіальних рівнях. Багаторівнева теорія управління об'єднує традиційно окремі області внутрішньої та міжнародної політики й підкреслює дедалі більшу відмінність між цими сферами в контексті європейської інтеграції.

Інтеграція економічних систем має свою циклічність і розвивається в певній послідовності. Взаємодія систем знаходиться в постійній динаміці, розвиток, при цьому, відбувається по яскраво вираженою траєкторії: взаємопроникнення, зрощення, поглинання, повна інтеграція.

Підсумовуючи роль і значення взаємодії економічних систем можна стверджувати, що їх інтеграція носить комплексний характер і демонструє детальний аналіз внутрішніх і зовнішніх процесів держави як системи на макроекономічному рівні.

3.2. Формування інституційної основи державної політики у сфері європейської інтеграції.

Практика і теоретичні дослідження показують, що розширення ринку через регіональну інтеграцію може приводити до значної економії на масштабі виробництва для країн-учасниць. При цьому вони одержують додаткові вигоди від ефективності виробництва та посилення конкуренції, якщо країни-члени інтеграційного об'єднання випускають однаковий асортимент продукції. За цих умов скорочуються відносно неефективні виробництва і розширюються більш конкурентні.

У просторовому відношенні можна виокремити такі рівні регіональної економічної інтеграції:

- макрорегіональний – на основі формування економічних об'єднань держав та узгодження національних політик;
- мезорегіональний – співробітництво між прикордонними адміністративно-територіальними утвореннями держав, наприклад, євро регіони;
- мікрорегіональний – система взаємозв'язків відбувається в рамках міждержавного внутрішньофірмового простору [270, с.233–235].

Економічна інтеграція в сучасній науковій літературі розглядається та аналізується на двох основних рівнях: на мікро- та макрорівні. Економічна інтеграція на мікрорівні, тобто корпоративному рівні, є інтеграцією окремих компаній, які вступають у прямі господарські зв'язки. Особливу роль у такій формі інтеграції відіграють ТНК. Другим видом є економічна інтеграція макрорівня, реалізується на рівні міждержавних угод, коли виникає загальна стратегія економічного та політичного розвитку країн, заснована на спільних правилах переміщення товарів, послуг, капіталу, робочої сили. Однак виникають деякі труднощі, оскільки один термін використовується для позначення двох досить різних понять. Тому, коли мова йде про інтеграцію на рівні підприємств, вважаємо більш доцільним вживати термін «економічна інтеграція», а коли йдеться про макрорівень – «міжнародна економічна інтеграція».

На початкових етапах формування Європейського Союзу, регіональній політиці приділялося другорядне значення. Незважаючи на те, що європейські політики визнавали існування «регіонального питання» (диспропорції в рівнях економічного розвитку на макро- та мікрорівні), увага, що надавалася регіональній політиці була мінімальною.

Хоча, необхідність збалансованого розвитку через зменшення розриву між різними регіонами, а також допомоги найбільш відсталим територіям визнається європейцями вже в преамбулі Римського договору 1957 року, де сказано, що одним із головних завдань Співтовариства було «зменшити наявні відмінності між різними регіонами та відсталість менш сприятливих регіонів». У статті 2 Договору також зазначено, що Спільноті доручено сприяти «гармонійному розвитку економічної діяльності» й «безперервному та збалансованому розширенню». Проте, в основній частині Договору, регіональне питання значною мірою розглядалося опосередковано, а саме через низку положень, що стосуються конкретних галузевих політик, таких, як сільське господарство, транспорт та державна допомога [271].

Регіоналізацію можна розглядати як формування простору більш високого ступеню внутрішньої взаємодії та цілісності у просторі, що їх вміщає або з декількох раніше відокремлених просторів. Процеси регіоналізації можуть протікати на рівні країн розташованих в одному географічному районі (міжнародна економічна інтеграція), та на рівні територіально-адміністративних одиниць окремих країн (міжрегіональне або транскордонне співробітництво). Дані процеси можуть мати формальний (зі створенням відповідних інститутів) та неформальний характер (без створення інститутів), але з наявністю високого ступеня компліментарності суб'єктів регіоналізації [272, с.24].

Міжнародну економічну інтеграцію можна розглядати як один з проявів регіоналізації – це глибинний процес збільшення обсягів, частоти та різноманіття економічних зв'язків між суб'єктами господарювання країн-учасниць, а також між органами державного управління. міжнародними та некомерційними організаціями. Вона проявляється у зростанні внутрішньої економічної та

комунікаційної зв'язності її учасників, зростанні їх політичної та інституційної однорідності і, як наслідок, більш сприятливих умов для розвитку і модернізації [273].

Гострі суперечки щодо природи регіональної інтеграції, які тривають у середовищі політиків, теоретиків та вчених, зосереджені на пов'язаних з цим поняттям концепціях суверенітету, міжурядовості й наднаціональності. У зв'язку з цим названі концепції викликають науковий інтерес.

Суверенітет має відношення до уявлень про владу, авторитет, незалежності, державне управління та реалізацію державних політики та стратегії. Під суверенітетом можна розуміти законну здатність уповноважених (державних) осіб приймати політичні рішення виходячи з національних інтересів, при тому без втручання зовнішнього впливу.

Міжурядова є якість, що характеризує таку ситуацію: національні держави (в умовах, які вони здатні проконтролювати) добровільно співпрацюють між собою з питань, що становлять спільний інтерес. Масштаби і характер цієї співпраці залежать від його учасників.

Наднаціональність, передбачає таку взаємодію держав що інтегруються, за яку кожне з них окремо вже не може повністю контролювати інтеграційні процеси. Тобто, держави можуть порушувати власні інтереси на рахунок взаємної вигоди, що дозволяє скасовувати рішення наднаціональних органів.

Таким чином, мова не може йти про обмеження національного суверенітету. Але з іншого боку, де-факто малі за населенням країни ЄС інколи висловлюють негативне ставлення до існуючої політики прийняття політичних рішень, тому як кількість місць у Європарламенті пропорційна кількості населення країни, що латентно негативно впливає на прийняття політичних та економічних рішень та спричиняє занепокоєння.

Саме створення спільного ринку є важливою сходинкою до побудови єдиного економічного, правового та інформаційного простору, побудова спільного ринку – є важливим поштовхом до створення наступного етапу інтеграції – економічного союзу.

Головною вимогою економічного союзу є як інтеграція у сфері зовнішньоторговельної і виробничої діяльності, також гармонізація економічної політики та запровадження єдиної валюти, уніфікація законодавства та координація державної політики соціально економічного та екологічного розвитку, узгодження стратегії економічного розвитку. Також, існує багато думок, щодо створення об'єднання найвищого етапу інтеграції – політичного союзу чи досягнення повної інтеграції може позитивно вплинути на розвиток країн-учасниць.

Варто зазначити, що враховуючи світовий досвід розвитку інтеграційних процесів свідчить про те, що міжнародні економічні угруповання країн можуть формуватися за двома основними напрямками процесу інтеграції – еволюційною (функціональною) та інституціональною:

Перший напрям – еволюційний, як процес інтеграції «знизу-догори». Зазначена модель пов'язана із ринковими процесами і розвитком традиційних міжнародних економічних зв'язків, які формуються на основі ринкової конкуренції, прикордонної співпраці та преференційної торгівлі. Ці зв'язки можуть підтримуватися або частково координуватися на державному рівні, водночас розробляються й реалізуються широкомасштабні двосторонні проекти поглиблення міжнародного економічного співробітництва. Наведеним вище шляхом розвивались інтеграційні процеси у Північній Америці, насамперед, між США та Канадою, а згодом НАФТА;

Другий напрям – інституціональний, або процес інтеграції «згори-донизу». Згідно із зазначеною моделлю – можуть об'єднуватися країни, які в силу певних політичних, соціально-економічних обставин, мають різні рівні економічного розвитку та не повністю відповідають критеріям інтеграційної сумісності, а саме в процесі подальшого регульованого або скоординованого на наднаціональному рівні співробітництва інтегруються виходячи із політичної волі або економічної необхідності. Приклад існування схеми «згори-донизу» – це приєднання до складу ЄС переважно нових членів із Центральної та Східної Європи та країн з колишнього соціалістичного табору.

Заслуговує на увагу еволюція становлення інститутів з реалізації та координації європейської інтеграції задля заснування найуспішнішого на сучасному етапі інтеграційного об'єднання – Європейського союзу.

Першим етапом інтеграції Євросоюзу було заснування об'єднання у 1951 році шістьох країн – Бельгії, Франції, Федеративної Республіки Німеччини, Італії, Нідерландів та Люксембургу, з метою створення Європейської спільноти з вугілля та сталі (ЄСВС).

Метою країн-засновниць спільноти, на момент втілення даного плану в життя, було значне зменшення шансів повторення подібного конфлікту в Європі, шляхом об'єднання своїх економік, встановлення контролю над сировиною «війни» та сприяння політичного урегулювання (насамперед між Німеччиною та Францією). Відповідно до Паризького договору, початок діяльності ЄСВС припадає на 1952 рік; протягом наступних п'яти років, торгівля сталлю та вугіллям збільшилась на 129% серед країн-членів спільноти.

Результатом створення ЄСВС та наступним позитивним кроком стало підписання країнами-учасницями двох нових угод у Римі у 1957 році: за першою угодою свою діяльність розпочала – Європейська економічна спільнота (ЄЕС), мета котрої – створення спільної економічної політики та об'єднання окремих національних ринків у єдиний ринок товарів, послуг та капіталу; за другою угодою було засновано «Євроатом» – Європейську спільноту з атомної енергії, щоб забезпечити використання ядерної енергії у мирних цілях. Вищенаведені угоди йменуються як «Римські угоди», обидві набули чинності у 1958 році [274].

Незважаючи на успішні інтеграційні процеси на Півночі Західної Європи та наявність важливого досвіду у реалізації регіональної політики, а саме встановленої британської та північноамериканської практики, а також нових політичних ініціатив у Франції та Італії з початку 1950-х років – регіональна політика у європейському середовищі, все ще залишалася в основному молодю політичною сферою. Крім того, питання було політично-чутливим, оскільки було пов'язане в цілому з відносинами між державною владою та приватним сектором у європейських країнах, а також із територіальною організацією держави. Отже,

зрозуміло, що наявна незручність у наданні повноважень у цій сфері новоствореній європейській організації.

Натомість акцент був зроблений на необхідності координації регіональної політики на рівні регіонів у середині країн. Крім того, серед засновників Європейської економічної спільноти на початковому етапі європейської інтеграції вважалося, що інтеграція автоматично призведе до вирівнювання міжрегіональних диспропорцій, відповідно, і заходи регіональної політики вважалися другорядними [275].

Єдиним фінансовим інструментом, створеним для безпосереднього сприяння регіональному розвитку, був заснований у 1958 році Європейський інвестиційний банк (ЄІБ), який мав серед своїх завдань надання кредитів, які б полегшували фінансування проєктів для розвитку менш розвинутих регіонів.

Регіональне питання було вирішено через низку положень, які мали не багато елементів для того, щоби вирішення регіональних проблем можна було назвати погодженим наднаціональним підходом до регіональної політики. На додаток до епізодичних посилань на тему в різних статтях Договору, Європейський інвестиційний банк був розроблений як міжурядовий орган, що належить і керується державами-членами. Отже, до 1970-х років на рівні ЄС було зроблено дуже скромні зусилля для виправлення територіальних дисбалансів.

Таким чином, регіональна політика не була невідомою на початку ЄС. Було прийнято рішення не призначати Європейській комісії пряму, інтервенційну роль, натомість надаючи перевагу організації, що контролюється національними урядами (Європейський інвестиційний банк).

З 1967 року спільноти ЄСВС, ЄЕС та «Євроатом» почали разом називатися Європейською спільнотою (ЄС).

Нафтовий шок 1973 року та перше розширення Європейського економічного співтовариства (ЄЕС) до Великобританії, Ірландії та Данії посилили необхідність підтримки регіонального розвитку, оскільки збільшився регіональний дисбаланс між країнами, особливо між Ірландією, Великобританією з одного боку та Люксембургом – з іншого. Усе ще відставання демонструвала

Італія.

У 1973 році відбулося перше приєднання нових членів до ЄС зі вступом Великобританії, Данії та Ірландії. Наступною приєдналася у 1981 році Греція, а у 1986 році новими членами стали Іспанія та Португалія.

До приєднання Великобританії та Ірландії у 1973 році, тільки Італія була дійсно зацікавлена в проведенні спільної регіональної політики ЄС, зважаючи на низький рівень розвитку півдня країни. Кількість країн-членів, які мають великий інтерес до наднаціональної регіональної політики, знову збільшилася у 1980-х роках зі вступом менш економічно розвинених країн Південної Європи [276, с. 17].

Першим елементом регіональної політики ЄС був Європейський соціальний фонд (ЄСФ), який мав на меті підвищити працездатність і мобільність працівників у межах Європи [277]. Європейський соціальний фонд було започатковано у 1957 році під час прийняття Римського договору. ЄСФ почав свою роботу у 1960 році як інструмент, покликаний протидіяти націоналістичному протекціонізму окремих держав [278, с. 25].

Загалом, ЄСФ був орієнтований на Південну Італію. Європейське товариство вугілля та сталі, яке ще була частиною Європейського співтовариства, також пропонувало пільгові кредити регіонам, які постраждали від реструктуризації гірничодобувного сектору, а Європейський інвестиційний банк (ЄІБ) надавав кредити для конкретних регіональних проєктів. У кожному випадку кошти, які використовувалися для регіонального розвитку, були обмежені та виплачувалися без чіткого визначення стратегічний фокус [279].

У 1975 році був створений Європейський фонд регіонального розвитку (ЄФРР), який був включений у первинний закон Співтовариства – Римський договір. Загальний погоджений бюджет Фонду складав 1,3 мільярди європейських розрахункових одиниць за трирічний період (1975-1978 рр.), що становило орієнтовно 5% бюджету Співтовариства.

Кошти були виділені на національному рівні, згідно з індивідуально підібраними квотами для кожної країни. Відсотки для кожної країни були

значною мірою розроблені на основі міждержавних угод, пов'язаних із бюджетними балансами держав, і, у такий спосіб, не мали прямого, чіткого зв'язку з потребами регіонального розвитку всієї Спільноти. Географічна направленість вкладень фонду визначалася на підставі внутрішньої регіональної політики держав-членів, а фінансування проектів проходило через національні уряди, виключаючи істотну роль Єврокомісії.

ЄФРР в основному перераховував кошти з більш багатих до бідних держав-членів і на практиці не був регіональним. Приблизно 85% коштів було витрачено на інфраструктурні проекти, що не мали економічного обґрунтування, з обмеженим додатковим впливом, оскільки здебільшого країн-членів використовували їх для зменшення витрат на проекти, які вже були заплановані [280, с. 44].

Підсумовуючи, регіональна політика Співтовариства та її динаміка прийняття рішень на даному етапі були яскравим прикладом інтерговернменталізму, коли уряди держав-членів домінували над усіма аспектами процесу регіональної політики [281, с. 3].

У 1984-1985 роках відбувся черговий етап реформи ЄФРР, який посилював регіональну політику Співтовариства і забезпечував більш тісну координацію з іншими політиками Співтовариства, а також дії національних органів влади. Зрештою, позиція ЄФРР значно посилилася [282, с. 82].

Загалом, тенденції розвитку регіональної політики першої половини 1980-х були чіткими. З контрольованої державою-членом моделі, де роль Комісії була фактично обмежена підписантом, політика перейшла до зміненої моделі, яка передбачає більш тісні відносини між обома рівнями і стала більш ґрунтовною на цілях, пріоритетах та експериментах Співтовариства. Такі регуляторні реформи заклали підґрунтя для тих принципів, які були покладені в основу знакових реформ 1988 року [283].

Утворення спільного ринку припадає на підписання Єдиного європейського акту, положення якого внесли корективи до угоди ЄС від 1987 року, з метою сприяння створення єдиного ринку, результатом якого стало вільне переміщення

товарів, капіталу, послуг та населення («чотирьох свобод») в рамках ЄС.

Саме на цій історичній основі Європейська Комісія почала говорити про «нову еру» регіональної політики Співтовариства, маючи на увазі одну сміливу мету: перетворити її з міждержавного бюджетного механізму трансферу коштів на інструмент справжнього регіонального розвитку; забезпечити ефективне розв'язання проблем, з якими стикаються регіони Співтовариства.

Важливим чинником для реформи регіональної політики ЄС було розширення Співтовариства. Приєднання Іспанії та Португалії, які були набагато біднішими за інших членів Спільноти, посилило регіональні диспропорції у Європі. Занепокоєні конкурентною загрозою для внутрішнього ринку для своїх економік, які вже зазнали серйозних проблем у розвитку, обидві країни мали привід вимагати оновленої політики регіонального розвитку й були ключовими учасниками зміни інтересів Співтовариства на користь згуртованості.

Отже, в 1988 році Європейська Рада в Брюсселі прийняла рішення про прийняття першого регламенту про інтеграцію структурних фондів під егідою Політики зближення (Cohesion Policy). Реформа запровадила основні принципи, що застосовуються й до сьогодні. Це, зокрема, зосередження уваги на найбідніших та найвіддаленіших регіонах, багаторічне програмування, стратегічну спрямованість інвестицій та залучення регіональних та місцевих партнерів.

Із запровадженням багаторічного програмування, процес планування «Політики зближення ЄС» стає тісно пов'язаний з періодами планування бюджету ЄС. Наразі можна виділити п'ять таких періодів планування [284, с. 141]:

- 1) 1989-1993;
- 2) 1994-1999;
- 3) 2000-2006;
- 4) 2007-2013;
- 5) 2014-2020 роки.

Кожен із зазначених періодів мав свої характерні риси в плані планування,

постановці цілей і формуванні рамки реалізації. На етапі 1989-1993 років відбулася інтеграція структурних фондів до п'яти спільних цілей:

- 1) сприяння розвитку та структурного пристосування регіонів, розвиток яких відстає;
- 2) перетворення регіонів, серйозно постраждалих від промислового спаду;
- 3) боротьба з довгостроковим безробіттям молодих людей;
- 4) прискорення адаптації сільськогосподарських структур;
- 5) сприяння розвитку сільських територій.

Правила адміністрування були більшою мірою стандартизовані, ніж раніше, хоча все ще залишаються значною мірою різноманітними, у порівнянні з поточним рівнем гармонізації. Управління фондами було децентралізовано – програми виконувалися не службами Комісії, а адміністраціями держав-членів [285, с. 15].

Згідно із зазначеними п'ятирічними планами, бюджет Структурних фондів для бідних країн поступово подвоїться в реальному вимірі до 60 млрд ЕКЮ. До кінця плану регіональні фонди становитимуть майже 30% загального бюджету і приблизно 0,3% ВВП ЄС.

1 листопада 1993 року набуває чинності Договір про створення Європейського Союзу (більш відомого, як Маастрихтський договір), на основі котрого було засновано сучасний Європейський Союз. Європейський Союз став важливим кроком на шляху становлення як економічної інтеграції, так і плідної політичної співпраці. Маастрихтський договір містить положення, які посприяли створенню єврозони, в межах якої країни-члени використовують одну валюту, мають єдиний центральний банк – Європейський центральний банк (ЄЦБ) та єдину грошово-кредитну політику (зауважимо, що єдина фіскальна політика не встановлюється, а країни-члени зберігають контроль над власними витратами та оподаткуванням, котрі за певних умов, спрямовано на підтримку бюджетної дисципліни) [274].

Закінчення холодної війни та переговори щодо Маастрихтського договору призвели до того, що членський склад ЄС продовжив своє розширення, а також за

період 1994-1999 роки – збільшив фінансування загального бюджету на 50%, до 0,46% ВВП ЄС. У 1995 році приєдналися Фінляндія, Австрія та Швеція.

Держави-учасниці мали дотримуватись чітких Маастрихтських критеріїв, які були обов'язковими до виконання при переході держав на євро та першим кроком до зближення економік, основні з них [286]:

- темпи інфляції не повинні бути більшими ніж на 1,5 відсоткових пункти середнього аналогічного показника у трьох країнах з найменшим ростом цін;
- державний бюджет має зводитися з позитивним або нульовим сальдо. При цьому дефіцит не має перевищувати 3% ВВП;
- державний борг не має перевищувати 60% ВВП
- валюту прив'язують до євро в рамках системи МОК-2 протягом двох років.

Маастрихтський договір також створив ще два інструменти зближення:

- 1) Фонд зближення чотирьох найбільш бідних країн – Греції, Ірландії, Португалії та Іспанії;
- 2) Європейського інвестиційного фонду для бідних регіонів.

Фонд зближення має за мету допомагати бідним країнам стабілізувати свої економіки, щоби вони мали можливість претендувати на економічний та валютний союз. Крім того, був створений новий Комітет регіонів, що дозволить регіонам Європи мати безпосереднє представництво в Брюсселі. Розповсюдження коштів вимагало реорганізації, і Союз розділив їх на дві групи. Найбільша частка припадала на структурні фонди, які включали Європейський фонд регіонального розвитку (ЄФРР) – 50% загальних структурних фондів, Європейський соціальний фонд – 30%, сільське господарство – 17% та рибальство – 3%. Структурні фонди були грантами та становили 170 млрд ЕКЮ за період 1994-1999 роки або приблизно третину загальних витрат Співтовариства. Союз також виділив 15,5 млрд євро для чотирьох бідних країн Фонду зближення для отримання грантів для проектів протягом семирічного періоду [280, с. 45].

Відбулися суттєві зміни в політиці зближення. Інвестиції в політику зближення розглядали низку нових сфер політики – транс'європейські мережі, промислова політика, захист споживачів, освіта та професійне навчання, молодь,

культура, а попередні залишалися в силі. По-друге, Фонд зближення був запроваджений як інструмент для надання допомоги найменш розвиненим державам-членам у реалізації вимог, дозволяючи їм відповідати вимогам Маастрихтських критеріїв. За період 1994-1999 рр. Структурні фонди становили 154,5 млрд ЕКЮ за цінами 1994 року. Це становило приблизно одну третину бюджету Співтовариства, яке поглинає всього 1,27% ВВП Співтовариства [287, с. 5].

Наступна реформа відбулася в 1999 році для покриття програмного періоду 2000-2006 років. З одного боку, реформи були розроблені й погоджені під час переговорів про розширення, хоча коли і скільки нових держав-членів повинні були приєднатися, на той час було невизначеним. Економічний клімат також був суворим, відзначалося посилення занепокоєння з безробіттям, що було відображено в Амстердамському договорі 1997 року та сильному тиску до фінансової консолідації в ЄС, частково пов'язаному з впровадженням євро. Ці складні економічні умови багато в чому пояснюють, чому, на відміну від попередніх реформ, частка коштів, виділених на політику зближення на період 2000-2006 років, залишалася стабільною. Угода була досягнута під час Берлінської Європейської Ради в березні 1999 року, виділивши 213 млрд євро на політику зближення, з яких 39,6 млрд євро було надано після вступу.

Кількість цілей політики зближення зменшилася з попередніх шести до трьох:

- 1) сприяння розвитку та реструктуризації відсталих регіонів;
- 2) підтримка регіонів зі структурними проблемами у сфері соціально-економічних перетворень;
- 3) удосконалення політики у сфері освіти, професійної підготовки, працевлаштування.

Були створені нові інструменти для вступу до кандидатів із метою надання допомоги країнам-кандидатам у дотриманні вимог у сфері транспорту та навколишнього середовища. Бюджет структурних фондів збільшився до 38 млрд євро на рік, що становить майже 33% бюджету ЄС [288, с. 155].

Стратегії, розроблені державами-членами на період програмування на 2007-2013 роки, свідчать про те, що відбувається чітка зміна акценту на користь ключових пріоритетів Лісабонського договору. Згідно з положеннями про виділення коштів, держави-члени ЄС-15 зобов'язані інвестувати переважну частину своїх фінансових асигнувань, а саме 60% коштів для своїх регіонів конвергенції та 75% для їх регіонів регіональної конкурентоспроможності та зайнятості, у категоріях, які мають центральне значення посилення інвестицій та створення нових робочих місць. Для країн-членів ЄС-12 цілі є добровільними, але всі нові держави-члени взяли участь у здійсненні цільового призначення, хоча й у різній мірі [289, с. 4].

Рис. 3.2. Структура Маастрихтської угоди [23, с.29].

В першу чергу, необхідно зазначити, що Європейський Союз, етапу 1993 року відповідно до Маастрихтського договору (рис. 3.2.) – це консолідоване багатонаціональне утворення (не є юридичною особою), міждержавне об'єднання країн Європи, що через створення спільного ринку, економічного та валютного союзу, а також шляхом реалізації спільної політики та діяльності має на меті забезпечення безперервного економічного зростання, соціального розвитку і згуртованості країн-учасниць. Держави-члени Європейського Союзу створили спільні інституції, яким делегували частину своїх національних повноважень так, що рішення в певних сферах загальних інтересів можуть ухвалюватись демократичним шляхом на загальноєвропейському рівні [290].

По друге, слід усвідомити, що дефініції «європейська інтеграція» та «вступ до Європейського Союзу» не є тотожними, про що свідчать приклади наявності системних помилок європейської інтеграційної політики.

Так, наприклад, Греція вступила в Європейський Союз до того, як належним чином інтегрувалася в систему європейських (перш за все економічних) відносин. У результаті – глибока, на межі дефолту, криза в самій Греції і проблема для всього ЄС. Навпаки: не виникає сумніву, що Швейцарія стовідсотково інтегрована в Європейське Співтовариство, але вона не поспішає вступати в Європейський Союз [291].

Отже, актуальність осмислення і своєчасної корекції державної політики у сфері європейської інтеграції України в сучасних умовах постійно зростає.

Компаративний аналіз економічної структури Амстердамської угоди та Маастрихтської угоди (рис. 3.3.) демонструє нам еволюцію економічної структури ЄС напередодні введення євро, фіксує зміни у політиці «загального ринку» — імплементацію Шенгенської угоди та досягнення «четвертої» свободи факторів виробництва — руху робочої сили. Однак цей процес не завершено й до сьогодні через існування деяких обмежень і відсутності алгоритму приєднання до Шенгенської угоди деяких країн Східної та Південної Європи.

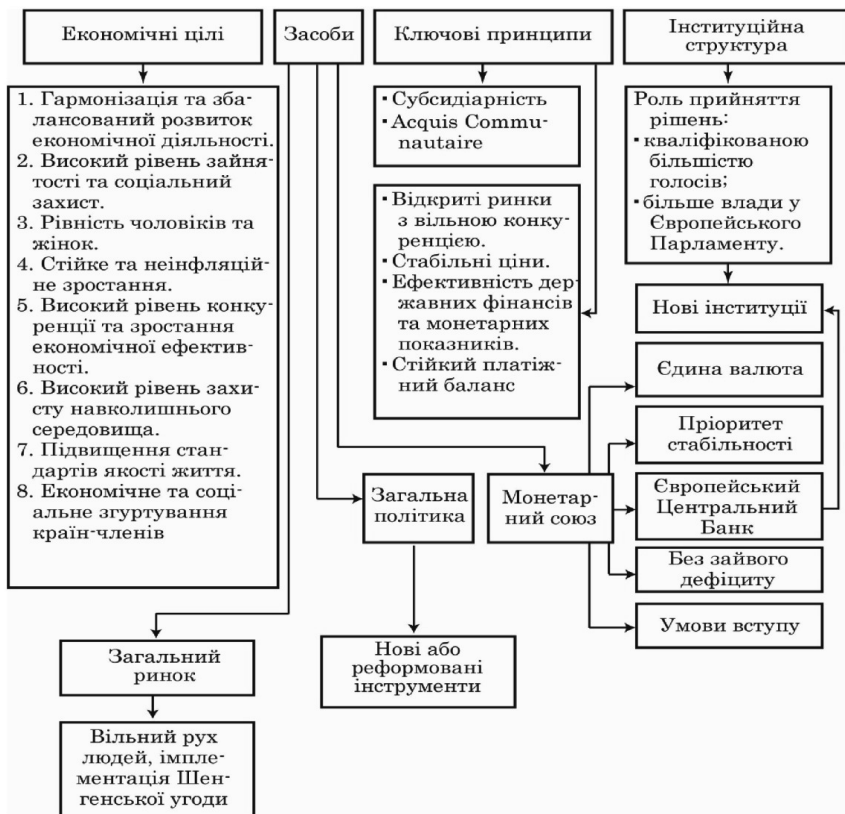

Рис. 3.3. Структура Амстердамської угоди [23, с.33].

Однак головна мета, яка ставилась перед Амстердамською угодою, - інституційні зміни, обумовлені подальшим розширенням ЄС, за рахунок країн Східної та Південної Європи (всього 12 країн) — не була досягнута. Через протиріччя серед країн-учасниць ЄС, кількість яких на той момент (1999 р. — рік набрання чинності Амстердамської угоди) складала 15, виникла необхідність остаточного вирішення питання про розширення, що знайшло своє віддзеркалення у так званій Ніццькій угоді, яка була підписана у 2000 році.

Положення Ніщцького договору були офіційно визнані такими яких цілком достатніми для потреб розширення ЄС. Після підписання договір підлягав процедури сертифікації як і в національних парламентах, так і в Європейському парламенті.

Таблиця 3.2.

Еволюція цілей регіональної політики ЄС

1989-1993	1994-1999	2000-2006	2007-2013
1. Сприяння розвитку та структурному пристосуванню регіонів, розвиток яких відстає. 2. Перетворення регіонів, які серйозно постраждали від промислового спаду. 3. Боротьба з тривалим безробіттям. 4. Сприяння професійній інтеграції молоді. 5. Прискорення регулювання сільськогосподарського виробництва структур та сприяння розвитку сільських територій.	1. Допомога країнам-членам в інвестиційній сфері. 2. Впровадження політики освіти та професійної підготовки, молоді, культури. 3. Подальший розвиток цілей 1989-1993 років.	1. Сприяння розвитку та реструктуризації відсталих регіонів. 2. Підтримка регіонів зі структурними проблемами у сфері соціально-економічних перетворень. 3. Удосконалення політики у сфері освіти, професійної підготовки, працевлаштування.	1. Конвергенція 2. Європейське територіальне співробітництво. 3. Регіональна конкурентоспроможність та зайнятість.

Джерело: складено автором за матеріалами: [292; 289; 288; 287; 280; 285; 284].

У рамках стратегії регіонального розвитку (2007-2013) ЄС передбачає участь у трьох програмах:

- 1) конвергенція;
- 2) регіональна конкурентоспроможність та зайнятість;
- 3) Європейське територіальне співробітництво (табл. 3.2.).

Стратегія передбачала фінансування проєктів та ініціатив, спрямованих на поліпшення навичок працівників для запобігання безробіттю, особистого кар'єрного зростання, підвищення трудової мобільності, полегшення доступу до освітніх послуг та послуг із перекваліфікації для низькокваліфікованих та літніх

працівників, допомагаючи вибрати майбутню професію; заохочення працівників та підприємців до використання схем безперервного навчання, створення та розвитку інноваційних підприємств; полегшення пошуку роботи для безробітних, жінок і мігрантів; забезпечення соціальної інтеграції неблагополучних людей та боротьби з дискримінацією на ринку праці; розвиток людського капіталу; реформування системи освіти та розвиток мережі навчальних закладів [292].

Загалом, процес конвергенції в Європі характеризується наздоганянням найбідніших країн, а також зростаючою дивергенцією між регіонами країни. Фонди регіонального розвитку не перешкодили виникненню цієї моделі, однак зупинили негативні тенденції. Це пояснюється тим, що еволюція регіональної політики ЄС супроводжувалася не структурними реформами, а лише невеликою зміною пріоритетів та розширенням власне цілей політики зближення, що не мало свого відображення в механізмах реалізації процесів інвестування.

Розширення Центральної та Східної Європи стало особливо важливим пріоритетом, який розглядався у якості виконання історичного обов'язку, щодо подальшої інтеграції континенту мирними засобами, а також сприяння процвітанню та стабільності усій Європі [274]. Колишні комуністичні країни – Чеська Республіка, Естонія, Угорщина, Латвія, Литва, Польща, Словаччина та Словенія) приєдналися до ЄС у 2004 році, наступними були Кіпр та Мальта. У 2007 році Румунія та Болгарія стали новими членами. Хорватія приєдналась до складу ЄС 1 липня 2013 року (див. додаток Д), у якому можна познайомитися з розширенням ЄС).

Спільними орієнтирами для покращення економічного стану ЄС є стратегія – «Європа 2020», мета на період 2010–2020 років. Сутність, деталі, стратегічні цілі якої розглянемо в наступному підрозділі.

Проаналізувавши еволюцію формування та реалізації проекту «Європейський союз», можна виокремити основні важливі етапи розвитку (табл. 3.3.).

Етапи становлення та розвитку проєкту «Європейський союз»

Етапи інтеграції	Назва об'єднання	Початок діяльності	Країни, що приєдналися	Договір
Преференційні угоди/ Зона вільної торгівлі	ЄСВС	23.07.1952	Бельгія, Федеративна Республіка Німеччина, Франція, Італія, Люксембург, Нідерланди	Паризький договір від 18 квітня 1951 року
Митний союз	ЄЕС та Євроатом	01.01.1958	Великобританія, Ірландія, Данія, Греція, Іспанія, Португалія.	Римські угоди 25 березня 1957 року
Спільний ринок	Європейська спільнота	1987		Єдиний Європейський Акт, 1986 року
Економічний союз	Європейський Союз	01.10.1993	Австрія, Фінляндія, Швеція, Чехія, Естонія, Угорщина, Латвія, Литва, Польща, Словаччина, Словенія, Кіпр, Мальта, Болгарія, Румунія, Хорватія	Маастрихтська угода 7 лютого 1992 року
Валютний союз	Єврозона	01.01.1999	Австрія, Бельгія, Греція, Естонія, Ірландія, Іспанія, Італія, Кіпр, Латвія, Литва, Люксембург, Мальта, Нідерланди, Португалія, Словаччина, Словенія, Фінляндія, Федеративна Республіка Німеччина,	

Складено автором за матеріалами: [274].

Аналіз світового, та європейського досвіду взаємодії регіональних інтеграційних об'єднань з окремими країнами показав, що всі вони можуть бути умовно розділені на шість основних різновидів співпраці та співробітництва:

- співпраця ЄС з Норвегією та Ісландією – угода про Європейської економічної зони (ЄЕЗ): підписання всеосяжної угоди з урахуванням особливого інтересу в риболовецькій галузі та сільському господарстві;

- співробітництво ЄС із Швейцарією – досвід двосторонніх секторальних угод: підписання двосторонніх секторальних угод з урахуванням особливого інтересу Швейцарії в банківському секторі;

- співпраця ЄС з країнами Східної Європи та Південного Кавказу – угоди про партнерство і співробітництво, плани дій в рамках Європейської політики сусідства, програма ЄС «Східне партнерство»: у перспективі розглядається створення поглиблених і всеосяжних зон вільної торгівлі, переговори по яким для ряду країн вже почалися;

- співпраця ЄС з країнами Середземномор'я – угоди о ЄвроСередземноморської асоціації, плани дій в рамках Європейської політики сусідства: рух по шляху до максимально короткій з обох сторін інтеграційної дистанції: створення всеосяжної євро-середземноморської зони вільної торгівлі;

- співпраця ЄС з балканськими країнами – нерівноважний формат на шляху до повного приєднання: нерівноважний стан у довгостроковій перспективі переходить або в співпрацю без приєднання, або в повноцінне членство;

- співпраця ЄС з країнами Африки, Карибського басейну та Тихоокеанського регіону (АКТ): перехід від режиму преференцій для колишніх колоній до угод про економічне співробітництво, що ґрунтується на принципах СОТ, шляхом підписання угод про економічну співпрацю і створення ЗВТ з довгим перехідним періодом [269, с. 6].

Структуру управління ЄС важко визначити, оскільки вона не відповідає жодній із традиційних форм національних інституційних структур, незалежно від унітарної чи федеральної, хоча вона найближча до останньої [293].

Як і більшість федеральних систем, інституційні структури ЄС демонструють як вертикальний розподіл повноважень між центральними і нижчими рівнями, так і горизонтальний розподіл повноважень між виконавчою, законодавчою та судовою владою. Однак в ЄС існує набагато менший

вертикальний поділ, враховуючи більші незалежні повноваження країн-членів ЄС та їхній більший контроль над центральним апаратом управління; а також існує менш горизонтальний поділ між Радою Міністрів, Європейським Парламентом, Комісією Європейського Союзу та Європейським Судом у ЄС.

В основі ЄС лежать держави-члени – 28 держав, які належать до Союзу, – та їхні громадяни. Унікальна особливість ЄС полягає в тому, що, хоча це все суверенні, незалежні держави, вони об'єднали частину свого суверенітету, щоб набути сили та вигоди від розміру. Об'єднання суверенітету означає, що держави-члени делегують деякі свої повноваження щодо прийняття рішень спільним створеним ними установам, щоб рішення щодо конкретних питань, що становлять спільний інтерес, могли прийматися демократично на європейському рівні. Таким чином, ЄС розташовується на проміжній стадії між повністю федеральною системою, яка знаходиться в США, і слабкою, міжурядовою системою співробітництва, що спостерігається в Організації Об'єднаних Націй.

Європейська Комісія, Європейський Парламент та Рада Європейського Союзу є трьома центральними законодавчими інститутами Європейського Союзу, які часто називають «інституційним трикутником» ЄС. Вони не єдині інститути, які відіграють роль у прийнятті рішень у ЄС, але вони є трьома найважливішими. Усі троє відіграють невід'ємну роль у законодавчому та прийнятті рішень ЄС, але по-різному [294].

Ключовою відмінністю основних інститутів ЄС (рис. 3.4.) є те, що вони представляють інтереси суб'єктів різних рівнів. Європейська комісія є політично незалежною виконавчою структурою ЄС. Комісія відповідальна за підготовку пропозицій до нового європейського законодавства та реалізує рішення Європейського парламенту та Ради ЄС. У багатьох сферах вона є рушійною силою в інституційній системі ЄС: вона пропонує законодавство, політику та програми дій і відповідає за виконання рішень Європейського парламенту та Ради. Комісія також представляє Союз зовнішньому світу за винятком спільної зовнішньої політики та політики безпеки.

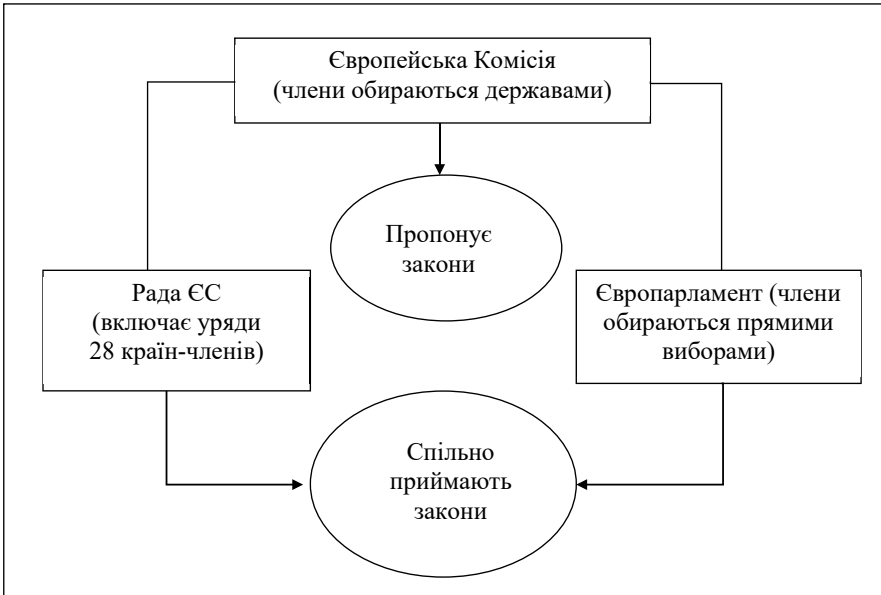

Рис. 3.4. Схема прийняття законодавчих рішень в ЄС, складено автором за матеріалам: [295].

Комісія залишається політично відповідальною перед Парламентом, який має повноваження звільнити її, прийнявши заяву про недовіру. Комісія відвідує всі засідання Парламенту, де вона повинна уточнювати та обґрунтовувати свою політику. Комісія також регулярно відповідає на письмові та усні запитання, які задають члени парламенту (табл. 3.4.).

Найпоширеніша процедура прийняття законодавства ЄС називається звичайною законодавчою процедурою. Закони, прийняті за допомогою цієї процедури, є спільними актами Ради та Парламенту. Звичайна законодавча процедура застосовується до більшості законодавства ЄС, що охоплює широкий спектр таких галузей, як права споживачів, захист навколишнього середовища та транспорт. У рамках процедури Комісія вносить пропозицію, яка повинна бути прийнята і Парламентом, і Радою.

Таблиця 3.4.

Основні інституції Європейського союзу

Інститут	Функції
Європейська Комісія	Представляє інтереси ЄС в цілому.
Європейський парламент	І інтереси європейських громадян.
Рада Європейського Союзу	Представляє уряди держав-членів.
Європейська рада	Дає поштовх та напрямки до європейської інтеграції.
Комітет регіонів	Дорадчий орган.
Економічний та соціальний комітет	Дорадчий орган.
Європейський суд	Європейський суд.

Складено за матеріалами: [294].

Затвердження Парламентом потрібно для важливих політичних чи інституційних рішень, таких як акти соціального захисту, положення, що пов'язані з оподаткуванням, у сфері енергетики та гармонізації оподаткування. Парламент також надає поштовх для прийняття нового законодавства, вивчаючи річну робочу програму Комісії, розглядаючи, які нові закони будуть доцільними, і просить Комісію висувати пропозиції.

На рисунку 3.5. представлена схема інституціональної структури Європейського союзу, на рисунку 3.6. наведено структуру Європейської ради. На сучасному етапі, до основних і допоміжних інституцій Євросоюзу, які забезпечують його функціонування належать: Європейська рада; Європейський парламент; Рада ЄС (Рада міністрів); Європейська Комісія; Європейський суд, Загальний суд, Суд Аудиторів; допоміжні органи, зокрема Європейський економічний і соціальний комітет, Комітет з питань регіонів, Європейський інвестиційний банк, агентство Європейського Союзу.

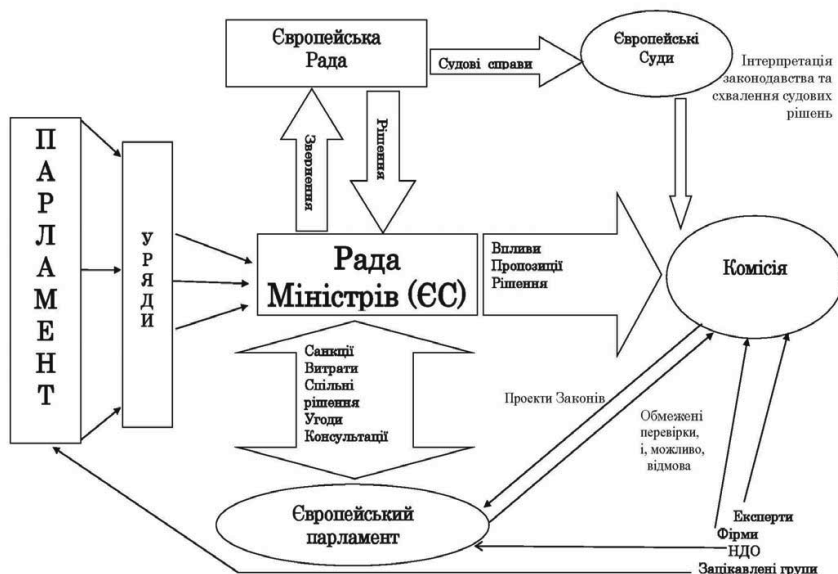

Рис. 3.5. Загальна схема інституціональної структури ЄС [296, с.61].

Рада є важливим органом, який приймає рішення в ЄС. Його робота проводиться на засіданнях Ради, в яких бере участь один міністр кожного з національних урядів ЄС. Мета цих зустрічей: обговорити, узгодити, внести зміни та, нарешті, прийняти законодавство; координувати політику держав-членів; або визначити зовнішню політику ЄС.

Європейська рада об'єднує провідних політичних лідерів ЄС, тобто прем'єр-міністрів та президентів. Вони збираються щонайменше чотири рази на рік, щоб визначити загальний політичний напрям та пріоритети ЄС. Президент Ради, Комісії та представник Союзу із закордонних справ та політики безпеки також бере участь у роботі Європейської Ради.

Європейська рада, як зустріч на вищому рівні на чолі держав чи урядів усіх держав-членів ЄС, представляє найвищий рівень політичного співробітництва між державами-членами. На своїх засіданнях лідери приймають консенсус щодо загального напрямку та пріоритетів Союзу та надають необхідний поштовх для його розвитку [297].

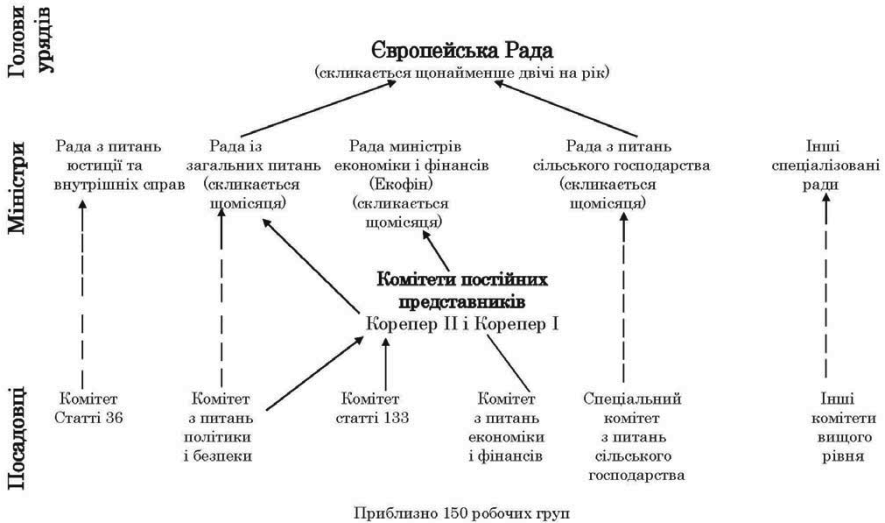

Рис. 3.6. Загальна схема інституціональної структури ЄС [296, с.68].

Комітет регіонів (КР) – дорадчий орган, що складається з представників регіональних та місцевих органів влади Європи. Він надає регіонам Європи слово в розробці політики ЄС і перевіряє, чи дотримуються регіональні та місцеві ідентичності, компетенції та потреби. Рада та Комісія повинні консультиватися з КР з питань, що стосуються місцевих та регіональних органів влади, таких як регіональна політика, навколишнє середовище, освіта та транспорт.

Оскільки приблизно три чверті законодавства ЄС виконуються на місцевому або регіональному рівнях, є сенс, щоб представники місцевих та регіональних регіонів мали можливість сказати свою думку при розробці нових законів ЄС. Залучаючи обраних місцевих представників, які, можливо, є найближчими до громадян Європи та їхніх проблем, КР є силою для більш демократичного та відповідального ЄС.

Комісія та Європейський Парламент зобов'язані консультиватися з КР щодо законодавчих пропозицій у сферах політики, які безпосередньо стосуються місцевих та регіональних органів влади, наприклад, цивільного захисту, зміни клімату та енергетики. Після того, як КР отримує законодавчу пропозицію, члени

обговорюють її на пленарному засіданні, приймають її більшістю голосів і виносять висновок. Важливо, що Комісія та Парламент не зобов'язані дотримуватися порад КР, але вони зобов'язані проконсультуватися з нею. Якщо відповідні обов'язкові консультації в законодавчому процесі були проігноровані, КР має право подати позови до Суду. КР також може за власною ініціативою запропонувати висновки щодо актуальних питань [298].

Європейський економічний та соціальний комітет (ЄЕСК) є дорадчим органом Європейського Союзу. Це унікальний форум для консультацій, діалогу та консенсусу між представниками всіх різних секторів «організованого громадянського суспільства», включаючи роботодавців, профспілки та групи, такі як професійні та громадські об'єднання, молодіжні організації, жіночі групи, споживачі, екологічні кампанії та набагато більше. Члени Комітету не зобов'язані будь-якими обов'язковими інструкціями та працюють в інтересах Союзу. Таким чином, ЄЕСК виступає мостом між інституціями ЄС та громадянами ЄС, сприяючи більш активному, більш включеному та, таким чином, більш демократичному суспільству в Європейському Союзі [299].

Всі європейські установи тісно взаємодіють між собою. У сьогоднішньому політичному дискурсі демократію часто розуміють як прийняття мажоритарних рішень. Такий погляд на демократію є проблематичним, бо, як показує історія, більшість також може бути тиранічним. Тому мажоритарне правління потрібно обмежувати поділом влади, стримуванням і противагою, конституційними гарантіями (рис. 3.7.).

Протягом багатьох років країни-члени ЄС передали візантійській бюрократії в Брюсселі велику кількість політичних напрямів, або «компетенцій». Деякі відступили повністю, і в цьому випадку обрані державні службовці на національному рівні не мають іншого вибору, окрім як реалізувати рішення, прийняті в Брюсселі. Деякі відступили частково, і в цьому випадку обрані державні службовці на національному рівні обмежені у своїх можливостях впливати на рішення, прийняті в Брюсселі. В обох випадках спроможність

виборців здійснювати зміни політики через своїх обраних представників та нести відповідальність за вільних і чесних виборів втрачає сенс.

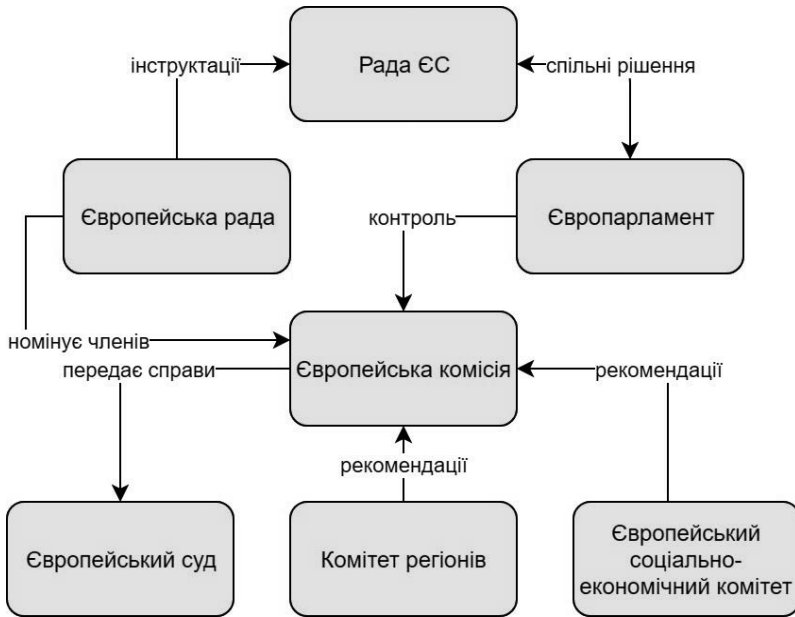

Рис. 3.7. Загальна схема взаємодії інституцій ЄС [295].

Проблема демократичного дефіциту ускладнюється двома незручними фактами. По-перше, національна держава залишається основним складовим елементом міжнародних відносин, у тому числі європейських. Національна ідентичність європейських держав розвивалася окремо і часто конкурувала між собою протягом сотень, а іноді й тисяч, років.

По-друге, загальноєвропейських демонстрацій не існує. Для переважної більшості європейських народів бути «європейцем» залишається географічною, а не політичною. Таким чином, хоча європейські мандрівники до Сполучених Штатів можуть сказати, що вони з Європи, в Європі вони майже завжди називають себе з Британії, Франції, Німеччини чи будь-якої країни, з якої вони. Це, мабуть, і надалі, тому що особистість більшості людей формується не

прихильністю до абстрактних принципів, таких як свобода, рівність та братство, а культурними, релігійними, історичними та мовними зв'язками [300].

Протягом багатьох років також існують питання щодо того, чи поглиблення ЄС (тобто подальша інтеграція) сумісне з розширенням ЄС (тобто включенням нових членів). У 1990-х та 2000-х роках ЄС доклав декількох зусиль для реформування своїх інститутів, спрощення часто громіздких процесів прийняття рішень з метою більш ефективного функціонування в контексті розширення. Ці зусилля завершилися набуттям чинності Лісабонським договором у 2009 році (який також прагнув посилити глобальну роль ЄС та збільшити демократичну відповідальність в ЄС). Тим не менш, критики стверджують, що процеси прийняття рішень в ЄС залишаються надзвичайно складними, не мають прозорості, і все ще надто повільні та кволі. Інші зазначають, що розбіжності в поглядах неминучі серед багатьох країн і що, таким чином, рішення вимагають часу в тому, що залишається в основному заснованим на консенсусі інститутом.

Європейський союз є багатогранним політичним утворенням, де максимально позитивно представлені інтереси країн-учасниць на всіх рівнях взаємодії. З одного боку, така система виглядає бюрократичною й громіздкою, але з іншого боку, якою вона має бути щоб враховувати інтереси соціально-економічні, внутрішньо- та зовнішньополітичні, науково-технічні тощо, країн-членів Євросоюзу. Інституційна структура дозволяє приймати рішення та проводити планування стратегічної діяльності інтеграційного об'єднання на далеку перспективу використовуючи п'ятирічні періоди. Що було б складно реалізувати без добре організованої координації роботи інституцій Євросоюзу.

3.3. Особливості розвитку державної політики та стратегії України у сфері європейської інтеграції на сучасному етапі

Концептуальні засади державної стратегії щодо європейської інтеграції України – це узагальнююча концепція дій країни на довготривалий період (за відповідними етапами), певна модель реалізації місії та досягнення довгострокових цілей, яка визначає перспективу її розвитку, основні напрями та пріоритети діяльності в євроінтеграційній сфері. Така узагальнююча євроінтеграційна концепція України знаходить відображення у відповідних державних документах, законах та підзаконних нормативно-правових актах, а в межах державної стратегії розробляються і реалізуються стратегії розвитку різних сфер, галузей та секторів економіки та суспільного життя у відповідності до існуючих вимог, правил та положень євроінтеграційних рамкових документів.

Сучасна стратегія української держави відносить до основних напрямів і пріоритетів діяльність, спрямовану на європейську інтеграцію України, яка реалізується в протягом певного періоду та відповідної етапності проходження.

У загальному вигляді, Євроінтеграційну стратегію України можна охарактеризувати такими основними ознаками:

- загальний план набуття Україною членства в ЄС не має чіткого й деталізованого порядку дій, а містить поетапний перелік засобів і способів досягнення кінцевої мети;

- довгостроковий план не визначений конкретно у часі та орієнтований на майбутнє;

- послідовний план здійснюється у кілька етапів, поступово, причому кожний наступний етап закономірно впливає з попереднього і є його логічним продовженням;

- не має єдиного матеріального вираження, тобто виступає абстрактною сукупністю правових актів, різних за змістом і часом створення, які безпосередньо або опосередковано пов'язані з набуттям Україною членства в ЄС;

– визначає вектори руху, першочергові пріоритети та індикатори належних умов становлення та розвитку України, тобто стратегія окреслює головний напрям дій, містить перелік необхідних дій, серед яких є головні та другорядні;

– супроводжується постійним аналізом і моніторингом. Контроль за втіленням у життя стратегії є запорукою її успіху, саме тому стратегія має перебувати в центрі уваги правників, науковців і громадськості. Особливе значення має можливість «прогнозування та запобігання критичним ситуаціям», оскільки вони є неминучими й можуть поставити під загрозу досягнення кінцевої мети;

– може зазнавати адекватних коригувань, тобто в процесі реалізації може змінюватись відповідно до викликів сучасності. Гнучкість стратегії та її адаптація до сьогодення повинні базуватись на первинних цілях і принципах стратегії;

– метою є набуття Україною членства в ЄС.

Так, Кривоногова А.В. процес розвитку стратегічних відносин між Україною та Європейським Союзом умовно поділила на три етапи:

Перший етап бере свій початок з 1991 року, тобто з моменту прийняття Акту проголошення незалежності та визнання України партнером у міжнародних відносинах Європейським Союзом. Проте, стартом відносин між незалежною Україною та Європейським Союзом вчений вважає 1992 р., коли була проведена зустріч між Президентом України і Головою Комісії Європейських Співтовариств.

Цей період характеризується обранням Україною європейського шляху розвитку, налагодженням відносин з ЄС, тобто фактично закладанням фундаменту для подальших дій щодо української євроінтеграції. За цей час Україна підписала Угоду про партнерство та співробітництво з державами-членами ЄС (червень, 1994 р.), вступила до Ради Європи (1995 р.), затвердила план дій в рамках Європейської політики сусідства, підняла питання щодо надання Україні статусу країни з ринковою економікою, стосовно безвізового режиму з ЄС та спільної розбудови кордону Україна – ЄС [301].

11 червня 1998 року з метою консолідації зусиль органів державної влади України з питань євроінтеграції, щодо створення передумов необхідних для набуття Україною повноправного членства в Європейському Союзі, Указом Президента України було затверджено Стратегію інтеграції України до Європейського Союзу [302].

У Стратегії зазначено, що: «національні інтереси України потребують утвердження України як впливової європейської держави, повноправного члена ЄС, у зв'язку з чим необхідно чітко та всебічно визначити зовнішньополітичну стратегію щодо інтеграції України до європейського політичного, економічного та правового простору».

Серед основних завдань компетентним органам державної влади України з питань європейської інтеграції у вказаній Стратегії було визначено такі:

1) адаптація законодавства України до законодавства ЄС та забезпечення прав людини шляхом приведення у відповідність національного законодавства України із сучасною європейською системою права. Важливою складовою процесу є реформування правової системи України на умовах та стандартах, які встановлюються у конвенціях Ради Європи. Процес адаптації законодавства України до законодавства Європейського Союзу має сприяти розвитку політичної, підприємницької, соціальної, культурної активності громадян України, економічному розвитку держави у рамках ЄС і поступовому підвищенню добробуту громадян, приведенню його до рівня, що склався у державах – членах Європейського Союзу;

2) економічна інтеграція та розвиток торговельних відносин між Україною і Європейським Союзом шляхом лібералізації та синхронізованому відкритті ринків ЄС та України; взаємному збалансуванні торгівлі; наданні на засадах взаємності режиму сприяння інвестиціям з ЄС в Україну та українським експортерам на ринках ЄС; запровадженні спільного правового поля і єдиних стандартів у сфері конкуренції та державної підтримки виробників; ліквідації обмежень розвитку конкуренції та обмеження застосування засобів протекціонізму; упровадження зони вільної торгівлі між Україною та

Європейським Союзом, як важливої складовою економічної інтеграції та розвитку торгівлі між Україною і ЄС; формування основних економічних передумов для набуття Україною повноправного членства у ЄС;

3) інтеграція України до ЄС у контексті загальноєвропейської безпеки шляхом визнання Європейським Союзом важливої ролі України у формуванні новітньої архітектури загальноєвропейської безпеки у третьому тисячолітті. Стратегічно важливим є той факт, що Європейській Союз прагне спільно з Україною розширити співпрацю та взаємодію у галузі безпеки і оборони, що має стати для нашої держави гарантією національної безпеки. Принцип неподільності європейської безпеки однаково важливий як для України, так і для ЄС та його повноправних та асоційованих держав-членів;

4) політична консолідація та зміцнення демократії шляхом неухильного поглиблення політичного діалогу і поліпшення загальної атмосфери політико-дипломатичних відносин між Україною та ЄС. Вона спрямована на гарантування політичної стабільності в Україні і на всьому Європейському континенті; забезпечення мирного розвитку та плідного співробітництва всіх європейських націй; зміцнення демократичних засад в українському суспільстві [302].

Затвердження Стратегії інтеграції України до ЄС позитивно вплинуло на розвиток відносин, адже передбачалося створення певних передумов для набуття Україною статусу члена Європейського Союзу.

Другий етап, на думку Кривоногової А.В., бере свій початок з моменту затвердження Програми інтеграції України до ЄС (вересень, 2000 рік). Програмою були визначені короткострокові (2000-2001 роки), середньострокові (2002-2003 роки) та довгострокові (2004-2007 роки) завдання інтеграції України до ЄС.

Серед пріоритетних завдань виокремлювались такі: гармонізація законодавства відповідно до норм ЄС; набуття членства у Світовій організації торгівлі (СОТ); проведення переговорів щодо зони вільної торгівлі з ЄС; укладання угод про вільну торгівлю з державами ЄС та ін. Даний період відіграв важливу роль у розвитку відносин між Україною та ЄС, адже він

характеризується активними діями України щодо набуття членства: було запроваджено інститут Уповноваженого України з питань європейської інтеграції, утворено Державну раду з питань європейської і євроатлантичної інтеграції, затверджено план дій Україна – ЄС (Брюссель, 2005 р.); покладено початок створенню засадничої бази для набуття Україною повноправного членства в Європейському Союзі, реалізації заходів у рамках Плану дій «Україна – ЄС», адаптації у взаємодії з Верховною Радою законодавства України до законодавства ЄС, підготовки висококваліфікованих кадрів для роботи на євроінтеграційному напрямі; Україна почала брати участь у заходах в рамках «Програми партнерство заради миру» та Ради євроатлантичного партнерства. І, як результат, на Київському саміті Україна – ЄС (вересень, 2007 р.) сторонами було відзначено великий прогрес, досягнутий у виконанні Плану дій Україна – ЄС, а також було підтримано наміри України щодо отримання статусу спостерігача в рамках Договору про Енергетичне Співтовариство.

Отже, в рамках другого етапу відбулися переговори щодо створення зони вільної торгівлі між Україною та ЄС, набули чинності угоди про спрощене оформлення віз, Україна приєдналася до СОТ, а також були створені умови для інтеграції ринку України у Спільний ринок ЄС.

На закінчення другого етапу розвитку відносин між Україною та Європейським Союзом вплинули дві події: по-перше, це парафування Угоди про асоціацію між Україною та ЄС (30 березня 2012 р.) та рішення Кабінету Міністрів про призупинення процесу підготовки до підписання Угоди про асоціацію між Україною та ЄС (21 листопада 2013 р.), що стало приводом до масових протестів, мітингів, демонстрацій, які в подальшому призвели до загострення політичного стану в державі та зміни влади [301; 303].

Початком третього етапу стало 22 лютого 2014 року – вступ у дію рішення Ради національної безпеки і оборони України «Про невідкладні заходи щодо європейської інтеграції України». Також відбулася ратифікація Угоди про асоціацію між ЄС та Україною та було прийнято Розпорядження «Про схвалення рекомендації Ради асоціації між Україною та ЄС про імплементацію Порядку

денного асоціації між Україною та ЄС» (№207) [301].

У 1994 році Україна стала першою Республікою колишнього СРСР що підписала з Європейським Союзом Угоду про Партнерство і співробітництво (УПС). Пізніше аналогічні угоди Євросоюз підписав з усіма державами СНД, тоді як більшість країн Східної Європи відразу стали його асоційованими членами.

УПС передбачала для України чималі економічні вигоди, у зазначеному документі ЄС брав на себе зобов'язання сприяти розвитку двосторонньої торгівлі інвестування. Але реальний процес у відносинах Україна-ЄС після підписання УПС так і не настав. Цей документ набув чинності лише 1 вересня 1998 року, коли для ЄС значимість торгівельних відносин з Україною відійшла на другий план.

Дотримуючись міждержавного підходу та бачення інтеграційних процесів, згідно з градацією Пікуля Т.О. в історії розвитку взаємовідносин держави Україна та Європейського Союзу, він виділив такі основні етапи:

Перший етап розпочався з того часу, коли Президент України своїм Указом від 11 червня 1998 року схвалив «Стратегію інтеграції України до Європейського Союзу» [304], яка визначала інтеграцію до ЄС стратегічним завданням через забезпечення входження України у європейський політичний, економічний і правовий простір та створення передумов для набуття Україною членства у Європейському Союзі.

В подальшому в затвердженому документі «Концептуальні засади стратегії економічного та соціального розвитку України на 2002-2011 років» було задекларовано, що Україна увійде до складу Європейського Союзу в 2011 році [305].

Слід зазначити, що підтримка європейського вектору інтеграції стала домінувати в українському суспільстві саме з кінця 2011 року. Тоді відбулася зміна співвідношення між прихильниками ЄС, Митного союзу та неприєднанням до жодного з них на користь прибічників європейської інтеграції. Характерно, що збільшення підтримки членства у ЄС почалося у той період, коли відбувалося згорання євроінтеграційного курсу: відносини між Україною та ЄС увійшли в

період політичної стагнації і кризи, а декларації про пріоритетність європейського напрямку та офіційне закріплення цієї ідеї у Законі України «Про засади внутрішньої та зовнішньої політики» (2010 р.) супроводжувалися монополізацією влади в Україні та посиленням авторитарних тенденцій [306].

Другий етап європейської інтеграції України, зазначає автор, розпочався наприкінці 2013 року, коли відмову влади підписувати Угоду про асоціацію у м. Вільнюсі, можна вважати спусковим гачком, який спричинив зміни у громадській думці щодо євроінтеграційних орієнтирів населення України.

Третій етап – наразі набуває в Україні якісно нового змісту: з декларативного зовнішньополітичного курсу, поступово перетворюється на комплексну внутрішню політику реформ [307].

Підписання Угоди про асоціацію між Україною та ЄС відбувалося в два етапи. На першому етапі від 21 березня 2014 року під час позачергового саміту Україна – ЄС було підписано політичну частину Угоди та Заключний акт саміту. Зокрема, було підписано преамбулу, статтю 1, розділи I «Загальні принципи», II «Політичний діалог та реформи, політична асоціація, співробітництво та конвергенція у сфері зовнішньої та безпекової політики» і VII «Інституційні, загальні та прикінцеві положення» Угоди. На саміті також була зроблена заява, що зобов'язання України, які випливають зі статті 8 Угоди про асоціацію стосовно ратифікації Римського статуту Міжнародного кримінального суду 1998 року будуть виконані після внесення відповідних змін до Конституції України [308].

Другий етап відбувся 27 червня 2014 року в ході засідання Ради ЄС Президентом України П. Порошенком та керівництвом Європейського Союзу і главами держав та урядів 28 держав – членів ЄС було підписано економічну частину Угоди – розділи III «Юстиція, свобода та безпека», IV «Торгівля і питання, пов'язані з торгівлею», V «Економічне та галузеве співробітництво» та VI «Фінансове співробітництво та положення щодо боротьби із шахрайством».

16 вересня 2014 року Верховна Рада України та Європейський Парламент синхронно ратифікували Угоду про асоціацію між Україною та ЄС. Українська

сторона передала депозитарію ратифікаційні грамоти і завершила таким чином всі внутрішньодержавні процедури [309].

На нашу думку, в подальшому, ратифікація Угоди про асоціацію та запровадження безвізового режиму з Європейським Союзом є найбільшими успіхами України на шляху європейської інтеграції.

Основоположним документом, що лежить в основі правовідносин між Україною та ЄС, є Угода про асоціацію. Надзвичайно важливою частиною Угоди про асоціацію є Угода про поглиблену та всеохоплюючу зону вільної торгівлі (ПВЗВТ) між Україною та ЄС, яка є діє з 1 січня 2016 року.

Основним напрямом державної політики України у сфері європейської інтеграції є виконання Україною зобов'язань та реалізація своїх прав у рамках Угоди про асоціацію, угод Світової організації торгівлі, інших міжнародних договорів України у сфері європейської інтеграції, до яких, зокрема, належать:

1. Договір про заснування Енергетичного Співтовариства;
2. галузеві договори між Україною та ЄС, його державами-членами, спрямовані на гармонізацію правового та інституційного регулювання в Україні із відповідними вимогами ЄС, які набрали чинності у порядку, визначеному Законом України «Про міжнародні договори України».
3. Державна політика у сфері європейської інтеграції не може реалізовуватись всупереч міжнародно-правовим зобов'язанням України у сфері європейської інтеграції.
4. Державна політика у сфері європейської інтеграції не обмежується виконанням міжнародно-правових зобов'язань у сфері європейської інтеграції [310].

Також масштабність процесу європейської інтеграції України та впровадження положень Угоди про асоціацію, вплив цих процесів на життя кожного громадянина робить необхідним проведення потужної роз'яснювальної та комунікаційної роботи. Адже, незважаючи на прагнення українців повернутися до європейської сім'ї та чітко зафіксовану в нормативно-правових актах стратегію приєднання України до ЄС, сам цей процес, а також його наслідки для

українських громадян часто залишаються недостатньо зрозумілими широкому загалу, а отже, і весь процес викликає неоднозначну реакцію з боку різних верств. Особливо актуальною ця проблема відчувається на регіональному та місцевому рівнях, де все ще домінуючими є погляди на євроінтеграцію, як на суто зовнішній процес, який не стосується внутрішніх перетворень в країні та громадян.

Тому розпорядженням Кабінету Міністрів України від 25 жовтня 2017 року № 779-р було схвалено Стратегію комунікації у сфері європейської інтеграції на 2018-2021 років. Очікуваним результатом реалізації Стратегії є забезпечення свідомої підтримки широкими верствами населення України процесів європейської інтеграції як здійснення перетворень у державі, які орієнтовані на досягнення політичної стабільності, розвитку демократії, дотримання верховенства права, поваги до прав людини та основоположних свобод, гендерної рівності і недискримінації та впровадження в Україні соціальних стандартів держав – членів ЄС, а також підвищення рівня підтримки суспільством стратегічної мети України – вступу до ЄС [311].

На сучасному етапі, реалізація Стратегії комунікації у сфері європейської інтеграції на 2018-2021 роках планується за такими принципами:

- точність, достовірність, надійність, своєчасність та публічність інформації з питань європейської інтеграції. Така інформація має бути доступною, зрозумілою, охоплювати якнайбільшу кількість сфер та водночас предметною і детальною, апелювати до потреб та інтересів громадянина (зокрема, пріоритетними темами мають стати: успішні місцеві практики з впровадження європейських стандартів в усіх сферах життя українців, роз'яснення і аналіз проєвропейських реформ в Україні, історії успіху національного бізнесу, науки, культури, громадських ініціатив у Європі, доступність для українців європейської освіти, повсякденні суспільні практики у державах – членах ЄС та допомога держав – членів ЄС Україні у розв'язанні внутрішніх проблем і протидії зовнішній агресії);

- ефективність та прозорість використання фінансових та людських ресурсів;

- широкий діалог і дискусії з різними колами громадськості щодо актуальних питань державної політики у сфері європейської інтеграції;
- взаємодія центральних і місцевих органів виконавчої влади, місцевого самоврядування та основних суспільних медіаторних інститутів – громадських організацій, експертного середовища, засобів масової інформації, працівників освітньої та наукової сфери, установ, діяльність яких пов'язана з інформуванням населення (бібліотеки, клуби, центри) та які здатні поширювати в суспільстві знання про європейську інтеграцію;
- поглиблення співпраці з інституціями ЄС та держав – членів ЄС стосовно інформування населення про євроінтеграційні процеси [311].

З метою реалізації державної політики у сфері європейської інтеграції, передбачається використання таких дієвих механізмів:

- 1) формується перелік завдань у сфері європейської інтеграції і здійснюється моніторинг виконання таких завдань;
- 2) розробляються, приймаються та належним чином застосовуються нормативно-правові акти, спрямовані на розроблення, реалізацію державної політики у сфері європейської інтеграції;
- 3) розробляються, приймаються та належним чином застосовуються нормативно-правові акти, спрямовані на планування, координацію та моніторинг реалізації державної політики іншими центральними органами виконавчої влади в межах їхньої компетенції згідно із зобов'язаннями України у сфері європейської інтеграції;
- 4) здійснюється експертиза чинних нормативно-правових актів та проєктів нормативно-правових актів на їх відповідність зобов'язанням України у сфері європейської інтеграції;
- 5) здійснюється переклад українською мовою актів права ЄС;
- 6) забезпечується функціонування Загальнодержавної електронної мережі з питань європейської інтеграції;

7) залучається міжнародна технічна допомога та реалізуються спільні проекти з ЄС, зокрема шляхом укладення міжнародних договорів про участь України в програмах та агентствах ЄС.

Верховна Рада України щороку розглядає звіт за попередній календарний рік про виконання переліку завдань у сфері європейської інтеграції. Звіт за попередній календарний рік про виконання переліку завдань у сфері європейської інтеграції має, зокрема, містити інформацію про статус виконання визначених завдань та інформацію про залучені ресурси міжнародної технічної допомоги. Кабінет Міністрів України не пізніше 1 березня кожного року надає Верховній Раді України, а також Українській стороні Платформи громадянського суспільства звіт за попередній календарний рік про виконання переліку завдань у сфері європейської інтеграції.

Бондаренко В.Д. вважає, що система державного управління у сфері європейської інтеграції. На сучасному етапі, повинна функціонувати за такими загальноприйнятими принципами співробітництва, як:

- забезпечення пріоритетності національних інтересів України у співробітництві із структурами ринкової економіки та міжнародної безпеки;
- спрямування політичних та економічних наслідків співпраці для зміцнення стратегічного положення України;
- дотримання міжнародних договорів і міжнародних зобов'язань України тощо [312].

Крім того, на наш погляд, державна політика у сфері європейської інтеграції має відповідати також принципам: узгодженості та упорядкованості; прогнозованості та результативності, економічної доцільності, соціальної та екологічної відповідальності, що сприятиме підвищенню її дієвості та ефективності.

Для більш глибокого розуміння сутності державної політики у сфері європейської інтеграції необхідно розкрити суб'єктно-об'єктні відносини.

Суб'єктами державної політики сфері європейської інтеграції є: Верховна Рада України, Президент України, Кабінет Міністрів України, Служба Віце-

прем'єр-міністра з питань європейської та євроатлантичної інтеграції, міністерства та відомства, обласні державні адміністрації та ін.

До суб'єктів державної політики сфері європейської інтеграції відноситься також Урядовий офіс координації європейської та євроатлантичної інтеграції, який створений Постановою № 759 Кабінету Міністрів України від 4 жовтня 2017 року.

Згідно з постановою, Урядовий офіс здійснює координацію діяльності органів виконавчої влади для системного планування та виконання заходів державної політики згідно із зобов'язаннями України у сфері європейської інтеграції.

До ключових завдань Урядового офісу координації європейської та євроатлантичної інтеграції відносяться:

- координація процесу адаптації законодавства України до права Європейського Союзу (acquis EC);
- аналіз залучення і використання міжнародної допомоги, спрямованої на підтримку виконання завдань у сфері європейської інтеграції;
- розроблення та реалізація стратегій, програм та інших документів з інформування громадськості та комунікації у сфері європейської інтеграції;
- забезпечення здійснення перекладу acquis EC українською мовою, оновлення глосарію термінів acquis EC;
- проведення спільних засідань органів асоціації Україна – ЄС та секретаріатство української частини таких органів;
- оцінка результативності виконання завдань у сфері європейської інтеграції [313].

На найвищому рівні політичного діалогу – на саміті Україна-ЄС і на Раді Асоціації у 2018 року було визначено та деталізовано чотири пріоритетні напрямки співпраці для посилення політичної асоціації та економічної інтеграції України з ЄС у таких сферах: цифрового ринку; митної політики; в сфері юстиції, свободи та безпеки; а також в енергетиці [314]. Отже, енергетична сфера є предметом Угоди про асоціацію України з ЄС та важливим напрямом її

подальшої реалізації, що потребує формування та реалізації відповідної державної енергетичної політики в умовах європейської інтеграції.

Слід зазначити, що Угода про асоціацію між Україною та ЄС передбачає здійснення моніторингу та оцінки її виконання як спільно, так і окремо кожною Стороною та містить огляд найважливіших заходів та результатів виконання Угоди про асоціацію, які були заплановані та здійснювались у відповідному році, а також інших важливих подій, які стосуються реалізації політики європейської інтеграції.

В опублікованому у 2019 році Європейським Союзом Звіті про виконання Україною асоціації зазначається, що підхід до виконання Угоди про асоціацію є максимально прагматичним і реалістичним та спрямований на приєднання до ринку ЄС (в тому числі до енергетичного) на таких самих умовах, які існують для держав-членів ЄС [315].

Метою Звіту є інформування громадян України, представників неурядових організацій, а також міжнародної спільноти, зокрема інституцій ЄС та його держав-членів, щодо прогресу України в реалізації цілей політичної асоціації та економічної інтеграції з ЄС з метою широкого обговорення та аналізу заходів органів державної влади.

Проведення секторального аналізу співпраці України з Європейським союзом дозволяє показати основні галузі, в яких Україна досягла певних успіхів.

За підсумками 2018 року Україні вдалося досягти певних змін в багатьох сферах, в тому числі у питаннях реформування енергетичної сфери держави.

Так, враховуючи цілі Угоди про асоціацію України та ЄС, енергоефективність та енергозбереження мають стати невід'ємними складовими подальшого економічного розвитку України, адже, наприклад, майже 70% будівель в Україні збудовані у 1946-1990 рр. і мають вкрай низькі характеристики енергоефективності.

Як наслідок, у 2018 р. прийнято низку нормативно-правових актів, які реалізують положення Закону України «Про комерційний облік теплової енергії та водопостачання» (на імплементацію окремих положень Директиви 2012/27/ЄС)

та Закону України «Про енергетичну ефективність будівель». На виконання статті 9 Закону України «Про енергетичну ефективність будівель» та відповідно до статті 17 Директиви № 2010/31/ЄС прийнято постанову КМУ «Про затвердження Порядку проведення професійної атестації осіб, які мають намір провадити діяльність із сертифікації енергетичної ефективності та обстеження інженерних систем», що дасть можливість залучити фахівців до провадження такої діяльності.

З метою імплементації положень Директиви № 2010/31/ЄС також було прийнято постанову КМУ «Про затвердження переліку будівель промислового та сільськогосподарського призначення, об'єктів енергетики, транспорту, зв'язку та оборони, складських приміщень, на які не поширюються мінімальні вимоги до енергетичної ефективності будівель та які не підлягають сертифікації енергетичної ефективності будівель» [316].

Для реалізації Угоди про умови майбутнього об'єднання енергосистем України та Молдови розроблено План заходів щодо синхронізації об'єднаної енергетичної системи України з об'єднанням енергетичних систем держав-членів Європейського Союзу.

З метою проведення розмежування в електроенергетичному секторі України було проведено корпоратизацію державних компаній ДП «НЕК «Укренерго» та НАЕК «Енергоатом». Прийнято низку нормативно-правових актів щодо внесення змін до Правил про безпеку постачання природного газу та Національного плану дій на випадок кризової ситуації та проведене щорічне навчання з виконання Національного плану дій на випадок кризової ситуації.

Слід зазначити, що в опублікованому у 2019 році Європейським Союзом Звіті про виконання Україною асоціації зазначалося, що підхід до виконання Угоди про асоціацію стосовно енергетики полягає також в необхідності розмежування «Нафтогазу», яке має завершитися до кінця 2019 року, а реалізація реформи електроенергетики залишається складною у сучасній олігополістичній структурі ринку [317].

Суттєво посилено спроможність Фонду енергоефективності. Законом України «Про Державний Бюджет України на 2018 рік» на фінансування

програми «теплих кредитів» виділено 400 млн. грн. Урядом схвалено проект Угоди про фінансування заходу «Програма підтримки енергоефективності в Україні – EE4U». Загальний бюджет проекту складає 268 млн. євро, з яких внески ЄС – 50,00 млн. євро, Німеччини – 15 млн. євро та України – 203 млн. євро. У грудні 2018 року Урядом схвалено проект Угоди про надання Європейським Союзом технічної допомоги Україні на суму 54 млн. євро для фінансування програми підтримки енергоефективності EE4U-II.

Також Україна впроваджує важливий європейський інструмент – екодизайн, який визначає вимоги щодо енергоефективності та екологічності різних енергоспоживчих продуктів. У жовтні 2018 року Кабінет міністрів України затвердив Технічний регламент щодо встановлення системи для визначення вимог з екодизайну енергоспоживчих продуктів. Прийнятий нормативний акт є рамковим і передбачається прийняття близько 30 спеціальних технічних регламентів за окремими видами продукції [318].

У 2018 році досягнуто принципової згоди між Україною та ЄС щодо оновлення Додатку XXVII до Угоди про асоціацію, який містить перелік обов'язкових до імплементації Україною актів ЄС у сфері енергетики з метою інтеграції енергетичного ринку України в енергетичний ринок ЄС в секторах газу та електроенергії.

Так, було прийнято План заходів з реалізації 1-го етапу Енергетичної стратегії України (до 2020 року) та створено нову модель ринку електроенергії (Закон України «Про ринок електричної енергії») та План організації підготовки проектів актів, необхідних для її впровадження).

З метою переходу до нової моделі було створено Державну інспекцію енергетичного нагляду України як центрального органу виконавчої влади, що здійснює державний нагляд (контроль) в галузі електроенергетики та теплопостачання [316].

Угода про асоціацію передбачає «процесуальні» способи транспозиції «acquis» ЄС у правову систему України. До таких способів належить участь України в програмах ЄС у сферах освіти, культури і наукового співробітництва.

Це означає, що Україні може бути запропонований доступ до деяких програм секторального співробітництва, що їх фінансує ЄС (Еразмус Мундус, Сократ) (англ. «Erasmus Mundus», «Socrates»), але за умови дотримання Україною європейських цінностей і принципів.

Крім того, Угода про асоціацію між ЄС та Україною передбачає надання інформаційної, технічної та фінансової допомоги для забезпечення в Україні успішності програми зближення права, а також тіснішого співробітництва в інших сферах, таких як юстиція, внутрішні справи і транскордонна торгівля. Така допомога полягатиме у наданні українській владі та суспільству інформації щодо «acquis» ЄС, інститутів ЄС, організації тренінгів для українських посадових осіб та консультування в ході процесу зближення законодавства.

Тим часом, українське законодавство вже значно наближене до «acquis» ЄС у сфері ринку природного газу. Так, у першому півріччі 2019 року відбувся перехід із щомісячного на добове балансування ринку, як у країнах ЄС. Восени 2019 року були прийняті всі необхідні рішення про відокремлення («анбандлінг») оператора газотранспортної системи, що вже стало юридичним фактом з 1 січня 2020 року. Також прийняті зміни в методології тарифів на послуги транспортування газу, у відповідності з «acquis». Поки що невирішеним завданням лишається лібералізація постачання побутовим споживачам. Також, у зв'язку з рішенням Конституційного суду, в середині 2019 року додалась проблема врегулювання незалежного статусу регулятора, що потребує внесення змін до Конституції [319].

Одним з головних завдань подальшої імплементації Україною Угоди про асоціацію з ЄС в енергетичній сфері є приєднання об'єднаної енергосистеми (ОЕС) країни до енергосистеми континентальної Європи (ENTSO-E).

План заходів щодо синхронізації (ОЕС) України з Європейською мережею системних операторів передачі електроенергії (ENTSO-E) передбачає заходи із забезпечення готовності ТЕС до роботи в ENTSO-E, організацію каналів зв'язку для технологічного управління ОЕС України, будівництво повітряних ліній та підстанцій, сертифікацію оператора системи передачі (НЕК «Укренерго»),

залучення міжнародної технічної допомоги, перехід на ізольовану роботу з енергосистемами країн, що не входять в ENTSO-E [320].

Кінцевий термін виконання Україною заходів з приєднання ОЕС країни до енергосистеми континентальної Європи заплановано на липень 2022 року і передбачає виконання трьох основних складових: каталогу вимог (безумовне виконання яких необхідне для прийняття рішення про об'єднання енергосистем); переліку необхідних додаткових досліджень; «дорожньої карти» приєднання [321].

У першій половині 2019 року також було оновлено Додаток XXVII до Угоди про асоціацію, що оновив зміст українського «домашнього завдання» та запровадив механізм моніторингу його виконання. Тристоронні переговори ЄС, України та Росії про умови транспортування російського газу до ЄС з початку 2020 року закінчилися тим, що вже наприкінці 2019 року за посередництва ЄС було укладено угоду про взаємодію операторів газотранспортних мереж України і Росії та про транспортування газу з Росії до ЄС на основі правил ЄС.

Тобто, разом із уже укладеними раніше угодами про взаємодію операторів газотранспортних мереж України і сусідніх країн-членів ЄС, а також відокремленням незалежного оператора газотранспортної системи України, це де-факто означає інтеграцію України до газового ринку ЄС [319].

В основі зазначеного відставання енергетичної сфери від графіку імплементації Угоди про асоціацію України з ЄС у 2018 р. лежать різні чинники: нереалістичність деяких строків, закладних в Угоді про асоціацію; застарілість певних зобов'язань, що потребує постійного їх коригування; інституційна слабкість забезпечення процесу імплементації Угоди; прийняття законодавчих рішень, що суперечать Угоді; відсутність мотивації для прийняття законів через відсутність гарантій щодо майбутнього членства України в ЄС тощо [322; 323].

Однак далеко не всі результати формування та реалізації державної енергетичної політики в умовах європейської інтеграції України є позитивними. Недостатня інституційна спроможність міністерств заважає виконувати завдання Угоди вчасно та в повному обсязі, а наявність значного спротиву окремих груп

інтересів знижує ефективність проходження євроінтеграційних законопроектів щодо енергетичної сфери в Верховній Раді України.

Таким чином, на продовження діалогу з ЄС Україна і в подальшому має активно готувати проекти дорожніх карт з інтеграції України до енергетичного ринку ЄС і продовжити роботу щодо оновлення, де це необхідно, додатків до Угоди про асоціацію з метою сприяння процесу імплементації, узгодженому з розвитком права ЄС.

Протягом тривалого часу соціально-економічний розвиток України супроводжується незбалансованою експлуатацією природних ресурсів, низькою пріоритетністю питань захисту навколишнього середовища, що робить неможливим досягнення збалансованого (сталого) розвитку [324].

Істотним недоліком державної політики в екологічній сфері є переважна орієнтація на усунення, а не на попередження негативних явищ, що робить об'єктивно неможливим досягнення такого стану природного середовища, який би відповідав вимогам українського суспільства.

Тому впровадження європейських стандартів у сфері охорони навколишнього середовища, ресурсозбереження, надкористування, систем екологічного управління та екологічних критеріїв до товарів і послуг дозволить Україні поліпшити екологічні аспекти у всіх сферах життєдіяльності [325].

Слід зазначити, що згідно зі звітами про виконання Угоди про асоціацію між Україною та Європейським Союзом в 2017-2018 років, є певний прогрес у наближенні державної політики в екологічній сфері України до європейських стандартів, розглянемо основні з них [326].

Розпорядженням Кабінету Міністрів України від 8 листопада 2017 року № 820-р схвалено Національну стратегію управління відходами в Україні до 2030 року, положення якої визначають цілі і принципи політики в цій сфері відповідно до зобов'язань України щодо Угоди про асоціацію з ЄС.

Представлений електронний сервіс «esomara.gov.ua», який включає інтерактивну карту смітників України і мобільний додаток з функцією он-лайн оповіщення про їх виявленні [327].

На виконання Рамкової конвенції про охорону та сталий розвиток Карпат, Верховною Радою прийнято Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо охорони лісів», який забороняє рубки лісу в первісних лісах, вводить адміністративну відповідальність за знищення та пошкодження лісів.

Також прийнято розпорядження Кабінету Міністрів України від 31 травня 2017 року № 616-р «Про схвалення Концепції реформування державного нагляду (контролю) у сфері охорони навколишнього природного середовища України» [326].

Основним результатом 2018 року впровадження екологічних реформ є запровадження механізму стратегічної екологічної оцінки, прийняття нового порядку здійснення державного моніторингу вод відповідно до Водної Рамкової Директиви.

Однак, незважаючи на зазначені кроки в нормативно-правовій сфері, в цілому рівень виконання зобов'язань України перед ЄС по такому напрямку, як навколишнє середовище і цивільний захист за підсумками 2018 року перебувала на рівні всього 22% від запланованого [316].

Подальше приведення нормативно-правової бази України в екологічній сфері у відповідність до законодавства ЄС, має передбачати удосконалення механізму оподаткування еколого-небезпечної діяльності суб'єктів господарювання шляхом введення європейського принципу «забруднювач платить» в повній мірі, що сприятиме зменшенню забруднення навколишнього середовища.

Державі, з одного боку слід зацікавити суб'єктів господарювання в здійсненні природоохоронних заходів шляхом підвищення ефективності державного контролю за використанням надр та охороною навколишнього середовища, а з іншого - встановити більш жорстку відповідальність за екологічні порушення, адже охорона навколишнього середовища принесе необхідний результат тільки тоді, коли забруднення буде економічно не вигідним для фізичних і юридичних осіб. Необхідно посилити примусову складову

відповідальності бізнесу шляхом підвищення штрафних санкцій. Розмір штрафів за порушення норм природоохоронного законодавства повинен відповідати економічним збиткам від порушення навколишнього середовища та перевищувати вартість попереджувальних заходів.

Необхідно на державному рівні запровадити обов'язковість здійснення екологічного аудиту і сертифікації підприємств за європейськими стандартами, які здійснюючи господарську діяльність, забруднюють навколишнє середовище і негативно впливають на екологічну ситуацію.

Тому система екологічного моніторингу, як важлива складова системи державного управління в сфері природокористування, екологічної безпеки, формування державної політики сталого розвитку, виконання міжнародних зобов'язань України у природоохоронній сфері вимагає принципового удосконалення, що дозволить дати обґрунтовану оцінку характеру змін загроз в екологічній сфері та визначити пріоритетні напрямки їх нейтралізації. Необхідно доопрацювати нормативно-правову базу державної системи екологічного моніторингу та привести її у відповідність з директивами ЄС в цій сфері.

При цьому, органи державної влади повинні звертати першочергову увагу на застосування державно-приватного партнерства саме в питаннях, що стосуються екології та охорони навколишнього середовища, адже у всьому світі існує значний досвід успішної реалізації проектів державно-приватного партнерства саме в цій сфері.

Наприклад, в ЄС значна кількість проектів державно-приватного партнерства реалізується в таких сферах, як захист навколишнього середовища, водні ресурси, рекреаційні об'єкти, інші сфери природоохоронної діяльності [328; 329].

Обов'язковою також має стати запровадження екологічно орієнтованого підходу в галузеву політику країни, інтеграція екологічної політики в усі сфери суспільного життя, обов'язкове врахування екологічної складової при розробці та затвердженні всіх державних нормативно-правових документів, прийняття яких може мати значний вплив на екологію.

Угода про асоціацію між Україною та Європейським Союзом несе для агропродовольчого сектору нашої держави, як певні ризики так і надає можливості поступового розвитку та підвищення його конкурентоспроможності на світовому ринку.

До позитивних моментів можна віднести поступове полегшення взаємного доступу агропродовольчої продукції на внутрішні ринки країн Європейського Союзу; залучення європейських інвестицій в агропродовольчу сферу України; підвищення якості, безпечності та екологічних характеристик української аграрної продукції та продовольства (враховуючи більш високі вимоги ЄС).

До ризиків функціонування українського ринку агропродовольчої продукції в умовах дії Угоди про асоціацію з ЄС можна віднести: високий рівень підтримки аграрної сфери в ЄС, і, навпаки, значно менший рівень підтримки цього сектору економіки в Україні; несиметричність у торговельних режимах, зокрема, у рівні тарифного захисту аграрного сектору в Європейському Союзі та Україні; використання з боку ЄС спеціальних заходів щодо захисту своїх виробників від зростання обсягів імпорту та зниження цін, в той же час вказані захисні заходи Україна не може використовувати по відношенню до українських виробників [320; 331].

Актуальним в сучасних умовах є також питання адаптації агропродовольчої сфери України до міжнародних стандартів, наближення вітчизняного законодавства до європейських норм у сфері санітарних та фітосанітарних заходів (СФЗ).

Так, до кінця 2021 р. Україна має адаптувати в національне законодавство понад 250 актів ЄС за такими напрямками, як державний контроль у сфері СФЗ, безпечність харчових продуктів та кормів, здоров'я і благополуччя тварин, здоров'я рослин тощо. Тому для підвищення конкурентоспроможності виробництва агропродовольчої продукції необхідно прискорити процес впровадження європейських та міжнародних стандартів безпеки та якості продуктів харчування (НАССР, ISO, EN, Кодексу Аліментаріус) у сфері агропромислового виробництва [332].

Таке приведення санітарних та фітосанітарних заходів (СФЗ) і системи контролю безпечності харчових продуктів в Україні у відповідність до європейських вимог та практик сприятиме підвищенню рівня захисту життя і здоров'я людей, тварин та рослин в Україні, посиленню захисту прав українських споживачів харчової продукції, а також розширенню експорту агропродовольчої продукції до країн ЄС та третіх країн.

Все це вимагає від держави формування та реалізації відповідної політики, яка забезпечить досягнення таких загальнонаціональних цілей: гарантування продовольчої безпеки держави; лобіювання державних інтересів та маркетинг на міждержавному рівні; здійснення програм державної підтримки (оподаткування, кредитування тощо); лобіювання інтересів виробників агропродовольчої продукції на зовнішніх ринках; державний контроль за використанням сільськогосподарських земель; контроль якості та безпечності продукції; створення відповідних стимулів для розвитку переробки та виробництва продуктів з високою доданою вартістю; підтримка стратегічних напрямів розвитку галузі таких, як, органічне виробництво, насінництво, виробництво засобів захисту рослин та мінеральних добрив, зрощення та родючість ґрунтів; кооперація; дорадництво (освітні програми для сільського населення, фермерів) тощо.

На жаль, в сучасних умовах агропродовольча сфера не має власної незалежної інституції щодо стратегування, розробки державної політики та управління її реалізацією (раніше це було Міністерство аграрної політики та продовольства). Адже наприкінці серпня 2019 р. Верховна Рада затвердила склад Кабінету Міністрів, в якому Міністерство аграрної політики та продовольства було об'єднано з Міністерством розвитку економіки та торгівлі, що, в тому числі стало одним із факторів наростання негативних ефектів розвитку агропродовольчої сфери та розгортання низки негативних тенденцій у розвитку цієї провідної галузі української економіки [333].

Окрім того, зараз гостро стоїть питання відновлення довіри між аграрним співтовариством та державною владою в контексті проведення земельної реформи

та можливого відкриття ринку земель сільськогосподарського призначення. Ба більше, зважаючи на сучасні глобальні економічні ризики, нестабільність ситуації у зв'язку з пандемією коронавірусу та інші виклики, окреме міністерство, яке має відповідати за формування та реалізацію агропродовольчої політики, необхідне не лише цій галузі, але й всій економіці України.

Вважаємо, що країна, в якій агропродовольча сфера формує до 20% ВВП, а питома частка валютної виручки становить 40% [334], повинна мати профільний орган виконавчої влади, адже наявність профільного міністерства дає галузі власне представництво на рівні Уряду та дозволяє краще презентуватись на міжнародному (в тому числі європейському) рівні. Зрештою, Україна підписала Угоду про асоціацію з ЄС, де передбачена низка зобов'язань щодо реформування Міністерства АПК (і, вочевидь, воно має існувати).

Тому вкрай необхідним є вирішення питання про невідкладність повернення у склад Уряду України Міністерства аграрної політики та продовольства. Окрім того, є доцільним введення посади аграрного віце-прем'єр-міністра. Вважаємо, що лише за таких умов можна ефективно вирішувати складний комплекс проблем і завдань щодо розвитку агропродовольчої сфери України в умовах європейської інтеграції України.

Взагалі, Україні для вступу до ЄС потрібно пройти непростий шлях і прийняти одну з обов'язкових умов – адаптувати передовий європейський досвід «озеленення» аграрного бізнесу. Створення агробізнесом доданої вартості за рахунок принципів сталого розвитку має стати реальністю. Це стане можливим лише тоді, коли агропродовольчі компанії будуть комплексно підходити до побудови своїх бізнес-процесів, раціонально використовувати природні ресурси, піклуватись про збереженні навколишнього середовища, здійснювати контроль за небезпечними речовинами, викидами та відходами на кожному етапі виробництва, використовувати інноваційні та безпечні технології енергоефективності та енергозбереження [335, с. 45-46].

В агропродовольчій сфері країни настав етап змін та трансформацій, які стосуються, як законодавчої бази, так і способу ведення бізнесу загалом. Для того,

щоб успішно функціонувати на українському та міжнародному ринку (в т.ч. європейському), агробізнесу вже недостатньо тільки виробляти та реалізовувати продукцію, а потрібно вести господарську діяльність стало, етично, прозоро та відповідально, відповідно до міжнародних принципів і стандартів.

Висновки до третього розділу

У науковій літературі відсутня єдність розуміння сутності поняття не тільки європейської інтеграції в цілому, а й поняття «інтеграція», зокрема.

Теорії інтеграції містять важливі положення щодо закономірностей як процесу розширення Європейського Союзу, так і процесу вступу до його складу нових членів. Чіткі уявлення про результати досліджень західних науковців надають змогу прогнозувати основні елементи інтеграційних стратегій ЄС і держав-кандидатів на вступ. Досить оптимістичним є висновок неофункціоналістів щодо неминучості розширення Євросоюзу в майбутньому, оскільки на сучасному етапі цей процес є важливим чинником поглиблення інтеграції.

На наш погляд, вказану концепцію «багаторівневого управління» європейською інтеграцією доцільно, окрім наднаціонального, національного та регіонального доповнити також місцевим рівнем взаємодії. Багаторівневе управління характеризує зміни відносин між суб'єктами на різних територіальних рівнях. Багаторівнева теорія управління об'єднує традиційно окремі області внутрішньої та міжнародної політики й підкреслює дедалі більшу відмінність між цими сферами в контексті європейської інтеграції.

На наш погляд, вказану концепцію «багаторівневого управління» європейською інтеграцією доцільно, окрім наднаціонального, національного та регіонального доповнити також місцевим рівнем взаємодії.

Багаторівневе управління характеризує зміни відносин між суб'єктами на різних територіальних рівнях. Багаторівнева теорія управління об'єднує

традиційно окремі області внутрішньої та міжнародної політики й підкреслює дедалі більшу відмінність між цими сферами в контексті європейської інтеграції.

Інтеграція економічних систем має свою циклічність і розвивається в певній послідовності. Взаємодія систем знаходиться в постійній динаміці, розвиток, при цьому, відбувається по яскраво вираженою траєкторії: взаємопроникнення, зрощення, поглинання, повна інтеграція.

Підсумовуючи роль і значення взаємодії економічних систем можна стверджувати, що їх інтеграція носить комплексний характер і демонструє детальний аналіз внутрішніх і зовнішніх процесів держави як системи на макроекономічному рівні.

Європейський союз є багатограним політичним утворення, де максимально позитивно представлені інтереси країн-учасниць на всіх рівнях взаємодії. З одного боку, така система виглядає бюрократичною й громосткою, але з іншого боку, якою вона має бути щоб враховувати інтереси соціально-економічні, внутрішньо- та зовнішньополітичні, науково-технічні тощо, країн-членів Євросоюзу. Інституційна структура дозволяю приймати рішення та проводити планування стратегічної діяльності інтеграційного об'єднання на далеку перспективу використовуючи п'ятирічні періоди. Що було б складно реалізувати без добре організованої координації роботи інституцій Євросоюзу.

Затвердження Стратегії інтеграції України до ЄС позитивно вплинуло на розвиток відносин, адже передбачалося створення певних передумов для набуття Україною статусу члена Європейського Союзу.

Формування та реалізація державної енергетичної політики в умовах європейської інтеграції України має сприяти: підвищенню рівня енергетичної безпеки, як важливої складової забезпечення національної безпеки; проведенню модернізаційних енергоефективних та енергозберігаючих реформ в усіх галузях економіки та сферах суспільного життя; впровадженню європейських стандартів функціонування енергетичної сфери; вирішенню існуючих екологічних проблем та збереження довкілля через декарбонізацію енергетики та розвиток відновлюваних джерел енергії.

Державна політика у сфері європейської інтеграції має відповідати також принципам: узгодженості та упорядкованості; прогнозованості та результативності, економічної доцільності, соціальної та екологічної відповідальності, що сприятиме підвищенню її дієвості та ефективності.

Проведення секторального аналізу співпраці України з Європейським союзом дозволяє показати основні галузі, в яких Україна досягла певних успіхів.

Таким чином, формування та реалізація державної політики в екологічній сфері в умовах європейської інтеграції України має відбуватися шляхом: стабілізації і поліпшення стану навколишнього середовища шляхом врахування екологічних питань при досягненні цілей соціально-економічного розвитку країни; реалізації пріоритетних національних і державних програм з метою створення умов для стійкого збалансованого розвитку держави; вдосконалення механізмів формування та реалізації державної політики в екологічній сфері в напрямку створення ефективної державної системи забезпечення екологічної безпеки країни; реалізації екологічних програм, спрямованих на поліпшення якості повітря, води, розвиток заповідної справи та створення цілісної екологічної мережі відповідно до європейських стандартів.

Стратегія розвитку агропродовольчої сфери України в контексті формування та реалізації державної політики у сфері європейської інтеграції має полягати у системній та всесторонній адаптації цього сектору економіки до нових умов і викликів та підвищення ефективності використання наявного її потенціалу. Євроінтеграційні процеси є важливими для подальшого розвитку національної агропродовольчої сфери, адже формуються нові можливості для експорту продукції з України до ЄС за умов належного підвищення її якості, безпечності та покращення екологічних характеристик, що й буде предметом подальших наукових досліджень.

За підсумками 2018 року Україні вдалося досягти певних змін в багатьох сферах, в тому числі у питаннях реформування енергетичної сфери держави.

В опублікованому у 2019 році Європейським Союзом Звіті про виконання Україною асоціації зазначається, що підхід до виконання Угоди про асоціацію є

максимально прагматичним і реалістичним та спрямований на приєднання до ринку ЄС (в тому числі до енергетичного) на таких самих умовах, які існують для держав-членів ЄС.

Однак далеко не всі результати формування та реалізації державної енергетичної політики в умовах європейської інтеграції України є позитивними. Недостатня інституційна спроможність міністерств заважає виконувати завдання Угоди вчасно та в повному обсязі, а наявність значного спротиву окремих груп інтересів знижує ефективність проходження євроінтеграційних законопроектів щодо енергетичної сфери в Верховній Раді України.

РОЗДІЛ 4. НАПРЯМИ УДОСКОНАЛЕННЯ ДЕРЖАВНОЇ ПОЛІТИКИ ТА СТРАТЕГІЇ У СФЕРІ ЄВРОПЕЙСЬКОЇ ІНТЕГРАЦІЇ УКРАЇНИ

4.1. Концептуальні підходи та геополітичні аспекти до формування державної стратегії у сфері європейської інтеграції.

Орієнтиром розвитку України в сучасних умовах є країни-члени Європейського Союзу, які мають ефективнішу систему державного управління, де громадяни є більш захищеними у своїх правах, мають вищий рівень життя та впевненість у майбутньому. Шлях до цього орієнтиру пролягає для України через процес європейської інтеграції – внутрішні реформи, викорінення корупції, адаптацію до європейських стандартів, економічну інтеграцію та політичну асоціацію з ЄС. Тому актуальними є питання формування та реалізації нової державної політики у сфері європейської інтеграції, яка відповідає існуючим викликам сьогодення.

Дослідники дають різні дефініції терміну «міжнародні відносини». Проте, вперше цей термін був вжитий Єремією Бентамом в кінці XVIII століття, який трактувався вченим як «спілкування між державами». З часом цей термін почали використовувати вже юристи для охарактеризування та пояснення видів міждержавних відносин. Окремо термін «міждержавні відносини» був вперше вжитий американським геополітиком Ніколасом Спайкменом, який пояснив його як відносини між особами (чи групами осіб), які представляють різні країни та нації. З цього пояснення випливає, що важливим аспектом є те, що їхні учасники є політично приналежними до різних держав світу [336].

На думку А. Вінер і Т. Дієз [337, с. 7], в своєму розвитку теорія регіональної інтеграції вже пройшла три етапи:

- 1) етап пояснення інтеграції (починаючи з 1960-х років);
- 2) етап аналізу європейського управління (починаючи з 1980-х років);
- 3) етап конструювання реального Євросоюзу (починаючи з 1990-х років).

Подібна періодизація тим більше заслуговує на увагу, що вона тісно пов'язана з практичною еволюцією ЄС. У 1960 роки йшла гостра боротьба між наднаціональним і міжурядовим принципами за чільну роль у визначенні характеру інституційної системи інтеграції; в 1980 роки реформа структурних фондів дала підстави говорити про багаторівневого управління, а Маастрихтський договір 1992 року послужив базою для оформлення політичної системи в ЄС, порівнянної з політичними системами національних держав. Розглянемо названі етапи на прикладі окремих теорій і концепцій з позиції геополітичних парадигм та причин їх появи, еволюцію становлення.

Європейський континент географічно починається від Атлантичного океану до Уральських гір. Його умовно можна поділити на три частини: Західну, Центральну та Східну. Географічний центр Європи розташований в Україні, в західній її частині. Кожна з частин Європи має свій геополітичний центр, який змінюється в залежності від історичного періоду і домінування великих регіональних держав. Сьогодні регіональними лідерами в Європі виступають Німеччина як лідер ЄС і Російська Федерація як лідер Євразійського економічного союзу. Ці країни всю свою історію змагаються за регіон Центральної та Східної Європи.

Протягом свого існування термін «Східна, а також Центральна Європа» пройшов крізь низку змін щодо його трактування та вироблення понять. До Другої світової війни Північна частина кордону між Східною та Центральною Європою зазвичай проходила по р. Ельбі, між слов'янами та германцями. Опублікована у 1913 році Католицька Енциклопедія вказує, що до Східної Європи ставилися Балканські держави, а також частини таких країн як Австро-Угорщина і Російська імперія.

Регіон Центральної та Східної Європи ніколи не виглядав як єдиний простір в політичному, економічному, так і в культурному відношеннях. Доля народів, що перебували на цій території визначалася пануванням тут великих і давно сформованих держав, які вели боротьбу за панування над «малими народами». Багато століть тут правили Османська імперія, Австрія, а потім Австро-

Угорщина, інші землі були підпорядковані Пруссії і Росії. Зазначені країни прагнули підкорити країни середньої Європи або поділити їх між собою, вибудовували стратегії з урахуванням політичних цілей та географічних особливостей зазначених земель. Зазначені концепції згодом переросли у геополітичні доктрини, які є актуальним й на сьогоднішній день.

У роки «холодної війни» до Східної Європи відносили усі соціалістичні країни Європи, включаючи у Варшавському договорі Югославію, яка не була його підписантом, участь і згодом вийшла з нього Албанію.

Згідно із визначенням ООН, до Східної Європи входять наступні держави: Білорусія, Болгарія, Угорщина, Молдова, Польща, Румунія, Росія, Словаччина, Україна і Чехія. Колишні радянські республіки Закавказзя (Грузія, Вірменія, Азербайджан), які розташовуються в регіоні, суміжному Східній Європі, цілий ряд джерел відносять до європейського політико-культурного простору. Термін, який використовується для характеристики групи країн, тісно пов'язаних в рамках економічної, політичної інтеграції до падіння СРСР.

Західні держави продовжували контролювати цей регіон в період між двома світовими війнами. А після розпаду Радянського Союзу і соціалістичної співдружності вони повернули тут свої позиції.

Євроінтеграція – це теж своєрідне підпорядкування Центральної та Східної Європи союзу західних держав з європейськими цінностями, до яких відносяться національна державність, християнська релігія, традиційні мораль і трудова етика.

Серед основних геополітичних шкіл і напрямків, що впливають на цілісність і динаміку розвитку Європейського регіону як системи можна виділити наступні:

- 1) англо-саксонська;
- 2) євразійська;
- 3) німецька.

На сучасному етапі можна виділити польську школу геополітики та актуальною для вивчення українську школу.

Англійська школа геополітики розглядає Євразійський континент, тобто «Heartland», як «Серце світу», який є центром глобальних політичних процесів. Х.Маккіндер надавав велику геополітичну значимість «Хартленду» через його величезні запаси природних ресурсів, і називав її «великою природною фортецею» людей «цивілізації суші». Висунута їм теза: «Дорога до панування над «Світовим островом» (Європа, Азія, Африка) лежить через панування над Хартлендом».

Зокрема, в роботі «Демократичні ідеали та реальність» 1919 року було додатково введено поняття східноєвропейський «стратегічний Хартленд» до території якого були включені басейни Чорного і Балтійського морів, так як ці моря пов'язані з великою водою (океанами) вузькими протоками і можуть перебувати під контролем будь-якої держави (Німеччини, Австро-Угорщини та ін.) Також Х. Маккіндер зазначив, що «Хартленд» оточений важкопереборними просторами з усіх боків крім Західного, де він відкритий для взаємодії з країнами «внутрішнього півмісяця» (Західною Європою). Тому регіон Східної Європи набуває особливої значущості в світовій політиці. Саме тут можуть виникати або великі конфлікти або розвиватися співпраця між «Хартлендом» і морськими державами (країнами «цивілізації моря») [338, с.178].

Іншими словами: «Євразія з центром в Росії, є віссю світової політики», і основною причиною постійного суперництва англо-саксонської і російської цивілізацій. Основна мета англо-саксонської цивілізації – це розділення або ослаблення Росії. Свідченням тому може слугувати знаменитий меморандум міністра внутрішніх справ Пальмерстона від 19 березня 1853 року надовго визначив цілі англійської політики по відношенню до Росії: «Аланди і Фінляндія повертаються до Швеції. Частина Прибалтики передається Пруссії. Самостійне королівство Польське відновлюється як бар'єр між Німеччиною і Росією. Волощина, Молдавія і гирлі Дунаю відходять до Австрії. Крим, Черкесія і Грузія відокремлюються від Росії. Крим і Грузія віддаються Туреччині, а Черкесія стає або незалежною, або пов'язаною із султаном, як сувереном» [339]. Як видно з плану Пальмерстона, політика англо-саксів до сьогоденних днів особливо не

змінювалася, а тільки вдосконалювалася. Що можна простежити в роботах сучасних стратегів геополітики США З. Бжезинського «Велика шахівниця» [340] і Дж. Фрідмана «Велика Чорноморська стратегія» [341].

Після розвалу СРСР, З. Бжезинський, з нових незалежних держав окремо виділяє Україні: «... як нова і важлива держава на євразійській шахівниці, яка є геополітичним центром, тому що саме її існування як незалежної держави допомагає трансформувати Росію. Без України Росія перестане бути євразійською імперією. Без України Росія все ще може боротися за імперський статус, але тоді вона стала б в основному азійською імперською державою ... » [340, с. 11]. Його теза про недопущення поглинання Росією України, є головним стратегічним завданням З. Бжезинського, в якому він бачить – недопущення возз'єднання коопераційних зв'язків Росії, України і Білорусії – як основи прогресивного ядра колишнього СРСР.

Німецьку школу геополітики умовно можна розділити на два основних напрямки:

Перший напрям – «таласократичний», що належить до «цивілізації моря» – має своїм джерелом національну незадоволеність німців, яка полягає у відлученні їх від процесу створення колоніальних імперій і поразок у Першій світовій війні.

Основною тезою засновника німецької школи геополітики Ф. Ратцель, є розширення «життєвого простору» («Lebensraum»), що в наш час можна трактувати як розширення свого впливу за допомогою силового (військового) або інтеграційного економічного простору. Саме ця стратегія, доопрацьована і обґрунтована іншим представником цієї школи - Р. Челленом, основна ідея якого говорить про «Необхідність об'єднання Європи під егідою Німеччини» [342]. Яка, на сучасному етапі, за допомогою інтеграційної та економічної дипломатії, проявляється у розширенні Євросоюзу, у тому числі з перспективою залучення України до ЄС як країни в якій розташований географічний центр Європи.

Другий напрям «телулократичний» або «континентальне», виражений у працях Альфреда фон Тирпица – стратегії «Серединної Європи», тобто розширення торгово-економічного і культурного співробітництва в Європі, через

об'єднання зусиль Німеччини, Росії, Японії та Франції, в боротьбі з британським могутністю.

У цій стратегії німецький торговельний і військово-морський флот грав би вирішальну роль, тим більше що Австро-Угорська імперія морського флоту не мала взагалі. Ця геостратегія, стратегія південного напрямку, передбачала і просування німецького капіталу і культури в Африку, і подальшу конкуренцію з провідними колоніальними державами в усьому світі. Якщо говорити про партійно-ідеологічної забарвленні, то «південна» геостратегія німецького імперіалізму висувалася і підтримувалася націонал-ліберальною партією, а «східна» – консерваторами. Таким чином, будівництво флоту відкритого моря, яким безпосередньо керував А. Тирпиц, вписується в «південну» економіко-культурну, більш мирну, колоніальну стратегію, що спирається на інтереси торгової і промислової буржуазії, яка прагнула до «мирної» боротьбі за сировинні ресурси і ринки збуту [343].

Карла Хаусхофера – запропонував доктрину «континентального блоку» за допомогою створення осі Берлін-Москва-Токіо, тобто об'єднання зусиль двох континентальних держав проти країн «цивілізації моря».

К. Хаусхофер належав, до числа тих, хто прагнули до посилення політичної могутності німецької держави та мали на увазі індустріальний розвиток, культурний підйом і геополітичну експансію. Але саме становище Німеччини в Центрі Європи, просторове і культурне «Mittellage», робило її природним противником західних, морських держав Англії, Франції, в перспективі США.

К. Хаусхофер проводив у своїх статтях і книгах лінію, яка отримала назву «Ostorientierung», тобто «Орієнтація на Схід», оскільки припускала самоідентифікацію Німеччини, її народу і її культури як західного продовження євразійської, азійської традиції. У зв'язку з цим слід підкреслити, що концепція «відкритості Сходу» у К. Хаусхофера зовсім не означала «окупацію слов'янських земель». Розширення німецького життєвого простору «Lebensraum» планувалося К. Хаусхофером не за рахунок колонізації російських (радянських) земель, а за

рахунок освоєння гігантських незаселених азійських просторів і реорганізації земель Східної Європи [344].

Також К. Хаусхофер представив геополітичну концепцію. Яка випередила свій час та на сучасному етапі найшла своє відображення у появі великих інтеграційних (регіональних) угруповань економіко-політичного характеру.

Після першої світової війни Німеччина втратила всі свої колонії. Повернення колоній зажадало перегляду умов Версальського договору, і це привело К. Хаусхофера до більш загальної оцінки Німеччині у світі. В результаті в 1920-1940 роки виникла концепція «пан регіоналізму» («концепція великого простору») як інтерпретація поняття про глобальні економічні регіони. Пан-регіони К. Хаусхофера були більше, ніж просто економічні блоки. Вони були засновані на «пан-ідеях», які забезпечували ідеологічний базис для регіону. К. Хаусхофер писав, що в другій половині ХХ століття геополітичні структури, що розвиваються по меридіональним напрямкам (США - Латинська Америка; Європа - Африка; Японія - Океанія; «стратегія теплих морів» СРСР), зміняться широтним поневоленням США всієї планети. Звідси впливало прагнення автора поділити світ задалегідь.

Геополітична школа К. Хаусхофера розробила «концепцію великого простору», проявляючи інтерес до низки теорій, популярних в 20 роки:

- пан-європейської,
- пан-азійської,
- пан-американської,
- пан-російської.

Це великі континентальні об'єднання – веління часу; промисловість стає занадто спеціалізованою, складною, потреба в сировині для товарів постійно зростає, що дуже обмежує простір звичайних національних держав. Внаслідок цього народи повинні орієнтувати свій розвиток у напрямку нової форми політичної організації: великого простору. Згідно з концепцією К. Хаусхофера, це такі великі простори як:

- 1) Євроафрика, в якій має панувати франко-німецький тандем;

2) Радянська Росія, яка має поширити свій вплив на Персію, Афганістан і Індійський субконтинент;

3) Східна Азія, як має бути перегрупована навколо Японії, рушійної сили регіону;

4) Північна і Південна Америки – мають бути під керівництвом Сполучених Штатів.

Він розглядав союз Німеччини і Росії як ядро євразійського союзу з більш широким трансконтинентальним блоком, до якого включав Китай і Японію. Протягом 20-30 років К. Хаусхофер не втомлювався закликати Японію до зближення з Китаєм і Радянським Союзом, виступаючи одночасно за зміцнення радянсько-німецької дружби. В цілому К. Хаусхофер оцінював Радянський Союз як азійську державу. Європа, включаючи слов'янські землі Східної Європи, повинна була, на його думку, об'єднатися під керівництвом Німеччини та в цьому виді служити свого роду «геополітичним аргументом» в переговорах з Росією з питання про долю Євразії. Німецькі геополітики розраховували підвести Росію до добровільної згоди про контроль Німеччини над Євразією [345].

Карла Шмітта - систематизувати і обґрунтував витoki суперництва цивілізацій «моря» і «суші», тобто протистояння двох «великих просторів» («Grossraum») – англо-саксонського і континентально-європейського [346].

«Євразійська школа» розглядає Євразію як єдине ціле і розглядає «Heartland» як цілісний простір, де основними об'єднувачами виступали Російська імперія і Радянський союз.

Основні постулати зазначеного геополітичного напрямку:

- Євразія – це особливий материк, для якого властивий одноманітний ландшафт, обмежений природними межами;
- Євразія в своїх кордонах приблизно збігається з Росією;
- не можна ототожнювати Євразію з Азією;
- епоха панування Заходу повинна змінитися часом лідерства Євразії;
- Європа поділяється на дві частини Західну Європу та Східну Європу, яка включає в себе й країни Центральної Європи, тому «Східна Європа»

є континентальною частиною Євразії і не належить до морської частини Європи;

- територію Євразії складають Східно-Європейська, Західно-Сибірська і Туркестанская рівнини [347].

Таке бачення геополітичного простору з боку Євразійської школи вступає у суперечки з геополітичними поглядами європейських шкіл, а саме регіон (країни) Центральної та Східної Європи. На сучасному етапі це виражається у конкуренції між європейською та євразійському регіональних інтеграційних угруповань.

Найвідоміша геополітична концепція Польської держави є ідея «Міжмор'я». Перший маршал Польщі Юзеф Пілсудський розумів, що безпека країни обумовлена створенням альянсу сильних держав на Сході та створенні «санітарного кордону» між Польщею і Росією. Це було необхідно, щоб зупинити російську експансію на Захід. Ю. Пілсудський зробив стратегічною метою формування федерації незалежних держав в Балтійсько-Чорноморсько-Адріатичному Міжмор'я, істотним елементом в якому була й Україна.

Ю. Пілсудський стратегічно вбачав, що ефективно протистояти російській агресії можна тільки силами країн Центральної та Східної Європи. Тому він мріяв про створення великої федерації Польщі, України, Литви, Латвії, Естонії, Білорусії, Чехословаччини, Угорщини, Румунії, Югославії та Фінляндії, яка спиратиметься на три кавказькі республіки – Азербайджан, Вірменію та Грузію. Об'єднання цих країн в одному союзі створило б у Центральній Європі територіально згуртований організм.

Концепцію «Міжмор'я» доповнювала інша геополітична доктрина Ю. Пілсудського - «Прометеїзм», тобто ідея розпаду Росії на національні держави. У союзу Польщі та України був потенціал, щоб переламати російське панування.

І така спроба була, в кінці 30-х років польський міністр закордонних справ Юзеф Бек намагався продовжити ідею Ю. Пілсудського, пропагуючи в дипломатичних колах створення «Третьої Європи» – союзу Польщі, Румунії та Угорщини.

Під час Другої світової війни концепцію альянсу країн, що лежать на Балтійському, Чорному і Адріатичному морі воскресив генерал Владислав Сікорський, який в 1942 році ініціював дискусію між грецьким, югославським, польським і чехословацьким урядом у вигнанні. Сікорський дотримувався позиції, що післявоєнна Центральна Європа повинна стати політично впорядкованим простором національних держав, об'єднаних за принципом конфедерації. Але ця концепція не зустріла схвалення ні в СРСР, ні у союзників. Що найгірше, прихильники ідеї «Міжмор'я», «Прометеїзму» і польсько-українського союзу гинули в результаті замахів Тадеуш Голушко, Симон Петлюра, Владислав Сікорський.

Ці ідеї на сучасному етапі продовжили польські політичні діячі й тому польські геополітичні ідеї не втратили свої актуальності. Один з ініціаторів відродження «Європейської конфедерації» був і загиблий президент Польщі Лех Качинський. Саме він пропонував провести конференцію про «Міжмор'я», користуючись новими можливостями – політичними змінами в Україні, пов'язаними з першим Майданом 2004 року.

Новий поштовх плану «Міжмор'я», який виник в 2015 році, пов'язаний зі зміною керівництва Польщі. Новий президент Польщі, Анджей Дуда висловився за відродження даного проєкту конфедерації. Причому він зазначив, що ключова роль у цьому проєкті відводиться не тільки Україні, проте спиратися він буде і на нововиявлені можливості. Йдеться про водорозділах між Азією та Європою, а також про створення нової регіональної противаги, як регулятора сил та гарантії стабільності. Цьому сприяють й настрої ряду політичних кіл в Британії. Причому включення до плану «Міжмор'я» України, швидше за все призведе до посилення партнерської ролі США і Канади для Польщі й України, а також Британії [348].

Українську школу геополітики можна умовно поділити на три основні напрямки:

Перший - «Західна школа» (С. Рудницький, Ю. Липа, М. Драгоманов, Б. Крупницький, Д. Донцов та ін.) Яке бачить існування України переважно в західному векторі розвитку;

Другий - «Східна геополітична доктрина» (Т. Шевченко, П. Куліш, М. Костомаров, І. Франко та ін.) Розглядає територію України як неодмінну складову Російської імперії в різних її варіантах - або централізованому або «союзному», або автономному. Але головною ідеєю є «природність» культурно-економічно-політичного тяжіння території України до північного сусіда.

Третій - «центристська» (М. Грушевський, А. Дергачов, М. Кулінич, І. Зінько та ін.) - специфіка геополітичного стану України полягає в її приналежності одночасно до просторів - Європи і Євразії, що обумовлює її балансування між Заходом і Росією.

Першим українським політичним теоретиком, який послідовно і переконливо обґрунтовував потребу європейського цивілізаційного і політичного вибору України, а також розробки і втілення у майбутньому збалансованої національної політики як на Заході, так і на Сході Європи, можна вважати М. Драгоманова, – пропагандиста західноєвропейського вектора в геополітичній думці України. Він обґрунтовано довів нерозривність вирішення «українського питання» з загальноєвропейськими процесами на європейському континенті, тобто необхідність зв'язку України із Західною Європою. М. Драгоманов наголошував на необхідності проведення активної політики для вирішення цього питання не як виключно внутрішньо українського, а як важливого з-поміж інших проблем влаштування народів Східної Європи на засадах втілення у життя прав нації на національне самовизначення. Він закликав активно діяти на інтелектуальній і політичній сцені Європи, а також висловлювався на користь найактивнішої української політики у регіональному та континентальному європейському контексті. Власне за його переконанням, українське питання як складова майбутнього політичного устрою Європи могло вирішуватися лише через полагодження українських національних прагнень із подібними ж устремліннями східноєвропейських народів. При цьому він враховував необхідність утворення сприятливого зовнішньополітичного оточення для майбутньої вільної України: «Українські думки про волю свого люду можуть здійснитися тільки при волі всього Сходу Європи од Австрії до Сибіру. Таким

чином, метою розумної української праці має бути не саме тільки українство, а й спільна праця всіх людей, від Сербів і Чехів до Московин, праця до Восточно-Європейського народоправства» [349, с. 217].

М. Драгоманов одним із перших доклав значних зусиль до визначення важливої складової будь-якої національної свідомості – геополітичної ідентичності, тобто визначення свого місця серед інших націй і держав, формулювання зовнішньополітичних пріоритетів національної політики як у регіональному, так і в загальноєвропейському вимірі, уявлень про головні цінності взаємодії та діалогу з представниками європейської та світової спільноти. Передусім М. Драгоманов намагався визначити ту систему геополітичних, цивілізаційних координат, в якій перебувала Україна.

Фундатором української геополітики вважається відомий географ, академік АН України, професор С. Рудницький. У своїй книжці «Україна та українці» він висловлює надзвичайно важливу геополітичну ідею: геополітичне значення України полягає у її положенні на Чорному морі й у безпосередньому сусідстві з Близьким та Середнім Сходом. В своєму дослідженні С. Рудницький дійшов висновку, що на заході Росії й на півдні Східної Європи, значною мірою на місці України, але на значно більшому просторі, на якому мешкають переважно українці, існує особлива територія. Вона являє собою «географічну єдність, самостійну та відокремлену від сусідніх земель: Молдови, Угорщини, Польщі, Білорусії, Московщини», на півдні простягається до Чорного моря, Карпат та Кавказу, на півночі – до Полісся [350, с. 78].

С. Рудницький вважав, що противагою російському імперіалізму має стати створення так званої «Балтійсько-понтійської федерації» у складі Фінляндії, Естонії, Латвії, Литви, Білорусії та України. Така федерація має будуватися на двох підвалинах. По-перше, мається на увазі єдність регіону розташування держав – Східна Європа. По-друге, усі ці держави об'єднує спільна мета – прагнення цих країн, як колишніх окраїн Росії, до незалежності. З цієї федерації виключалися і Польща і Росія. На думку С. Рудницького, це пов'язано з тим, що в Росії панувала деспотична форма влади, а Польща за своїм укладом належала до Середньої

Європи. Отже, федерація має стати бар'єром проти російського експансіонізму у Серединній і навіть Західній Європі.

Відомий український історик, публіцист та політичний діяч В. Липинський наприкінці 1926 року видав книгу «Листи до братів-хліборобів», деякі моменти якої не втратили своєї актуальності й сьогодні [351, с. 98].

В. Липинський пропонував три можливих сценарії такої активної політики:

- 1) як авангард демократичного Заходу в руйнуванні Російського Сходу;
- 2) як авангард охлократичного Сходу в руйнуванні Заходу;
- 3) як авангард в органічному відродженні Російського Сходу, в його оборони як перед західною демократією, так і перед азійською охлократією.

Перша політика вже монополізована Польщею, друга – монополізована Москвою, отже, ставши на перший або другий шлях розвитку, Україна опиниться під впливом Польщі або Москви. Тільки третій варіант розвитку є нашим традиційним національним шляхом. Навіть у справах, так званих міжнародних комбінацій, Україна зможе обернути їх собі на користь лише тоді, коли вона в питаннях «Російського Сходу» стане фактором позитивним, коли відродження трьох Русей (у якому вона здатна зайняти перше місце) зміцнить їх спільну союзню силу. Не можна не визнати того, що три варіанти зовнішньої політики, окресленої понад 70 років тому, залишаються досить актуальними і в сучасних умовах.

Чільне місце у геополітичній думці займає чорноморський вектор. Ідея зони чорноморської співпраці, така приваблива для багатьох наших сучасних політиків, була популярною в українських колах уже в першій половині ХХ століття. Її однозначно вирішували і М. Грушевський, і С. Рудницький, і Ю. Липа. Припускаючи, що в майбутньому незалежна Українська держава буде найбільшою потугою в регіоні Чорного моря, ці діячі підкреслювали, що Україна не має прагнути до панування над цими країнами – ані політичного, ані економічного.

Зокрема, це висвітлено у працях Ю. Липи та Л. Бочковського. «Чорноморська доктрина» ґрунтується на ідеї «чорноморського простору», до

складу якого входить багато країн Причорномор'я, та визначальній ролі України серед них. «Чорноморський простір – це таке реальне геополітичне поняття, як Балтійський, як Східно- або Західносередземноморські простори. Окреслюють його сточища рік і морські узбережжя як лучбовий зв'язок, культурні й історично політичні традиції – як духовний зв'язок... Чорноморський простір становить географічну цілість, має свій геополітичний зміст, свою етнічну спільноту та власні вироблені торговельні, культурні й державні традиції, що зодноріднили психіку чорноморського населення. Проблема полягає у тому, щоб у цій геополітичній і культурній спільноті в сучасній текучості міжнародних відносин знайти волю до єдності та динаміки [352, с. 7-10].

Особлива роль відводилася Криму. Хто володіє Кримом, підкреслює Ю. Липа, той володіє Чорним морем. Україна може стати могутньою державою, якщо зуміє вести чесну і доброзичливу політику стосовно свого традиційного союзника – Білорусії. Її основними союзниками повинні стати Туреччина, країни Кавказу і Закавказзя, Болгарія. Майбутнє України може бути перспективним тільки у союзі з Болгарією і Туреччиною – причорноморськими країнами, які у прагненні до національної консолідації близькі до устремлінь України. Ю. Липа схилявся до Чорноморсько-балтійської федерації, до складу якої входили б Польща, Литва, Білорусь та Україна.

Представлені деякі актуальні геополітичні концепції української школи геополітики є актуальними й на сьогоднішній день. Теоретичні розробки українських вчених показують свою актуальність при побудові сучасних міжнародних відносин, у т.ч. й у євроінтеграційному напрямі. Саме західноєвропейська течія української геополітичної школи виступає основним орієнтиром сучасних державних, інтеграційних та зовнішньополітичних стратегій України.

Становлення нової Європи, яка ввібрала в себе більше десятка нових членів, економічно асоціюється з євро і яка має власними збройними силами швидкого реагування, з геополітичної точки зору можна вважати, справжнім «великим

вибухом», який, ймовірно, стане найбільш яскравим міжнародною подією нового століття.

Нові геополітичні реалії ставили нові виклики центральноєвропейським державам перед вибором, політики так чи інакше бачили приклад Західної Європи, де динамічно протікали процеси інтеграції, доповнення економічного союзу об'єднанням політичним, а ідеї та методи наближення ставали все популярнішими і привабливішими для решти європейських країн. Тобто центральноєвропейські держави повинні були для себе з'ясувати: або створювати свої власні регіональні об'єднання як етап загальноєвропейського наближення, або поодиноці наближатися до Європейського Союзу.

Усі ці та інші чинники в сукупності стали передумовою появи на європейському континенті великої кількості багатосторонніх регіональних і субрегіональних утворень, обумовлених здебільшого політичними чинниками. У своїх установчих документах ініціатори таких об'єднань обґрунтовували створення своїх організацій можливістю швидше й ефективніше з'ясувати питання інтенсифікації економічних відносин, їхньої стабілізації, прискорення коопераційних процесів і товарообігу, зняття перешкод у торгівлі, що надає переваги та розширює торговельно-економічні зв'язки, а в геополітичному вимірі слугує своєрідним стабілізуючим чинником. У політичному сенсі – це спільна репрезентація своїх інтересів і динамічний розвиток політичного дискурсу з європейськими, євроатлантичними інституціями та формування активного лобі, що не виключає і суперництва країн, щодо прискорення інституціоналізації відносин цих країн із Північноатлантичним альянсом і Євросоюзом [353].

Інтеграційні процеси в Європейському союзі демонструють найбільш досконалий рівень інституційних форм, як результат що був досягнутий у сучасному світі. Саме ці досягнення приваблюють та впливають не тільки на формування сучасної структури загальноєвропейського простору, але й на побудову сфери міжнародних відносин. Досвід європейської інтеграції перетворюється на один з чинників, який визначає перспективи розвитку інтеграційних процесів, як у Європі так і на глобальному рівні.

Перш за все зазначимо, що ЄС у геополітичному аспекті поводить ся вкрай амбітно. Цілі, поставлені Євросоюзом перед собою із зазначеного питання, автоматично роблять такі великі світові держави, як США, Росію та Китай геополітичними суперниками. Хоча Америка є природним союзником Європи, у неї самої є конкретні геополітичні інтереси.

З розвитком та розширенням Європейського союзу, відбувалось поліпшення існуючих та розробка нових геополітичних концепцій об'єднання виходячи із потреб сучасних умов і викликів. Розглянемо основні геополітичні концепції, які сприяли формуванню інституційних механізмів функціонування Євросоюзу як багатонаціонального інтеграційного об'єднання та загальних стратегії у сфері європейської інтеграції.

Геополітична концепція ЄС була сформульована на початку 70 років ХХ століття, в її основу було покладено ідею концепції «цивільної сили». Згідно з концепцією «громадянської сили», Євросоюз орієнтує своїх країн-членів на вирішення зовнішньополітичних завдань за допомогою інститутів співпраці та переважно на економічні важелі впливу. Вирішальне значення в цьому відношенні має за мету створення і розвиток спільних з партнерами структур, де сторони беруть на себе ті чи інші зобов'язання. Однак це не виключає в певних випадках й використання такого зовнішньополітичного інструменту впливу, як економічні санкції [354].

Іншими словами ЄС проводить свою зовнішню політику переважно економічними засобами, які можуть мати як позитивний характер (співробітництво), так і негативний (санкції). Ефективність застосування останніх залежить від масштабів економічної залежності партнера від Європейського союзу.

Окрім економічної, територіальної та соціокультурної експансії, Євросоюз використовує «інституційну експансію», діапазон якої варіюється від залучення «третьох країн» до обмеженої участі у загальних, регіональних та галузевих організаціях Євросоюзу, надання їм статусу від спостерігача до делегування країні необхідних повноважень щодо прийняття всіх європейських рішень, у разі

їх виконання домашніх завдань або позитивної інтеграції до ЄС. Доказом тому може слугувати активна й успішна реалізація стратегії ЄС – «Європейська політика сусідства».

Концепція «Ширша Європа – нове сусідство» охоплює країни, які є найближчими географічними сусідами ЄС: Україну, Молдавію, Білорусію, а також країни Північної Африки і Східного Середземномор'я. Сама по собі європейська політика «нового сусідства» не викликає заперечень з боку інших інтеграційних об'єднань і викликати не може, оскільки виражає природне прагнення виробити стратегію відносин Євросоюзу з його країнами-сусідами на перспективу.

Однією з основ зовнішньої політики Євросоюзу є «ефективний мультилатералізм» (дієве багатостороннє співробітництво), що дозволяє ЄС використовувати широкий набір інструментів зовнішньої політики для оперативного і ефективного відповіді на виклики сучасного світу.

ЄС широко використовує елементи так званої «м'якої сили», або «м'якого впливу», основними компонентами якої є надання міжнародної допомоги, а також зовнішні торговельні зносини і формалізовані економічні зв'язки з «третіми країнами». Євросоюз укладає з багатьма країнами різного роду угоди про партнерство, співробітництво і асоціації, в які, за європейською ініціативою, включаються також і політичні аспекти.

До цього слід зазначити, що задля зміцнення іміджу Європи в гуманітарній та культурній сферах. Прикладом може служити Болонський процес, мета якого створити єдине загальноєвропейський освітній простір. Привабливість цього процесу послужила одним із приводів приєднання до нього багатьох країн.

Серед інструментів реалізації загальноінтеграційних стратегій можна назвати такі: «загальні позиції» та «спільні дії», що включають в себе різного роду документи, прийняті Радою ЄС. «Спільні дії» використовуються там, де є можливість вийти на новий рівень співпраці при вирішенні приватних або технічних питань, зокрема, у вигляді консультативної допомоги державним

установам «третіх країн», а «загальні позиції» – у випадках, коли предметом розгляду були досить масштабні проблеми [355; 356, с.250-257].

Прикладом реалізації зазначених концепцій можуть слугувати «загальні стратегії», які визначають відносини ЄС з Україною та Росією, країнами середземноморського регіону, за винятком країн кандидатів на вступ до ЄС. До них відносяться «Угоди про партнерство та співробітництво» з Україною та Росією, а на основі відносин з країнами Середземномор'я лежить хартія про мир і стабільність. Доповненням до цих інструментів служать Загальні стратегії, які передбачають відносини з «третьми країнами», мають істотні спільні інтереси з країнами - членами ЄС.

Вступ більшості країн ЦСЄ в ЄС і НАТО змінює європейську карту. Відбувається розширення геополітичного простору Заходу на Схід, включаючи колишні радянські прибалтійські республіки. З'являється новий кордон, яка проходить не тільки в географічному, а й у цивілізаційному просторі через різне сприйняття західних цінностей, ставлення до демократії і громадянського суспільства. Нові кордони і нове сусідство радикально модифікують європейську геополітику. При цьому європейський механізм не був здатний забезпечити консенсус у питаннях зовнішньої політики і безпеки.

Геополітичний вузол, в якому сплітаються інтереси держав, що входять до ЄС, країн з різними перспективами та інтересами, ще більш заплутується зі вступом східноєвропейських держав. Отже, у перспективі головним викликом для Європи буде полягати не тільки в тому, щоб зберегти загальний ринок, а й в тому, як зміцнити політичне об'єднання.

Особливість функціонування Європейського Союзу полягає у тому, що всі держави-члени, які залишаються суверенними та незалежними, сформували зону стабільності, демократії, культурного розмаїття, свободи та сталого суспільного розвитку.

В сучасних умовах подальша реалізація інтеграційних проєктів у рамках ЄС відбувається, зокрема, через його розширення на Схід. Для України, яка прагне бачити себе в ЄС, євроінтеграція перетворюється не лише на мету, а й на гарантію

успішного реформування та забезпечення національної безпеки в різних сферах суспільного життя.

Стратегія інтеграції України до ЄС, яка була затверджена ще в 1998 р., передбачала комплекс стратегічних завдань у політичній, економічній, правовій та безпековій сферах, що мають бути реалізовані компетентними органами державної влади України для створення передумов для набуття Україною повноправного членства у Європейському Союзі [357].

Згідно зі Стратегією комунікації у сфері європейської інтеграції на 2018-2021 рр., яку було схвалено розпорядженням Кабінету Міністрів України від 25 жовтня 2017 р. № 779-р, європейська інтеграція у політичному вимірі пов'язана із створенням надійних механізмів політичної стабільності, демократії та безпеки [358].

Угода про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони (далі – Угода про асоціацію), яка набрала чинності 1 вересня 2017 р., відкрила новий етап у співпраці України та ЄС [359].

Згідно з Угодою, в усіх сферах, що становлять взаємний інтерес, між Сторонами повинен розвиватися та зміцнюватися політичний діалог, що сприятиме поступовій конвергенції із зовнішніх питань та питань безпеки для все більш глибокого залучення України до Європейської зони безпеки.

При цьому цілями політичного діалогу між Україною та ЄС є:

- поглиблення політичної асоціації та зміцнення політико-безпекової конвергенції та ефективності;
- сприяння міжнародній стабільності та безпеці на основі ефективної багатосторонності;
- посилення співробітництва та діалогу між Сторонами з питань міжнародної безпеки та антикризового управління, зокрема з метою реагування на глобальні й регіональні виклики та основні загрози;

- пришвидшення зорієнтованого на результат та практичного співробітництва між Сторонами для досягнення миру, безпеки й стабільності на Європейському континенті;
- зміцнення поваги до демократичних принципів, верховенства права та доброго врядування, прав людини та основоположних свобод, у тому числі прав осіб, які належать до національних меншин, недискримінації осіб, які належать до меншин, і поваги до різноманітності, а також внесок у консолідацію внутрішніх політичних реформ;
- розвиток діалогу та поглиблення співробітництва між Сторонами у сфері безпеки та оборони;
- сприяння принципам незалежності, суверенітету, територіальної цілісності й непорушності кордонів [359].

Отже, аналізуючи вищенаведені цілі політичного діалогу між Україною та ЄС згідно з Угодою про асоціацію, можна зазначити, що саме безпекова складова, протидія викликам та загрозам, оборона, забезпечення територіальної цілісності є пріоритетом співпраці сторін.

У сфері зовнішньої політики, національної безпеки та оборони Україна продовжує практику приєднання до заяв та позицій ЄС з актуальних міжнародних питань, у тому числі в рамках міжнародних організацій. Протягом 2017 р. Україна приєдналася до 424 заяв (з 504), а загалом, починаючи із 2005 р. – до 5344 (із 6486) [326].

Політичний діалог Україна-ЄС залишається на високому рівні та відбувається в рамках існуючих механізмів, в тому числі забезпечено координацію підходів України та ЄС до оцінки та засудження дій Росії проти міжнародного миру й безпеки та застосовуються відповідні заходи протидії.

За участі експертів НАТО, США та ЄС розроблено проект Закону України «Про національну безпеку України», який має привести стандарти національної безпеки і оборони у відповідність до стандартів ЄС. Відповідно до положень законопроекту, Україна ставить перед собою завдання членства в Європейському

Союзи і НАТО, що має бути безумовною гарантією безпеки, суверенітету та територіальної цілісності нашої держави.

Продовжується робота, спрямована на підвищення ефективності діяльності Консультативної місії ЄС з реформування сектору цивільної безпеки та забезпечення практичної результативності діяльності з урахуванням актуальних безпекових викликів, що стоять перед нашою державою.

Угода про асоціацію передбачає також співпрацю Сторін в питаннях імплементації міжнародних стандартів та оперативного співробітництва щодо запобігання та боротьби з легалізацією (відмиванням) коштів та фінансуванням тероризму.

У 2017 році продовжувалося виконання Стратегії розвитку системи запобігання та протидії легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення на період до 2020 року. Затверджено План заходів із реалізації Стратегії на 2017-2019 роки та розпочато його практичне впровадження. Крім того, Держфінмоніторинг спільно з Мінфіном та іншими суб'єктами фінансового моніторингу розпочали розробку законопроекту, що має на меті імплементувати акти права ЄС у цій сфері – Регламент ЄС №2015/847 про інформацію, що супроводжує грошові перекази, та Директиву 2015/849 про запобігання використанню фінансової системи для цілей відмивання грошей або фінансування тероризму [326].

Україна та ЄС продовжують співпрацю у сфері протидії спільним загрозам. Зберігається високий рівень приєднання України до заяв та декларацій від імені ЄС, що свідчить про спільність поглядів та підходів у питаннях врегулювання і належного реагування на регіональні та глобальні виклики. За 2018 рік Україна приєдналася до 492 з 588 заяв та декларацій ЄС [316].

У червні 2018 року схвалено розроблений за підтримки європейських експертів Закон України «Про національну безпеку» (від 21.06.2018 № 2469-VIII), який передбачає реформування сектору безпеки України відповідно до стандартів

ЄС і НАТО та запровадження цивільного контролю в органах сектору безпеки [360].

Україна та ЄС досягли політичного консенсусу щодо приєднання до ряду ініціатив ЄС щодо удосконалення спроможності протидіяти кіберзагрозам: залучення до роботи Агентства з питань мережевої та інформаційної безпеки Європейського Союзу (ENISA); Європейського центру досліджень та компетенцій з кібербезпеки; тренінгів ЄС щодо координації механізмів спільного реагування ЄС та держав-членів на масштабні інциденти і кризові ситуації в галузі кібербезпеки.

З метою активізації дій Національної поліції щодо протидії організованій злочинності у тісній співпраці з Консультативною місією Європейського Союзу та Посольством США в Україні у структурі кримінальної поліції Національної поліції створено Департамент стратегічних розслідувань. У 2018 р. правоохоронними органами України викрито 280 організованих груп і злочинних організацій: встановлена сума матеріальних збитків, завданих їх протиправною діяльністю, складає 192 млн. грн. Використовуються можливості отримання інформації через міжнародні організації (Інтерпол, Європол, Європейське бюро з питань боротьби з шахрайством (OLAF)).

Підрозділами Нацполіції та Державної служби фінансового моніторингу України закінчено розслідування кримінальних проваджень відносно 9 організованих груп і злочинних організацій, причетних до легалізації (відмивання) доходів, отриманих злочинним шляхом. У ході досудового розслідування відшкодовано 22,4 млн. грн., накладено арешт на доходи на суму 596 млн. грн. [316].

Імплементатіі норм четвертої Директиви (ЄС) 2015/849 та норм Регламенту (ЄС) 2015/847 має сприяти доопрацювання законопроекту про внесення змін до деяких законодавчих актів України у сфері запобігання та протидії легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення [316].

Отже, вже зараз можна констатувати, що результати виконання Угоди про асоціацію за період 2017-2018 рр. є відчутними, а вигоди – помітними. Угода формує широку основу для політичної асоціації та економічної інтеграції України та ЄС і має стратегічним завданням реалізацію європейського вибору України, в тому числі на засадах безпеки і оборони в контексті необхідності забезпечення національної безпеки нашої країни.

Таким чином, підвищення результативності державної політики у сфері європейської інтеграції України, як важливої складової забезпечення національної безпеки, сприятиме зниженню існуючих ризиків у всіх сферах суспільного життя. Виконання укладених угод між Україною та Європейським Союзом сприятиме підвищенню енергетичної, соціальної, економічної, екологічної безпеки, що дозволить забезпечити стійкий розвиток України в довгостроковому періоді. Імплементация європейських прагнень України має не тільки національне, а й міжнародне значення, як вагомий чинник протидії глобальним викликам, підвищенню рівня безпеки не тільки нашої країни, а і Європейського Союзу в цілому.

4.2. Регіональна політика України: можливості застосування європейського досвіду.

Сьогодні жодна країна не має права не розвиватись, знаходячись в таких умовах та стаючи безпосереднім учасником таких процесів як євроінтеграція та глобалізація це стосується і України.

Практика країн-членів Європейського Союзу, та і в цілому світі показує, що сучасна регіональна політика все більше стає засобом реалізації геоекономічних інтересів конкретних держав і наднаціональних утворень. Новий геоекономічний вимір процесів регіонального розвитку повністю перетворює його інституційну структуру, змінює уявлення про пріоритети розвитку, про ставлення між внутрішньою і зовнішньою політикою, призводить до створення нового інструментарію для досягнення цілей розвитку.

Політика зближення, яка проводиться Європейським Союзом і передбачає інвестиції в економічний розвиток на рівні окремих регіонів та секторів, в останні 20 років була важливим фактором, який допомагав бідним регіонам конкурувати на Єдиному європейському ринку і наздогнати більш розвинені території. Цей успіх привернув увагу і сформував сприятливу думку, в т.ч. ООН і ОЕСР. лауреат Нобелівської премії, економіст Майкл Спенс висловився по завершенні програми «Відкриті дні», яка проходила в Брюсселі у 2006 році, що Європа зобов'язана ділитися своїм досвідом у сфері регіонального розвитку з багатьма іншими регіонами світу. До нас звернулися кілька країн, які хочуть встановити діалог з питань регіональної політики, це стосується і України, яка знаходиться в процесі євроінтеграції. Мета в обміні досвідом та наданні допомоги по-перше полягає у стимулюванні обміну досвідом та інформацією [361].

Україна звернувшись, по допомогу, як і багато інших держав поза межами Європи, отримала результат у вигляді підписання нової угоди про регіональний розвиток регіонів України, ця подія сталась у липні 2006 року, підписав угоду комісар з питань регіональної політики Павло Самецькі.

Інтерес за межами Європи настільки сильний, що Генеральний директорат з регіональної політики вперше створив спеціальну групу (хоча і невелику) для організації діалогу з питань регіональної політики з країнами, які не входять до ЄС. Усвідомлюючи політичне і практичне значення такої діяльності, в 2009 році Європейський Парламент виділив фінансування для пілотного проекту під назвою «Посилення регіонального та місцевого співробітництва за рахунок просування регіональної політики ЄС на глобальному рівні». Це дозволило Комісії та Генерального директорату з питань регіональної політики зокрема організувати нові дії щодо співпраці, включаючи міжнародні конференції, програми обміну та підготовчих курсів, а також у спеціальних інформаційних матеріалах на європейських і неєвропейських мовах.

Вважаємо, що досвід Європи для України буде корисним, консультування та надання інформаційної підтримки важливим, і в майбутньому відбудеться розширення діалогу з розвитку регіонів України [362].

Починаючи ще з обговорення процесу європейської інтеграції і особливо з кожним наступним його розширенням існували широкі диспропорції між країнами-учасниками і регіонами. У рамках перших моделей європейських регіональних інвестицій ресурси прямували на великомасштабні інфраструктурні проекти, зокрема транспортні мережі і комунальні служби. Бажання ЄС фінансувати проекти, які виходили за межі окремих регіонів, було практичним проявом солідарності при побудові Європейського Союзу. Ці проекти, по суті, фінансувалися в національних рамках; при цьому не існувало загальноєвропейського бачення регіональних проблем, а, отже, і регіональної політики співдружності як такої.

Після цього стали визнавати, що стратегії повинні мати більш комплексний характер, щоб сприяти сталому економічному зростанню і зайнятості в слабких регіонах. Інфраструктура зберігала своє значення, але також існувала потреба в інвестиціях в дослідження, інновації, професійну підготовку, розвиток маркетингу, тощо. Також було розроблено велику кількість інноваційних програм. Такі кроки підтвердили рішучість ЄС здійснювати інвестиції в людей в рамках професійної підготовки і розуміння мінливих вимог на ринку праці в світлі технологічного розвитку.

Політика регіонів зближення повинна була зближувати сьогодення і майбутні покоління. Регіональні стратегії повинні були забезпечувати, щоб зростання виробництва і кількість робочих місць не суперечили інтересам збереження навколишнього середовища, а бізнес та інші економічні суб'єкти повинні були безпосередньо відповідати за заподіяну ними шкоду. Таким чином, принцип «забруднювач платить» був втілений на законодавчому рівні, а також в умовах надання фінансової підтримки в рамках європейських регіональних програм. Щоб не зруйнувати цілі єдності, необхідно було боротися із соціальною ізоляцією. Результатом стала доопрацювання регіональної політики, при цьому визнавалося, що нерівний доступ до можливостей руйнує процес зростання. Європейські політичні діячі беруть закони, орієнтовані на подолання соціально-економічних проблем, намагаються забезпечити краще співвідношення витрат і

якості тим самим допомагаючи ЄС долати різні економічні та соціальні ситуації після розширення. Інтегровані програми повинні забезпечити зростання та формування принципово нового досвіду, одночасно намагаючись залучити місцеві громади, захистити і поліпшити середовище їх проживання [363].

Враховуючи, той факт, що сьогодні Україна обрала вектори майбутнього розвитку інтегруючись до Європейського Союзу, слід ретельно вивчити досвід країн-членів ЄС, та враховуючи умови, стан економіки, максимально наблизитись до тих вимог відповідності, що висунуті ЄС.

Україна вже почала низку реформ з питань проведення регіональної політики, а саме в рамках програми Стратегія сталого розвитку «Україна -2020». Ратифікувавши Угоду про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Україна отримала інструмент та дороговказ для своїх перетворень. Виконання вимог дає можливість Україні в подальшому стати повноцінним членом в Європейському Союзі. Такими вимогами є відповідність Копенгагенським критеріям – параметрам, яким мають відповідати держави-члени Європейського Союзу.

Стратегія сталого розвитку «Україна – 2020» визначала за мету, вектори руху, дорожню карту, першочергові пріоритети та індикатори належних оборонних, соціально-економічних, організаційних, політико-правових умов становлення та розвитку України, саме ця стратегія торкнулась регіональних перетворень.

З 16 квітня 2017 року набрав чинності Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо особливостей добровільного об'єднання територіальних громад, розташованих на територіях суміжних районів» від 14.03.2017 № 1923-VIII [364] (далі – Закон), яким внесені зміни до Земельного кодексу України, законів України «Про місцеві державні адміністрації» та «Про добровільне об'єднання територіальних громад».

Низку реформ в Україні здійснюється за підтримкою Офісу реформ – це організація, що допомагає Уряду України у розробці та втіленні пріоритетних для країни реформ.

Використовуючи міжнародну експертизу та галузевий досвід, Офіс надає комплексну підтримку Кабінету Міністрів, супроводжує реформи від аналізу проблеми, розробки ідеї та механізму її впровадження до моніторингу ефективності та комунікації змін.

Офіс є частиною інноваційного Проєкту «Українська Архітектура Реформ» (Ukraine Reform Architecture Project (URA)), що підтримується ЄБРР та Багатостороннім Донорським Фондом Стабілізації та Сталого Розвитку України (Данія, Фінляндія, Франція, Німеччина, Італія, Японія, Нідерланди, Норвегія, Польща, Швеція, Швейцарія, Великобританія, Сполучені Штати Америки та Європейський Союз, найбільший донор).

Але проведення реформ та створення урядових органів щодо контролю проведення реформ замало для розвитку та якісних змін у регіональній політиці. Сьогодні створено територіальні громади, відбувається розгалуження транспортних зв'язків, навіть в період всесвітньої пандемії COVID-19, також перерозподілено бюджетні витрати, але не виділено основні принципи, котрі є основними щодо удосконалення регіональної політики в Україні, враховуючи досвід ЄС а саме:

1. Регіональна політика не повинна перетворюватися в політику тотального вирівнювання, вона не повинна стати компенсуючою, щоб не відбито було бажання у територій-лідерів втрачати стимули до розвитку і одночасно створювалась ілюзія спокою у відстаючих.

2. Слід визнавати, що можливості та потенціал є по всій території держави, у всіх типах регіонів.

3. Зосередження уваги на фрагментарних поділах території, в першу чергу це сировинні території, такі території починають втягувати до світової регіоналізації, у цьому випадку держава втрачає контроль над власними ресурсами, і тому центри регіонального управління втрачають повноваження на цих сировинних територіях, слід відновлювати та переосмислювати регіональну державну політику у відношенні цілого ряду кластерів, про це свідчить досвід Німеччини.

4. Виявити та використати можливості для зростання в майбутньому, а не нейтралізувати наслідки занепаду швидко прийнятими рішеннями. В рамках цього принципу досить яскравим прикладом є приватизація, а саме стратегії приватизаційного спрямування. Уряд держави вважає, що великий бізнес захищаючи власні інтереси на певних територіях, буде самостійно підвищувати власну конкурентоспроможність на світових ринках, і це автоматично зіграє на користь держави в цілому.

5. Слід регіональну політику розвитку орієнтувати на заохочення ендогенних активів, що в майбутньому стане джерелом розвитку, а не на екзогенні інвестиції. Мати уявлення про наявність та використання всіх можливостей для зростання, акцентуватись на зміцненні конкурентоспроможності регіону в цілому.

6. Розробка довгострокової стратегії, котра буде спрямована на локальне середовище де кількість учасників – фігурантів буде поступово збільшено, а саме малий, середній бізнес, громади, науковці, банки та страхові компанії, зусилля будуть об'єднані.

7. Підхід побудови опори не «згори до низу», а «знизу до гори», якісне багаторівневе управління за горизонтальним типом поєднання регіональних акторів: бізнес та соціальні партнери.

За основу політики згуртованості регіонального рівня слід покласти системний підхід, в рамках якого будуть впроваджені заходи по стимулюванню й поширенню інновацій в регіонах.

Запропоновані ініціативи, котрі розроблені на підставі управління у сфері науки, технологій та інновацій (НТИ), будуть спрямовані на стимулювання попиту й розвиток ланцюжків постачань для розширення потенціалу територій до впровадження нових технологій на них. Це політика розподіленого економічного зростання та розширення доступу регіонів до глобальних інновацій.

На найближчу перспективу щодо удосконалення регіональної політики, можемо виділити такі завдання:

- в короткі терміни адаптувати довгострокову фінансову програму до потреб інноваційного фінансування, при цьому використати різні бюджетні інструменти, за для забезпечення в майбутньому його пріоритетності;

- зробити низку кроків з метою досягнути державами Євросоюзу обсягів фінансування наукоємних досліджень та інновацій;

- значно збільшити інвестиції в наукові дослідження та інновації й активізувати ініціативи ЄС, зокрема щодо нарощування ризикового фінансування, з метою залучення в інноваційну сферу приватних інвестицій;

- формувати національні нормативні інституції інфраструктури, що відповідають вимогам сьогодення та завтрашнього дня, із застосуванням інноваційних принципів;

- приділити увагу пріоритетній оцінці інноваційних чинників під час розгляду політичних і законодавчих питань, а також розробки та здійснення заходів орієнтуючись на позитивні підсумки роботи;

- звернути увагу на спрямованість директив Єврокомісії на підвищення ефективності процесів реструктуризації, банкрутства й усунення вузьких місць інноваційного розвитку;

- сьогодні та в подальшому здійснювати спрощення правил державної підтримки для полегшення гармонійної взаємодії різних фондів;

- проаналізувати роботу Європейської інноваційної ради для виявлення пріоритетних «підривних» напрямів інноваційного розвитку регіонів, зосереджуючи увагу на високоризикових інноваційних проектах, що будуть стрімко розвиватись та мати високий потенціал щодо формування нових ринків; («підривні інновації» – disruptive innovation – інновації, які здатні змінити співвідношення цінностей на ринку);

- орієнтуватись на досвід інвестиційного фонду для інноваційного оновлення з посиленням та оптимізацією стратегій міжрегіональної спрямованості;

- налагодити тісну взаємодію в рамках європейських програм «Горизонт», з Європейським інвестиційним фондом, Європейським соціальним фондом, програмою «Erasmus», «Індустрія 4.0.» та іншими програмами й інститутами;

- модернізувати університети державні науково-дослідні інституції, дотримуючись позиції «прозора» наука.

За для досягнення мети, виконання будь-яких завдань, проведення реформ, переживання переломних моментів, завжди актуальним залишається питання фінансування. Орієнтуючись на досвід країн-членів ЄС, слід відзначити, що політика фінансування регіонального розвитку сфокусована на трьох складових.

В першу чергу, фінансування виділяється на дослідження, інновації та розробки, це обумовлено тим, що інновації сприймаються не просто як нововведення, а як нова функція виробництва, «нова комбінація» промислових можливостей та потужностей регіону. Досягається це не шляхом дрібних поліпшень старого устаткування чи наявної організаційної схеми, а поруч з ними, через введення нових засобів виробництва чи систем його організації. В регіональній політиці це більшою мірою стосується організаційних схем розміщення виробництв. В даному випадку мова йде про кластерне розміщення виробничих потужностей, (досвід Німеччини, Франції, Іспанії), з метою подолання транспортних витрат, часу на доставку комплектуючих, зайнятість населення.

По-друге, фінансуються комунікаційні технології та інформаційний обмін, особливо у 21 сторіччі, сторіччі цифрових технологій. На сучасному етапі розвитку, інформаційні ресурси не менш важливі ніж економічні, саме інформаційні ресурси, формують інформаційно розвинене суспільство. В країнах-членах ЄС при веденні регіональної політики створювались спеціальні інституції, вони покликані діяти в умовах саме інноваційного розвитку регіону та задовольняти потреби інформаційного голоду всіх учасників інноваційного процесу. Саме інформаційна складова забезпечує активний розвиток інфраструктури регіону, інформаційно досконалий регіон переходить від пасивного нагромадження простих інформаційних ресурсів до перетворення їх у єдину інформаційну систему, котра в свою чергу забезпечує його розвиток.

По-третє, за допомогою державної підтримки, фінансування малого та середнього бізнесу на різних умовах, це може бути кредит під низьку відсоткову

ставку, або лізинг, держава виступає гарантом, підвищити конкурентоспроможність малих і середніх підприємств. На підставі таких основних першочергових аспектів фінансування Європі спостерігається об'єднання наукової, промислової, соціальної політики не тільки в рамках держава в цілому, а й в рамках окремих регіонів. Головною метою регіональної політики стає підтримання середовища, що сприяє створенню нововведень, помітно зростає значення регіонального науково-технічного та інноваційного співробітництва. Поява нових технологій та глобалізація економіки, а також обмеженість державних ресурсів призводять до зростання ролі регіонів в розвитку економіки держави. В даному випадку регіони стають політичною опорою держави. Держава в свою чергу надає регіонам заступництво та субсидії. Ці відносини порушуються глобалізацією, європейською інтеграцією та розвитком ринку. Регіони стають активними складовими простору побудови нової політики і самостійними учасниками глобальної політики.

Регіональна політика ЄС здійснюється по лінії Європейського фонду регіонального розвитку (ЄФРР) і Фонду об'єднання. Національні і регіональні влади у співпраці з Європейською Комісією несуть відповідальність за управління фінансовими коштами. Так, наприклад, реалізуючи політику згуртованості в перспективі до 2020 року, Іспанія управлятиме 22-ма оперативними програмами за фінансування з ЄФРР – окремо для кожного з 19-ти регіонів плюс три національні програми – і 23-ма оперативними програмами за фінансування з Європейського соціального фонду (ЄСФ) – окремо для кожного із 19-ти регіонів плюс чотири національні програми [365].

З появою нових технологій та з обмеженістю державних ресурсів це призводить до зростання ролі регіонів в економіці. Як наслідок, регіональна влада все активніше налагоджує зв'язки з зацікавленими колами за кордоном на субрегіональному рівні. Поряд з цим регіональні проблеми все частіше вирішуються шляхом узгодження дій центрального уряду та місцевої влади.

Нещодавно, в Україні відбулась децентралізація влади, створили громадські об'єднання, так звані громади. Відповідальність за розвиток регіонів за таких

умов з держави та обласних адміністрацій перенесено на громади, і відтепер на місцеву владу покладено місію мобілізації коштів для місцевих потреб території. В цьому випадку розвиток регіону, залежить від кваліфікації влади на місцях, здатності приймати управлінські рішення та використання коштів, здатності подавати проектні заявки та реалізовувати проекти, тому що саме від цих факторів залежать можливості знаходження коштів на фінансування потреб регіону та його успішного використання та розвитку [366, с.86].

Коштами для фінансування регіонального та місцевого розвитку є кошти місцевих бюджетів та міжбюджетні трансферти, кошти Державного фонду регіонального розвитку (ДФРР), кошти міжнародних фондів та міжнародних фінансових організацій (проектне фінансування), а для об'єднаних територіальних громад – також і субвенція на розбудову їх інфраструктури. У фінансуванні регіонального та місцевого територіального розвитку за рахунок вказаних джерел, отримуємо наступне.

За даними Міністерства фінансів України щодо стану виконання місцевих бюджетів, приріст надходжень до загального фонду у січні-жовтні 2019 року до січня-жовтня 2020 року складає 24,0 % (+34256,8 млн грн.), до загального фонду без урахування міжбюджетних трансфертів надійшло 189367,0 млн грн. Причому у 12 регіонах спостерігається перевищення середнього темпу приросту доходів (від 22,1 % у Рівненській області до 28,9 % у Полтавській області), у решті регіонів темпи росту були нижчі (від 121,9 % у Івано-Франківській області до 117,0 % у Миколаївській). При цьому надходження від податку на доходи фізичних за січень-вересень були на 26,1 % більші, ніж торік, фактичні надходження єдиного податку зросли на 26,8 %. Обсяг фінансування розвитку територій з Державного бюджету зріс з 0,5 млрд грн. у 2014 році до 19,37 млрд грн. у 2019 році [367].

Бюджетне вирівнювання нині здійснюється на основі оцінки доходів, а не видатків місцевих бюджетів, що стимулює територіальні громади розвивати місцеву економіку та підприємницький сектор. Аналітична доповідь до щорічного

Послання Президента України до Верховної Ради України «Про внутрішнє та зовнішнє становище України в 2018 році» [368].

Завдяки проведенню активних дій щодо об'єднання територіальних громад у 2015–2017 роках, зумовило розширення їх дохідної бази за цей період та збільшення до 366 одиниць (об'єднаних територіальних громад), фінансування протягом 2016-2017 роки, зросло на 22,9 % й склало 4 млрд грн; надходження до 299 ОТГ, які були утворені у 2018 році, становили 3,5 млрд грн, що у 2,7 рази більше ніж обсяг доходів ОТГ за аналогічний період 2017 року [377].

У 2018 році було внесено зміни до порядку подання, відбору та фінансування проектів за рахунок коштів з ДФРР. Як результат, було ухвалено чіткі терміни відбору проектів, які можуть фінансуватися з ДФРР (початок – не пізніше 15 січня, завершення – не пізніше 1 травня); відбір проектів здійснюватиметься на наступний плановий рік. Іншими словами, до 1 травня 2019 року у регіонах повинні були затверджені проекти, що будуть реалізовуватися у 2020 році. Це дозволило прискорити реалізацію проектів та упорядкувати сам процес реалізації на місцях. Визначено мінімальну кошторисну вартість проектів, що подаються на фінансування з ДФРР – від 1 млн грн. – до 5 млн грн (для проектів нового будівництва, реконструкції, у т.ч. шкіл, капітального ремонту та переоснащення).

Внаслідок таких змін створені рамкові умови для реалізації проектів, встановлені чіткі вимоги до заявників, чіткі критерії відбору та більша відповідність проектів критеріям «проект розвитку»; це ще більше уніфікують процес подання заявок на фінансування з ДФРР. Зважаючи на можливості збільшення обсягів фінансування розвитку громад, які створює ДФРР, позитивний синергетичний ефект таких змін має особливо яскраво проявитися у регіонах та на територіях, які характеризуються низькими темпами розвитку.

Фінансування місцевого розвитку за рахунок міжнародних фінансових організацій за кошти у розмірі 600 млн грн., отримані Україною від структур ЄС протягом 2017-2018 років, було реалізовано п'ять загальнодержавних програм на

досягнення стратегічних цілей, сформованих у Державній стратегії регіонального розвитку – 2020 [370].

Отже, зростання можливостей фінансування регіонального розвитку за рахунок коштів місцевих бюджетів, міжбюджетних трансфертів, ДФРР свідчить, що у сфері фінансування місцевого та регіонального розвитку спостерігаються позитивні зрушення. Разом з тим, незважаючи на позитивні кроки бюджетної децентралізації та інституційного забезпечення розвитку громад, бюджети ОТГ та місцеві бюджети залишаються все ще недостатньо забезпеченими фінансовими ресурсами, а власних коштів місцевих бюджетів недостатньо для реалізації необхідних завдань.

Про ефективний поступ бюджетної децентралізації в Україні свідчить і той факт, що частка доходів місцевих бюджетів у зведеному бюджеті становить понад 50 %, для порівняння, у 2014 році ця частка складала 42 %. Стандарт співвідношення доходів державного та місцевих бюджетів більшості країн ЄС – 50:50 – може вважатися досягнутим.

Слід відзначити, що ефективне фінансове забезпечення регіонального та місцевого розвитку вимагає поєднання використання коштів Державного та місцевих бюджетів та активізації внутрішнього потенціалу територій задля самостійного формування джерел фінансування місцевого розвитку. З іншого боку, це може спровокувати поступову модифікацію ролі держави у життєдіяльності громад у напрямі більшого врахування інтересів громад та їх можливостей ініціювати проекти для отримання фінансування, ефективно використовувати бюджетні кошти (у тому числі кошти з Державного бюджету, передані місцевим бюджетам у вигляді трансфертів).

Таким, чином незважаючи на позитивні зрушення останнього часу є невирішені проблеми з котрими стикається держава під час ведення регіональної політики, а саме замалий обсяг фінансування інфраструктурного розвитку регіону; недосконалість механізму перерозподілу коштів від держави до місцевих бюджетів, розподіл, який закріплює ручне управління коштами, у Законі України «Про державний бюджет України на 2019 рік», перерахування коштів на

соціально-економічний розвиток за рахунок інших джерел, зокрема і Державного фонду регіонального розвитку. Так, за словами заступника голови Комітету ВРУ з питань бюджету у проєкті державного бюджету на 2019 рік було зменшено видатки окремих бюджетних статей, зокрема і Державного фонду регіонального розвитку на 4,5 млрд грн.; низькі показники залучення та використання коштів ДФРР у регіонах, а саме в період 2017-2019 років, спостерігається неповне виконання плану використання коштів ДФРР за загальним фондом в усіх регіонах України. Це свідчить про недоліки у плануванні витрат та використанні коштів. Проєкти, подані для фінансування з Державного фонду регіонального розвитку, в основному реалізуються у сферах реформування ЖКГ, ремонту закладів соціальної сфери, і меншою мірою – у сферах енергомодернізації, утеплення приміщень, дорожнього будівництва, розбудови промислових підприємств, оновлення та посилення виробничих потужностей [371; 372; 373].

Один із способів ефективного використання досвіду ЄС в сфері проведення регіональної політики для України полягає у спробах виділити важливі питання, аспекти, сторони проблем під час розроблення стратегії та процесами управління нею на протязі останніх років. У таблиці 4.1 наведено міркування побудови векторів майбутнього розвитку з урахування аналізу досвіду регіональної політики в ЄС.

Важливим напрямом інтенсифікації економічного розвитку регіонів України враховуючи досвід країн-членів ЄС, орієнтуючись на вектори ведення регіональної політики, підсумовуючи відмітимо, що місцевим органам влади слід надати більше повноважень по вибору та визначенню міжнародних проєктів, активніше залучати місцеві органи влади до формування та створення міжнародної економічної політики зовнішньої направленості через реалізацію програм у сфері міжнародного співробітництва, активне налагодження комунікативних зв'язків на рівні «регіони України – регіони ЄС».

Таблиця 4.1.

Сценарії розвитку регіональної політики в ЄС

Довгострокове стратегічне бачення цілей, які необхідно досягти в рамках регіону	Програми ЄС характеризуються як секторним, так і географічним підходами. Що стосується транспорту, то слід зазначити, що пріоритет віддавався проектам, які сприяють реалізації транс'європейських мереж, транспортної стратегії з метою забезпечення повідомлення на території ЄС, що визнається країнами-учасниками.
Прозорість процесу реалізації стратегії і програми розглядається як важлива складова ефективного управління	Комунікаційні та інформаційні системи повинні бути включені в процеси управління програмами, наприклад для того, щоб вказувати на проекти, яким була надана допомога, результати моніторингу та оцінку.
Питання обумовленості програм	Не дотримання таких принципів: повагу до відкритих ринків в ЄС (правила конкуренції за державну допомогу, правила відкритих державних закупівель); повагу до екологічної політики і правилам; повагу до принципу рівних можливостей; підхід, який базується на партнерстві і демократії, в ЄС часто призводило до застосування фінансових санкцій.
Спільне фінансування і партнерство.	Не мають сенсу проекти, які нав'язуються органами вищого рівня, тому проекти дійсно належать громаді, яка отримує користь від їх реалізації.
Зміщення права власності.	В ЄС це є результатом інституційної архітектури, в рамках якої політичний рівень, країни-учасники та Європейський Парламент обирають правову основу, тоді як право вибору проектів делегується органам управління на національному та регіональному рівнях, які відділені від європейського інституційного рівня.
Виникнення правового поля, яке встановлює широкий спектр правил, що регулює впровадження стратегії, від окремих рішень по проектам.	Сьогодні в політиці ЄС застосовується всеохоплюючий підхід, коли все регіони мають право претендувати на певну форму підтримки, але в той же час мав місце дуже високий рівень концентрації ресурсів на найменш розвинених регіонах. Регіони не поділяють на центральні, периферійні, розвинуті чи ні.
Повинен існувати об'єктивний підхід неополітичний метод для розподілу ресурсів	Підтримка пов'язаних дій у сферах інфраструктури, людських ресурсів і розвитку бізнесу або підприємки окремих проектів. Сьогодні ЄС працює в обох цих напрямках в рамках різних фондів. Інтегровані програми вимагають більшого інституційного потенціалу на регіональному рівні.
Приймати рішення слід з підтримкою інтегрованих програм.	Дії необхідні для того, щоб можна було продемонструвати створену цінність для бенефіціарів і платників податків.
Моніторинг та оцінка	В ЄС визнається, що це критично важливе для успішного управління програмами. Сюди входять можливості в таких сферах, як фінансовий менеджмент і контроль, планування економічного розвитку, а також ідентифікація і мотивація відповідних партнерів.
Формальне і неформальне інституціональний потенціал	Існує проблема залежності від грантів, а саме моменти з відшкодуванням. Політика ЄС рухається в напрямку збільшення обсягів допомоги, яку необхідно повертати.
Комбінації грантів і форм підтримки з відшкодуванням	

Складено за матеріалами [372].

Приймати рішення, розширювати повноваження органам місцевої влади, обирати програми та подавати заявки до участі в них, слід враховувати, що країни не зупиняються на досягнутому, а стрімко розвиваються, і якщо Україна тільки знаходиться на етапі виділення компонент досвіду регіональної політики ЄС для власних міркувань, то глобалізаційні процеси, світові перетворення, сучасні виклики стають перед нами також.

Будь-який регіон все одно не може розвиватись, брати участь в реалізації програм, отримувати фінансування поза державою, урядом, поза законом, і звідси маємо те, що важливу роль відіграє держава. На рисунку 4.1 зображено концептуальну роль держави в формуванні та веденні регіональної політики.

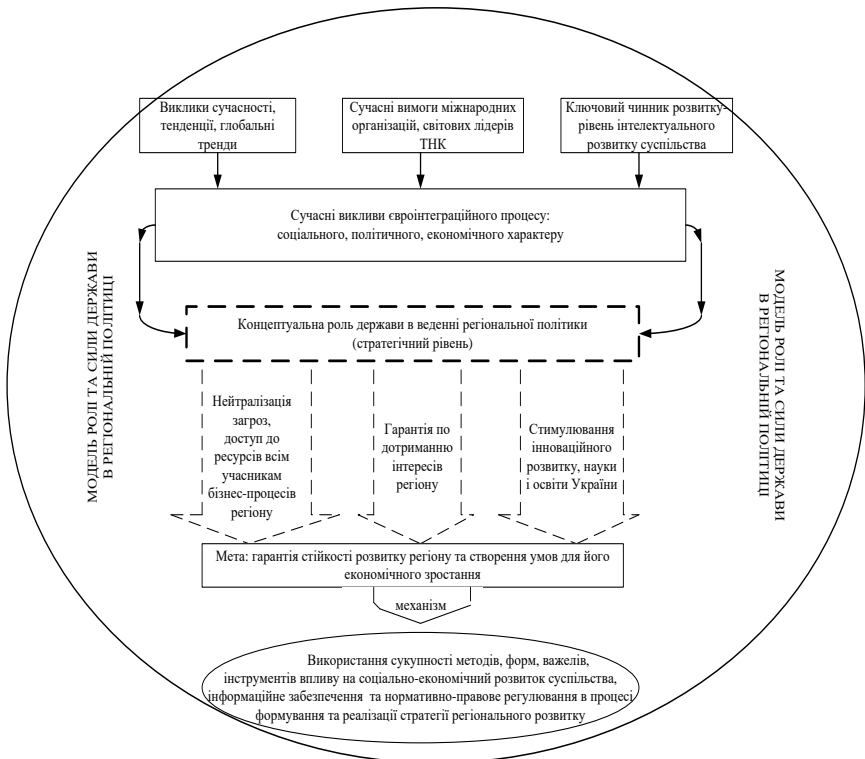

Рис. 4.1 Модель формування механізмів державного управління регіональної інтеграційної політики, складено автором.

При формуванні стратегії регіонального розвитку, слід консолідувати суспільство для її реалізації – це повинно стати пріоритетним завданням держави в регіональному розвитку. В умовах, у яких знаходиться сьогодні Україна, коли розпочались реальні реформи, саме держава повинна стати агентом модернізації всієї економічної системи. Це значно підвищує вимоги до рішень державних урядовців, їх обґрунтованості.

Важелі державного регулювання необхідно використовувати для підвищення конкурентоздатності регіональної економіки, удосконалення її соціальної сфери, яка сьогодні, в умовах переходу до концепції людиноцентризму, набуває особливої уваги. Саме на це спрямовані прийняті на Саміті ООН у вересні 2015 року «Цілі Сталого Розвитку на період до 2030 року».

Як зазначено в цьому програмному документі, в Україні «суспільний прогрес значною мірою залежить від підтримання балансу між цілями підтримки економічного зростання, конкурентоспроможності бізнесу, забезпечення екологічної безпеки та зменшення соціальної нерівності. Для досягнення довгострокових цілей необхідно послідовно виконувати визначені коротко- та середньострокові завдання. Передумовами досягнення всіх без винятку цілей розвитку є якісне управління, викорінення корупції, суспільна підтримка».

До засобів державного регулювання насамперед належить адміністративно-правовий інструментарій. Економічні агенти діють в межах такого правового поля, яке сформувала або формує держава.

В потенційно потужних регіонах слід розвивати системи господарського права, які формують рамкові умови функціонування ринкової економіки і регламентують найважливіші сторони господарювання. На наше переконання, необхідною умовою дієвості законодавчого забезпечення господарської діяльності є його простота, зрозумілість, однозначність і стабільність. Це не можна сказати про українське законодавство [310; 374].

Складно зробити висновки спираючись тільки європейського досвіду, який можна застосовувати. Питання диспропорції в економіці є набагато більшими, ніж диспропорції, які характерні для Європи. Крім того, в порівнянні з недостатньо

розвиненими регіонами в інших частинах світу, що відстають регіони Європи завдяки, зокрема, єдиного ринку, прагнуть до більшої інтеграції в глобальну економіку.

Сучасні виклики звертають нашу увагу на те, що слід мислити глобально, а діяти локально. Основні проблеми, з якими стикаються регіони світу в процесі розвитку, а Україна не є виключенням, це відповідальні дії на місцевих та регіональних рівнях, для досягнення територіального розвитку, навіть не можливо стверджувати що Європейський Союз може знайти рішення для цих проблем, якщо він буде діяти самостійно. Враховуючи, територіальну близькість, та пропускну здатність України на наш погляд, діалог з Україною по розбудові регіонів важливий. В ході ведення діалогу відбудеться посилення зовнішньої інтеграції регіонів, а саме регіони зможуть позиціонувати себе як самостійні учасники міжнародних відносин і, таким чином, стати ініціаторами інтеграційних зрушень.

На сучасному етапі, Кабінет міністрів України передбачив дві програми на фінансування розвитку регіонів – субвенції соціально-економічного розвитку і Державного фонду регіонального розвитку. Відзначимо, що витрати на субвенції соціально-економічного розвитку часто критикують за те, що їх засобами зловживають депутати-мажоритарники, використовуючи їх для політичної реклами і власної агітації. У бюджеті до першого читання цих витрат не було, проте до другого читання вони знову з'явилися. Так, уряд зменшив витрати на Фонд регіонального розвитку на близько 2 млрд грн. (80 млн дол. США), щоб профінансувати ці субвенції.

Раніше уряд зменшив на 224 млн грн. (9 млн дол. США) витрати на фінансування проєктів регіонального розвитку в 2019 році. 18 жовтня 2019 року Верховна Рада прийняла бюджет на 2020 рік в першому читанні.

Відзначимо, що законопроект про державний бюджет на наступний рік складає Міністерство фінансів, потім його виносять на розгляд уряду, який повинен підтвердити цей документ і внести його до Верховної Ради у вигляді законопроекту.

У Раді бюджет, на відміну від інших законопроектів, розглядають трьома читаннями: між першим і другим до нього можуть вносити поправки. Бюджет стає законом після того, як за нього проголосують депутати після третього читання, а законопроект підпишуть спікер і президент і опублікують в офіційній пресі уряду [375].

Постановою від 5 серпня 2020 року № 695, Кабінет Міністрів України затвердив державну стратегію регіонального розвитку на 2021 - 2027 роки. Як пояснили в уряді, пріоритетом стратегії є стимулювання економічного розвитку регіонів. Йдеться про інвестування в проекти регіонального розвитку, які передбачають створення умов для залучення інвестицій і додаткових робочих місць. Одна з ключових завдань державної регіональної політики – зменшення диспропорцій між регіонами.

Зосередяться, зокрема, на розвиток: територій Українських Карпат, Узбережжя Чорного і Азовського морів, прикордонних регіонів, природно-заповідних територій, міських агломерацій, центрів економічного зростання, сільських поселень в несприятливих умовах [376].

Прем'єр-міністр Денис Шмигаль уточнив, що стратегія передбачає європейські підходи до розвитку регіонів і визначає, як держава буде розвивати і підтримувати зокрема вищеназвані території.

Документ, в тому числі, покликаний сприяти забезпеченню всіх населених пунктів високошвидкісним підключенням до Інтернету, а також - розвитку сфери надання публічних послуг та цифрової трансформації регіонів.

В цілому в стратегії зазначено більше 60 завдань цифрової трансформації. Найбільш пріоритетними є:

- підвищення рівня цифрової грамотності населення;
- забезпечення безперешкодного доступу до високошвидкісного інтернету всіх населених пунктів (насамперед сільських та малих міст) і соціальних установ;
- введення можливості отримання електронних послуг через смартфон;
- впровадження електронного документообігу;

- переклад пріоритетних публічних послуг в електронну форму.

Також в регіонах обіцяють забезпечити можливість звертатися за послугами сфери соціального захисту через онлайн-сервіси та удосконалити впроваджену систему електронних черг.

Уряд затвердив державну стратегію розвитку регіонів на 2021 - 2027 роки. Стратегія, як відзначили в уряді, містить три цифрових КРІ для моніторингу досягнення цілей:

- відсоток соціальних закладів, що мають фіксований широкосмуговий доступ до інтернету (до 2023 року: школи, заклади первинної і вторинної допомоги, ЦПАПи - 100%; інші установи - 95%);
- охоплення територій області мобільними мережами 4G (до 2023 року - 90% населення);
- рівень цифрової грамотності населення (до 2023 року - 55%).

Варто додати, що в документі врахували формування нового адміністративно-територіального устрою України. Який, зокрема, передбачає укрупнення районів. Замість 490, в Україні їх тепер буде 136 (з них 17 - на непідконтрольних Києву територіях Донбасу і Криму).

Фінансування відбуватиметься за рахунок державного бюджету, кредитних коштів МФО, зовнішніх і внутрішніх інвестицій і донорських коштів.

Як результат, держава зацікавлена в тому, щоб розвивати певні напрямки. Скажімо, в степові регіони потрібно забезпечити доступність води. Це стосується багатьох областей, тому це – регіональна політика. Але вона реалізується державою через обласні та в подальшому вже районні державні адміністрації.

Тут також є елемент, який в інших країнах називається «інтервенція в економічне життя» – є вільний ринок і він повинен розвиватися. Наприклад, хто вирішить питання комунікацій в Запоріжжі, де 20 років будується міст між двома берегами Дніпра, держава, чи для цілей бізнесу? Хоча сам проєкт не державний, а державно-регіональний. Тому там беруть участь і облрада, і саме місто Запоріжжя - у кожного є свій інтерес.

З переваг – зазначена модель працює за структурою, за якою працює Євросоюз. Політика держави в реалізації стратегії повинна бути забезпечена повним комплексом інструментів:

- конкретне адміністрування (на місцях поставлені люди, які знають, що їм робити);
- координація (на місцях поставлені люди, які можуть звести всіх разом);
- контроль;
- моніторинг;
- звітність;
- планомірне фінансування.

Якщо не буде цього всього комплексу, то б то хоч одна ланка не працюватиме або гальмуватиме процес, вся система не працюватиме.

У Кабміні зазначили, що в цьому випадку стратегію реалізовуватимуть в два етапи: перший 2021 - 2023 роки і другий 2024 - 2027 роки.

Чітке розмежування різних джерел фінансування тих чи інших проєктів в декількох напрямках - це вже є антикорупційний елемент.

Взагалі, щоб зменшився рівень корупції, найважливіше – чітко розписані процедури. Тому що корупція виникає там, де є дискреції (рішення посадовою особою або державним органом будь-якого питання на власний розсуд) [377].

Новим є місцевий рівень управління регіональним розвитком, перед поданий територіальними громадами та їх об'єднаннями в селах і містах, керованих органами місцевого самоврядування. Але, сьогодні ситуація складна, тому що чинне законодавство України передбачає, по-перше, дуалізм місцевого управління, а по-друге – подвійність підпорядкування виконавчої влади на місцях, не дивлячись на ряд проведених реформ, а особливо децентралізації влади.

Найбільш очевидною потенційною загрозою ефективності регіональної політики є кількість суб'єктів, перед якими відповідальні державні адміністрації. Що стосується відповідальності перед представницькими органами за делеговані повноваження, то, з огляду на відсутність у рад власних виконавчих комітетів,

така норма є цілком логічною (інше питання – це недосконалість практичних механізмів її реалізації). Однак, конкуренція за вплив на місцеві органи виконавчої влади між главою держави і урядом досить парадоксальна. Незважаючи на те, що одним із завдань реформи було розмежування сфери впливу Президента та Кабінету Міністрів, першим не виключили з процесу формування та контролю діяльності місцевих органів виконавчої влади [378].

Модель, за якою міністри відповідають перед парламентом, а голови обласних і районних адміністрацій – перед Президентом, породжує розрив у вертикалі виконавчої влади. Яскравим прикладом такого розриву стали зафіксовані протягом року після парламентських виборів 2006 року випадки, коли районні ради оголошували главам районних адміністрацій недовіру, а Президент, за власними політичними міркувань, не було відправляв їх у відставку. Саме тому збереження дуалізму виконавчої влади визнають одним з основних прорахунків законодавства України, і ЄС не зрозуміло це явище.

Також проблема домінування на місцевих виборах національних партій, призводить до того, що в якості центру прийняття ключових рішень партійного та політичного життя області фактично виступають центральні органи партій, які часто бувають відірвані від проблем регіонального значення.

Також існує конфлікт такого сенсу, після виборів у багатьох регіонах особливості взаємодії обласної ради і обласної державної адміністрації визначено як протистояння між виконавчою владою і органами місцевого самоврядування, при успішному веденні регіональної політики це неможливе.

В контексті проблеми «неформального» тиску центральної і місцевої влади на ситуацію в регіонах необхідно звернутися до питання ролі приватного капіталу в процесах регіонального розвитку. Зауважимо, що ця проблематика не є суто економічною. Тому аналіз певних аспектів регіональної життя потребує врахування ступеня їх політизованість.

На сьогодні існує прагнення українських бізнес-еліт забезпечити собі представництво в органах влади різних рівнів з метою захисту власних економічних інтересів. Це є джерелом формування потужного лобі на

регіональному та національному рівнях. Зайнявши посади в місцевих органах, представники бізнес-еліт отримують додаткові політичні інструменти тиску на ситуацію в регіоні.

Забезпечення ефективної національної економіки в Україні за допомогою інтеграції можливо при вирішенні ряду питань, а саме:

по-перше в Україні немає єдиної загальнонаціональної стратегії реалізації пріоритетних завдань міжнародної економічної інтеграції, яка спиралася б на консолідоване розуміння економічних відносин (мети, курсу, цінностей економічної інтеграції) та поєднувалась із суспільним розумінням економічної доцільності обраного курсу, спираються не на обґрунтовані економічні розрахунки, а на суб'єктивне ставлення до окремих складових зовнішнього вектору економіки;

по-друге, найбільшою вадою розвитку інтеграційних трансформацій України є низька ефективність національної економіки, що зумовлено браком дієвих реформаційних заходів із модернізації та адаптації до сучасних критеріїв і перспектив міжнародного поділу праці, а також розбудови підприємницької ініціативи;

по-третє, є проблеми з науково-технологічною й інвестиційною активністю вітчизняних підприємств;

по-четверте, Україна значно відстає у втіленні стратегічних ініціатив з економічної інтеграції, у створенні спільних науково-технічних просторів з провідними державами світу, а також у розвитку вітчизняних науково-технічних парків [379].

Хід економічної інтеграції – процес етапний, що характеризується своїми закономірностями в подоланні відмінностей між економічними системами і формуваннями умов для інтеграції.

4.3. Перспективи розвитку геополітичної стратегії та державної політики України у сфері європейської інтеграції.

Орієнтиром розвитку України в сучасних умовах є країни-члени Європейського Союзу, які мають ефективнішу систему державного управління, де громадяни є більш захищеними у своїх правах, мають вищий рівень життя та впевненість у майбутньому. Шлях до цього орієнтиру пролягає для України через процес європейської інтеграції – внутрішні реформи, викорінення корупції, адаптацію до європейських стандартів, економічну інтеграцію та політичну асоціацію з ЄС. Тому актуальними є питання формування та реалізації нової державної політики у сфері європейської інтеграції, яка відповідає існуючим викликам сьогодення.

Динаміку ставлення громадян України до Європейського Союзу та специфіку процесів європейської самоідентифікації населення нашої країни можна проаналізувати за результатами соціологічних опитувань Центру Разумкова, згідно з якими кількість прихильників євроінтеграції постійно переважала над її противниками.

На ставлення громадян України до різних векторів інтеграції – європейської чи євразійської, вплинули Революція гідності у грудні 2013 – січні 2014 років, яка відстояла і утвердила європейський курс розвитку України, а також російська агресія, яка фактично зняла з порядку денного євразійський вектор інтеграції для України. Якщо протягом довоєнних років (2011-2013 років) частка прихильників євразійської інтеграції складала близько третини респондентів, то в наступні роки частка симпатиків Євразійського економічного союзу (колишнього Митного союзу країн СНД) знизилась – у 2015 р. до 15,9%, а в 2017 р. – до 7,8%. Відповідно зросла частка прихильників євроінтеграційного шляху.

Говорячи про нинішній рівень і характер проєвропейських симпатій українського суспільства слід відмітити якісно новий характер мотивації – громадяни, з одного боку, вже більш реально усвідомлюють складнощі і тривалість євроінтеграції, а з іншого усвідомлюють природність для України саме

європейського шляху, й у т.ч. як засобу збереження національної державності у протистоянні агресивному російському впливу.

Отже, частка громадян, які тією чи іншою мірою відчувають себе європейцями, відчувають свою належність до культури та історії європейського співтовариства у 2017 р. порівняно з 2009 р. зросла з 31,4% до 40,3%. Водночас, частка респондентів, які не ототожнюють себе з Європою зменшилася з 63,4% до 50,4%. Наведена динаміка виглядатиме досить оптимістично на фоні часового масштабу формування загальноєвропейської ідентичності в рамках ЄС.

Досить показовою ілюстрацією рівня проєвропейських настроїв в українському суспільстві є потенційна готовність громадян голосувати на гіпотетичному референдумі за вступ України до ЄС. З 2014 р. спостерігається тенденція зростання європейських симпатій в суспільстві: в грудні 2017 р. вже майже 60% українських громадян підтримували вступ України до ЄС.

[380].

Однак в подальшому можна спостерігати тенденцію до сталості і, навіть, деякого зниження показника підтримки євроінтеграції серед населення України.

Так, наприклад, в опитуванні, проведеному групою Рейтинг з 30 квітня по 10 травня 2019 р., вступ України в ЄС підтримували 57%, що нижче за показник грудня 2017 р. І це при тому, що Україна потрапила в число країн, чие населення в переважній більшості позитивно ставиться до Євросоюзу (такі результати показало опитування людей в 33 країнах, проведене американським дослідницьким центром Pew, яке показало, що 79% українців позитивно ставляться до Євросоюзу, а вище ці показники тільки у двох країн – членів ЄС: Польщі (84%) і Литви (83%) та Південній Кореї – 80% [381]).

Деяке зниження показника підтримки євроінтеграції серед населення України в останні роки може свідчити про зниження ефективності та результативності державної політики у сфері європейської інтеграції, яка потребує модернізаційної трансформації у відповідних напрямках її реалізації в сучасних умовах глобальних викликів для України.

Ефективність та результативність державної політики у сфері європейської інтеграції України значною мірою залежить від вчасного виконання нашою державою Угоди про асоціацію з ЄС (далі – УА), яку в частині секторальної інтеграції Україна має завершити не пізніше кінця 2023 року, а загалом всі положення Угоди, щодо яких визначені терміни виконання, мають бути виконані не пізніше 31 грудня 2025 року [382].

За результатами виконання УА, 28 січня 2020 року в Брюсселі пройшло вже Шосте засідання Ради асоціації Україна – Європейський Союз (спільне засідання українського Уряду та Європейської Комісії), на якому сторони обговорили низку важливих питань та ухвалили спільну заяву, у якій ЄС відзначив суттєвий прогрес реформ в Україні.

Окрему увагу в контексті виконання УА приділено співпраці у сфері охорони навколишнього природного середовища та боротьбі з наслідками змін клімату. Зокрема, сторони домовилися про подальші кроки задля захисту довкілля та зниження рівнів викидів вуглецю у рамках Європейської зеленої угоди та погодилися надалі спільно впроваджувати амбітну політику із захисту довкілля, зокрема, для виконання зобов'язань за Паризькою кліматичною угодою.

Рада асоціації звертає увагу на важливість залучення регіонів України до євроінтеграції та ініціативу Уряду з відкриття регіональних офісів євроінтеграції, які сприятимуть зв'язкам українських регіонів з ЄС. Сторони також підтвердили спільний намір продовжити роботу над відкриттям курсів Коледжу Європи для українських державних службовців.

У тексті заяви сторони також підтримали зацікавленість України розширити участь у програмах ЄС, зокрема таких як «Креативна Європа» та «Горизонт Європа» і відзначили необхідність прискорення адаптації законодавства України у сфері транспорту і важливість якнайшвидшого укладення Угоди про спільний авіаційний простір.

Рада асоціації підкреслила важливість медіа плюралізму, збереження свободи вираження поглядів і ЗМІ та привітала вирішальну роль, яку громадянське суспільство продовжує відігравати у цій сфері, погодившись з

необхідністю швидкого та ретельного розслідування нападів на громадських активістів та журналістів. При цьому наголошується, що реформа Служби безпеки України та посилення демократичного нагляду за сектором безпеки залишаються ключовими.

В цілому, Європейський Союз підтвердив непохитну підтримку незалежності, суверенітету та територіальної цілісності України в межах її міжнародно визнаних кордонів, позитивно відзначив зусилля України з мирного врегулювання на Донбасі і рішуче засудив порушення територіальної цілісності та суверенітету України, яке розпочалося актами агресії збройних сил Росії з лютого 2014 року [383].

Відповідно до статті 338 Угоди про асоціацію, співробітництво між Україною та ЄС включає розробку та впровадження енергетичних стратегій та політик, розробку прогнозів та сценаріїв, удосконалення енергетичної статистики, що базується на своєчасному обміні інформацією про енергетичний баланс.

Одним з основних завдань реалізації Енергетичної стратегії на період до 2035 року, затвердженої розпорядженням Кабінету Міністрів України від 18 серпня 2017 р. № 605-р, є вирішення проблем енергетичної безпеки в умовах нагальної потреби забезпечення суверенітету держави за обставин зовнішньої агресії. Вирішення цих проблем має бути забезпечено шляхом реалізації механізмів трансформаційного характеру на період до 2020 року та визначення стратегічних орієнтирів розвитку до 2035 року. Протягом 2017 р. Україна займала активну позицію щодо відстоювання своїх інтересів та неможливості реалізації проекту щодо розбудови Російською федерацією газопроводів в обхід України «Північний потік II» та «Турецький потік» [326].

Спільними зусиллями України, країн Центральної Європи та окремих північноєвропейських держав вдалося загальмувати реалізацію «Північного потоку II» через Балтійське море. Основні зусилля наразі сконцентровані на доведенні до міжнародних партнерів важливості дотримання принципу солідарності та умов ст. 274 в частині спільних консультацій та врахування інтересів партнерів у рамках розгляду питань щодо подальшого будівництва

газопроводу «Турецький потік».

Важливою складовою Угоди про асоціацію в контексті необхідності забезпечення безпекових засад є сфера охорони навколишнього середовища.

Згідно із Додатком XXX до Угоди Україна зобов'язується імплементувати у своє законодавство положення 26 директив та 3 регламентів ЄС у таких секторах як: управління довкіллям та інтеграція екологічної політики у інші галузеві політики, якість атмосферного повітря, управління відходами та ресурсами, якість води та управління водними ресурсами, включаючи морське середовище, охорону природи, промислове забруднення та техногенні загрози, зміну клімату та захист озонового шару, генетично модифіковані організми [316].

У 2018 р. Угода стала основою для формування спільної позиції і політичної підтримки України з боку ЄС у важливих політичних і безпекових питаннях:

- ЄС продовжує підтримку України у відновленні територіальної цілісності і суверенітету країни та засуджує агресію Росії;
- із прийняттям у червні 2018 року Закону «Про національну безпеку» Україна розпочала реформування сектору безпеки відповідно до стандартів ЄС і НАТО;
- зроблено крок на забезпечення незворотності курсу України на європейську та євроатлантичну інтеграцію шляхом ініціювання змін до Конституції України щодо закріплення стратегічного курсу України на вступ до ЄС і НАТО (від 03.09.2018 № 9037), які ухвалено Верховною Радою у встановленому порядку [316].

У 2018 році Україна запропонувала ЄС цілковито новий підхід –запустити процес інтеграції у пріоритетних секторах. На найвищому рівні політичного діалогу – на Саміті Україна – ЄС в липні 2018 р. та на Раді Асоціації в грудні 2018 р. визначено та деталізовано чотири пріоритетні напрями співпраці для посилення політичної асоціації та економічної інтеграції України з ЄС: в галузях цифрового ринку, митної політики, енергетики, а також у сфері юстиції, свободи та безпеки.

Згідно зі звітом про виконання Угоди про асоціацію між Європейським Союзом та Україною за 2018 рік, рівень виконання завдань із запланованих на цей період вдалося виконати на 52%. Для порівняння: у 2017 році, за урядовими оцінками, було зроблено ще менше – 41% від запланованого обсягу. Також згідно опублікованої статистики, так званого кумулятивного виконання Угоди про асоціацію (оцінка ефективності за період 2014–2018 роки), рівень цього показника становить 42% [384; 385].

За підсумками 2018 року майже 15 тис. українських компаній отримали право експортувати свою продукцію в Європейський Союз. Ключовими ринками для них стали такі країни ЄС, як: Польща – 17% ; Італія – 14%; Німеччина – 10%; Угорщина – 8; Нідерланди – 8% від загального обсягу європейського експорту.

В цілому, за 2018 рік національні компанії збільшили експорт своєї продукції до Євросоюзу з 17,5 млрд. дол. США до 20,1 млрд. дол. США або на 14,9%. При цьому питома вага Європейського Союзу в експорті України за підсумками 2018 року досягла 42%.

Попри загальний невисокий відсоток виконаної роботи, декілька сфер вирізняються відносно великим прогресом: у сфері підприємництва зафіксовано 89 % виконання плану згідно з Угодою про асоціацію (важливим кроком для підприємців, стало ухвалення кодексу про банкрутство, який посилив забезпечення прав кредиторів та ефективність ухвалення судових рішень); сільського господарства – 86%; соціальної політики та трудових відносин – 70%; усунення технічних бар'єрів у торгівлі – 70%; фінансовому секторі – 67% [386].

Йдеться передусім про галузі та сфери із професійним менеджментом та відсутністю передумов до спротиву змінам. Так, високими темпами виконання угоди також відзначаються сфери пов'язані із експортом (сільське господарство, усунення технічних бар'єрів у торгівлі, підприємництво), адже бізнес і чиновники прямо зацікавлені у якнайшвидшій гармонізації «правил гри» з Євросоюзом [387].

Не зважаючи на те, що виконано менше половини завдань з імплементації Угоди про асоціацію України з ЄС, є сфери, у яких вдалося досягти найбільшого прогресу.

У деяких сферах виконання Угоди про асоціацію йдеться вже не лише про правову, а й про структурну складову інтеграції до європейського простору. Так, прогрес у галузі енергетики (59% виконання плану згідно з Угодою про асоціацію за підсумками 2018 р.) дозволяє говорити про початок інтеграції ринків газу та електроенергії: газова інфраструктура вже є досить добре інтегрованою в європейський ринок, а імплементація угоди про умови приєднання до європейської енергосистеми з об'єднанням європейських операторів енергоринку (ENTSO-E) дозволить відділитися від історичних приєднань з Росією та республікою Білорусь [385].

Отже, Україна має послідовно виконувати своє «домашнє завдання», адже дедалі більше поставатиме питання про прийняття рішень ЄС про інтеграцію України до внутрішнього ринку ЄС у відповідних секторах, як це передбачено Угодою про асоціацію між сторонами.

Слід зазначити, що Європейський Союз в опублікованому 13 грудня 2019 року. Звіті про виконання Україною асоціації у 2019 році, також відзначає досягнення Україною значного прогресу у низці важливих реформ, зокрема правоохоронних органів, децентралізації та міжінституційного управління, а підхід до виконання Угоди про асоціацію є максимально прагматичним, реалістичним та спрямований на:

- приєднання до енергетичного та цифрового ринків ЄС на тих же умовах, які існують і для держав-членів ЄС;
- поглиблене митне співробітництво, так званий «промисловий безвіз»;
- впровадження в законодавство України не менше 80% актів ЄС, передбачених Угодою про асоціацію;
- прив'язку конкретних заходів з виконання Угоди про асоціацію між Україною та ЄС до Копенгагенських критеріїв членства в ЄС [388].

Однією з найбільш важливих сфер взаємодії України з ЄС в контексті формування та реалізації державної політики у сфері європейської інтеграції є безвізовий діалог, який був започаткований ще на Паризькому саміті Україна-ЄС у вересні 2008 року. Пройшло майже 9 років перш ніж 11 червня 2017 року для

громадян України набув чинності безвізовий режим з Європейським Союзом [389].

Зрозуміло, що безвізовий режим є важливою складовою та дієвим інструментом формування та реалізації результативної та ефективної державної політики у сфері європейської інтеграції України.

Процес лібералізації візового режиму між Україною та Європейським Союзом розпочався з моменту скасування віз для громадян ЄС з 1 вересня 2005 року. У 2007 році між Україною та ЄС була підписана Угода про реадмісію, тобто примусове повернення мігрантів, що нелегально потрапили до ЄС з України. Крім того, для певних категорій українських громадян візовий режим був спрощений [390].

Офіційно діалог щодо визначення умов безвізового режиму для України був розпочатий 9 вересня 2008 року на Паризькому саміті Україна-ЄС. Через рік, на саміті Україна-ЄС 22 листопада 2010 року у Брюсселі, був ухвалений План дій щодо лібералізації візового режиму між Україною та ЄС, який містив перелік реформ, які необхідно провести для запровадження нових правил перетину українцями кордону із європейськими країнами [389].

План дій щодо візової лібералізації з ЄС передбачав виконання 144 критеріїв ЄС за чотирма блоками: безпека документів, включаючи біометрику; протидія нелегальній міграції, включаючи реадмісію; забезпечення громадського порядку та безпеки; забезпечення основоположних прав і свобод людини і виконувався у дві фази:

I. законодавча – приведення законодавство України та нормативних актів у відповідність до стандартів ЄС;

II. імплементаційна – практична реалізація оновленого законодавства та забезпечення функціонування національної практики згідно зі стандартами ЄС.

Протягом 2013-2015 років в Україні працювало близько 20 експертних місій ЄС з оцінки виконання Україною критеріїв першої та другої фаз Плану дій. Лише у ході першої фази було ухвалено близько 150 законів та підзаконних актів. Виконання критеріїв у рамках другої фази за результатами першого раунду

оцінювання передбачало 54 рекомендації та виконання близько 400 завдань. Протягом безвізового діалогу Україна-ЄС Єврокомісією було підготовлено шість доповідей щодо прогресу України у виконанні критеріїв Плану дій [391].

Крім того, проведення низки реформ, прописаних у Плані дій щодо візової лібералізації з ЄС, а саме: створення антикорупційних структур НАЗК і НАБУ, електронні декларації держслужбовців, реформи у галузі міграції, безпеки документів, захисту прав людини, стало можливим внаслідок «безвізового діалогу» між Україною та Європейським союзом [392].

Як наслідок, 16 грудня 2015 р. Єврокомісія підтвердила виконання Україною всіх критеріїв Плану дій щодо візової лібералізації та 18 грудня 2015 р. схвалила шостий і остаточний Звіт, відзначивши успішне виконання Україною всіх необхідних критеріїв для візової лібералізації. Проте знадобилося ще 2 роки аби візова лібералізація для громадян України стала реальністю: 6 квітня 2017 р. Європейський парламент підтримав надання безвізу Україні, а 26 квітня послі держав-членів Європейського Союзу підтримали рішення Європарламенту. Потім було голосування Ради міністрів закордонних справ ЄС та підписання цього Рішення президентом Європарламенту і представником головної країни (Мальти). Зрештою, 11 червня 2017 р. безвіз для українців почав працювати [389].

Безвізовий режим між Україною та країнами ЄС означає, що громадяни України можуть перетинати кордон з країнами ЄС без оформлення візи (такі ж умови з 2005 р. діють і для громадян ЄС для поїздок в Україну).

Крім того, Указ Президента України №146/2017 «Про заходи, пов'язані із запровадженням Європейським Союзом безвізового режиму для громадян України» передбачає необхідність:

- удосконалення законодавства України, яке регулює питання тимчасового ввезення транспортних засобів на митну територію України, їх транзиту територією України, з урахуванням вимог законодавства Європейського Союзу та міжнародних договорів України;
- забезпечення активної інформаційну кампанію про можливості та переваги у зв'язку із запровадженням безвізового режиму з державами –

членами Європейського Союзу, про правила перетину державного кордону України, правила перебування в державах – членах Європейського Союзу;

- всебічна підтримка ініціатив молоді, представників бізнесу, громадських об'єднань, що сприяють інтеграції України в європейський простір, їх участі у програмах та заходах в економічній, освітній, науковій, культурній сферах з метою популяризації України як європейської держави;
- запровадження електронного сервісу для інформаційної підтримки громадян України під час перебування за кордоном;
- опрацювати питання щодо зменшення плати за послуги міжнародного роумінгу засобами рухомого (мобільного) зв'язку під час перебування громадян України на території держав – членів Європейського Союзу [393].

Взагалі, дуже важливим напрямом формування та реалізації державної політики у сфері європейської інтеграції має стати проведення активної інформаційно-роз'яснювальної кампанії про можливості та переваги у зв'язку із запровадженням безвізового режиму з державами – членами Європейського Союзу, про правила перетину державного кордону України, правила перебування в державах – членах Європейського Союзу тощо.

Факт надання Європейським Союзом Україні безвізового режиму перетину кордону став, безумовно, позитивним сигналом і аргументом для проведення переговорів щодо запровадження іншими країнами безвізового режиму для українських громадян.

В сучасних умовах Україна та Європейський Союз мають не тільки спільний кордон, а й посилюють взаємодію та взаємозв'язок. Поглиблення політичного співробітництва, яке триває між сторонами, надало можливість для України та Європейського Союзу розвивати тісніші взаємовідносини, що виходять поза рамки простого співробітництва до поступової економічної

інтеграції, в тому числі шляхом укладання Угоди про поглиблену та всеохоплюючу зону вільної торгівлі (далі – ПВЗВТ).

ПВЗВТ між Україною та ЄС є невід’ємною складовою Угоди про асоціацію і передбачає лібералізацію торгівлі як товарами, так і послугами, лібералізацію руху капіталів та до певної міри – руху робочої сили, а відмінною її рисою є комплексна програма адаптації регуляторних норм у сферах, пов’язаних з торгівлею, до відповідних стандартів ЄС, що дозволить значною мірою усунути нетарифні (технічні) бар’єри у торгівлі між сторонами та забезпечити розширений доступ до внутрішнього ринку ЄС для українських експортерів і навпаки – європейських експортерів до українського ринку [394].

Запровадження вільної торгівлі між Україною та державами-членами Європейського Союзу серед іншого передбачає поступове, впродовж певних перехідних періодів, скасування / зниження ставок увізного мита сторін на товари походженням з іншої сторони. Для українського бізнесу це означає в першу чергу, можливість виходу на достатньо захищений (в тому числі і рівнями увізних мит) ринок держав-членів ЄС та вигравати порівняно з товарами ЄС не лише в якості, а й у ціні. Домовленості щодо вільної торгівлі передбачають також і проведення Україною низки реформ, в першу чергу в сфері технічного регулювання, санітарних та фітосанітарних заходів, підвищення стандартів якості та безпечності продукції. Крім того, визнання української продукції на такому великому ринку, як ЄС, автоматично означає спрощений вихід української продукції на ринки третіх країн [395].

В цілому, експорт товарів та послуг з України у 2019 році збільшився на 7,2% у порівнянні з 2018 роком через зростання експорту продовольчих товарів та сировини для їх виробництва на 19% (з часткою 48% у загальному обсязі експорту товарів). Водночас зменшились обсяги експорту чорних і кольорових металів та виробів з них на 12,3% та хімічної продукції на 8,8% (з їх сумарною часткою 26,4% від загального обсягу експорту товарів). Протягом 2019 року Україна експортувала товарів на 50,06 млрд. дол. США (+ 5,8%), а імпортувала на 60,78 млрд. дол. США (+ 6,3%). У той же час сальдо зовнішньої торгівлі

послугами було позитивним і перевищило 8,7 млрд дол. США, збільшившись за рік більше ніж на 3 млрд. дол. США (+ 30,9%). За рахунок цього негативне сальдо загального зовнішньоторговельного балансу України скоротилося з 6,2 млрд. дол. США у 2018 році до 3,6 млрд. дол. США – у 2019 році. (табл. 4.2).

Що стосується економічної співпраці України з країнами ЄС, слід зазначити, що у 2019 р. обсяг експорту до країн Європейського Союзу збільшився на 3,9% у порівнянні з 2018 р., а його питома вага в загальному експорті склала 38,7%; обсяг імпорту склав 42,4% у загальному імпорті України, збільшившись у порівнянні з 2018 р. на 7,5%.

Таблиця 4.2.

Зовнішньоторговельний баланс України, (млн. дол. США)

Показники	Експорт		Імпорт		Сальдо	
	2018 р.	2019 р.	2018 р.	2019 р.	2018 р.	2019 р.
Усього (товари і послуги)	57,28	63,67	63,49	67,30	-6,2	-3,6
в т.ч. країни ЄС	23,10	23,99	26,57	28,55	-3,4	-4,5
Товари	47,33	50,06	57,18	60,78	-9,8	-10,7
в т.ч. країни ЄС	20,15	20,75	23,21	24,99	-3,0	-4,2
Послуги	11,63	15,23	63,08	65,27	5,3	8,7
в т.ч. країни ЄС	3,97	4,28	3,35	3,56	0,62	0,72

Складено автором за матеріалами: [396].

В цілому, країни ЄС (28) залишаються найбільшими торговельними партнерами України. Питома вага цих країн у зовнішньоторговельному обороті товарів і послуг України за підсумками 2019 року становила 40,1%. Зовнішньоторговельний оборот товарів і послуг з країнами ЄС (28) у 2019 році збільшився на 5,8% (+2,9 млрд дол. США) і склав 52,6 млрд дол. США. Експорт товарів і послуг до ЄС (28) збільшився на 3,9% (+894,6 млн дол. США) і становив 24,0 млрд дол. США. Імпорт товарів і послуг збільшився на 7,5% (+2,0 млрд дол. США) і склав 28,6 млрд дол. США. Сальдо торгівлі товарами та послугами з країнами ЄС (28) склалося негативним у сумі 4,6 млрд дол. та, на жаль,

продовжує погіршуватися – на 1,1 млрд дол. США відносно показника 2018 року [397].

У структурі експорту найбільшу частку займають чорні метали (15,2%), електричні машини та устаткування (11,1%). При чому у порівнянні з показниками 2018 р., експорт металів – знизився на 15,3%, машин та устаткування – на 2,6%. У структурі імпорту з країн ЄС найбільшу частку становлять реактори ядерні, котли, машини – 13,3%, засоби наземного транспорту, крім залізничного – 13,0 %, та енергетичні матеріали – 10,8 % [398].

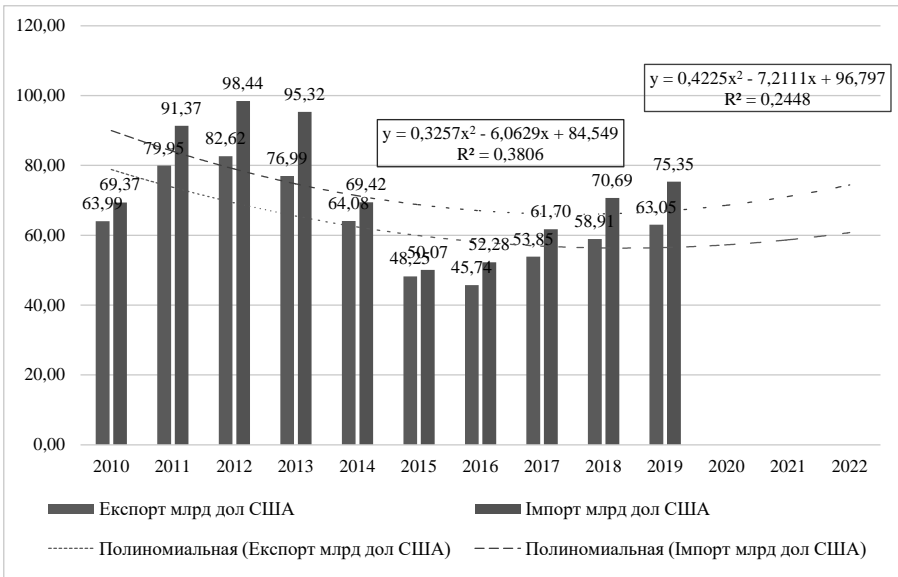

Рис. 4.2. Динаміка зовнішньої торгівлі України, 2010-2019 р., млрд. дол. США, складено автором за матеріалами: [399].

Як видно на рис. 4.2. та рис. 4.3. Додатку Е, на протягом останніх 10 років, Україна завжди мала негативне сальдо торгівельного балансу. У кризовому 2015 році, ця різниця скоротилася до мінімального значення приблизно в 2 млрд. дол. США, але потім дефіцит почав зростати і знову. Тобто, для української економіки

склалася тенденція постійного переважання темпів зростання імпорту над експортом, особливо в роки позитивного зростання ВВП країни. В тяжкі кризові роки, експорт та імпорт падали, проте імпорт мав більшу чутливість, спираючись на падіння реальний доходів населення та держави в такі роки. На відмінну від ВВП, Україні дуже складно наростити обсязі експорту товарів та послуг, а ось імпорт відновлюється швидкими темпами.

Перебіг подій в економіці України не міг не змінити географію торгівлі, як видно на рис. 4.2. та рис. 4.4. Додатку Ж., Якщо до 2014 року, найбільших торговельним партнером в експорті та імпорті були країни СНД (з яких найбільша частка належала РФ), то починаючи з 2014 року все більш чітким становитися лідерство ЄС в цьому напрямі. Європа стала головним партнером України в зовнішній торгівлі, це єдиний регіон світу, в якій експорт товарів України в 2019 виріс порівнюючи з 2013 роком. В 2014 та 2015 роках, усі регіони просіли без винятку, проте євроінтеграційний вектор розвитку України починав давати свою ефективність, особливо в останні три роки (4 млрд в 2017 р., 2,5 млрд в 2018 та 6 млрд дол США в 2019 зростання експорту в країни Європи відповідно). Європа стала також й головним партнером з імпорту для України, проте за імпортом показник 2019 року виявився більше аніж у 2013 році по всім регіонам світу, окрім країн СНД.

Проте, варто відзначити, що має також місце зростання негативного сальдо торговельного балансу, особливо з країнами Європи. З країнами СНД, Україна завжди мали менші показники негативного сальдо аніж з Європою, що свідчило про більш конкурентні позиції України на ринках СНД, аніж європейських. У 2019 році спостерігається максимальний розрив в експорті та імпорті товарів України й країн Європи (11,5 млрд дол. США). Велике негативне сальдо торговельного балансу залишається з країнами американського континенту, що свідчить про неможливість України ефективної взаємодії в галузі торгівлі товарами з розвиненими країнами світу. Позитивне сальдо в 4 млрд дол. США залишається з країнами Африки, а ось довгорічне позитивне сальдо з регіоном Азії у 2019 році уперше змінилося на негативне.

Щодо ЄС, то він з 2014 починається стійкий тренд лідируючого місця ЄС в структурі зовнішньої торгівлі України. Частка ЄС зросла з 25% до 42% в експорті та з 31,5% до 41% в імпорті. В абсолютних цифрах, це 7,5 млрд дол. США зростання з 2010 по 2019 рр. В 2019 зафіксовано максимальні показники експорту в країні ЄС (більше 20 млрд дол. США), а ось в імпорті рекорд був зафіксован як раз в 2013 році (27 млрд дол. США проти 25 млрд дол. США в 2019 р.) [399].

Отже, слід зазначити, що ПВЗВТ принесла Україні додаткові можливості для експорту, проте її умови не можна назвати ідеальними та надто вигідними для українських товаровиробників, тим більше, що обсяги імпорту збільшуються вищими темпами, погіршуючи зовнішньоторговельне сальдо країни.

Незважаючи на те, що Угода ПВЗВТ дала поштовх інтеграції з ЄС та стала додатковою можливістю для експорту для багатьох виробників, залишається серйозною проблема захисту українських виробників в умовах активного використання в ЄС інструментів захисту внутрішнього ринку, таких, як тарифне регулювання імпорту.

Так, рівень митного обкладання імпортової готової продукції в ЄС більший за рівень ставок мита на сировину в 7,7 рази. Це говорить про те, що Україна й надалі залишається в якості постачальника сировини, і аж ніяк не продуктів з доданою вартістю. Зрозуміло, що інтереси ЄС та України не можуть збігатися повністю, однак потрібно поступово переглядати умови, і сторонам потрібно робити спільні кроки назустріч, інакше перші успіхи ПВЗВТ можуть для України залишитися єдиними.

Загалом, згідно з положеннями угоди про ПВЗВТ українська система технічного регулювання промислової продукції має стати ідентичною до європейської, що означає необхідність приведення всієї нормативно-правової бази у відповідність до норм ЄС та прийняття ідентичних обов'язкових технічних регламентів для обраних категорій продукції і, в майбутньому, підтримання регуляторної ідентичності шляхом прийняття всіх змін, що будуть законодавчо запроваджені в ЄС.

Однак прогалини в соціально-економічному розвитку регіонів України залишаються в межах дисбалансів, властивих деяким європейським країнам. Водночас не можна ігнорувати наявність соціально-психічних відмінностей між людьми в різних регіонах України та їх самоідентифікацію у зв'язку з належністю до різних держав у минулому. Ці відмінності можуть негативно вплинути на розвиток країни загалом. Ці протиріччя є найбільш вражаючими між Західним і Південно-Східним регіонами України, тоді як центральний регіон їх балансує й пом'якшує [400].

5 лютого 2015 року Президентом України був підписаний закон «Про засади державної регіональної політики», який визначає мету, принципи та пріоритети нової державної регіональної політики; нову державну стратегію регіонального розвитку; повноваження суб'єктів державної регіональної політики; принципи фінансового забезпечення та моніторингу реалізації нової державної регіональної політики. Особливу роль у законі відіграють принципи, які повторюють принципи європейської регіональної політики, а саме: відкритості, субсидіарності, комплементарності. Стратегія регіонального розвитку України розробляється на період 7 років.

Одним з інструментів подолання економічних і соціальних міжрегіональних відмінностей є Державна стратегія регіонального розвитку України, яка спрямована на зменшення відставання депресивних від передових регіонів країни. Депресивні території характеризуються комплексним, систематичним і тривалим застоєм основних соціально-економічних показників. Програма подолання явища депресивних територій розроблена центральним органом виконавчої влади, відповідальним за державну регіональну політику, спільно з іншими центральними органами виконавчої влади, відповідними органами державної влади та місцевого самоврядування та затверджується Кабінетом Міністрів України [401].

Україні не вистачає інституційної заповненості механізму реалізації регіональної політики. Так, у Європі є досвід використання спеціального комітету з регіонів, який фактично виконує функцію наднаціонального міністерства

регіонального розвитку, водночас, право реалізації регіональної політики надається інститутам інших рівнів.

Україні також вкрай потрібне поліпшення процесу розподілення інвестиційних коштів для надання допомоги депресивним територіям. Багато регіональних програм імплементуються відповідно до сфери економіки, але невизначеним залишається той факт, як державні кошти розміщуються безпосередньо в регіоні. В українських умовах на функціонування регіональних програмних механізмів значною мірою впливають проблеми соціально-економічного розвитку регіонів, тобто в Україні необхідно впроваджувати макро- і мікрокоординаційну політику [402].

Європейський досвід надає можливість використати механізм конкретного управління державною регіональною політикою завдяки формулюванню чітких завдань та встановленню дедлайнів для їх виконання. Водночас плани з реалізації цих завдань будуть розроблятися на місцевому рівні. Таке розмежування ролей, завдяки якому регіони зможуть самостійно визначати пріоритети та недоліки свого розвитку, надасть більшу гнучкість економікам областей та збільшить їхню конкурентоспроможність, особливо в умовах ринкової економіки. Однак, необхідно ввести механізм моніторингу відповідності моделей розвитку регіонів національній стратегії, а також механізм контролю за ефективністю інвестиційних проєктів. Важливість останнього пункту підтверджується кризою Єврозони, однією з причин якої, була недостатня успішність механізму перевірки використання коштів структурних фондів, особливо країнами Південної Європи.

Важливим чинником також є координація регіональної політики з іншими сферами державного управління. У ЄС комплексна ув'язка політик належить до питань розвитку проєктів інвестицій у дослідну інфраструктуру, у центри підвищення кваліфікації та технологічного розвитку, підготовку кадрів тощо. Підкреслюється її координаційна функція, яка полягає в необхідності погодження територіального впливу різних секторальних політик, що безумовно підвищує її роль. В Україні відсутнє законодавство, яке регулює взаємоузгодження регіональних та інших видів державних політик. Створення нових інституційних

умов для розвитку національної регіональної політики та успішне погодження координації різних видів державних політик є важливим елементом для успішної реалізації державної регіональної політики [403, с. 105].

Регіональна політика Європейського Союзу є найяскравішим прикладом для України, який можна використати в процесі вдосконалення національного механізму вирівнювання регіональних диспропорцій. Варто зазначити, що досвід ЄС не обмежується наднаціональними структурами, оскільки суб'єкт представлений міжнародною організацією включає також і національний рівень управління. Саме тому доцільно вивчати також досвід регіональної політики країн ЄС (особливо тих, які переорієнтувалися з командної економіки на ринкову), механізми взаємодії в рамках принципів субсидіарності, а також ефективність використання програм підтримки регіонального розвитку з боку ЄС.

Розвиток транскордонного та міжрегіонального співробітництва є одним із ключових принципів ЄС, завдяки якому вдалося встановити фреймворк для співпраці між регіонами Європи. Це допомогло країнам швидше подолати регіональні дисбаланси, особливо в умовах переходу країн Східної Європи з планової на ринкову економіку [404, с. 10; 405].

Оновлюючи та покращуючи регіональну політику України як базис слід імплементувати засади регіонального розвитку ЄС, а саме довгострокова стратегічна розробка завдань, об'єктивне та неупереджене залучення й розподіл ресурсів, спільне фінансування, широке правове поле, яке б регулювало процеси впровадження програм, підвищення рівня субсидіарності, створення внутрішньої мотивації регіонів для розвитку та ліквідація патерналістського бачення.

Попри це, слід зазначити, що у таких галузях та сферах суспільного життя, як «освіта, навчання і молодь» (13% виконаних завдань), «транспорт, поштові послуги» (15%), «державні закупівлі» (16%), «навколишнє природне середовище та цивільний захист» (22%) ситуація з виконанням Угоди про асоціацію України з ЄС за підсумками 2018 р. є найгіршою [384].

Значні зауваження також викликають митні питання та проблеми, пов'язані із захистом інтелектуальної власності. Фактично, є багато галузей та секторів, які виявилися не готовими до адаптації до європейських норм.

Окрім різних галузей та сфер суспільного життя, неефективно над впровадженням Угоди про асоціацію працюють окремі владні інституції.

І хоча, виконання Угоди про асоціацію між Україною та ЄС не можна вимірювати тільки в цифрах та відсотках, оскільки цей процес є досить складним та всеохоплюючим, втім, саме наочна оцінка просування у виконанні Угоди є вкрай необхідною: такий підхід дозволяє пояснювати пересічним українцям, що підписанням Угоди про асоціацію з ЄС – справа, яка ще далека до завершення, та надає змогу оцінювати тенденції, зокрема й негативні.

Отже, у своїй діяльності українська влада має фокусуватися на ефективному та результативному виконанні Угоди про асоціацію та використанні всіх наявних в ній можливостей для поглиблення секторальної інтеграції з ЄС в контексті формування та реалізації державної політики у сфері європейської інтеграції.

Уклавши Угоду про партнерство і співробітництво, Україна взяла на себе зобов'язання адаптувати законодавство у 16 пріоритетних секторах (і це лише частина усього спектру адаптації, через який проходять країни-кандидати). З метою виконання взятих на себе зобов'язань Україна прийняла низку нормативно-правових документів, зокрема Закон «Про Загальнодержавну програму адаптації законодавства України до законодавства Європейського Союзу», на виконання якого Кабінет Міністрів ухвалює щорічні плани заходів, національні програми з європейської інтеграції, План дій Україна – Європейський Союз, укази Президента України «Про забезпечення виконання Угоди про партнерство та співробітництво між Україною та Європейськими Співтовариствами (Європейським Союзом) і вдосконалення механізму співробітництва з Європейськими Співтовариствами (Європейським Союзом)», «Про затвердження Стратегії інтеграції України до Європейського Союзу», «Про заходи щодо вдосконалення нормотворчої діяльності органів виконавчої влади», «Про Програму інтеграції України до Європейського Союзу», постанова Кабінету

Міністрів України «Про Концепцію адаптації законодавства України до законодавства Європейського Союзу» тощо.

Таким чином, процес адаптації законодавства України до норм європейського права охоплює досить різні сфери діяльності органів державної влади, органів місцевого самоврядування, державних та недержавних громадських організацій та об'єднань і передбачає значний обсяг роботи з формування необхідного інституційного, адміністративного тощо забезпечення процесу європейської інтеграції України. Важливим етапом подальшого розвитку процесу адаптації українського законодавства залишається вирішення питання інституційно-правового регулювання практичної діяльності державних інституцій України у сфері європейської інтеграції [394].

Важливим програмним документом, що сприяв реалізації євроінтеграційних прагнень України став План дій «Україна - Європейський Союз», в основі якого лежить європейська політика сусідства. План, схвалений Кабінетом Міністрів України 12 лютого 2005 р. та Радою з питань співробітництва між Україною та Європейським Союзом 21 лютого 2005 р. втілює рішучість Європейського Союзу та України працювати разом, щоб не допустити появи нових розподільчих ліній в Європі, посилювати свою політичну та економічну взаємопов'язаність.

Відповідно до пріоритетів визначені такі напрями діяльності:

- політичний діалог та реформування, що передбачає забезпечення демократії, верховенство права, прав людини та основних свобод; вирішення регіональних та міжнародних питань, співробітництво у сфері зовнішньої та безпекової політики, нерозповсюдження зброї масового знищення та роззброєння, попередження конфліктів та врегулювання кризових ситуацій;

- економічні та соціальні реформи і розвиток, що передбачає функціонуючу ринкову економіку, монетарну та фіскальну політику, структурні реформи, політику обмінного курсу, соціальну сферу, зайнятість, зменшення бідності, регіональний та сталий розвиток;

- торгівля, ринкові та регуляторні реформи. Це перш за все рух товарів у торговельних відносинах, митних справах, стандартах, технічному регулюванні та

оцінці відповідності (гармонізовані з ЄС сфери), скасуванні обмежень та покращенні управління (негармонізовані сфери ЄС), забезпеченні санітарних та фітосанітарних заходів, право щодо заснування; законодавство щодо діяльності компаній та послуг, рух капіталу та поточні платежі, пересування людей, у тому числі пересування працівників, інші ключові сфери, такі, як оподаткування, конкурентна політика, права інтелектуальної та промислової власності, державні закупівлі, статистика, фінансовий контроль, політика у сфері підприємництва;

- співробітництво в сфері юстиції та внутрішніх справ;

- транспорт, енергетика, інформаційне суспільство та навколишнє середовище;

- міжлюдські контакти у галузі науки і технології, освіти, навчання, культури, в процесі формування громадянського суспільства, в процесах формування громадського здоров'я;

- здійснення моніторингу [406].

У 2004 р., разом із розширенням Європейського Союзу на 10 країн, була вироблена нова політика ЄС – Європейська політика сусідства (ЄПС). Вона поширювалась на шістнадцять сусідів Євросоюзу, в тому числі і Україну. Мета ЄПС полягала у сприянні забезпечення стабільності і безпеки сусідніх країн, а також економічного розвитку їх регіонів. У травні 2008 р. Польща та Швеція запропонували утворити нову ініціативу, спрямовану на співробітництво із пострадянськими країнами – «Східне Партнерство» (СхП). Цьому сприяли декілька факторів – запит східноєвропейських країн на глибшу інтеграцію з ЄС, внутрішня потреба Союзу у посиленні східного напрямку зовнішньої політики та безпекова ситуація у регіоні.

Основна мета СхП – сприяння політичним та економічним реформам у країнах-партнерах через: укладання Угоди про асоціацію; створення зони вільної торгівлі (ЗВТ); лібералізацію візового режиму з ЄС; підтримку стабільності та безпеки у регіоні; розвиток енергетичної галузі; захист навколишнього середовища.

Реалізація ініціатив Східного Партнерства базується на засадах диференціації, спільної відповідальності та підході «більше за більше» (глибші реформи посилюють підтримку з боку ЄС). Цей принцип розповсюджується не лише на фінансову допомогу, а й на можливість більш тісної політичної асоціації, глибшої економічної інтеграції з внутрішніми ринками ЄС [407].

Важливою складовою ініціативи Європейського Союзу «Східне партнерство» є Програма Всеохоплюючої інституційної розбудови Україна-ЄС (Ukraine-EU Comprehensive Institution Building Programme – CIB).

Програма CIB реалізується в Україні відповідно до Меморандуму про взаєморозуміння між Урядом України та Європейською Комісією щодо Рамкового документа програми Всеохоплюючої інституційної розбудови, підписаного у жовтні 2010 року [408].

Програма CIB спрямована на підтримку в проведенні інституційної реформи в Україні відповідно до європейських стандартів з метою створення належного внутрішньодержавного механізму імплементації Угоди про асоціацію з ЄС.

Програма CIB передбачає проведення в Україні інституційних реформ за такими напрямками:

1. Реалізація Угоди про асоціацію між Україною та ЄС, у тому числі поглибленої зони вільної торгівлі шляхом підвищення ефективності діяльності системи органів державної влади у сфері європейської інтеграції з метою належного виконання ними зобов'язань відповідно до Угоди про асоціацію.

2. Здійснення санітарних та фітосанітарних заходів шляхом підвищення ефективності системи державного управління у сфері безпечності харчових продуктів та приведення її у відповідність до стандартів ЄС.

3. Покращення спроможності та підвищення ефективності інституційної структури державного управління у сфері управління міграцією.

4. Створення системи моніторингу та контролю державної допомоги відповідно до стандартів та критеріїв ЄС та міжнародних зобов'язань України [409].

Угода про асоціацію – це новий стан розвитку договірних відносин між ЄС та Україною, спрямованих на політичну асоціацію та економічну інтеграцію. Угода передбачає зобов'язання обох сторін будувати міцні та довготривалі відносини, що базуються на основі спільних цінностей, зокрема, повній повазі демократичних принципів, верховенства права, відповідального державного управління, повазі прав людини та основних свобод.

Незважаючи на наявність значної кількості програмних документів, залишається чимало питань стосовно подальшого удосконалення інституційно-правового механізму формування та реалізації державної політики у сфері європейської інтеграції України.

Загалом, для підвищення ефективності інституційно-правового механізму формування та реалізації державної політики європейської інтеграції України необхідно сформувати систему правових засобів та інституційних заходів, які забезпечували б інтеграційні процеси на кожній зі стадій відповідними інструментами.

Така система заходів має включати:

- 1) порівняльно-правове дослідження правових систем ЄС та України, виявлення їх особливостей;
- 2) визначення оптимальних форм гармонізації, уніфікації і відповідних засобів їх здійснення;
- 3) визначення видів та рівнів гармонізації й уніфікації та сфер і меж їх застосування;
- 4) виявлення умов здійснення цих процедур;
- 5) створення відповідних колізійних механізмів;
- 6) узгодження термінології; створення словників термінів і понять [410].

Таким чином, останні законодавчі зміни, прийняті у 2019 р. позитивно впливають на формування та реалізацію державної політики у сфері європейської інтеграції та сприяють підвищенню її результативності. Однак подальше удосконалення державної політики в цій сфері потребує значних інституційно-правових змін в напрямку створення ключових інструментів на всіх етапах

забезпечення ефективності її формування та реалізації: від асоційованого членства до повноправного членства України в Європейському Союзі, що буде предметом подальших наукових досліджень.

Висновки до четвертого розділу

Запровадження безвізу між Україною та Європейським Союзом свідчить про значний поступ у процесі європейської інтеграції нашої країни, підвищення ефективності державної політики у сфері європейської інтеграції в останні роки, зростання довіри держав-членів та інституцій ЄС до управління кордоном, запобігання нелегальній міграції, рівня безпеки документів, боротьбі з організованою злочинністю та забезпечення прав та свобод людини в Україні. Тому подальше формування та реалізація дієвої та результативної державної політики у сфері євроінтеграції має стати передумовою для укріплення міжнародного авторитету України та, що надзвичайно важливо, отримання в майбутньому членства України в ЄС, що й буде предметом подальших наукових досліджень.

Факт надання Європейським Союзом Україні безвізового режиму перетину кордону став, безумовно, позитивним сигналом і аргументом для проведення переговорів щодо запровадження іншими країнами безвізового режиму для українських громадян.

Україні не вистачає інституційної заповненості механізму реалізації регіональної політики. Так, у Європі є досвід використання спеціального комітету з регіонів, який фактично виконує функцію наднаціонального міністерства регіонального розвитку, водночас, право реалізації регіональної політики надається інститутам інших рівнів.

Таким чином, в подальшому якість та оперативність виконання Угоди про асоціацію підтверджуватиме відданість України незворотнім проєвропейським демократичним реформам та європейським цінностям, Разом з тим, українська сторона має ґрунтовно проаналізувати висновки Звіту про виконання Угоди про асоціацію, опублікований ЄС та врахувати рекомендації для подальшого

впровадження порядку денного реформ в Україні, а саме: продовження реформи правоохоронних органів, боротьба з корупцією, покращення бізнес-середовища та інвестиційного клімату, ухвалення законодавства у різних важливих сферах суспільного життя країни, що й буде предметом подальших наукових досліджень.

Регіональна політика Європейського Союзу є найяскравішим прикладом для України, який можна використати в процесі вдосконалення національного механізму вирівнювання регіональних диспропорцій. Варто зазначити, що досвід ЄС не обмежується наднаціональними структурами, оскільки суб'єкт представлений міжнародною організацією включає також і національний рівень управління.

Слід зазначити, що Угода про поглиблену та всеохоплюючу зону вільної торгівлі ПВЗВТ принесла Україні додаткові можливості для експорту, проте її умови не можна назвати ідеальними та надто вигідними для українських товаровиробників, тим більше, що обсяги імпорту збільшуються вищими темпами, погіршуючи зовнішньоторговельне сальдо країни.

Незважаючи на те, що Угоди про поглиблену та всеохоплюючу зону вільної торгівлі (ПВЗВТ) дала поштовх інтеграції з ЄС та стала додатковою можливістю для експорту для багатьох виробників, залишається серйозною проблема захисту українських виробників в умовах активного використання в ЄС інструментів захисту внутрішнього ринку, таких, як тарифне регулювання імпорту.

Загалом, згідно з положеннями угоди про ПВЗВТ українська система технічного регулювання промислової продукції має стати ідентичною до європейської, що означає необхідність приведення всієї нормативно-правової бази у відповідність до норм ЄС та прийняття ідентичних обов'язкових технічних регламентів для обраних категорій продукції і, в майбутньому, підтримання регуляторної ідентичності шляхом прийняття всіх змін, що будуть законодавчо запроваджені в ЄС.

Важливим чинником також є координація регіональної політики з іншими сферами державного управління. У ЄС комплексна ув'язка політик належить до питань розвитку проектів інвестицій у досліду інфраструктуру, у центри

підвищення кваліфікації та технологічного розвитку, підготовку кадрів тощо. Створення нових інституційних умов для розвитку національної регіональної політики та успішне погодження координації різних видів державних політик є важливим елементом для успішної реалізації державної регіональної політики.

Розвиток транскордонного та міжрегіонального співробітництва є одним із ключових принципів співробітництва ЄС, завдяки якому вдалося побудувати та систематизувати державні стратегічні концепції для співпраці з партнерами та країнами Європи. Це допомогло країнам швидше подолати регіональні дисбаланси, особливо в умовах переходу країн Східної Європи з планової на ринкову економіку.

У своїй діяльності українська влада має фокусуватися на ефективному та результативному виконанні Угоди про асоціацію та використанні всіх наявних в ній можливостей для поглиблення секторальної інтеграції з ЄС в контексті формування та реалізації державної політики у сфері європейської інтеграції.

ВИСНОВКИ

Проведене дослідження забезпечує розкриття та деталізацію ключових організаційних і структурних складових механізму державного регулювання процесів економічної та політичної інтеграції України, оскільки містить теоретико-концептуальні та методико прикладні результати, використання яких дозволяє деталізувати цей механізм на всіх рівнях регулювання інтеграційних процесів держави. Основні висновки та результати, одержані в ході дослідження, полягають у наступному:

1. Дійшли висновку, що міжнародна економічна інтеграція являє собою об'єктивний та історичний процес в умовах глобалізації економіки. Не зважаючи на те, хто впливає на інтеграційні процеси – ринок чи уряди держав, економічна інтеграція не є хаотичним процесом. Саме кооперація та взаємодія є тими дієвими важелями інтеграції або дезінтеграції. Свідченням важливості такого явища для країн світу є велике різноманіття поняття «економічна інтеграція», його трактування та визначення. Таким чином, можна зробити висновок, що за сучасних умов участь для кожної країни світу є унікальним явищем та певним світоглядом.

Незважаючи на відмінності в цих визначеннях, можливе таке формулювання терміну економічної інтеграції. Інтеграція – це процес усунення дискримінації у відносинах між країнами, а також поєднання економічних систем країн регіону в більш складний господарський комплекс. У загальному вигляді, економічна інтеграція приймає вигляд економічних угод між країнами, що спрямована на поглиблення та пришвидшення процесів розвитку економіки та характеризується ліквідацією торгових бар'єрів між країнами та уніфікацією різних видів економічних політик. Останні передаються у сферу наднаціонального управління.

Доведено, що за умов забезпечення на державному рівні відповідних цілей та принципів державної політики у сфері європейської інтеграції, відкриються додаткові можливості щодо забезпечення потреб суспільства в

реалізації європейського вектору розвитку країни. Крім того, в сучасних умовах формування та реалізація державної політики у сфері європейської інтеграції – це основа сталого соціально-економічного розвитку країни, гарантія державного суверенітету, питання забезпечення високих стандартів життя населення України.

Основними суб'єктами впровадження державної політики у сфері європейської інтеграції на регіональному рівні є місцеві органи виконавчої влади та органів місцевого самоврядування, які здійснюють політику європейської інтеграції в межах своїх повноважень.

2. Проведене дослідження дозволяє виділити певні подібності та відмінності у розумінні економічної та регіональної інтеграції окремими школами.

Представники всіх згаданих шкіл, за винятком дирижиської, яка спирається на взаємодію національних економічних політик, розглядають інтеграційні процеси через взаємини суб'єктів ринку: ринкова і неоліберальна (рух товарів, капіталів і людей), структурна (монополістичні об'єднання і транснаціональні корпорації). Всі, окрім ринкової та неоліберальної шкіл, вважають інтеграцію керованим процесом, де держава виступає координатором.

Неоліберальна і дирижиська школи пропонують механізми регулювання інтеграційних процесів.

Функціональна школа та Корпоративізму бачать головним суб'єктом інтеграційних процесів – транснаціональне підприємство, але під керівництвом державними механізмами. Неокейнсіанський підхід є найбільш актуальним у наш час, оскільки він розглядає економічну інтеграцію з точки зору ефекту синергії, тобто міжнародна економічна інтеграція має на меті досягнення максимальних вигод від об'єднання економік країн, за умови збереження певного (найбільш оптимального) рівня самостійності кожної з країн-учасниць.

3. Проводячи порівняльний аналіз функціонування інтеграційних процесів провідними інтеграційними угрупованнями світу особливості їх

функціонування та впровадження інтеграційних стратегій, можна побачити такі особливості.

Перш за все, головною причиною проблем більшості інтеграційних угруповань є те, що їм не вистачає двох основних передумов успішної інтеграції – схожості рівнів економічного розвитку та високого ступеня індустріалізації. Поєднання в одному інтеграційному союзі країн, що сильно розрізняються за рівнем економічного розвитку зустрічається досить рідко, такі ситуації зазвичай мають суто політичне підґрунтя. Досить важливим є той момент, щоб всі країни-учасниці мали не тільки близький економічний та соціально-політичний лад, а й мали досить високий рівень господарського розвитку.

Провідні інтеграційні об'єднання у Латинській та Південній Америці, на відміну від ЄС не передбачають ніякої допомоги окремим регіонам чи галузям та признають лише ринкові регулятори економічного розвитку. Важливу роль також відіграє відсутність єдиної позиції у рамках МЕРКОСУР, що пояснюється різним рівнем економічного розвитку, а, отже, і різними зовнішньоторговельними пріоритетами.

Незважаючи на досягнення у регіональній інтеграції, зв'язок між країнами у Латинській Америці ще не дуже міцний. Світова економічна криза показала, що в деяких інтеграційних угрупованнях не вдається прийняти навіть давно узгоджені рішення. Тим не менш, серед позитивних ознак інтеграційних процесів слід відзначити, той факт, що на сучасному етапі, в Південній та Латинській Америці йде зростання внутрішньорегіональної торгівлі серед країн-учасниць.

Особливість інтеграційної ситуації в Азійсько-Тихоокеанському регіоні полягає в тому, що тут відсутня міждержавна структура типу ЄС. У даному випадку присутній поділ регіону на декількох рівнях – в першу чергу, це країни азійського регіону і Північна Америка.

Механізм управління АСЕАН носить децентралізований характер та включає наднаціональні координаційні та виконавчі органи, а також постійні

робочі органи. Економічна співпраця розглядалася лише як засіб та механізм координації інтеграційних процесів та співробітництва країн-учасниць.

На сьогодні, за розмірами та економічним потенціалом МЕРКОСУР є найбільшим в світі, що розвивається та другим в світі після ЄС митним союзом, а також третьою після ЄС та НАФТА зоною вільної торгівлі.

Особливість інтеграційної ситуації в АТР полягає в тому, що тут відсутня міждержавна структура типу ЄС. За рівнем реалізації інтеграційних проєктів Азіатсько-Тихоокеанський регіон поки що поступається Європі й Америці, однак геополітичні та економічні реалії останніх років стимулюють активну роботу над створенням інтеграційних інститутів і одночасно гостре суперництво за лідерські позиції в них.

4. У науковій літературі відсутня єдність розуміння сутності поняття не тільки європейської інтеграції в цілому, а й поняття «інтеграція», зокрема. Теорії інтеграції містять важливі положення щодо закономірностей як процесу розширення Європейського Союзу, так і процесу вступу до його складу нових членів. Чіткі уявлення про результати досліджень західних науковців надають змогу прогнозувати основні елементи інтеграційних стратегій ЄС і держав-кандидатів на вступ.

На наш погляд, вказану концепцію «багаторівневого управління» європейською інтеграцією доцільно, окрім наднаціонального, національного та регіонального доповнити також місцевим рівнем взаємодії. Багаторівневе управління характеризує зміни відносин між суб'єктами на різних територіальних рівнях. Багаторівнева теорія управління об'єднує традиційно окремі області внутрішньої та міжнародної політики й підкреслює дедалі більше відмінність між цими сферами в контексті європейської інтеграції.

5. Спираючись на інституціональний та системний підходи, автор підтримує бачення міжнародної економічної інтеграції як формування цілісного господарського комплексу через процесу наближення, взаємопереплетіння, зрощування економік держав-учасниць. Так ми розглядаємо сучасну інтеграцію як процес взаємодії соціально-економічних

систем, так кожену державу можна розглядати як систему зі своїми особливостями діяльності. Держава як соціально-економічна система має завдання розвитку економічної та соціальної політики за допомогою регулювання процесів розвитку через інституції державного управління та юридично-правової координації.

Інтеграція економічних систем має свою циклічність і розвивається в певній послідовності. Взаємодія систем знаходиться в постійній динаміці, розвиток, при цьому, відбувається по яскраво вираженому траєкторії: взаємопроникнення, зрощення, поглинання, повна інтеграція.

Підсумовуючи роль і значення взаємодії економічних систем можна стверджувати, що їх інтеграція носить комплексний характер і демонструє детальний аналіз внутрішніх і зовнішніх процесів держави як системи на макроекономічному рівні.

6. Європейський союз є багатогранним політичним утворення, де максимально позитивно представлені інтереси країн-учасниць на всіх рівнях взаємодії. З одного боку, така система виглядає бюрократичною й громосткою, але з іншого боку, якою вона має бути щоб враховувати інтереси соціально-економічні, внутрішньо- та зовнішньополітичні, науково-технічні тощо, країн-членів Євросоюзу. Інституційна структура дозволяю приймати рішення та проводити планування стратегічної діяльності інтеграційного об'єднання на далеку перспективу використовуючи п'ятирічні періоди. Що було б складно реалізувати без добре організованої координації роботи інституцій Євросоюзу.

Багаторівневе управління характеризує зміни відносин між суб'єктами на різних територіальних рівнях. Багаторівнева теорія управління об'єднує традиційно окремі області внутрішньої та міжнародної політики й підкреслює дедалі більшу відмінність між цими сферами в контексті європейської інтеграції.

Загалом, процес конвергенції в Європі характеризується наздогананням найбідніших країн, а також зростаючою дивергенцією між регіонами країни. Це

пояснюється тим, що еволюція регіональної політики ЄС супроводжувалася не структурними реформами, а лише невеликою зміною пріоритетів та розширенням власне цілей політики зближення, що не мало свого відображення в механізмах реалізації процесів інвестування.

7. Проведення секторального аналізу співпраці України з Європейським союзом дозволяє показати основні галузі, в яких Україна досягла певних успіхів.

За підсумками 2018 року Україні вдалося досягти певних змін в багатьох сферах, в тому числі у питаннях реформування енергетичної сфери держави. В опублікованому у 2019 році Європейським Союзом Звіті про виконання Україною асоціації зазначається, що підхід до виконання Угоди про асоціацію є максимально прагматичним і реалістичним та спрямований на приєднання до ринку ЄС (в тому числі до енергетичного) на таких самих умовах, які існують для держав-членів ЄС.

Крім того, на наш погляд, державна політика у сфері європейської інтеграції має відповідати також принципам: узгодженості та упорядкованості; прогнозованості та результативності, економічної доцільності, соціальної та екологічної відповідальності, що сприятиме підвищенню її дієвості та ефективності.

Однак далеко не всі результати формування та реалізації державної енергетичної політики в умовах європейської інтеграції України є позитивними. Недостатня інституційна спроможність міністерств заважає виконувати завдання Угоди вчасно та в повному обсязі, а наявність значного спротиву окремих груп інтересів знижує ефективність проходження євроінтеграційних законопроектів щодо енергетичної сфери в Верховній Раді України.

Таким чином, на продовження діалогу з ЄС Україна і в подальшому має активно готувати проекти дорожніх карт з інтеграції України до енергетичного ринку ЄС і продовжити роботу щодо оновлення, де це необхідно, додатків до Угоди про асоціацію з метою сприяння процесу імплементації, узгодженому з розвитком права ЄС.

8. Проаналізувавши досвід формування, реалізації та сприйняття населенням проведення євроінтеграційних реформ, механізмів та форм проведення державної політики у сфері європейської інтеграції, дозволило виявити основні методологічні підходи, механізми, інструменти та принципи країн Центральної та Східної Європи. Нові геополітичні реалії ставили нові виклики центральноєвропейським державам перед вибором, політики так чи інакше бачили приклад Західної Європи, де динамічно протікали процеси інтеграції, доповнення економічного союзу об'єднанням політичним, а ідеї та методи наближення ставали все популярнішими і привабливішими для решти європейських країн. Тобто центральноєвропейські держави повинні були для себе з'ясувати: або створювати свої власні регіональні об'єднання як етап загальноєвропейського наближення, або поодинокі наближатися до Європейського Союзу.

Досвід зазначених країн свідчить, що розглянуті деякі актуальні геополітичні концепції української школи геополітики є актуальними й на сьогоднішній день. Теоретичні розробки українських вчених показують свою актуальність при побудові сучасних міжнародних відносин, у т.ч. й у євроінтеграційному напрямі. Саме західноєвропейська течія української геополітичної школи виступає основним орієнтиром сучасних державних інтеграційних та зовнішньополітичних стратегій України.

Інтеграційні процеси в Європейському союзі демонструють найбільш досконалий рівень інституційних форм, як результат що був досягнутий у сучасному світі. Саме ці досягнення приваблюють та впливають не тільки на формування сучасної структури загальноєвропейського простору, але й на побудову сфери міжнародних відносин. Досвід європейської інтеграції перетворюється на один з чинників, який визначає перспективи розвитку інтеграційних процесів, як у Європі так і на глобальному рівні.

9. З розвитком та розширенням Європейського союзу, відбувалось поліпшення існуючих та розробка нових геополітичних концепцій об'єднання виходячи із потреб сучасних умов і викликів. Розглянемо основні геополітичні

концепції, які сприяли формуванню інституційних механізмів функціонування Євросоюзу як багатонаціонального інтеграційного об'єднання та загальних стратегії у сфері європейської інтеграції.

Геополітичний вузол, в якому сплітаються інтереси держав, що входять до ЄС, країн з різними перспективами та інтересами, ще більш заплутується зі вступом східноєвропейських держав. Отже, у перспективі головним викликом для Європи буде полягати не тільки в тому, щоб зберегти загальний ринок, а й в тому, як зміцнити політичне об'єднання.

Геополітична концепція ЄС була сформульована на початку 70 років ХХ століття, в її основу було покладено ідею концепції «цивільної сили». Згідно з концепцією «громадянської сили», Євросоюз орієнтує своїх країн-членів на вирішення зовнішньополітичних завдань за допомогою інститутів співпраці та переважно на економічні важелі впливу. Вирішальне значення в цьому відношенні має за мету створення і розвиток спільних з партнерами структур, де сторони беруть на себе ті чи інші зобов'язання.

Особливість функціонування Європейського Союзу полягає у тому, що всі держави-члени, які залишаються суверенними та незалежними, сформували зону стабільності, демократії, культурного розмаїття, свободи та сталого суспільного розвитку.

10. дійшли висновку, що підвищення результативності державної політики у сфері європейської інтеграції України, як важливої складової забезпечення національної безпеки, сприятиме зниженню існуючих ризиків у всіх сферах суспільного життя. Виконання укладених угод між Україною та Європейським Союзом сприятиме підвищенню енергетичної, соціальної, економічної, екологічної безпеки, що дозволить забезпечити стійкий розвиток України в довгостроковому періоді. Імплементация європейських прагнень України має не тільки національне, а й міжнародне значення, як вагомий чинник протидії глобальним викликам, підвищенню рівня безпеки не тільки нашої країни, а і Європейського Союзу в цілому.

Підсумовуючи відмітимо, що місцевим органам влади слід надати більше повноважень по вибору та визначенню міжнародних проектів, активніше залучати місцеві органи влади до формування та створення міжнародної економічної політики зовнішньої направленості через реалізацією програм у сфері міжнародного співробітництва, активне налагодження комунікативних зв'язків на рівні «регіони України – регіони ЄС».

11. Основні проблеми, з якими стикаються регіони світу в процесі розвитку, а Україна не є виключенням, це відповідальні дії на місцевих та регіональних рівнях, для досягнення територіального розвитку, навіть не можливо стверджувати що Європейський Союз може знайти рішення для цих проблем, якщо він буде діяти самостійно. Враховуючи, територіальну близькість, та пропускну здатність України на наш погляд, діалог з Україною по розбудові регіонів важливий. В ході ведення діалогу відбудеться посилення зовнішньої інтеграції регіонів, а саме регіони зможуть позиціонувати себе як самостійні учасники міжнародних відносин і, таким чином, стати ініціаторами інтеграційних зрушень.

Україна має послідовно виконувати своє «домашнє завдання», адже дедалі більше поставатиме питання про прийняття рішень ЄС про інтеграцію України до внутрішнього ринку ЄС у відповідних секторах, як це передбачено Угодою про асоціацію між сторонами. Саме тому доцільно вивчати також досвід регіональної політики країн ЄС (особливо тих, які переорієнтувалися з командної економіки на ринкову), механізми взаємодії в рамках принципів субсидіарності, а також ефективність використання програм підтримки регіонального розвитку з боку ЄС.

І хоча, виконання Угоди про асоціацію між Україною та ЄС не можна вимірювати тільки в цифрах та відсотках, оскільки цей процес є досить складним та всеохоплюючим, втім, саме наочна оцінка просування у виконанні Угоди є вкрай необхідною: такий підхід дозволяє пояснювати пересічним українцям, що підписанням Угоди про асоціацію з ЄС – справа, яка ще далека до завершення, та надає змогу оцінювати тенденції, зокрема й негативні.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Матюшенко І.Ю., Беренда С.В., Резніков В.В. Євроінтеграція України в системі міжнародної економічної інтеграції / І.Ю. Матюшенко, С.В. Беренда, В.В. Резніков - Харків : ХНУ імені В. Н. Каразіна, 2015. - 496 с.
2. Литвинцев Н. Н. Международная экономическая интеграция [Текст]: учебное пособие / Н. Н. Литвинцев. – М. : Экономистъ, 2006. – 430 с.
3. Войтович Л.В. СВЯЩЕННА РИМСЬКА ІМПЕРІЯ ГЕРМАНСЬКОЇ НАЦІЇ [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.history.org.ua/?termin=Sviaschenna_Rymska
4. Політологічний енциклопедичний словник: Навчальний посібник для студентів вищ. навч. закладів. – К.: Генеза, 1997. – 400 с.
2. Литвинцев Н. Н. Международные экономические отношения [Текст]: учебник / Н. Н. Литвинцев. – М. : Российская политическая энциклопедия, 2001. – 512 с.
5. Глобальна економіка. – 2-е видання. – Запоріжжя: ФОП Мокшанов В.В., 2018. – 328 с.
6. Balassa V. The Theory of Economic Integration [Текст]: / В. Balassa. – London : George Alien & Unwin, 1962. – 260 p.
7. Hawtrey, R. Reviewed Work: L'Europe sans Rivages by F. Perroux. The Economic Journal. 1955. Vol. 65. No. 260. P. 670-672.
8. Marjolin, R. Europe and the United States in the World Economy. Durham, N.C.: Duke University Press. 1953.
9. Kahnert F. et al. Economic integration among developing countries. Paris: Development Center of the Organization for Economic Co-operation and Development (OECD). 1969. 162 p.
10. Гагарина Г. Ю. Экономика Европейского союза [Текст] / Г. Ю. Гагарина. – М. : Экономист, 2003. – 399 с.
11. Кравченко К. Т. Політична економія [Текст]: навчальний посібник / К. Т. Кравченко. – К. : КНЕУ, 2001. – 508 с.
12. Эрнст С.А. Формирование агропромышленного кластера как основы процесса интеграции производственных предприятий: Автореф. дис. канд. экон. наук: 08.00.05 / НОУ ВПО «Московская академия экономики и права». М., 2008. 24 с.
13. Machlup, F. A history of thought on economic integration. New York: Columbia University Press. 1977. 323 p.
14. Anderson H. International Market Entry and Expansion Via Independent or Integrated Channels of Distribution [Текст] / H. Anderson // Journal of Marketing. – 1987. – January.
15. Интеграционные процессы на пороге XXI века. Почему не интегрируются страны СНГ. М. : III тысячелетие, 2001. 480 с.
16. Rosamond B. Theories of European Integration [Текст] / B. Rosamond. – L., 2000. – p. 11–12.

17. Wallace W. The Dynamics of European Integration [Текст] / W. Wallace. – L., 1990. – р. 9.
18. Mennis, Bernard and Karl P. Sauvart. Emerging Forms of Transnational Community. Lexington: Lexington Books. 1976.
19. Міжнародні інтеграційні процеси сучасності [Текст]: монографія / А. С. Філіпенко (кер. авт. кол.), В. С. Будкін, М. А. Дудченко [та ін.]. – К. : Знання України, 2004. – 304 с.
20. Мировое хозяйство и международные экономические отношения [Текст]: учебное пособие / под ред. А. П. Голикова [и др.]. – Симферополь : СОНАТ, 2003. – 432 с.
21. Резніков В. В. Організаційні та структурні складові механізму державного регулювання процесів економічної інтеграції міст України : монографія / В. В. Резніков. – Х. : ХНУ імені В. Н. Каразіна, 2014. – 196 с.
22. Резніков В. В. Формування комплексного підходу щодо вдосконалення державного регулювання механізму міжнародної інтеграції України : монографія / В. В. Резніков. – Х. : Екограф, 2011. – 168 с. Резніков В. В. Формування комплексного підходу щодо вдосконалення державного регулювання механізму міжнародної інтеграції України : монографія / В. В. Резніков. – Х. : Екограф, 2011. – 168 с.
23. Pelkmans J. European integration : Methods and economic analysis / Pelkmans Jaques. – Third edition. – Edinburgh Gate : Pearson Education Limited, 2006. – 480 p.
24. Balassa V. The Theory of Economic Integration [Текст] / V. Balassa. – Homewood, 1961. – 304 p.
25. Шишков Ю.В. Интеграционные процессы на пороге XXI века. Почему не интегрируются страны СНГ. М.: НП «III тысячелетие», 2001. С.8
26. Molle, W. The Economics of European Integration: Theory, Practice, Policy. 2006. 460 p.
27. Pelkmans J. Market integration in the European Community. Springer Science & Business Media, 2013. Vol. 5.
28. Білоус О. Г. Глобалізація і безпека розвитку: монографія / О. Г. Білоус, Д. Г. Лук'яненко. К.: КНЕУ, 2001. 733 с.
29. Allen, Robert Loring. Review of The theory of economic integration, by Bela Balassa. Economic Development and Cultural Change Vol. 11. No. 4. 1963. P. 449- 454
30. Європейська інтеграція [текст] навч. Посіб. / за ред. М.І. Макаренка, Л.І. Хомутенко ; [М.І. Макаренка, Л.І. Хомутенко, І.І. Д'яконова та ін.]. – К. : «Центр учбової літератури», 2018. – 344 с.
31. Киреев А. П. Международная экономика [Текст]: учебное пособие / А. П. Киреев. – М. : Международные отношения, 1997. – с. 361.
32. Пузакова Е. П. Международные экономические отношения [Текст]: учебное пособие / Е. П. Пузакова. – Р-н/Д : Март, 2000. – 352 с.
33. Мировое хозяйство и международные экономические отношения: Учебное пособие под ред. А. П. Голикова. Симферополь: СОНАТ, 2003. 232 с.
34. Шмелев Н. П. Всемирное хозяйство: тенденции, сдвиги, противоречия. М. : Наука, 1987. 208 с.

35. Полікарпова О. Регіональна політика ЄС: практичний досвід для України // Вісник Тернопільського національного економічного університету, 2015. №. 3. С. 101-110.
36. Резников В. В. Теоретические аспекты интеграции экономических систем и этапы их взаимодействия // Бизнес Информ, 2015. №. 3. С. 13-17.
37. Лук'яненко Д.Г., Жеваго Д.В. Глобальна перспектива економічної інтеграції / Стратегія економічного розвитку в умовах глобалізації. За ред. Д.Г. Лук'яненко. – К. : 2001. – 215 с.
38. Marchal A. L'Europe solidaire / A. Marchal. – Vol. 1. – P. : Cujas, 1964. – 361 p.
39. Оцінка можливостей розширення і заміщення ринків збуту для продукції підприємств реального сектора України : монографія / за ред. М. О. Кизима, І. Ю. Матюшенка [та інш.]. – Х. : ВД «НЖЕК», 2014. – 280 с.
40. Стейнер Г., Майер Дж. Стратегическое управление: принципы и международная практика / Пер. с англ. – М.: Международные отношения. - 1998. – 352 с.
41. Chandler A. D. Strategy and Structura. – Boston 1961. – 463 p.
42. Глюк В. Теория принятия решений. – СПб. :Питер. – 1995. – С.81
43. Минцберг Г., Куинн Дж. Б., Гошал С. Стратегический процесс. - СПб.: "Питер". - 2001. - С.38.
44. Гольдштейн Г.Я. Стратегические аспекты управления НИОКР. Монографія. – Таганрог.: Изд-во ТРТУ. – 2000. – С.112.
45. Томпсон А.А., Стрикленд А. Дж. Стратегический менеджмент. Искусство разработки и реализации стратегии: Учебник для вузов /Пер. с англ. Под ред. Л.Г.Зайцева, М.И.Соколовой. – М.: Банки и биржи, ЮНИТИ. – 1998. – С.47-106
46. Минцберг Г., Альстренд Б., Лемпел Дж. Школы стратегий. / Г. Минцберг, Б. Альстренд, Дж. Лемпел - СПб.: "Питер". - 2000. – 330 с.
47. Мартиненко М.М., Ігнат'єва І.А. Стратегічний менеджмент. / М.М. Мартиненко, І.А. Ігнат'єва – К.: "Каравелла". – 2006. – С.125.
48. Шершньова З.Є., Оборська С.В. Стратегічне управління. / З.Є. Шершньова, С.В. Оборська – К.: КНЕУ. - 1999. – С. 94-120.
49. Стратегічні документи соціально-економічного розвитку. Аналітична записка Проекту економічного і соціального розвитку ПРООН. К.: 2003. – С.5.
50. Економічний словник-довідник (За ред. Мочерного С.В.) К.: "Femina". – 1995. – С.88.
51. Жаліло Я. Економічна стратегія як категорія сучасної економічної науки // Економіка України. – № 1. – 2005. – С.19-27.
52. Управление организацией: учебник / под ред. А. Поршнева, З. Румянцевой, Н. Саломатина. – М. : ИНФРА-М, 2008. – 735 с.
53. Гершун А. Технологии сбалансированного управления / А. Гершун, М. Горский. – М. : ЗАО "Олимп-бизнес", 2005. – 416 с.
54. Краснокутська Н. В. Інноваційний менеджмент : навч. посіб. / Н. В. Краснокутська. – К. : КНЕУ, 2003. – 504 с.
55. Ансофф И. Стратегическое управление / И. Ансофф ; сокр. пер. с англ. ; науч. ред. и авт. предисл. Л. И. Евенко. – М. : Экономика, 1989. – 519 с

56. Свистович М.Б. Сутність та основні поняття стратегічного планування // Державне управління: теорія та практика, 2013. С.1-6
57. Шаров Ю. П. Стратегічне планування в муніципальному менеджменті. Концептуальні аспекти : монографія / Ю. П. Шаров. - К. : Вид-во УАДУ, 2001. - 302 с.
58. Стратегія підприємства / Д.О. Горелов, С.Ф. Большенко. - Харків: Вид-во ХНАДУ, 2010. - 133 с.
59. Ferguson Y. Between Celebration and Despair: Constructive Suggestions for Future International Theory / Y. Ferguson, R. Mansbach // International Studies Quarterly. – 1991. – Vol. 35, № 4. – P. 370.
60. Кант І. Критика практичного розуму. — Київ: Юніверс, 2004. —240 с.
61. Гуго Гроцій; Под общ. ред.: Крылов С.Б.; Пер.: Саккетти А.Л.: - М.: Ладомир, 1994. - 868 С.; О праве войны и мира. Три книги, в которых объясняется естественное право и право народов, а также принципы публичного права: Перевод с латинского: Репринт с издания 1956 г.
62. Лукашук И. И. Международное право. / И. И. Лукашук — М., 1996. — С. 10.
63. Мальський М. З., Мацях М. М. Теорія міжнародних відносин: Підручник. — 3-тє вид., перероб. і доп. — К.: Знання, 2007. — 461 с.
64. Башмаков А. А. Процессы интеграции в глобальном и евразийском аспектах: общее и особенное / А.А.Башмаков // Материалы конференции «Интеграционные процессы в современном мире», 2012. – С. 123-130.
65. Алтухова І. М. Міжнародна конкурентоспроможність регіональних господарських комплексів в процесі міжнародної економічної інтеграції [Електронний ресурс] / І. М. Алтухова // Вісник Східноєвропейського університету економіки і менеджменту. Сер.: Економіка і менеджмент. – 2012. – № 1. – С. 40-49.
66. Бавико О. Є. Інтегрована модель політики кластерного розвитку регіонального економічного простору [Електронний ресурс] / О. Є. Бавико // Науковий вісник НЛТУ України. - 2013. - Вип. 23.3. - С. 199-207.
67. Пал Л. А. Аналіз державної політики / Л. А. Пал; пер. з англ. І. Дзюби. – К.: Основи, 1999. – 422 с
68. Тертичка В. В. Державна політика: аналіз та здійснення в Україні / В. В. Тертичка. - К. : Вид-во Соломії Павличко "Основи", 2002. - 750 с.
69. Лесечко М. Д. Стратегічне планування : навч. посіб. / М. Д. Лесечко, Р. М. Рудніцька ; ЛРІДУ НАДУ. - Львів : ЛРІДУ НАДУ, 2004. - 73 с.
70. Державна політика : підручник / Нац. акад. держ. упр. при Президентові України ; ред. кол. : Ю. В. Ковбасюк (голова), К. О. Ващенко (заст. голови), Ю. П. Сурмін (заст. голови) [та ін.]. – К. : НАДУ, 2014. – 448 с.
71. Державна політика: аналіз та механізми її впровадження в Україні / за заг. ред. В. Ребкала, В. Тертички. К. : Вид-во НАДУ, 2000. 232 с.
72. Державне управління: словник-довідник / за заг. ред. В. М. Князева, В. Д. Бакуменка. К. : Вид-во УАДУ, 2002. 228 с.
73. Економічний розвиток і державна політика / за заг. ред. Ю. Єханурова, І. Розпутенка. К. : Вид-во УАДУ, 2001. 480 с.

74. Андріяш В. І. Державна політика: концептуальні аспекти визначення. Державне управління: удосконалення та розвиток. 2013. № 9. URL : <https://goo.gl/aLu3RG>.

75. Пірен М. І. Публічна політична діяльність : навч. посіб. / М.І. Пірен. – К.: НАДУ, 2009. – 288 с.

76. Рябічко О. В. Державна політика регулювання підприємницької діяльності: механізми формування / О. В. Рябічко // Актуальні проблеми державного управління. – 2011. – № 1 (39). – С. 72-76. Режим доступу: <http://www.stationline.org.ua>

77. Бельська Т.В. Співвідношення понять «державна політика» та «державне управління»/ Т.В. Бельська. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.kbuara.kharkov.ua/e-book/db/2016-2/doc/1/03.pdf> (дата звернення: 25.07.2019).

78. Гогвуд Б. Аналіз політики для реального світу / Б. Гогвуд, Л. Ган; пер. А. Олійник. – К. : Основи, 2004. – 396 с.

79. Янг Е. Як написати дієвий аналітичний документ у галузі державної політики. Практичний посібник для радників з державної політики у Центральній і Східній Європі / Пер. з англ. С. Соколик. Наук. ред. пер. О. Кілієвич / Е. Янг., Л. Куїнн – К. : К. І. С., 2003. – 120 с.

80. Мартиненко В. М. Державне управління: шлях до нової парадигми (теорія та методологія) : монографія / В. М. Мартиненко. - Х. : Вид-во ХарРІДУ НАДУ "Магістр", 2003. - 220 с.

81. Государственное управление: Основы теории и организации // Рос. Акад. гос. службы при Президенте Российской Федерации ; под ред. В. А. Козбаненко. - М. : Статут, 2000. - 912 с

82. Токовенко В. В. Політичне керівництво і державне управління: проблеми взаємовідносин та оптимізація взаємодії : монографія / В. В. Токовенко. - К. : Видво УАДУ, 2001. - 256 с.

83. Надолішній П. Організаційно-функціональна структура державного управління: поняття і соціальна практика / П. Надолішній // Вісн. НАДУ. - 2003. - № 3. - С. 31-42.

84. Chandler A. D. Strategy and structure /A. D. Chandler. - Cambridge : chapters in the history of the industrial enterprise : MIT Press, 1962. - 463 p.

85. Осовська Г. В. Стратегічний менеджмент: теорія та практика : навч. посіб. / Г. В. Осовська, О. Л. Фіщук, І. В. Жалінська. - К. : Кондор, 2003. - 193 с

86. Мескон М. Основы менеджмента : [учебник] / М. Мескон, М. Альберт, Ф. Хедоури. - М. : Дело, 2006. - 701 с.

87. Вітер Д.В. Поняття інтеграції в контексті інноваційних трансформацій сучасного суспільства // Д.В. Вітер / Механізми регулювання інтеграційних процесів в Україні: навч. посіб. / [І.В. Артьомов, В.Д. Бакуменко, В.Д. Бондаренко та ін.]. – Ужгород: Ліра, 2009. – С. 9-24.

88. Сарна, А. (Перший секретар економічного відділу посольства Польщі в Україні) Виступ на «круглому столі» «Перспективи видобутку сланцевого газу в Україні» 16.08.2010 / А. Сарна [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://lb.ua/news/2010/08/16/61174_slantseviy_gaz.html

89. Солоницкий А. Мировое интегрирующее развитие и проблемы модернизации незападных обществ / А. Солоницкий // МЭиМО. - 1995. № 12. - С. 9-12.
90. Основні пріоритети зовнішньої політики Польщі // Молодіжний портал. – [Електронний ресурс] – Режим доступу до статті: http://www.djerelo.com/index.php?option=com_content&task=view&id=8922&Itemid=460
91. Резніков В.В., Єлфімова Ю. О. Співпраця між Україною та Республікою Польща: економіко-дипломатичний аспект // Науковий вісник Національної академії статистики, обліку та аудиту: зб. наук. пр. 2017. №3. С. 70. <http://nv.nasoa.edu.ua/wp-content/uploads/arch/54/09.pdf>
92. Система Индикаторов Евразийской Интеграции ЕАБР 2009. – Алматы, 2009. – С. 160 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.eabr.org>
93. Гребельник О. П. Основи зовнішньоекономічної діяльності : підручник / О. П. Гребельник. – К. : Центр учбової літератури, 2008. – 432 с.
94. Міжнародні економічні відносини : підручник / за ред. А.П. Голикова, О.А. Довгаль; колектив авторів. – Х. : ХНУ імені В.Н. Каразіна, 2015. – 254 с.
95. Конвергенція економічних моделей Польщі та України: монографія / [Д. Лук'яненко, В. Чужиков, М.Г. Вожняк та ін.]; за наук. ред.. Д.Лук'яненка, В Чужикова, М. Вожняка. – К.: КНЕУ, 2010. – 719 с.
96. Економічна теорія: Політекономія: Підручник / За ред. В. Д. Базилевича. – 2-ге вид., випр.. – К.: Знання-Прес, 2003. – с.63
97. Основи економічної теорії: політекономічний аспект: Підручник / Відп. ред. Г.Н. Клишко. — 4-те вид., перероб. і доп. — К.: Знання-Прес, 2002. — С. 58.
98. Кульчицький Б.В. Сучасні економічні системи: навч. Посіб. – Л.: Афша, 2004 – 279 с.
99. Association of European Border Regions (AEBR) - <https://www.aebr.eu/>
100. Даниленко Л. І. Перспективи та виклики євроінтеграційних процесів для України : навч.-метод. матеріали / Л. І. Даниленко, І. В. Поліщук. – К. : НАДУ, 2013. – 132 с
101. Баласса, Б. Теорія економічної інтеграції [Текст] / Б. Баласса. – Іллінойс: Річард Ірвін. – 324 с.
102. Резніков В.В. Формування організаційної моделі державного регулювання міжнародної інтеграції України // Одеський національний університет ім. І.І. Мечникова. Ринкова економіка: Сучасна теорія і практика управління, 2008р. Том 11. Випуск 22. Частина 2. с. 54-57
103. Григорян К.Г., Кириллов В.Н. / уч. пособ. / К.Г. Григорян, В.Н. Кириллов ; государственный университет управления, Институт экономики и финансов. – М.: изд. Дом ГУУ, 2016. – 352 с.
104. Риндзак О.Т. Міжнародна економічна інтеграція у системі чинників державної міграційної політики // Глобальні та національні проблеми економіки. – Випуск 3. 2015. – с.655-660
105. Економічна енциклопедія: У трьох томах. Т. 1 / Ред. кол.: Мочерний С.В. (відп.ред.) та ін. – К.: Вид. центр «Академія», 2002. – 864 с

106. Резніков В. В. Взаємодія економічних систем як каталізатор становлення економічної інтеграції [Текст] / Резніков В. В. // Вісник Харківського національного університету ім. В. Н. Каразіна № 970, 2011. – С.155–159.

107. Резников В. В. К вопросу уровней взаимодействия экономических систем в процессе интеграции [Текст] / В. В. Резников // Материалы международной научно-практической конференции «Современные проблемы социально-экономического развития России». – Белгород: БелГУ, 2011. – Т.1. – С. 157–161.

107. Резніков В. В. Щодо питання етапів взаємодії економічних систем [Текст] / В. Є. Лазаренко, В. В. Резніков // Сучасні проблеми реформування економіки в моделі інноваційного розвитку держави: Тези доповідей науково-практичної конференції з міжнародною участю. – Харків, 2011. – С.62–64.

108. Комкова Е.Г. Развитие теории международной экономической интеграции в Канаде / Е.Г. Комкова // США – Канада: экономика – политика – культура. – 2010. – № 6. – С. 63-78.

109. Лисюк В.М., Деркач Т.В. Теоретико сутнісний аналіз економічної інтеграції, як економічного процесу / В.М. Лисюк, Т.В. Деркач // Економічні інновації. 2015. - №59. – с.194-201

110. Довгаль Е. А. Международная экономика [Текст]: / Довгаль Е. А. – Х., 2001. – 264 с.

111. Резніков В. В. Методика оцінки організаційних передумов міжнародної економічної інтеграції України [Текст] / В. В. Резніков // Бізнес-інформ. – №8, 2011. – С.16–19.

112. Леоненко П.М., Черепніна О.І. Сучасні економічні системи: навч. Посіб. – К.: Знання, 2006. – 429 с.

113. Войтович Р.В. Глобальна інтеграція як нова форма суспільного розвитку [Електронний ресурс] / Р.В. Войтович. – Режим доступу : <http://www.academy.gov.ua/ej/ej12/txts/10vrvfsr.pdf>

114. Tinbergen J. International economic integration. Elsevier, 1954. Retrieved from <http://hdl.handle.net/1765/15343>

115. Wendt A. Social Theory of International Politics / A. Wendt. – Cambridge: Cambridge University Press, 1999. – P. 28.

116. Даниленко Л. І. Перспективи та виклики євроінтеграційних процесів для України : навч.-метод. матеріали / Л. І. Даниленко, І. В. Поліщук. – К. : НАДУ, 2013. – 132 с.

117. Kaplan M. The System Approach to International Relations // New Approaches to International Relations / Ed. by M. Kaplan. N.Y., 1968. P. 214-217.

118. Тункин Г.И. Право и сила в международной системе.— М.: Междунар. отношения, 1983-200 с.

119. Левківський В.М., Антоненко В.Г. Теоретичні засади формування та розвитку міжнародної економічної інтеграції / В. М. Левківський, В. Г. Антоненко // Міжнародна економіка №2 (14), 2012. – с.120-124

120. Bhagwati, Jagdish, and Arvind Panagariya. 1996. The theory of preferential trade agreements: Historical evolution and current trends. The American Economic Review 86 (2). – P. 82–87.

121. Amr Sadek Hosny Theories of Economic Integration: A Survey of the Economic and Political Literature International Journal of Economy, Management and Social Sciences, 2 (5) May 2013. – P. 133–155
122. Aron R. Problems of European Integration [Текст] // Lyods Dank Rewiew. 1953. April. P.1.
123. Repke W. International Order and Economic Integration [Текст] / Dortrecht, 1959. – P. 223.
124. Ropke W. Integration und Desintegration der Internationalen Wirtschaft in: Wirtschaftsfragen der freien Welt. Frankfurt, 1957. – P. 500
125. Repke W. A. Human Economy. The Social Framework of the Free Market [Текст] / Indianapolis, 1971. – P. 34.
126. Predohl A., Iurgensen H. Europaische integration [Текст] // Handbush des Sozialwissens. 1961. Bd. 3. – P. 371.
127. Weiler J. Les objectifs economique d'un cooperation durable [Текст] // Economie Applique. 1953. October–December. – P. 579.
128. Міжнародні інтеграційні процеси сучасності: [монографія] / А.С. Філіпенко (кер.), В.С. Будкін, М.А. Дудченко [та ін.]. – К.: Знання України, 2004. – 304 с.
129. Allais M. La Liberalisation de's relations economiques Internationalers [Текст]. Paris, 1972. – P. 19.
130. Brada, Joseph C., and Jose A. Mendez. 1988. An estimate of the dynamic effects of economic integration. The Review of Economics and Statistics 70 (1). – P. 163–168.
131. Kramer N. Formen und Methoden der international wirtschaft Integration. Versuch einer Systematic [Текст]. Tubingen, 1969. – P. 485
132. Портер М. Международная конкуренция. Конкурентные преимущества стран [Текст] / М. Портер – М., 1993. – С. 711.
133. Streeten P. Economic integration. Aspects and Problems. Second Revised and Enlarged Edition. – Leyden, 1964. – P. 16–17
134. Лук'яненко Д. Г. Економічна інтеграція і глобальні проблеми сучасності : навч. посіб. / Д. Г. Лук'яненко. – К. : КНЕУ, 2005. – 204 с.
135. Narcbal A, reintegration territorial [Текст]. Paris, 1965. – P. 34.
136. Perroux F. Theorie generale du progres economique [Текст]. Cahiers de l'I.S.E.A., 1957.
137. Perroux F. Les formes de la concurrence dance le manrche' commun [Текст] // Revue d'economic politique. 1958. № 1. P. 13
138. Streeten P. Economic Integration. Aspects and Problems [Текст]. Second Revised and Enlarged Edition. - Leyden, 1964. – P. 16–17.
139. Моне, Ж. Торговельні Сполучені штати Європи [Текст] / Ж. Моне. – Париж, 1955
140. История экономических учений: (современный этап) / под ред. А. Г. Худокормова. М.: Инфра-М. 1998 – режим доступу: http://gallery.economicus.ru/cgi-bin/frame_rightn.pl?type=in&links=/in/myrdal/lectures/myrdal_11.txt&name=myrdal&img=lectures_small.jpg

141. Шемятинков В. Г. Европейская интеграция [Текст] / В. Г. Шемятинков. – М., «Международные отношения», 2003. – 400 с.
142. Харисон, Р. Європа в запитаннях: теорії регіональної міжнародної інтеграції [Текст] / Р. Харисон. – Лондон: Аллен та Унвін, 1974.
143. Мировая экономика : учебник / под ред. А. С. Булатова. – М. : Экономист, 2008. – 860 с
144. Тинберген Я. Пересмотр международного порядка / Ян Тинберген; Перевод с английского; предисловие академика Д.М. Гвишиани; Общая редакция канд. экон. наук А.А. Рывкина. – М.: Издательство «Прогресс», 1980. – 416 с.
145. Cooper R. Worldwide Versus Regional Integration [Текст] // *Economic Integration: Worldwide, Regional, Sutorial*. – P. 42
146. Рут Ф. Міжнародна торгівля та інвестиції / Рут Ф., Філіпенко А. – К. : Основи, 1998. – 744 с.
147. Mitrany D. A. Working Peace System. An Argument for the Functional Development of International Organization [Text] / David Mitrany – London: Royal Institute for International Affairs/ Oxford University Press, 1995. – 221 p.
148. Haas, Ernst B. The Study of Regional Integration: Reflections on the Joy and Anguish of Pretheorizing [Текст] // *Regional Organization: Theory and Research* Ed. by Leon N. Lindberg and Stuart A. Scheingold. Cambridge, Mass.: Harvard University Press, 1971. – P. 4.
149. Dougherty, J. and Pfaltzgraff R.L. Contending Theories of International Relations. A Comprehensive Survey [Текст]. 3d ed. N.Y.: Harper Collins, 1990. – P. 433.
150. Stone Sweet S., Sandholtz W. European Integration and Supranational Governance [Текст]. – P. 299–300
151. Политология: Энциклопедический словарь [Текст] / Общ. ред. и сост. Ю. И. Аверьянов. – М., 1993. – С. 122.
152. Capomso J. Functionalism and Regional Integration. London [Текст], 1972. – P. 21–22.
153. Сиджански Д. Европейская экономическая комиссия в эпоху перемен [Текст] / Д. Сиджански. – Нью-Йорк; Женева, 1998. – С.5–6.
154. Хаас, I. Об'єднана Європа: політичні, соціальні та економічні сили 1950-1957 [Текст] / I. Хаас. – Стенфорд: Стенфорд юніверсіті пресс. – 1964. – 552с.
155. Хаас, I. Національна держава: функціоналізм та міжнародна організація [Текст] / I. Хаас. – Стенфорд: Стенфорд юніверсіті пресс, 1968. – с. 62-74.
156. Deutsch K. Political Community and the North Atlantic Area. International Organization in the Light of Historical Experience / K. Deutch. – New York : Greenwood Press Reprint, 1969. – 228 p.
157. Bergmann J., Niemann A. Theories of European integration and their contribution to the study of European foreign policy // 8th Pan-European Conference on International Relations, September, 2013. P. 18-21.
158. Булатов А.С. Экономика. учебник / А.С. Булатов. - М.: Издательство БЕК - 2003. -632с. / Режим доступа : <http://epi.cc.ua/teorii-mejdunarodnoy-ekonomicheskoy.html>

159. Цыганков П.А. Международные отношения: теории, конфликты, движения, организации: Учебное пособие / П.А. Цыганков, Г.А. Дробот, М.М. Лебедева и др. – Изд. 2-е, перedel. и доп. – М.: Альфа-М: ИНФРА-М, 2008. – 320 с.
160. Мировая экономика: прогноз до 2020 года / под ред. акад. А.А. Дынкина / ИМЭМО РИН. – М.: Магистр, 2007. – 429 с.
161. Білорус О.Г. Глобальні стратегії Євросоюзу: [Монографія] / О.Г. Білорус, Ю.М. Мацейко, І.І. Вітер; за наук. ред. О.Г. Білоруса. – К.: КНЕУ, 2009. – 528 с.
162. Мариніна С.В. Сутність, проблеми та перспективи розвитку форм міжнародної економічної інтеграції / С.В. Мариніна // Зовнішня торгівля: економіка, фінанси, право. Серія. Економічні науки. Науковий журнал. ISSN 1028-7507 №5-6 (76-77) 2014. – с.40-47
163. Пахомов Ю.М. Національні економіки в глобальному конкурентному середовищі / Ю.М. Пахомов, Д.Г. Лук'яненко, Б.В. Губський. – К.: Україна, 1997. – 237 с.
164. Рут Ф.Р. Міжнародна торгівля та інвестиції / Ф.Р. Рут, А.С. Філіпенко / Пер. з анг. – К.: Основи, 1998. – 743 с.
165. Філіпенко А.С. Інтеграційні процеси сучасності / [А.С. Філіпенко, В.С. Будкін, Ю.Л. Грінченко, М.А. Дудченко, Р.О. Заблоцька] – К.: Знання України, 2004. – 304 с.
166. Шишков Ю.В. «Общий рынок»: надежды и действительность / Ю.В. Шишков. – М.: Мысль, 1972. – 252 с.
167. Система Индикаторов Евразийской Интеграции ЕАБР 2009. – Алматы, 2009. – С. 160 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.eabr.org>
168. Деркач Т.В. Інноваційний розвиток країн НАФТА в умовах глобалізації світової економіки / Т.В. Деркач // Науковий часопис НПУ ім. М.П. Драгоманова. – Серія 18. – Вип. 10, 2010. – С. 67-75.
169. Деркач Т.В. Особливості економічної інтеграції країн-членів НАФТА / Т.В. Деркач // Механізм регулювання економіки. – № 4, 2010. – С. 165-172
170. Офіційний сайт НАФТА [Електронний ресурс]. – Режим доступу:<http://www.naftanow.org/>
171. Яковлев П. Геополитический разворот стран Латинской Америки. – Мировая экономика и международные отношения. – №7. – 2014. – С.15.
172. Андське співтовариство націй (АНС) [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://www.comunidadandind.org/endex.html>
173. Офіційний сайт КАРИКОМ [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.caricom.org/index.jsp>
174. The World Fact Book [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.cia.gov/index.html>
175. Кноема - Мировой атлас данных. Мировая и региональная статистика, национальные данные, карты и рейтинги [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://knoema.ru/>

176. Романова З. Латинская Америка: региональная интеграция на новом витке развития // *Мировая экономика и международные отношения*. – 2015. – № 10.

177. Латинская Америка: глобализация и новые центры влияния / Материалы ПМЭФ. СПб., 2015.

178. Глинкін. О.Н. Інтеграція у Західній півкулі / О.Н.Глинкін – М.: ИЛАРАН, 2011. – 80с.

179. Гвоздарев Б.І. Інтеграційні процеси в західній півкулі на сучасному етапі: позиція США, латиноамериканський аспект і інтереси Російської Федерації – М., 2013. – 254 с.

180. Давыдов В.М. Прогноз развития Латино-Карибской Америки до 2020 года. [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://russianscouncil.ru/inner/index.php?id_4=1695#topcontent

181. Старостіна А.О. Економіка зарубіжних країн: навчальний посібник./А.О. Старостіна, А.О. Длігач, Н.В. Богомаз. – К.:Знання, 2009 – 454с.

182. АРЕС: Outcomes and Outlook 2013-2014 [Електронний ресурс] / АРЕС publications – Режим доступу: http://publications.apec.org/file-download.php?filename=OO_2014.pdf&id=1508

183. Bogor Declaration – APEC Economic Leaders’ Declaration of Common Resolve // The APEC Official Website. – Режим доступу: <http://www.apec.org/en/Meeting-Papers/Leaders-Declarations/1994.aspx>

184. Курнишова Ю.В. Фактор суперництва в інтеграційних процесах Азії / Ю.В.Курнишова // *Економічний Часопис XXI* - 2013. - №1-2(2). – С.11-16.

185. Світові інтеграційні процеси в умовах трансформації міжнародних систем: навч. посіб. / [М.А. Кулінич, Н.О. Татаренко, В.Г. Ціватий, Л.Д. Чекаленко та ін.]; за концепцією та наук. ред. проф. Л.Д. Чекаленко; відп. ред. проф. Н.О. Татаренко. – К.: Дипломатична академія України при МЗС України, 2013. – 628 с.

186. Потапов М. Куда идет экономическая интеграция в Восточной Азии // *Мировая экономика и международные отношения*. – 2006. – № 9. – с. 59-73.

187. АТЭС: справочная информация. 2013–2014 // Официальный сайт Российского центра исследований АТЭС. – Режим доступу: <http://apec-center.ru>

188. Міжнародна економіка [Текст]: навч. посіб. для студ. вищих навч. закладів / К.С. Солонінко. - К.: Кондор, 2008. – 382 с.

189. Енциклопедія-онлайн «Кругосвіт» [Електронний ресурс]. – Режим доступу:

http://www.krugosvet.ru/enc/gumanitarnye_nauki/ekonomika_i_pravo/ASSOTSATSII_YA_STRAN_YUGO-VOSTOCHNO_AZII_ASEAN.html

190. Статистична інформація / [Електронний ресурс] / Статистичний центр АТЕС. – Режим доступу: http://statistics.apec.org/key_indicator/

191. Шергін С. Рушійні сили Азійсько-Тихоокеанського регіону / С. Шергін // *Зовнішні справи*. – 2009. – № 2. – С. 36–39.

192. Aggarwal V. Volberding P. Beyond Bogor: Reflections on APECs Future [Електронний ресурс] / *Japan Spotlight* – 2010. – Режим доступу: <http://bascc.berkeley.edu/pdf/Reflections%20on%20APECs%20Future.pdf>

193. Quynh Le APEC Economic Trends Analysis: Innovate for a Better Future with Sustainable Growth [Електронний ресурс] / APEC Policy Support – 2014. – Режим доступу: <http://publications.apec.org/file-download.php?filename=APEC%20Economic%20Trends%20Analysis.pdf>

194. The World Bank [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://data.world-bank.org/>

195. Pedrosa E. Insight: APEC: They came, they saw, they...? [Електронний ресурс] / PECC – 2013. – Режим доступу: <http://www.pecc.org/blog/entry/insight-apec-they-came-they-saw-they-1>

196. Статистична інформація / [Електронний ресурс] / Російський центр дослідження АТЕС. – <http://www.apec-center.ru/trends/35/>

197. Beeson M. Institutions of the Asia-Pacific: ASEAN, APEC and beyond. [Електронний ресурс] / Routledge - 2009. – Режим доступу: www.polsci.chula.ac.th/pitch/polsea12/beeson2008.pdf

198. Городня Н.Д. Економічна інтеграція в АТР в кінці 1980-х –1990-ті рр. і регіональна політика США. / Н.Д. Городня // Вісник КНУ ім. Т.Г. Шевченка - 2012. – №112. – С. 10-13.

199. Aggarwal V. Volberding P. Beyond Bogor: Reflections on APECs Future [Електронний ресурс] / Japan Spotlight – 2010. – Режим доступу: <http://bascc.berkeley.edu/pdf/Reflections%20on%20APECs%20Future.pdf>

200. АСЕАН в начале XXI века, Актуальные проблемы и перспективы/ Л.Е.Васильев [и др.]. – М.: ИД «Форум», 2010. – 368 с.

201. ASEAN Economic Community Scorecard [Електронний ресурс] // Jakarta: ASEAN Secretariat. – Режим доступу: <http://www.aseansec.org/wp-content/uploads/2013/07/AEC-Scorecard.pdf>

202. Busines-in-Asia [Електронний ресурс] // Runckel & Associates Portland Oregon. – Режим доступу: http://www.business-in-asia.com/investment_comparison.html

203. ASEAN Economic Community (AEC). A potential game changer for ASEAN countries [Електронний ресурс] // Deutsche Bank AG, DB Research– Режим доступу: http://www.dbresearch.com/PROD/DBR_INTERNET_EN-PROD/PROD0000000000315342.pdf

204. Бакуменко В.Д. Системно-ситуаційний аналіз державного управління процесами європейської та євроатлантичної інтеграції України // В.Д.Бакуменко / Механізми регулювання інтеграційних процесів в Україні: навч. посіб. / [І.В.Артёмов, В.Д.Бакуменко, В.Д.Бондаренко та ін.]. – Ужгород: Ліра, 2009. – С. 81-99.

205. Правові засади регулювання економічних відносин Європейського Союзу з третіми країнами: автореф. дис... д-ра юрид. наук: 12.00.11 / В.І. Муравйов; Київ. нац. ун-т ім. Т. Шевченка. – К., 2003. – 38 с.

206. Проект Twinning «Підтримка у підвищенні безпеки перевезення небезпечних вантажів мультимодальним транспортом в Україні» // Міністерство інфраструктури України: офіц. сайт. – Режим доступу : <https://mtu.gov.ua/content/proekt-twinning-pidtrimka-u-pidvishchenni-bezpeki-perevezennya-nebezpechnih-vantazhiv-multimodalnim-transportom-v-ukraini.html>

207. Міжнародно-правове регулювання права на свободу пересування і вибір місця проживання: автореф. дис... канд. юрид. наук: 12.00.11 / С.В. Максименко; Ін-т законодавства Верхов. Ради України. – К., 2006. – 18 с.

208. Бутівченко С.В. Пріоритетні напрями європейської інтеграції України та механізми їх регулювання // С.В. Бутівченко / Механізми регулювання інтеграційних процесів в Україні: навч. посіб. / [І.В.Артёмов, В.Д.Бакуменко, В.Д.Бондаренко та ін.]. – Ужгород: Ліра, 2009. – С. 139-161.

209. Бондаренко В.Д. Механізми регулювання інтеграційних процесів в Україні: навч. посіб. / [І.В. Артёмов, В.Д. Бакуменко, В.Д. Бондаренко та ін.]. – Ужгород: Ліра, 2009. – 656 с.

210. Establishing a European Neighbourhood Instrument. Regulation (EU) No 232/2014 of the European parliament and the Council of 11 March 2014. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:L:2014:077:0027:0043:EN:PDF>.

211. Establishing a financing instrument for democracy and human rights worldwide. Regulation (EU) No 235/2014 of the European parliament and the Council of 11 March 2014. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:32014R0235&qid=1427098454152&from=EN>.

212. Щодо інформаційно-роз'яснювальної роботи з питань європейської інтеграції. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://ukraine-eu.mfa.gov.ua/ua/about-ukraine/european-integration/ukraine-eu-inform>.

213. Чому євроінтеграція важлива для України? – думка експертів. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.prostir.ua/?news=chomu-jevrointehratsiya-vazhlyva-dlya-ukrajiny-dumka-ekspertiv>.

214. Голиков А. П. Економіко-математичне моделювання світогосподарських процесів: навч. посіб. / А. П. Голиков; 3-тє вид., переробл. і доповн. – К. : Знання, 2009. – 222 с.

215. Грабченко А.І., Федорович В.О., Гаращенко Я.М. Методи наукових досліджень: Навч. посібник. – Х.: НТУ "ХП", 2009. – 142 с.

216. Почепцов Г.Г. Стратегия.- М.: Рефл-бук, К.: Ваклер, 2005. - 384 с. - С.90.

217. Минцберг Г., Куинн Дж.Б. Гошал С. Стратегический процесс. - СПб., Питер, 2001. - С.149.

218. Свечин А. Стратегия.- М.: Военный вестник, 1927. – 265 с.

219. Манов В. Реформы в постсоциалистическом государстве: опыт Болгарии. - М.: ОАО «НПО «Издательство «Экономика», 2000. - С. 297.

220. Тертичка В. Державна політика. Аналіз та здійснення в Україні. - К.: Основи, 2002. - С. 159.

221. Валевський О.Л. Державна політика в Україні: методологія аналізу, стратегія,

механізми впровадження. / Адмін. Президента України. Нац. ін-т стратег. дослідж. - К., 2001. - 240 с. - (Стратегія політики і політичний аналіз; Вип. 5). - С.22.

222. Ойкен В. Основные принципы экономической политики. - М.: Прогресс, 1995. – 494 с.

223. Хейне П. Экономический образ мышления. - М., 1991. - 744 с.
224. Резніков В.В. Методика оцінки організаційних передумов міжнародної економічної інтеграції України // Науковий журнал Бізнес-інформ. Суперечності українського виміру міграційних проблем. №8 – 2011. с.16-19
225. Экономическая стратегия фирмы. Под ред. А.П.Градова. - С-Пб.: «Специальная литература», 1995. – 959 с.
226. Управление организацией / под ред. А. Г. Поршнева, З. П. Румянцевой, Н. А. Саломатина. - 2-е изд. - М.: ИНФРА-М, 1998. - С. 139.
227. Виханский О. С. Стратегическое управление : учебник / О. С. Виханский. - 2-е изд., перераб. и доп. - М.: Гардарики, 1998. - 296 с.
228. McCormick J. Understanding the European Union: a concise introduction. – Houndmills, Basingstoke, Hampshire; New York: Palgrave Macmillan, 2005. – 260 p.
229. Hay D. Europe: the emergence of an idea. / Edition 2. – Edinburgh, Edinburgh U.P., 1968. – 151 p.
230. Bernet C. George of Podmbrady // Biographisch-Bibliographisches Kirchenlexikon (BBKL)., Nordhausen: Bautz, 2003. – Bd. 21. – S. 1183–1203.
231. «Ода радості» – музика фіналу Дев'ятої симфонії Людвіга ван Бетховена, написаного на вірші Фрідріха Шіллера. У 1985 році була прийнята Радою ЄС як офіційний гімн Європейського Союзу. Вона не призначена для заміни національних гімнів держав-членів Євросоюзу, а покликана відстоювати цінності, які вони розділяють, їх єдність у різноманітті.
232. Копійка В. В., Шинкаренко Т. І. Європейський союз: заснування і етапи становлення. – К.: Видавничий Дім «Ін Юре», 2001. – 448 с.
233. Wendt A. Social Theory of International Politics / A. Wendt. – Cambridge: Cambridge University Press, 1999. – P. 10.
234. Буторина О. В. Европейская интеграция: учебник. М.: Издательский Дом «Деловая литература», 2016. 720 с.
235. Pistone S. Altiero Spinelli and the strategy for the United States of Europe // The European Union: readings on the theory and practice of European integration / Ed. by V.Nelsen and A.Stubb. Boulder: Reinner, 1994. P. 69—75.
234. Буторина О. В. Европейская интеграция: учебник. М.: Издательский Дом «Деловая литература», 2016. 720 с.
236. See: Fontaine P. Europe in ten points, 2nd ed. Luxembourg: Office for official publications of the European Communities, 1995. P.
237. Wistrich E. The United States of Europe. London: Routledge, 1994. P. 2.
238. Pennings F. Is the subsidiarity principle useful to guide the European integration process? // Tilburg foreign law review. 1992. Vol. 2. P. 153—163
239. Emiliou N. Subsidiarity: an effective barrier against «the enterprises of ambition»? // European law review. 1992. Vol. 17. P. 383—397
240. Pentland C. International Theory and European Integration. – London: Faber and Faber, 1973. – P. 146 – 150.
241. Топорнин Б. Н. Европейское право: Учебник. М.: Юрист, 1998. С. 14.
242. Harrison R. Europe in question: theories of regional international integration. London: George Allen & Unwin Ltd., 1974. P. 48.

243. Monnet J. A ferment of change // *Journal of common market studies*. 1962. № 1. P. 211.
244. Асанбеков М. К. Общие теории интеграционных процессов // *Время Востока* [информ.-аналитич. портал]. URL: <http://easttime.ru/analytics/tsentralnayaaziya/obshchie-teorii-integratsiiigratsionnykh-protsessakh/7903#sdendnote3sym>
245. Mitrany D. A working peace system. Chicago: Quadrangle Books, 1966. P. 97.
246. Воронина Т. В. Эволюция теоретических подходов к анализу развития международной экономической интеграции // *Terra Economicus*. 2016. №3. С. 208-215.
247. European integration: theories and approaches / Ed. by H.Michelmann, P.Soldatos. Lanham, MD: University Press of America, 1994. P. 8.
248. Baldwin, Richard E., Francois, Joseph F., Portes, Richard. The Costs and Benefits of Eastern Enlargement: the Impact on the EU and Central Europe // *Economic Policy*. & 24. & 1997. – 125 – 176 pp.
249. Corbey D. Dialectical functionalism: stagnation as a booster of European integration // *International Organization*. 1995. Vol. 49. № 2. P. 255-256.
250. Mitrany D. The Prospect of Integration: Federal of Functional // *Functionalism: Theory and Practice in International Relations*. Editors A.J.R.Groom and P.Taylor. – London: University of London Press, 1975. – P. 70 – 78.
251. Haas E. The uniting of Europe, 2nd ed. Stanford, California: Stanford University Press, 1968. P. xxxiv.
252. Moravcsik Andrew. The Choice for Europe. Social Purpose and State Power from Messina to Maastricht / Moravcsik Andrew. – London : UCL Press, 1998. – 514 p.
253. Schimmelfennig Frank. The Double Puzzle of EU Enlargement Liberal Norms, Rhetorical Action, and the Decision to Expand to the East / Frank Schimmelfennig // *Working Paper series*. – 1999. – № 15.
254. Трегуб О.І. Теоретичні засади європейської інтеграції / О.І. Трегуб // *Політологія* №9 (101) 2013. - С.148-153
255. Бунецький Л. Л. Інституціональна проблематика в сучасній політичній науці: аналіз феномена «політичний інститут» / Л. Л. Бунецький // *ВЛУ. Сер. «Філософсько-політологічні студії»*. – 2010. – Вип. 1. – С. 70-78.
256. Дойч К. Национальная интеграция: обзор некоторых концепций и исследовательских подходов // *Этнос и политика*. Хрестоматия / [К. Дойч]; Автор-составитель А.А. Празуаскас. – М., 2000. – 288 с.
257. Slaughter Anne-Marie. The Real New World Order: the State Strikes Back / Anne-Marie Slaughter // *Foreign Affairs*. – 1997. – Vol. 76, №5. – P. 183–197.
258. Стрежнева М. «Трансправительственные сети» в ЕС [Электронный ресурс] / М. Стрежнева // *Международные процессы. Журнал теории международных отношений и мировой политики*. – Январь-апрель 2008. – Том 6, №1. – Режим доступа: <http://www.intertrends.ru/sixteenth/016.htm>
259. Мишина В., Головнин М. Европейская финансовая интеграция: опыт для России и стран СНГ [Электронный ресурс] / В. Мишина, М. Головнин // *Биржевое*

обозрение. – 2004. – №5 (7). – Режим доступа: http://www.micex.ru/off-line/indicatordocs/article_588.pdf

260. Фененко А. Сети и государства в мировой политике [Электронный ресурс] / А. Фененко // Международные процессы. – Режим доступа: <http://www.intertrends.ru/seventh/013.htm>.

261. Ніколас Мусис. Усе про спільні політики Європейського Союзу/ Пер. з англійської. «К.І.С», 2005. - XIV с, 466 с.

262. Копійка В. В., Шинкаренко Т. І. Європейський Союз: заснування і етапи становлення. Навч. посібник для студентів вищих навчальних закладів. – К.: Видавничий Дім «Ін Юре», 2001. – 448 с.

263. Hooghe L., Marks G., Marks G. W. Multi-level governance and European integration. Rowman & Littlefield, 2001.

264. Філіпенко А. С. Міжнародна економічна інтеграція: сучасний теоретичний дискурс // Інститут міжнародних відносин КНУ ім. Т. Шевченко. Серія «Економічні науки» 2016. № 3. С. 54-61.

265. Приходько І. В. Теоретичні концепції міжнародної економічної інтеграції // Економічний аналіз. 2016. №1. С. 91-100.

266. Якименко Ю. Україна на шляху до ЄС: оцінки, думки і сподівання громадян / Ю. Якименко, М. Пашков. [Електронний ресурс]. – Режим доступа : <http://razumkov.org.ua/statti/ukraina-na-shliakhu-do-yes-otsinky-dumky-i-spodivannia-hromadian> (дата звернення: 25.07.2019)

267. Кривоногова А.В. Історія української євроінтеграції: відносини між Україною та ЄС // А.В. Кривоногова. [Електронний ресурс]. – Режим доступа : http://dspace.nlu.edu.ua/bitstream/123456789/11329/1/Krivosnogova__%20386-391.pdf (дата звернення: 15.08.2019).

268. Копійка В.В. Концепції та доктрини європейської єдності в останній третині ХХ сторіччя / В.В. Копійка // Розширення Європейського Союзу. Теорія і практика інтеграційного процесу. – Київ, 2002. – С. 8-74

269. Таможенный союз и соседние страны: модели и инструменты взаимовыгодного партнерства. Центр интеграционных исследований Евразийского банка развития. – Санкт-Петербург, 2013. – 80 с

270. Ломакин В. К. Мировая экономика [Текст] / В. К. Ломакин - 3-е изд., стереотип. – М.: ЮНИТИ-ДАНА, 2007. — 672 с.

271. Treaty Establishing the European Community (Consolidated Version): European Union, 25 March 1957 [Electronic resource]. URL: https://ec.europa.eu/romania/sites/romania/files/tratatul_de_la_roma.pdf.

272. Регионализация внешнеэкономических связей в России и соседних странах [Текст]: Сборник / отв. ред. Л. Б. Вардомский, А. Г. Пылин. – М.: ИЭ РАН, 2014. – 175 с.

273. Развивающиеся страны и Россия [Текст] / Рогожин А. // Гл. 13 «Новый регионализм»: случай Юго-восточной Азии», Московский общественный научный фонд, Серия «Научные доклады». №111, М. 2001. – С. 181-184

274. Kristin Archick The European Union: Current Challenges, 2016 [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <https://swsu.ru/sbornik-statey/pdf/R44249.pdf>

275. Іжа М. Трансформація регіональної політики ЄС: висновки для України // Теоретичні та прикладні питання державотворення, 2013. №. 12. – С.9
276. Khesin E.S., Avilova A.V. EU Regional Policy / ed. A.V. Kuznetsov. М. : ІМЕМО RAN, 2009. 230 p.
277. What is the ESF? [Electronic resource] / European Commission Official Website. URL: <http://ec.europa.eu/esf/main.jsp?catId=35&langId=en>
278. Brine J. European Social Fund and the EU: Flexibility, Growth, Stability. London: Sheffield Academic Press, 2002. Vol. 11. 138 p.
279. The Evolution and Impact of EU regional and Rural Policy [Electronic resource]. URL: <https://www.ceps.eu/system/files/book/2011/12/EU%20Regional%20and%20Rural%20Policy.pdf>
280. The European Union and Its Cohesion Policies: An Evaluation [Electronic resource]. URL: https://piie.com/publications/chapters_preview/331/3iie3284.pdf
281. McAleavey P. C. The politics of European regional development policy: the European Commission's RECHAR Initiative and the concept of additionality. – Dept. of Government, University of Strathclyde, 1992. №. 88.
282. Laursen F. Theory and Practice of Regional Integration. Jean Monnet/Robert Schuman Paper Series. Vol. 8, No. 3, 2008.
- ¹ 283. The History of Regional Policy in the European Union [Electronic resource] / Ministry of Foreign Affairs of Hungary Official Website. URL: https://www.palyazat.gov.hu/the_history_of_regional_policy_in_the_european_union
284. Molle W. European cohesion policy. London: Routledge, 2007. 347 p.
285. Manzella, G. P., Mendez, C. The turning points of EU Cohesion policy. European Policies Research Centre. University of Strathclyde. United Kingdom, 2009. 28 p.
286. Буторина О. В. Европейская интеграция : учеб. пос. – М. – 2011 [Электронный ресурс] : веб-сайт. – Режим доступа : <https://bitly.su/oRN1Ja4>
287. Dall'Erba S. European Regional Development Policies: History and Current Issues. University of Illinois. European Union Center Working Paper. 2003. Vol. 2. No. 4.
288. Oliinyk V., Goncharova O. Theoretical principles and practice of EU regional policy monitoring. International Economic Policy. 2014. Vol. 21. No. 2. P. 152-175.
289. Communication from the Commission to the European Parliament, the Council, the European Economic and Social Committee and the Committee of the Regions [Electronic resource]. URL: https://eur-lex.europa.eu/resource.html?uri=cellar:8a8ef5e8-99a0-11e5-b3b7-01aa75ed71a1.0012.02/DOC_1&format=PDF
290. Інститути ЄС і НАТО. Глосарій основних термінів та понять: Навчальний посібник / Укладачі: І.В. Артьомов, Д.В. Вітер, Л.І. Загайнова, О.М. Казакевич, О.М. Руденко. – Ужгород: Ліра, 2007. – 220 с. (Серія «Євроінтеграція: український вимір». Вип. 4).
291. Моделі і механізми регулювання єврорегіонального співробітництва України: монографія / За заг. ред. І.В. Артьомова, О.М. Ващук, О.М. Руденко. –

Ужгород: МПП «Гражда», 2013. – 612 с. – (Серія «Євроінтеграція: український вимір»; вип. 21).

292. Regional Working Paper 2015: The impact of the economic and financial crisis on the reform of Cohesion Policy 2008-2013 / Peter Berkowitz et. al. European Commission: 2015. URL: http://meaningfulplay.msu.edu/proceedings2010/mp2010_paper_42.pdf

293. The EU and its member-states: Institutional contrasts and their consequences MPIfG working paper, No. 99/7 [Електронний ресурс]. - https://www.researchgate.net/publication/5015536_The_EU_and_Its_Member-States_Institutional_Contrasts_and_Their_Consequences

294. THE EUROPEAN UNION EXPLAINED Your guide to the EU institutions [Електронний ресурс]. -

<https://op.europa.eu/en/publication-detail/-/publication/9a6a89dc-4ed7-4bb9-a9f7-53d7f1fb1dae>

295. EU institutions and bodies in brief [Електронний ресурс]. – Режим доступу : https://europa.eu/european-union/about-eu/institutions-bodies_en

296. Волес В. Творення політики в Європейському Союзі / В. Волес. Г. Волес // пер. З англ. Р. Ткачук. – К. : Вид-во Соломії Павличко «Основи», 2004. – 871 с.

297. The Council of the European Union [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://www.consilium.europa.eu/en/council-eu/>

298. The EU's Assembly of Regional and Local Representatives [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://cor.europa.eu/en>

299. European Economic and Social Committee [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://www.eesc.europa.eu/>

300. European Commission, “European Citizenship,” Standard Eurobarometer no. 77 (Spring 2012), [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://ec.europa.eu/public_opinion/archives/eb/eb77/eb77_citizen_en.pdf.

301. Кривоногова А.В. Історія української євроінтеграції: відносини між Україною та ЄС // А.В. Кривоногова. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://dspace.nlu.edu.ua/bitstream/123456789/11329/1/Krivoonogova__%20386-391.pdf.

302. Указ Президента України від 11 червня 1998 року № 615 «Про затвердження Стратегії інтеграції України до Європейського Союзу». – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/615/98>.

303. Спільна стратегія Європейського союзу щодо України від 2004 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://me.gov.ua/Documents/Detail?lang=uk-UA&id=e86e7493-29c3-45d1-8955-98a31f2f5e9e&title=SpilnaStrategiiaYevropeiskogoSoiuzuSchodoUkraini>

304. Про затвердження Стратегії інтеграції України до Європейського Союзу : Указ Президента від 11.06.1998 р., № 615/98 // Офіційний Вісник України. – 1998. – № 24. – С. 3.

305. Послання Президента України «Європейський вибір. Концептуальні засади стратегії економічного та соціального розвитку України на 2002 – 2011 роки». [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/n0001100-02>.

306. Закон Про засади внутрішньої і зовнішньої політики від 01.07.2010 № 2411-VI [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2411-17#Text>

307. Пікуля Т.О. Історія та сучасність євроінтеграційної політики України // Т.О. Пікуля / Правові засади європейської та євроатлантичної інтеграції України: досягнення та перспективи: матеріали учасників заочної науково-практичної конференції (Львів, 31 жовтня 2017 року). – Львів: ННПП НУ «Львівська Політехніка», 2017. – С. 17-21.

308. Резніков В.В. Концептуальні засади стратегії формування та реалізації державної політики у сфері європейської інтеграції України / В.В. Резніков // Державне управління та місцеве самоврядування: зб. наук. пр. / редкол. : С.М. Серьогін (голов. ред.) [та ін.]. – Дніпро : ДРІДУ НАДУ, 2020. – Вип. 1 (44). – С. 66-72. Режим доступу до журн. : <https://grani-print.dp.ua/index.php/dridu/article/view/343>.

309. Про Угоду про асоціацію Україна – ЄС [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://mfa.gov.ua/yevropejska-integraciya/ugoda-pro-asociaciyu-mizh-ukrayinoyu-ta-yes/pro-ugodu-pro-asociaciyu-ukrayina-yes>

310. Європейська та євроатлантична інтеграція. Transition book 2019. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://www.kmu.gov.ua/storage/app/sites/1/17-presentation-2019/8.2019/transition-book-final-stisnuto.pdf>

311. Стратегія комунікації у сфері європейської інтеграції на 2018-2021 роки / Схвалено розпорядженням Кабінету Міністрів України від 25 жовтня 2017 р. № 779-р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.kmu.gov.ua/ua/npas/250383204>.

312. Бондаренко В.Д. Особливості державного управління процесами європейської та євроатлантичної інтеграції України на сучасному етапі // В.Д.Бондаренко / Механізми регулювання інтеграційних процесів в Україні: навч. посіб. / [І.В. Артьомов, В.Д. Бакуменко, В.Д. Бондаренко та ін.]. – Ужгород: Ліра, 2009. – С. 68-81.

313. Урядовий офіс координації європейської та євроатлантичної інтеграції. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://eu-ua.org/uryadovyyu-ofis-koordinaciyi-yevropeyskoyi-ta-yevroatlantychnoyi-integraciyi> (дата звернення: 18.06.2019).

314. Спільна заява за підсумками 5-ї зустрічі Ради асоціації між ЄС та Україною. [Електронний ресурс]. – Режим доступу до стор. : https://eeas.europa.eu/delegations/ukraine/55626/node/55626_uk.

315. Представництво України при ЄС вітає опублікований Європейським Союзом Звіт про виконання Україною асоціації у 2019 році. [Електронний ресурс]. – Режим доступу до стор. : <https://ukraine-eu.mfa.gov.ua/news/76605-predstavnictvo-ukrajini-pri-jes-vitaje-opublikovanij-jevropejskim-sojuzom-zvit-pro-vikonannya-ukrajinoju-asociaciji-u-2019-roci>.

316. Звіт про виконання Угоди про асоціацію між Україною та Європейським Союзом у 2018 р. – К., 2019. – 44 с.

317. Представництво України при ЄС вітає опублікований Європейським Союзом Звіт про виконання Україною асоціації у 2019 році. [Електронний ресурс]. – Режим доступу до стор. : <https://ukraine-eu.mfa.gov.ua/news/76605-predstavnistvo-ukrajini-pri-jes-vitaje-opublikovani-jevropejskim-sojuzom-zvit-pro-vikonannya-ukrajinoju-asociaciji-u-2019-roci>.

318. Maistro, S. & Ryznikov, V. Features of formation and realization of the state energy policy in the conditions of European integration of Ukraine. INTERNATIONAL JOURNAL OF PUBLIC ADMINISTRATION IN SOCIO-ECONOMIC SPHERE: National University of Civil Defence of Ukraine & Wyzsza Szkoła Stosunkow Miedzynarodowych i Komunikacji Spolecznej w Chelmie. Volume 1/2020. – Kharkiv, Chelm. – 2020. – С. 39-47.

319. Шульга Д. Інтеграційна динаміка виконання Угоди про асоціацію: висновки та рекомендації / Д. Шульга // Інтеграція у рамках асоціації: динаміка виконання угоди між Україною і ЄС. Аналітичний звіт. – К., Листопад – Грудень, 2019. – 73 с.

320. Еврокомиссия одобрила синхронизацию энергосистемы Украины и ЕС. [Електронний ресурс]. – Режим доступу до стор. : <https://interfax.com.ua/news/political/574253.html>.

321. Укрэнерго оценивает стоимость синхронизации ОЭС Украины с ENTSO-E в 357 млн евро. [Електронний ресурс]. – Режим доступу до стор. : <https://biz.liga.net/ekonomika/tek/novosti/ukrenergo-nazvalo-tsenu-sinhronizatsii-s-energositemy-es>.

322. Кальниш Ю.Г. Системні фактори впливу на формування та реалізацію державної євроінтеграційної політики України в умовах глобалізації / Ю.Г. Кальниш // Моделі і механізми регулювання євро регіонального співробітництва України: монографія / За заг. ред. І.В. Артёмова, О.М. Вашук, О.М. Руденко. – Ужгород: МПП «Гражда», 2013. – С. 296-326.

323. Ус І.В. Про результати виконання економічної частини угоди про асоціацію між Україною та ЄС у 2018 році та завдання на 2019 рік / І.В. Ус. [Електронний ресурс]. – Режим доступу до стор. : <https://www.niss.gov.ua/doslidzhennya/analitichni-materiali/ekonomika/pro-rezultati-vikonannya-ekonomichnoi-chastini-ugodi>.

324. Закон України «Про основні засади (стратегію) державної екологічної політики України на період до 2020 року» від 21 грудня 2010 року № 2818-VI. [Електронний ресурс]. – Режим доступу до стор. : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2818-17>.

325. Національна доповідь про стан навколишнього природного середовища в Україні у 2011 році. – К. : Міністерство екології та природних ресурсів України, LAT & K. – 2012. – 258 с.

326. Звіт про виконання Угоди про асоціацію між Україною та Європейським Союзом у 2017 році / Урядовий офіс координації європейської та євроатлантичної інтеграції. – К., 2018. – 88 с.

327. Резников В.В. Государственная политика в экологической сфере в условиях европейской интеграции Украины / В.В. Резников // Власть и общество

(история, теория, практика) : научный журнал. – № 4 (52). – Тбилиси. – 2019. – С. 66-73.

328. Андронов В.А. Напрями трансформації державної екологічної політики в умовах європейської інтеграції України / В.А. Андронов, С.В. Майстро // Державне будівництво. – 2014. – № 2. – Режим доступу до журн. : <http://www.kbuara.kharkov.ua/e-book/db/2014-2/doc/2/01.pdf>.

329. Жаліло Я.А. Теорія та практика формування ефективної економічної стратегії держави : монографія / Я.А. Жаліло. – К. : НІСД, 2009. – 336 с.

330. Зона вільної торгівлі: переваги та ризики. [Електронний ресурс]. – Режим доступу до стор. : <http://www.zoda.gov.ua/news/18971/zona>.

331. Майстро С. В. Досвід державного регулювання агропродовольчих ринків в зарубіжних країнах [Електронний ресурс]. С. В. Майстро // Державне будівництво. – 2007. – № 1. Ч. 1. – Режим доступу: <http://www.kbuara.kharkov.ua/e-book/db/2007-1-1/doc/5/05.pdf>.

332. Русан В.М. Оцінка перспектив та можливостей для агропромислового комплексу України внаслідок підписання Угоди про асоціацію між Україною та Європейським Союзом. Аналітична записка. / В.М. Русан. [Електронний ресурс]. – Режим доступу до стор. : <http://www.niss.gov.ua/articles/1633/>.

333. Резніков В.В. Стратегічні напрями розвитку агропродовольчої сфери в контексті формування та реалізації державної політики європейської інтеграції України / В.В. Резніков // Вісник Національного університету цивільного захисту України : зб. наук. пр. – Х. : Вид-во НУЦЗУ, 2020. – Вип. 1 (12). – (Серія «Державне управління»). – С. 275-283. <http://repositsc.nuczu.edu.ua/bitstream/123456789/10849/3/journalok.pdf>

334. Лебідь Л. Чи потрібне Україні аграрне відомство? Думки розділилися! / Л. Лебідь. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://agroter.com.ua/2020/03/19/chy-potribne-ukrayini-agrarne-vidomstvo-dumky-rozdilylysa/>.

335. Романов В. Є. Державна політика: аналіз та механізми її впровадження / В. Є. Романов, О. М. Рудік, Т. М. Брус. – Дніпропетр. : ДРІДУ НАДУ, 2003. – 72 с

336. Л. Угрин. Спайкмен Ніколас Джон // Політична енциклопедія. Редкол.: Ю. Левенець (голова), Ю. Шаповал (заст. голови) та ін. – К.: Парламентське видавництво, 2011. – с.681

337. Wiener A., Diez T. European Integration Theory. New York: Oxford University Press, 2004.

338. Mackinder H. J. Democratic Ideals and Reality. N.Y. 1942. – 213 p.

339. Тарле Е. В. Крымская война: в 2-х т. — М.-Л.: 1941-1944. [Електронний ресурс]. – Режим доступу до стор. : <http://militera.lib.ru/h/tarle3/index.html>

340. Бежезинский З. Великая ахматная доска: господство Америки его геостратегические императивы : перевод с англ. / З. Бежезинский – М.: АСТ, 2014. – 702 с.

341. Friedman, George. Borderlands: The New Strategic Landscape // Stratfor, 2014. May 6. [Електронний ресурс]. – Режим доступу до стор. : <https://www.stratfor.com/weekly/borderlands-new-strategic-landscape>

342. Челлен Р. Государство как форма жизни / Рудольф Челлен; [пер. с швед. и примеч. М. А. Исаева; предисл. и примеч. М. В. Ильина]. - М.: Российская политическая энциклопедия (РОССПЭН), 2008. - 319 с.

343. Исаев Б. А. Геополитика: Учебное пособие. — СПб.: Питер, 2006. — 384 с. [Электронный ресурс]. – Режим доступа до стор. : <http://yanko.lib.ru/books/politologiya/isaev-geopolitika-a.htm>

344. Karl Haushofer "Kontinentalblocke: Mitteleuropa-Eurasia-Japon" in "Ausgewahlte Texte zur Geopolitik", Vopparad am Rhein, 1979; по-русски в "Элементы" №7, op. cit, стр.32-36.

345. Хаусхофер К. О геополитике. Работы разных лет. / К. Хаусхофер – М.: Мысль, 2001. – 426 с.

346. Карл Шмитт. Земля и море: / перевод с немецкого. [Электронный ресурс]. – Режим доступа до стор. : <https://velesova-sloboda.info/archiv/pdf/schmitt-zemlya-i-more.pdf>

347. Гольцов А. Г. Геополітика та політична географія: підручник / А. Г. Гольцов. Київ: Центр учб. л-ри, 2012. 416 с.

348. План «Меджуморье»: Британия, Франция, Украина и Польша Больше информации на портале Антикор [Электронный ресурс]. – Режим доступа до стор. : https://antikor.com.ua/articles/57760-plan_mehdumorje_britanija_frantsija_ukraina_i_poljsna

349. Драгоманов М.П. Українські громадівці перед польським соціалізмом і польським патріотизмом / М.П.Драгоманов. – Вибрані твори. – К., 1991. – Т. 1. – 594 с.

350. Рудницький С. Чому ми хочемо самостійної України?/ С. Рудницький – Львів: Світ, 1994. – 416 с.

351. Липинський В. Листи до братів-хліборобів. / В. Липинський – Відень, 1926. – 198 с.

352. Чорноморський простір: Атлас. – Одеса–Севастополь–Маріуполь–Новоросійськ–Туапсе, 1941. – 44 с. (на правах рукопису).

353. Герасимчук Т. Країни Центрально-Східної Європи на шляху до Європейського Союзу: міжнародно-правові питання / Т.Герасимчук // Міжнародні зв'язки України: наукові пошуки і знахідки: Міжвідомчий збірник наукових праць / Відп. ред. С.В. Віднянський. – Вип. 12. – К.: Ін-т історії України НАН України, 2003. – С. 256 – 273.

354. Стрежнева М. Умовля партнерства с Європейским союзом / М. Стрежнева // МЭиМО. 2007. №6 – С.3-13.

355. Стрежнева М.В., Прохоренко И.Л. Управление экономикой в Европейском союзе / М.В. Стрежнева, И.Л. Прохоренко: институциональные и политические аспекты. – М.: ИМЭМО РАН, 2013. – 155 с. <https://www.imemo.ru/files/File/ru/publ/2013/13005.pdf>

356. Ашенкамф Н.Н., Погорельская С.В. Геополитика / Н.Н. Ашенкамф, С.В. Погорельская : уч. Для вузов. – М.: Академический проект, 2010. – 447 с.

357. Указ Президента України від 11 червня 1998 року № 615 «Про затвердження Стратегії інтеграції України до Європейського Союзу». – [Електронний ресурс] – Режим доступа: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/615/98>.

358. Стратегія комунікації у сфері європейської інтеграції на 2018-2021 роки / Схвалено розпорядженням Кабінету Міністрів України від 25 жовтня 2017 р. № 779-р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.kmu.gov.ua/ua/pras/250383204>.

359. Угода про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони. [Електронний ресурс] – Режим доступу: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/984_011.

360. Закон України «Про національну безпеку України» (Відомості Верховної Ради (ВВР), 2018, № 31, ст. 241). [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2469-19>.

361. Кушнір М. О. Сучасні стратегічні орієнтири європейської регіональної політики // Стратегічні пріоритети. – 2013. – №1(26). – С. 146–149

362. Дубовик Б. Досвід міжнародної співпраці в рамках євро регіонів. Перспективи України. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.uspishnaukraina.com.ua/>

363. Commission staff working document. Document accompanying the Commission Communication on Regional Policy contributing to smart growth in Europe 2020 COM (2010) 553 final [Електронний ресурс]. Режим доступу : http://www.ec.europa.eu/regional_policy/sources/docoffic/official/communic/smart_growth/annex_comm2010_553.pdf.

364. Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо особливостей добровільного об'єднання територіальних громад, розташованих на територіях суміжних районів» від 14.03.2017 № 1923-VIII [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1923-19#Text>

365. Европейский банк реконструкции и развития. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.ebrd.com/ru/financing-projects.html>

366. Парамонов А.О. Модернізація територіальної організації влади в Україні : монографія / А.О. Парамонов : ХНУМГ ім.О.М. Бекетова. – Х.: Оберіг, 2016. – 160с.

367. Довідка щодо стану виконання місцевих бюджетів. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.minfin.gov.ua>

368. Послання Президента України до Верховної Ради України «Про внутрішнє та зовнішнє становище України в 2018 році». [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.niss.gov.ua>

369. Аналітична доповідь до щорічного Послання Президента України до Верховної Ради України «Про внутрішнє та зовнішнє становище України в 2018 році». [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.niss.gov.ua/articles/3143/> С. 579-584

370. Мінрегіон вдосконалив механізм відбору проєктів Держфонду регіонального розвитку // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.kmu.gov.ua/ua/news/minregion-vdoskonaliv-mehanizm-vidboru-proektiv-derzhfondu-regionalnogo-rozvitku>

371. Проект Закону «Про Державний бюджет України на 2019 рік» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=64598

372. Доповідь-резюме О.В. Шевченко - Відділ регіональної політики, Національний інститут стратегічних досліджень грудень 2018 року. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://old2.niss.gov.ua/content/articles/files/1_Zapiska-Shevchenko-finregionov-pogodzhena-6746d.pdf

373. Cohesion Policy and Spain // European Commission [officialwebsite]. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: URL: http://ec.europa.eu/regional_policy/

374. УКРАЇНА 2030: Доктрина збалансованого розвитку. Видання друге. — Львів: Кальварія, 2017. — 164 с.

375. Україна уллучшила свої позиції в міжнародному рейтингу якості дорог. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://hromadske.ua/ru/posts/ukraina-uluchshila-svoi-pozicii-v-mezhdunarodnom-rejtinge-kachestva-dorog-teper-na-126-m-meste>

376. Постанова Кабінету Міністрів України від 5 серпня 2020 року № 695 Про державну стратегію регіонального розвитку на 2021 - 2027 роки. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.kmu.gov.ua/npas/prozatverdzhennya-derzhavnoi-strategiyi-regionalnogo-rozvitku-na-20212027-t50820>

377. Интернет для всех и иностранные инвестиции: как правительство планирует развивать регионы. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://innovation.24tv.ua/ru/strategija-razvitija-regionov-ukrainy-chto-planirujut-k-2027-godu_n1394321

378. Забезпечення ефективності фінансування розвитку регіонів та громад в умовах децентралізації влади. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://old2.niss.gov.ua/content/articles/files/1_Zapiska-Shevchenko-finregionov-pogodzhena-6746d.pdf

379. Богданович І. Зовнішньоекономічні чинники євроінтеграції України / І. Богданович // Віче. – № 20, 2010 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.viche.info/journal/2237/>

380. Якименко Ю. Україна на шляху до ЄС: оцінки, думки і сподівання громадян / Ю. Якименко, М. Пашков. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://razumkov.org.ua/statti/ukraina-na-shliakhu-do-yes-otsinky-dumky-i-spodivannia-hromadian>.

381. Україна виявилася найдоброзичливішою до Євросоюзу країною. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://ua.news.ua/ukrayna-okazalas-samoj-blagozhelatelnoj-k-evrosoyuzu-stranoj/>

382. Шульга Д. Євроінтеграція-2020: що має стати пріоритетом у виконанні Угоди з ЄС / Д. Шульга. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://www.eurointegration.com.ua/articles/2020/01/13/7104931/>.

383. Рада асоціації Україна-ЄС високо оцінила плани українського Уряду та результати на шляху інтеграції України з Євросоюзом: спільна заява. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://www.kmu.gov.ua/news/rada-asociaciyi-ukrayina-yes-visoko-ocinila-plani-ukrayinskogo-uryadu-ta-rezultati-na-shlyahu-integraciyi-ukrayini-z-jevrosoyuzom-spilna-zayava>.

384. Звіт про виконання Угоди про асоціацію між Україною та Європейським Союзом у 2018 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : https://www.kmu.gov.ua/storage/app/sites/1/55-GOEEI/AA_report_UA.pdf.

385. Напіваасоціація? Як Україна виконує угоду з ЄС. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://www.dw.com/uk/>.

386. Панов А.И. Стратегический менеджмент / Панов А.И. - М.: ЮНИТИ, 2002. – 305 с.

387. Резніков В.В. Стратегічні напрями розвитку агропродовольчої сфери в контексті формування та реалізації державної політики європейської інтеграції України / В.В. Резніков // Вісник Національного університету цивільного захисту України : зб. наук. пр. – Х. : Вид-во НУЦЗУ, 2020. Вип. 1 (12). С. 275-283.

388. Представництво України при ЄС вітає опублікований Європейським Союзом Звіт про виконання Україною асоціації у 2019 році. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://ukraine-eu.mfa.gov.ua/news/76605-predstavnistvo-ukrajini-pri-jes-vitaje-opublikovani-jevropejskim-sojuzom-zvit-pro-vikonannya-ukrajinoju-asociaciji-u-2019-roci>.

389. Цього дня два роки тому набув чинності безвіз з ЄС. [Електронний ресурс]. – Режим доступу до стор. : <https://www.ukrinform.ua/rubric-society/2718677-cogo-dna-dva-roki-tomu-nabuv-cinnosti-bezviz-z-es.html>

390. Безвізовий діалог Україна – ЄС. [Електронний ресурс]. – Режим доступу до стор. : <https://ukraine-eu.mfa.gov.ua/ua/about-ukraine/european-integration/visa-free-dialogue>.

391. Україні було надано План дій щодо лібералізації ЄС візового режиму для українських громадян. [Електронний ресурс]. – Режим доступу до стор. : http://www.kmu.gov.ua/control/publish/article?art_id=244813273.

392. Що таке безвізовий режим з ЄС. [Електронний ресурс]. – Режим доступу до стор. : <https://oreneurope.in.ua/subjects/test-proverka-poiska-zigmund-tema-3>.

393. Указ Президента України №146/2017 Про заходи, пов'язані із запровадженням Європейським Союзом безвізового режиму для громадян України. [Електронний ресурс]. – Режим доступу до стор.: <https://www.president.gov.ua/documents/1462017-21970>

394. Вітер Д.В. Адаптація законодавства України до вимог Європейського Союзу // Д.В. Вітер / Механізми регулювання інтеграційних процесів в Україні: навч. посіб. / [І.В.Артёмов, В.Д.Бакуменко, В.Д.Бондаренко та ін.]. – Ужгород: Ліра, 2009. – С. 209-226.

395. Резніков В.В. Ефективність державної політики у сфері європейської інтеграції в контексті виконання Угоди про поглиблену та всеохоплюючу зону вільної торгівлі Україна – ЄС / В.В. Резніков // EAST JOURNAL OF SECURITY STUDIES, 2019 №5(2), 189-202. Retrieved from <https://ejss.nuczu.edu.ua/index.php/ejss/article/view/40>

396. Бюджетний 2019 рік завершено: невиконання доходів на 38 млрд є рекордним з 2015 року. [Електронний ресурс]. – Режим доступу до стор. : <https://ua.news.ua/byudzhetnyj-2019-zavershen-nevypolnenye-dohodov-na-38-mlrd-yavlyaetsya-rekordnym-s-2015-goda/>.

397. Довідка «Зовнішня торгівля України товарами та послугами у 2019 році». [Електронний ресурс]. – Режим доступу до стор. : <https://www.me.gov.ua/Documents/Detail?lang=uk-UA&id=f65c0ef7-6705-4c45-a700-9781528a> 2209 &title=DovidkazovnishniaTorgivliaUkraini TovaramiTaPoslugamiU2019-Rotsi.

398. ЄС головний торговельний партнер України у 2019 році: 40,1% від загального обсягу. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://www.eurointegration.com.ua/news/2020/03/19/7107737/>

399. Державна служба статистики. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://ukrstat.gov.ua/>

400. Державна регіональна політика в Україні: від декларацій до регіонального розвитку [Електронний ресурс]. URL: https://dt.ua/internal/derzhavna-regionalna-politika-v-ukrayini-vid-deklaraciy-do-regionalnogo-rozvitku_.html/

401. Про засади державної регіональної політики. Закон України від 05.02.2015 № 156-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/156-19>

402. Ryznikov V., Terebylo V. The Evolution of the Mechanisms of the EU Regional Policy // Стратегічні напрями зовнішньої політики Європейського Союзу: матеріали міжнародної науково-практичної конференції (11 квітня 2019 року, м. Харків). – Харків : ХНУ імені В. Н. Каразіна, 2019. – с. 299-302

403. Полікарпова О. Регіональна політика ЄС: практичний досвід для України // Вісник Тернопільського національного економічного університету, 2015. №. 3. С. 101-110.

404. Європейська регіональна політика: натхнення для країн, що не входять до ЄС? [Електронний ресурс] / Офіційний вебсайт Єврокомісії. URL: https://ec.europa.eu/regional_policy/sources/docgener/presenta/international/external_uk.pdf

405. Резніков В.В. Результативність реалізації державної політики у сфері європейської інтеграції в контексті виконання Угоди про асоціацію між Україною та ЄС / В.В. Резніков // Теорія та практика державного управління: зб. наук. праць. – Х.: Вид-во ХарПІ НАДУ “Магістр”, 2020. – Вип. 1 (68). – С. 240 – 244.

406. Загайнова Л.І. Нормативно-правове забезпечення європейської інтеграції України // Л.І.Загайнова / Механізми регулювання інтеграційних процесів в Україні: навч. посіб. / [І.В.Артёмов, В.Д.Бакуменко, В.Д.Бондаренко та ін.]. – Ужгород: Ліра, 2009. – С. 124-138.

407. Про Східне партнерство. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://eap-csf.org.ua/eastern-partnership/pro-shidne-partnerstvo/>.

408. Резніков В.В. Інституційно-правовий механізм формування та реалізації державної політики у сфері європейської інтеграції України / В.В. Резніков // Публічне адміністрування: теорія та практика. Електронний збірник наукових праць ДРІДУ НАДУ при Президентові України. Випуск 2 (22) / 2019 – Режим доступу до журн. : [http://www.dridu.dp.ua/zbirnik/2019-02\(22\)/14.pdf](http://www.dridu.dp.ua/zbirnik/2019-02(22)/14.pdf).

409. Допомога ЄС у сфері інституційної розбудови. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://ukraine-eu.mfa.gov.ua/ua/about-ukraine/european-integration/ukraine-eu-assistance>.

410. Систематизація законодавства України: проблеми та перспективи вдосконалення : Монографія. – К.: Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького НАН України, 2003. – 220 с.
411. Резников В.В. Теоретические аспекты интеграции экономических систем и этапы их взаимодействия // Бизнес-інформ. №3 – 2015 - с.13-17
412. World Trade Organization Regional Trade Agreements Information System [Electronic resource] / World Trade Organization Official Website. URL: <https://rtais.wto.org/UI/PublicMaintainRTAHome.aspx>
413. ASEAN Economic Community Blueprint [Електронний ресурс] // ASEAN Secretariat, Jakarta. – Режим доступу: <http://www.asean.org/archive/5187-10.pdf>
414. Bogor Declaration – APEC Economic Leaders' Declaration of Common Resolve // The APEC Official Website. – Режим доступу: <http://www.apec.org/en/Meeting-Papers/Leaders-Declarations/1994.aspx>
415. Статистична інформація / [Електронний ресурс] / Офіц. веб-сайт. АТЕС. – Режим доступу: http://apec.org/publication-detail.php?pub_id=1471
416. Статистична інформація / [Електронний ресурс] / Російський центр дослідження АТЕС. – <http://www.apec-center.ru/trends/35/>
417. Осовська Г.В. Стратегічний менеджмент: [навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл.] / Осовська Г.В., Фіщук О.Л., Жалінська І.В. - К.: Кондор, 2003. – 196 с.
418. Калінеску Т.В., Романовська Ю.А. Принципи побудови моніторингу реалізації механізму розвитку стратегічного потенціалу підприємства / Т.В. Калінеску, Ю.А. Романовська // Вісник Східноукраїнського національного університету імені Володимира Даля. - №8 (78). - 2004. - 274 с.
419. Ali. M. El Agraа, The Theory and Measurement of International Economic Integration. London: Macmillan, 1989. 388 p.
420. Остер Целевое управление организацией. – М.: Сов. Радио. – 1979. – С.74
421. Мак Х'юг А. Деловая стратегия. – М.: Экономика, 1991 – 235 с.

ДОДАТКИ

Додаток А

Особливості теоретичних концепцій шкід економічної інтеграції

	<i>Суб'єкти інтеграції</i>	<i>Процес інтеграції</i>	<i>Роль держави в інтеграційних процесах</i>	<i>Рівні інтеграції</i>	<i>Типи інтеграції</i>
<i>Ринкова (ліберальна) школа</i>	фізичні та юридичні особи	вільна інтеграція ринків	невтручання державних органів	мікро-рівень	знизу-вгору
<i>Школа ринково-інституційна (неолібералізму)</i>	фізичні та юридичні особи	єдність економічних і політико-правових аспектів	втручання держави в дії ринкового механізму та процесу інтеграції	мікро-рівень	згори-вниз
<i>Структурна школа</i>	монополістичні об'єднання та фінансові інститути	інтеграція національних політик	державне регулювання процесу інтеграції та ринкових механізмів	макро-рівень	згори-вниз
<i>Дирижиська (неокейнсіанська) школа</i>	держави	інтеграція національних і наднаціональних політик	державна координатор ринкового механізму та процесу інтеграції	макро-рівень	згори-вниз
<i>Школа функціоналізму</i>	ТНК	інтеграція національних економік	консенсус між національними органами влади та наднаціональними організаціями	макро-рівень	згори-вниз
<i>Школа неофункціоналізму</i>	наднаціональні інституції управління, політичні суб'єкти	політична інтеграція національних економік	державне регулювання, створення наднаціональних органів управління	макро-рівень	згори-вниз
<i>Школа корпоративіалізму</i>	ТНК, ТНБ	економічна інтеграція ТНК	державне регулювання	макро-рівень	згори-вниз

Складено автором за матеріалами: [1, с. 36; 21, с. 45; 106, с.157]

Додаток Б
Інтеграційні об'єднання світу

Стадія процесу інтеграції	Основні риси	Приклади
Преференційна угода	Зниження торговельних бар'єрів між державами-членами	<p>Двосторонні:</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. Європейський Союз – країни АКТ 2. Індія – Меркосур (2009) 3. АСЕАН - Китайська Народна Республіка (2005) <p>Багатосторонні:</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. Азійсько-тихоокеанська торговельна угода 2. Організація економічного співробітництва 3. Глобальна система торговельних преференцій серед країн, що розвиваються 4. Латиноамериканська асоціація інтеграції 5. Угода про преференційну торгівлю Південної Азії 6. Угода про регіональне торговельно-економічне співробітництво з південної частини Тихого океану
Зона вільної торгівлі	Нульові тарифи	<ol style="list-style-type: none"> 1. Зона вільної торгівлі АСЕАН 2. Азійсько-тихоокеанська торговельна угода 3. Центральнаамериканська інтеграційна система 4. Центральноєвропейська угода про вільну торгівлю 5. Спільний ринок Східної та Південної Африки 6. Угода про вільну торгівлю G-3 7. Велика арабська зона вільної торгівлі (GAFTA) 8. Рада з співробітництва в Перській затоці (GCC) 9. Північноамериканська угода про вільну торгівлю (НАФТА) 10. Угода про вільну торгівлю Південної Азії 11. Транс-тихоокеанське стратегічне економічне партнерство

Продовження додатку Б

Митний союз	Спільний митний тариф	<ol style="list-style-type: none"> 1. МЕРКОСУР 2. Східно-Африканське співтовариство 3. Південноафриканський митний союз (SACU) 4. Митний союз Білорусі, Казахстану та Росії 5. ЄС – Андорра 6. ЄС – Сан-Марино 7. ЄС – Туреччина 8. Швейцарія – Ліхтенштейн
Спільний ринок	Вільний рух факторів виробництва	<ol style="list-style-type: none"> 1. Європейська економічна зона (ЄЕЗ) 2. Європейська асоціація вільної торгівлі (ЕФТА) 3. Зона вільної торгівлі Південної Азії (SAFTA) 4. Єдиний економічний простір Митного союзу Білорусі, Казахстану та Росії
Економічний союз	Гармонізація та координація економічної політики	<ol style="list-style-type: none"> 1. Єдиний ринок Європейського Союзу 2. Карибська співдружність (КАРІКОМ)
Економічний та монетарний союз	Спільна монетарна політика, єдина валюта	<ol style="list-style-type: none"> 1. Економічний і валютний союз Європейського Союзу 2. Східно-Карибський валютний союз

Джерело: складено автором за матеріалами [412]

Угоди інтеграційного угруповання АСЕАН, спрямовані на економічну інтеграцію між країнами-членами та їх результати

Назва документу, дата і місце підписання	Результат
Угода про преференційні тарифи, о.Балі, 1976 р.	– даний документ став першою спробою налагодження багатосторонньої економічної співпраці в регіоні; – даний документ не сприяв розширенню взаємної торгівлі чи транскордонній співпраці аж до 1990-х років (преференції стосувалися лише 21 з 70 товарів взаємної торгівлі, питома вага яких була менше 5%).
Угоду про створення Зони вільної торгівлі АСЕАН (АФТА), Сінгапур, 1992 р.	– запровадження Загального єдиного преференційного тарифу на більшість товарів, зі скороченням ввізних мит до 0-5%; – поступове усунення нетарифних обмежень (гармонізація національних стандартів, взаємне визнання сертифікатів якості та інше); – координація макроекономічної політики.
Угода про єдиний ефективний преференційний тариф, Сінгапур, 1993 р.	Угода охопила всі види продовольчої та промислової продукції з різними термінами завершення та збереження вилучень.
Рамкова угода АСЕАН щодо послуг АФАС (Asian Framework agreement on services), 1994 р.	– ліквідація бар'єрів в торгівлі послугами та формування зони вільної торгівлі послугами до 2015 р.; – угода охопила фінанси, транспорт, зв'язок та телекомунікації, туризм, охорону навколишнього середовища, а також створення спільного продовольчого резерву.
Угода щодо створення Інвестиційної зони АСЕАН (ASEAN Investment Area, AIA), 1998 р.	– в межах АСЕАН виникає єдиний ринок руху капіталу. – ПІІ усередині АСЕАН виростили з 12,3% від загальної суми інвестицій протягом 1998-2000 рр.. до 18,5% у 2013 рр., наздоганяючи частку ЄС 21,3%; – загальна сума ПІІ у 2013 р. склала 110,3 млрд.дол. США.
Друга Декларація згоди щодо формування до 2015 р. Економічної спільноти АСЕАН (Балійська згода II), о. Балі, 2003 р	– за даними 2013-го року зазначається прогрес у здійсненні заходів ЕСА в зниженні тарифів на товари (99% найменувань імпорتنих товарів в АСЕАН-6 майже дорівнюють нулю, для 98,6% товарних позицій Камбоджі, Лаосу, М'янми і В'єтнаму ставки мита дорівнюють 0-5%); – середня ставка мита склала 1,37%; – торгівля в межах АСЕАН складає 24,3% від загального обсягу торгівлі (є стабільною протягом останніх семи років)
Угода про торгівлю товарами (ASEAN Trade in Goods Agreement - ATIGA), 2010 р.	Сінгапур, Малайзія, Індонезія, Філіппіни, Таїланд і Бруней повністю ліквідують мита на взаємну торгівлю товарами до 2015 р., а В'єтнам, Лаос, Камбоджа, М'янма – до 2018 р.

Таблиця складена автором за матеріалами: [203; 413].

Основні рішення, прийняті в результаті самітів АТЕС

Саміти АТЕС	Основні рішення, прийняті в результаті самітів
1989 р. – Канберра, Австралія	Формування форуму АТЕС; досягнення консенсусу між країнами щодо статусу АТЕС як неформального Форуму
1991 р. – Сеул, Республіка Корея	Визначення цілей та завдань АТЕС
1993 р. – Сіетл, США	Прийняття принципового рішення (так званого бачення) про створення зони вільної торгівлі товарами та руху інвестицій
1994 р. – Богор, Індонезія	Визначення дати завершення ЗВТ – до 2010-2020 рр.; розробка основних галузей співпраці (лібералізація торгівлі та інвестицій, економічна та технічна співпраця, спільний розвиток)
1995 р. – Осака, Японія	Прийняття Осацької програми дій, що визначила основні напрямки лібералізації та принципи діяльності АТЕС
1996 р. – Маніла, Філіппіни	Прийняття Манільської програми дій (МАПА), що включала індивідуальні та колективні програми дій
1997 р. – Ванкувер, Канада	Ревізія індивідуальних та колективних програм дій; Угода про добровільну та прискорену галузеву лібералізацію
2000 – Даруссалам, Бруней	Ініціатива проведення нового раунду переговорів у СОР; аналіз діяльності субрегіональних угруповань
2001 р. – Шанхай, Китай	«Шанхайська угода» як стратегічний план дій АТЕС; План про взаємне сприяння торгівлі
2002 р. – Лос-Кабос, Мексика	Особлива увага до боротьби з тероризмом; угода про реалізацію принципу прозорості економіки
2003 р. – Бангкок, Таїланд	Активізація формування ЗВТ
2004 р. – Сантьяго, Чилі	«Ініціатива Сантьяго» - АТЕС на базі торговельно-інвестиційної лібералізації, активної підтримки ЗВТ
2010 р. - Йокогама, Японія	Прийнято рішення переходити до конкретних заходів формування Азіатсько-Тихоокеанської ЗВТ (ФТААП), враховуючи регіональні ініціативи; прийнята стратегія розвитку до 2015 року
2011 р. – Гонолулу, США	Лідери погодилися прийняти конкретні кроки у трьох галузях: укріплення регіональної економічної інтеграції і торгівлі, сприяння «зеленому» зростанню, зближення регулювання
2012 р. – Владивосток, Росія	Робота над переліком екологічних товарів і послуг для подальшого зниження тарифів і нетарифних бар'єрів; розробка пропозицій щодо стримування протекціонізму
2013 р. - Балі, Індонезія	Узгодження не вводити додаткові бар'єри в торгівлі та інвестиціях до кінця 2016 року. Розвиток охорони здоров'я, охорони дикої природи, пошуку джерел відновлюваної енергії
2014 р. – Пекін, Китай	Розгляд пропозицій щодо розвитку інформаційної, енергетичної, технічної та продовольчої кооперації, а також перспективи юаня виступити в якості однієї з майбутніх резервних валют

Таблиця складена автором за матеріалами: [414; 415; 416].

Етапи розширення Європейського союзу

Країна	Дата вступу, рік
Люксембург	1951
Нідерланди	1951
Великобританія	1973
Швеція	1995
Данія	1973
Кіпр	2004
Бельгія	1951
Мальта	2004
Ірландія	1973
Іспанія	1986
Франція	1951
Фінляндія	1995
Греція	1981
Німеччина	1951
Латвія	2004
Австрія	1995
Італія	1951
Португалія	1986
Естонія	2004
Угорщина	2004
Литва	2004
Болгарія	2007
Хорватія	2013
Словаччина	2004
Словенія	2004
Чехія	2004
Польща	2004
Румунія	2007

Складено за матеріалами: [1].

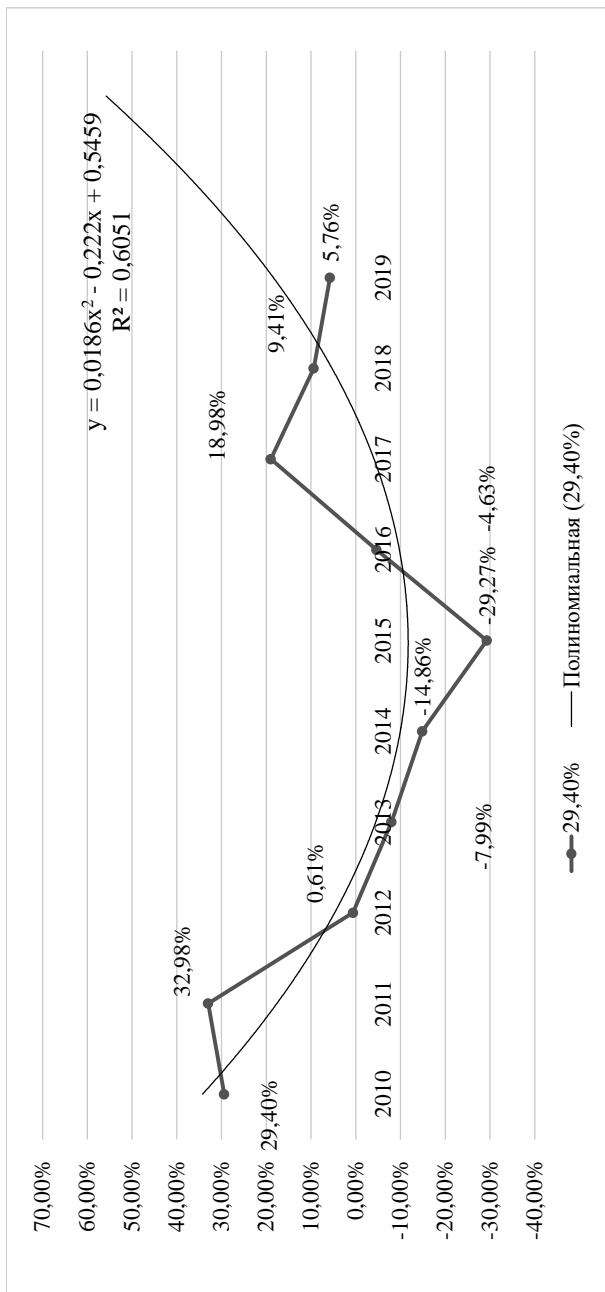

Рис. 4.3. Темпи зростання обсягів експорту товарів з України, %.
 Складено автором за матеріалами: [399].

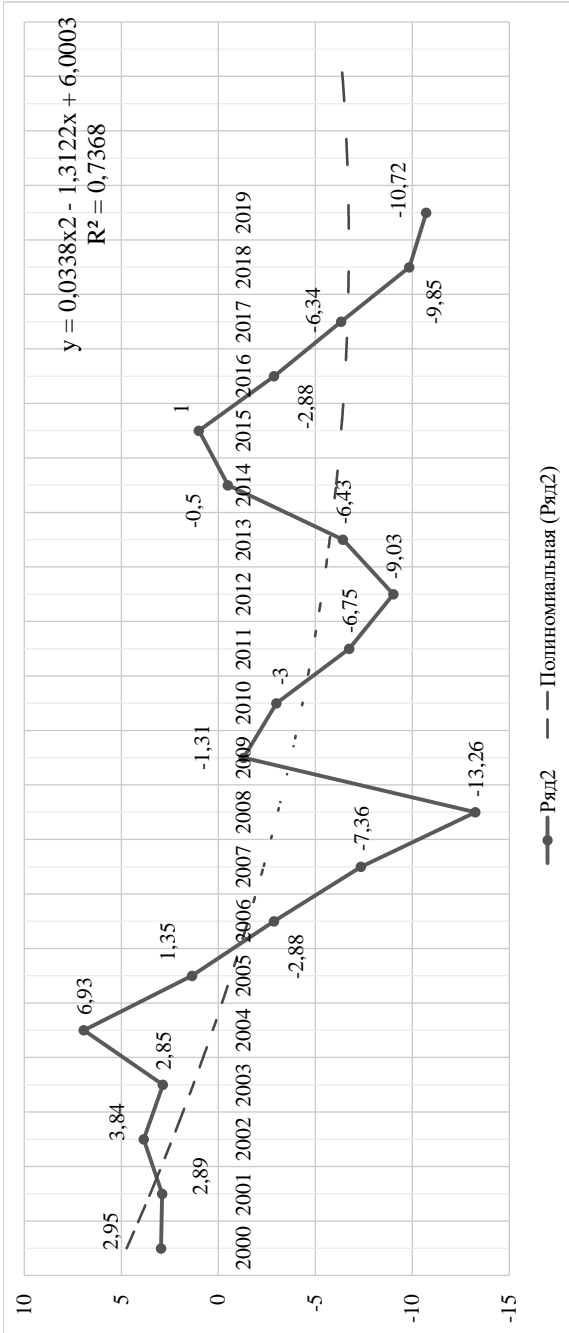

Рис. 4.4. Динаміка коефіцієнта покриття експортом імпорту України, 2000–2019 рр., %.
 Складено автором за матеріалами: [399].

Наукове видання

РЄЗНІКОВ Валерій Володимирович

**ДЕРЖАВНА ПОЛІТИКА У СФЕРІ ЄВРОПЕЙСЬКОЇ
ІНТЕГРАЦІЇ УКРАЇНИ: ТЕОРІЯ, МЕТОДОЛОГІЯ,
ПРАКТИКА**

Монографія

Видавництво «Діса плюс»

Тел. (057) 768-03-15

Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи до
Державного реєстру видавців, виготівників та
розповсюджувачів видавничої продукції:
серія ДК № 4047 від 15.04.2011 р.

Формат 60x84/16. Папір офсетний. Друк цифровий.

Гарнітура Times New Roman.

Підписано до друку 03.11.2020 р.

Наклад – 300 примірників. Умовн. друк. авт. арк. – 21,2.

Надруковано в друкарні «БУКЛАЙН»

61000, м. Харків, вул. Катерининська, 46.

Тел. (099) 604-49-45

e-mail: bookline.ua@gmail.com